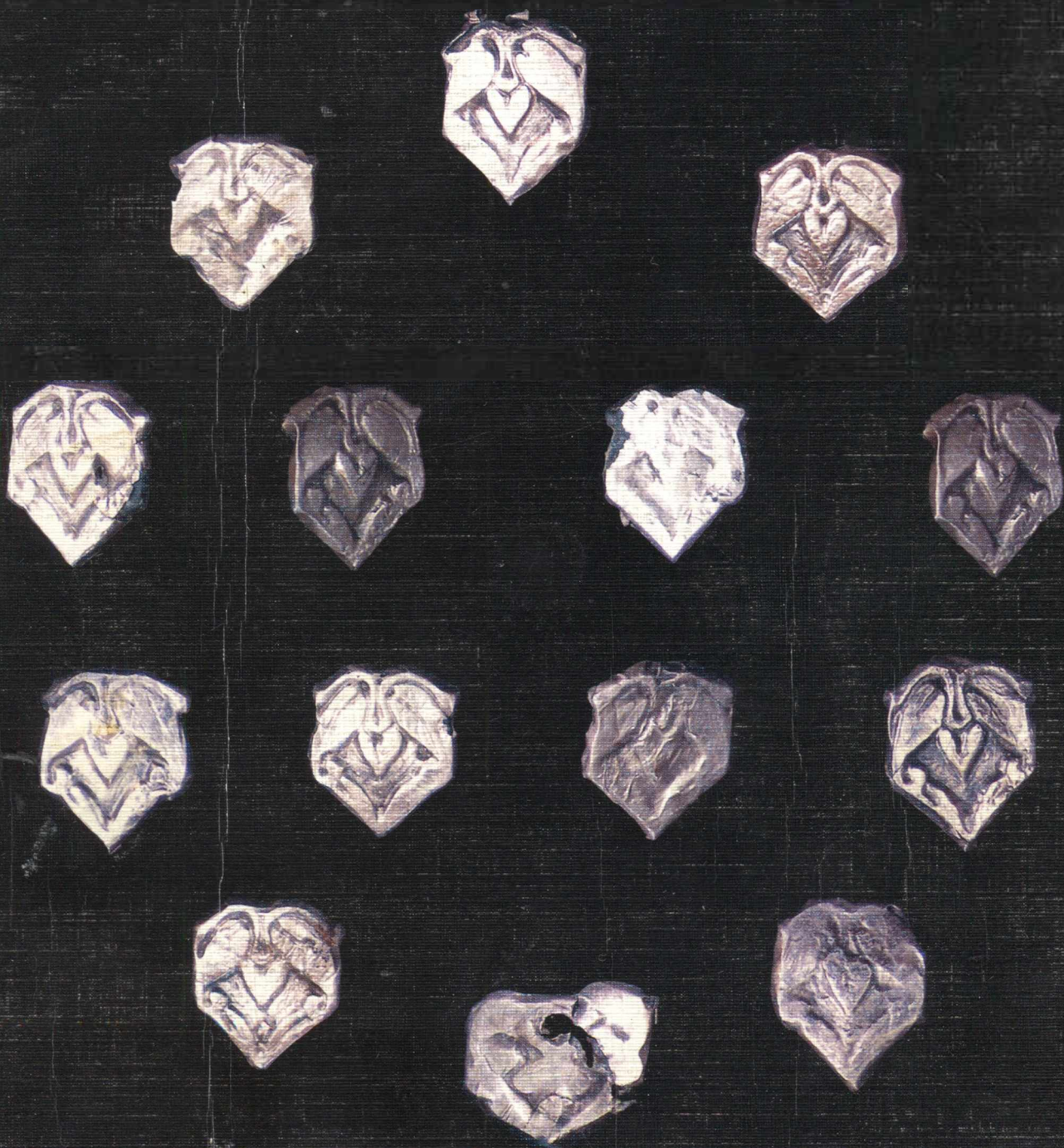

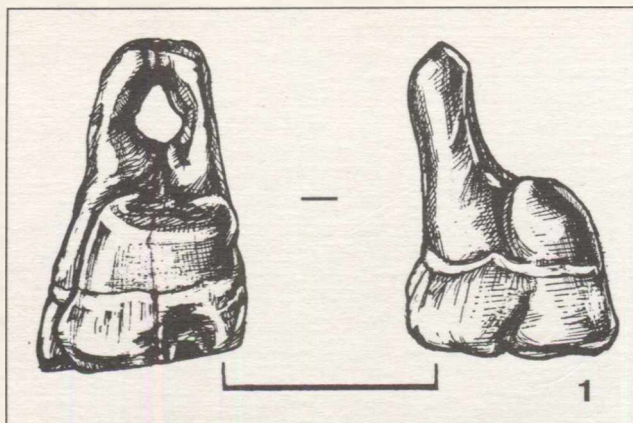
1-2/2007

Археологічний літопис
Лівобережної України

Підвіска із зуба людини з катакомбного поховання у Гребінці

Весною 2007 р. Гребінківський загін ДП НДЦ "ОАСУ" ІА НАН України здійснив рятувні розкопки решток кургану у м.Гребінка Полтавської області. У ході робіт досліджено 6 збережених поховань зі складу родових могильників донецької та інгульської катакомбних культур раннього бронзового віку. Їх публікація готується до друку. На окрему увагу заслуговує одна унікальна знахідка — підвіска із зуба людини.

У похованні 4 був виявлений кістяк жінки, представниці донецької катакомбної культури. Набір супутніх речей (рештки бубна, каолінової посудини, горщик, дерев'яне колесо, астрагал та ін.), переміщений стан кісток похованої, впевнюють у належності небіжчиці до соціального рангу ворожок, знахарок. Крім того, у катакомбі трапився разок кістяного намиста, серед якого одна підвіска була виготовлена із зуба людини (рис.1). Саме він і є предметом аналізу даного попереднього повідомлення.

За визначенням одного із авторів, підвіска виготовлена із нижнього постійного моляру (нумерація зуба — 46, за класифікацією ВООЗ), що належав, звісно, за життя, чоловіку, вік якого встановлюється приблизно як 35-45 років. Можна стверджувати, що колишній власник зуба та небіжчиця із поховання, відносилися до одного етносу, не виключено, південної гілки європеїдної раси. Варто також зауважити, що на момент випадіння (видалення) цього зуба у чоловіка сусідніх зубів вже не було.

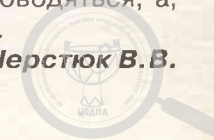
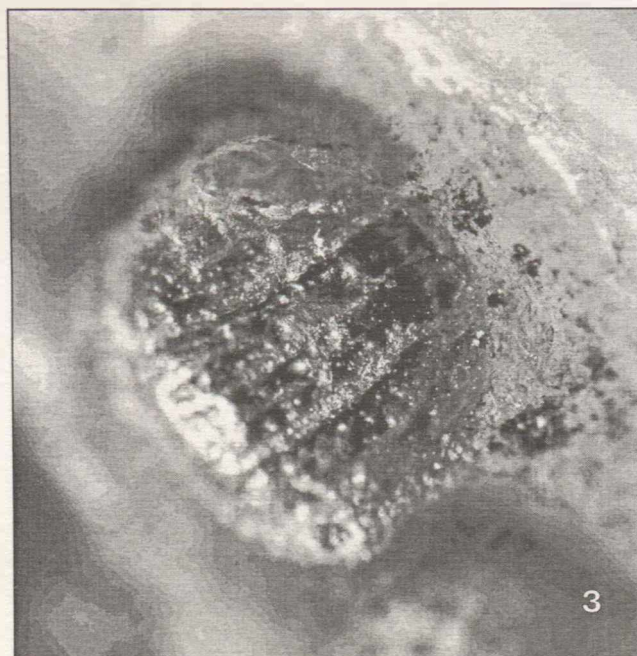
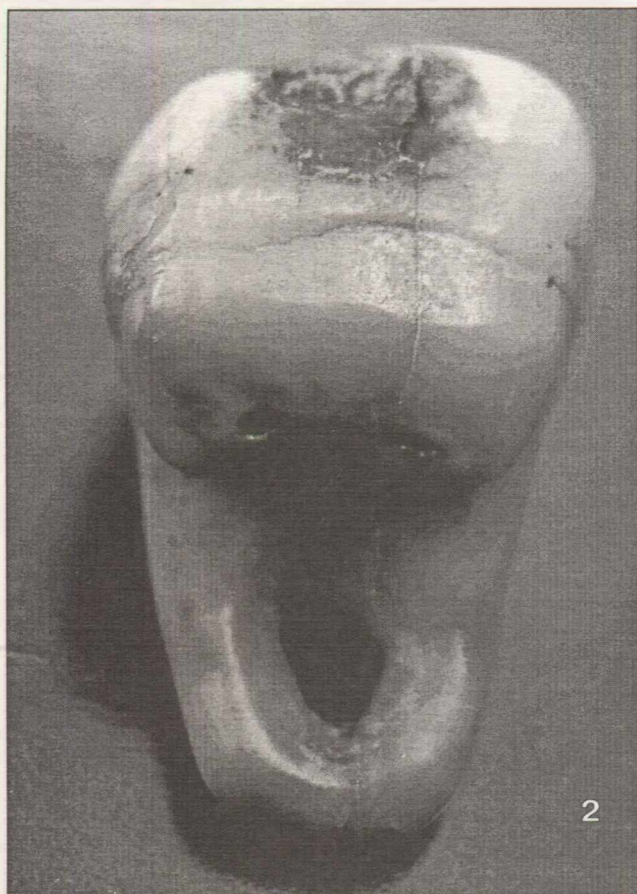
Для використання зуба в якості підвіски медіальний корінь був обламаний, а у дистальному — зроблений отвір. Вражає той факт, що місце для свердління було вибрано надзвичайно вдало, т.я. зміщення в якийсь інший бік призвело б до руйнації та тріскання оболонок об'єкту. А в нашому випадку навіть ніде не переривається цілісність тканини кореня. Для дренажу, таким чином, обране місце, яке б здійснювало найменший супротив при свердлінні і давало найбільше шансів на збереження цілісності зуба. Та й обламування медіального кореню також свідчить про наявність певних знань, можливо, і практичних, у галузі будови зубо-щелепної системи.

На самій "намистині" виявлені дві зони враження хронічним поверхневим (рис.2) та середнім карієсом. У каріозній порожнині (збільшення у 250 разів), були помічені односпрямовані, майже однорозмірні борозденки — сліди обробки враженого місця (рис.3). Про що свідчать ці сліди — про лікування чи шліфування під огранку для намиста — стверджувати поки-що важко, але той факт, що їхній розмір обліковується мікронами, і на сьогодні такі шліфи можна зробити переважно лише за допомогою алмазного свердла, вражає.

Варто зауважити, що така суттєва враженість зуба є свідченням значної хворобливості, що на той час, за сучасними уявленнями, було не типовим, рідкісним явищем для представників племен бронзового віку.

Представлена замітка носить лише попередній інформативний характер. У будь-якому разі, трасологічні та мікроскопічні аналізи ще проводяться, а, отже, остаточні висновки ще попереду.

Артем'єв А.В., Шерстюк В.В.

Археологічний літопис Лівобережної України

Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Інститут археології
Національної
Академії наук
України

Науковий журнал

Заснований у 1997 р.

Видається раз на півріччя

Редакційна колегія:

Олександр СУПРУНЕНКО,
головний редактор, кандидат історичних наук,
заслужений працівник культури України (Полтава)

Петро БОНДАРЕВСЬКИЙ,
заслужений працівник культури України (Полтава)

Вадим ВАДИМОВ,
академік Української Академії Архітектури,
доктор архітектури (Полтава)

Гліб ІВАКІН,
доктор історичних наук, професор (Київ)

Володимир КОВАЛЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент,
заслужений працівник освіти України (Чернігів)

Ірина КОВАЛЬОВА,
доктор історичних наук, професор (Дніпропетровськ)

Володимир МІХЄЄВ,
доктор історичних наук, професор (Харків)

Олександр МОЦЯ,
член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор (Київ)

Олексій НЕСТУЛЯ,
доктор історичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України (Полтава)

Андрій ОБЛОМСЬКИЙ,
доктор історичних наук (Москва)

Олександр СИМОНЕНКО,
доктор історичних наук, професор (Київ)

Сергій СКОРИЙ,
доктор історичних наук (Київ)

Ростислав ТЕРПИЛОВСЬКИЙ,
доктор історичних наук, професор (Київ)

Петро ТОЛОЧКО,
академік НАН України,
доктор історичних наук, професор (Київ)

Борис ШРАМКО,
доктор історичних наук, професор (Харків)

Редакція:

Ірина КУЛАТОВА,
відповідальний секретар

Олександр ТІТКОВ,
технічний редактор, комп'ютерна верстка

Костянтин МИРОНЕНКО
комп'ютерний набір

Адреса редакції:

Україна, 36011, м. Полтава-11, вул. Комсомольська, 37,
Центр охорони та досліджень пам'яток археології
управління культури Полтавської
облдержадміністрації
Тел., факс: (053-22) 226-12
e-mail: cpram@ua.fm

Editorial office:

Centre of Protection & Research
of Archaeological Sites Culture Board
of the Poltava Regional State Administration
37, Komsomolska Str.,
Poltava, 36 011, Ukraine
tel., fax. +380 (053-22) 226-12
e-mail: cpram@ua.fm

© АРХЕОЛОГІЧНИЙ ЛІТОПИС
ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ,
число 1-2 (21-22) * 2007

© ARCHAEOLOGICAL CHRONICLES OF THE
DNIEPER LEFT-BANK UKRAINE
SCIENTIFIC MAGAZINE
№ 1-2 (21-22) * 2007

Видає: ВІЛ "Археологія" ЦОДПА

№ 1-2 * 2007

З М І С Т

Статті та публікації

- Обломський А.М. (Москва).** Структура населення
Лісостепового Подніпров'я в VII ст. н.е. 3
- Шерстюк В.В. (Полтава).** Дослідження різночасового
поселення Глинське 4 у Середньому Поворсклі 13
- Супруненко О.Б., Маєвська С.В. (Полтава).** Давньоугорське
поховання у кургані в пониззі Псла 32
- Сидоренко О.В. (Лубни), Мироненко К.М. (Полтава).** 46
Знахідка давньоруської печатки "від Ратибора" в околицях
літописного "міста" Синець

Нові археологічні дослідження

- Кулатова І.М. (Полтава), Лямкін В.В. (Комсомольськ).** 47
Ранньочорноліське поселення у пониззі Псла
- Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. (Полтава).** Обстеження
території Галещинського родовища залізистих кварцитів у
Кременчуцькому і Козельщинському районах на Полтавщині 53
- Тимощук А.І. (Полтава).** Поселення доби бронзи у Миргороді
на Полтавщині 81

Археологія козацької доби

- Калашник Є.С. (Полтава).** Білицька фортеця XVII - XVIII ст. 85
- Приймак В.В. (Котельва), Приймак В.М., Осадчий Є.М.** 88
(Суми), **Охріменко А.І. (Котельва), Сидоренко О.В. (Лубни),**
Федюн О.Ю. (Котельва). Табір селітроварів на території
Більського городища

Дискусії

- Приймак В.В. (Котельва).** До дискусії щодо ямних поховань
за обрядом кремації городища Новотроїцького 93

Відгуки

- К.М. Моця О.П.** Південна "Руська земля". — Київ, 2007 91

Ювілеї

- Титова О.М. (Київ).** Олександр Супруненко 50! 98
Творчий пошук — сенс його життя

Бібліографія

- Наукові праці Центру охорони та досліджень пам'яток археології 99
(1993-2007 рр.): Бібліографічний покажчик / Укл. **Мироненко К.М.,**
Мироненко М.І.

Повідомлення

- Володарець-Урбанович Я.В. (Полтава).** Горщик київської 80
культури з могильника у Посуллі
- Пуголовок Ю.О. (Полтава), Сидоренко О.В. (Лубни).** Знахідки 92
сокир давньоруського часу з Посулля

Список скорочень

148

Summary

148

Наші автори

150

Згідно з постановою Президії Вищої Атестаційної Комісії України від 9 червня 1999 р.
№ 1-05/7 затверджено "Перелік № 1 наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися
результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук", в який у розділ
"Журнали" за позицією № 1 включено "Археологічний літопис Лівобережної України" (м.Полтава) —
спеціальність історія, археологія.

THE CONTENTS

ARCHAEOLOGY: ESSAYS & PUBLICATIONS

Oblomsky A.M. Population Structure of Forest-Steppe Area by the Dnieper in VII cent.	3
Sherstiuk V.V. Exploration of Hlynske Settlement by the Middle Flow of Vorskla	13
Suprunenko A.B., Mayevska S.V. Old-Hungarian Burial in a Barrow by the Low Flow of Psel	32
Sydorenko O.V., Myronenko K.M. Finding of an Old-Russian Seal "from Ratybor" in Environs of Synets the Town of Chronicles	46

New Archaeological Studies

Kulatova I.M., Lamkin V.V. Early Tchernolissk Settlement in the Psel Low Flow	47
Suprunenko A.B., Sherstiuk V. Exploration of Territory of the Haleshensk Ferruginous Quartz Deposits in Kremenchuk and Kozelschyna Districts of the Poltava Region	53
Tymoschuk A.I. Bronze Age Settlement in Myrhorod in Poltava Region	81

ARCHAEOLOGY OF THE COSSACKS TIME

Kalashnyk E.S. Fortress of Bilytsi XVII-XVIII cent	85
Prymak V.V., Prymak V.M., Osadchy E.M., Ochrimenko A.I., Sydorenko O.V., Fediun O.Y. A Campsite of Saltpetre Makers on the Territory of the Belsk Archaeological Site	88

DISCUSSIONS

Prymak V.V. To Discussion about the Pit Burials after the Cremation Rite of the Novotroytsky Settlement	93
--	----

OPINIONS

K.M. Motsia O.P. The Southern "Russian Land". - Kyiv, 2007	91
---	----

JUBILEES

Tytova O.M. Alexander Syprunenko - 50! Creative Researches are the Sense of His Life	98
---	----

BIBLIOGRAPHY

Scientific Studies of the Poltava Centre of Archaeology 1993-2007. Bibliographic Index / Myronenko K.M., Myronenko M.I.	99
--	----

INFORMATION

Volodarets-Urbanovich Y. A Pot of the Kyiv Culture from the Necropolis by Sula	80
Puholovok Y.O., Sydorenko O.V. Finding of Old-Russian Axes by Sula	92

ABBREVIATIONS

148

SUMMARY

148

OUR AUTHORS

150

© Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, 2007.

© Інститут археології НАН України, 2007.

© *Автори статей:* **Артем'єв А.В., Володарець-Урбанович Я.В., Калашник Є.С., Кулатова І.М., Лямкін В.В., Маєвська С.В., Мироненко К.М., Обломський А.М., Осадчий Є.М., Охріменко А.І., Приймак В.В., Приймак В.М., Пуголюк Ю.О., Сидоренко О.В., Супруненко О.Б., Тимошук А.І., Титова О.М., Федюн О.Ю., Шерстюк В.В., 2007.**

© *Рисунки:* Коваленко Г.В., Менчинська Т.В., автори, 2007.

Структура населения Лесостепного Поднепровья в VII в. н. э.¹

В последнее время отчетливо проявилась тенденция рассматривать археологические явления на территории Днепровской лесостепи изолированно друг от друга. В частности, в работах В. В. Седова, В. Д. Барана и О. М. Приходнюка древности колочинской и пеньковской культур обычно анализируются исключительно в славянском или славяно-балтском контексте. Указания на контакты оседлого славянского и кочевнического населения, как правило, ограничиваются перечислением элементов степной культуры на раннеславянских поселениях и находок круга т. н. древностей антов в лесостепных ингумациях (Седов, 1982, с. 19-34; 1995, с. 68-94; Баран, 1997; 1998, с. 50-70; Приходнюк, 2001; 2003). Специалисты по степной археологии (Р. Рашев, А. В. Комар) памятники вроде Малого Перещепино, Новых Санжар, Рябовки-3, которые находятся на территории лесостепи, склонны сопоставлять с древностями степей (что вполне справедливо). При этом их соотношение с лесостепными памятниками специально не рассматривается (Рашев, 2000; Комар, 2006а).

Я хочу обратить внимание читателей на связь между собой различных и весьма своеобразных археологических явлений, зафиксированных на территории Лесостепи в период раннего средневековья. В задачи предлагаемой вниманию читателей работы не входит анализ хронологии комплексов. На этот счет существует довольно обширная литература, хотя высказанные специалистами точки зрения зачастую и противоречат друг другу.

Настоящая статья представляет собой развитие некоторых мыслей, которые были высказаны в монографии "Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст", и в ряде моих последующих работ (Гавритухин, Обломский, 1996, с. 96-124; Обломский, 2003; 2005). Материалы лесостепного Поднепровья достаточно сложны, в их изучении имеются территориальные и хронологические пробелы. Они распадаются на серии, на первый взгляд, разнородных элементов, которые, тем не менее, находятся в определенном соотношении друг с другом. При рассмотрении этих элементов возникает образ некой тка-

ни. Каждый из них представляет собой нить, переплетенную с другими. Рисунок этой ткани до конца не ясен, но можно попытаться представить себе основные его контуры. Ниже приводится описание этих элементов.

Клады круга древностей антов первой группы. В 1990 г. О. А. Щегловой была опубликована основополагающая статья, где довольно аморфный массив кладов, которые были ранее отнесены условно к древностям антов, разделен на две группы по составу основных категорий и типов вещей (Щеглова, 1990б). К первой (ранней) группе кладов, эталонным для которых является Мартыновский, относятся также комплексы из Блажков, Малого Ржавца, Хацков, Смородино, Мены, Нижней Сыроватки, Колосково, Углов, Цепляево Первого, Трубчевска, Суджи, Гапоново, Козиевки — Новой Одессы, Великих Будок, Валуек (Щеглова, 1990б; Гавритухин, Обломский, 1996, с. 53-57) (публикации см. в: Корзухина, 1996; Приходнюк, Падин, Тихонов, 1996; Гавритухин, Обломский, 1996; Дьяченко, 1978; Горюнова, 1992; Приходнюк, 2005; Pekarskaja, Kidd, 1994). Состав этих кладов довольно стабилен, в наиболее полной форме он представлен в Мартыновском, Суджанском, Гапоновском, Козиевско-Новоодесском комплексах. Он включает детали парадного женского убора из бронзы и серебра, изделия из свинцово-оловянистых сплавов разного назначения, мужские наборные пояса, отдельные предметы вооружения и конского снаряжения, некоторые "несерийные" вещи, назначение которых подчас не ясно.

Из металлических деталей женского костюма к украшениям головы относятся пластинчатые венчики в виде лент и височные кольца (односпиральные и повторяющие форму браслетов или гривен с расширенными концами).

Украшениями шеи являются гривны, которые представлены несколькими видами: изделиями из гладкой проволоки или прута с загнутыми в петли концами; предметами с раскованными пластинчатыми орнаментированными гравировкой и насечкой концами; украшениями с фасетированным, покрытым ромбическими гранями дротом.

¹ Статья подготовлена в рамках программы Президиума РАН "Русская культура в мировой истории" (проект "Предыстория Древней Руси. Археологические культуры середины I тыс. н. э. лесной и лесостепной зоны Восточной Европы").

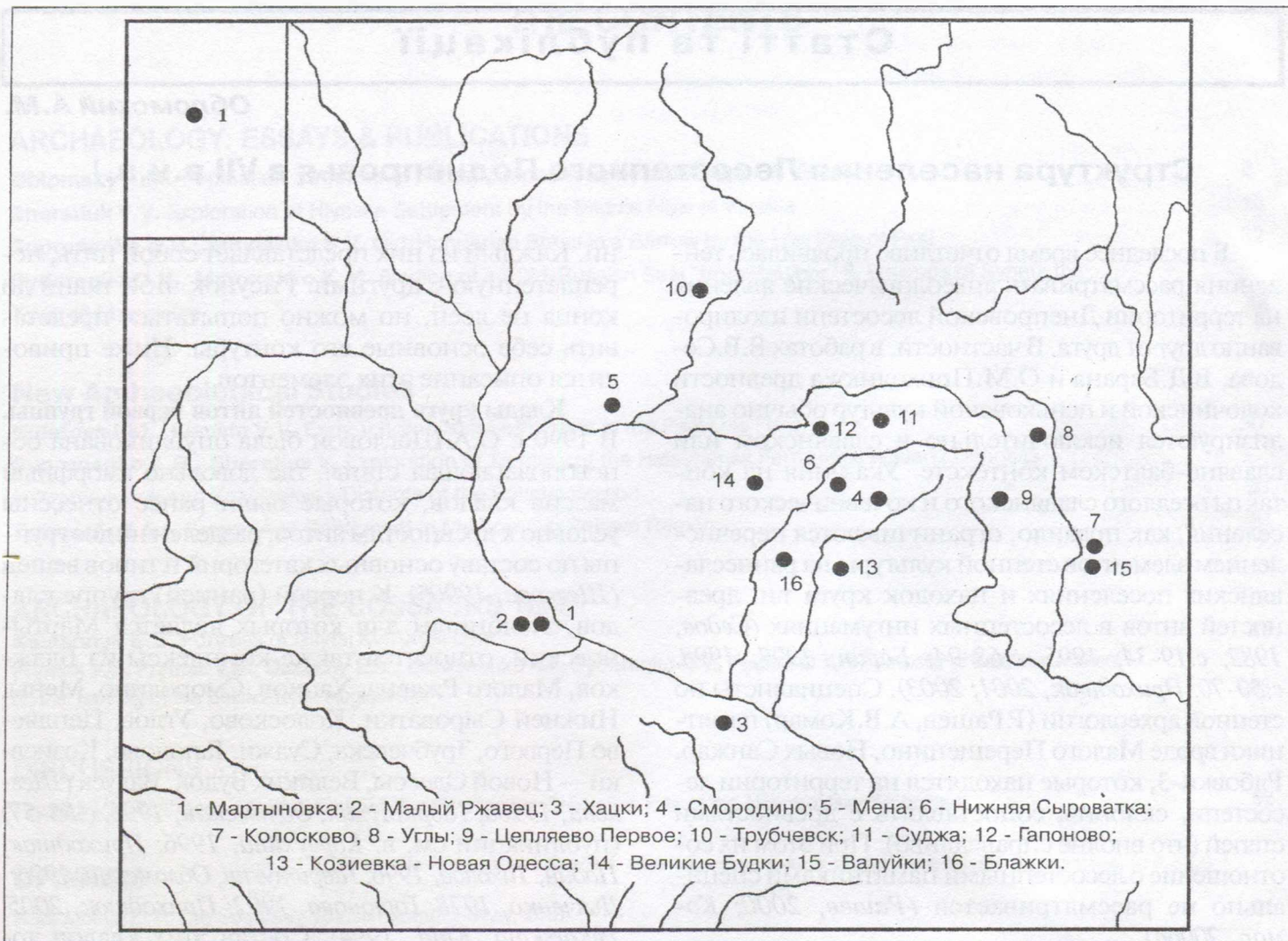

Рис. 1. Клады т.н. древностей антов первой группы, по О.А.Щегловой (типа Мартыновки)

Нагрудными украшениями считаются фибулы, которые, как правило, составляют пары. Они относятся к группам пальчатых и антропоморфных. Иногда встречаются широкопластинчатые фибулы. Детали ожерелья представлены цепочками, трубочками-пронизками, двуспиральными, умбовидными, трапециевидными подвесками, лунницами, колокольчиками, стеклянными и янтарными бусами.

Известны, также, сплошные литые с расширенными концами (круглыми, овальными, гранеными, сегментовидными) или изготовленные из дрота с расплюснутыми окончаниями с орнаментом в виде т.н. змеиной головки браслеты (Щеглова, 2000; 2002а; Родинкова, 2003а; 2003б; 2004; 2006).

Бляшки и ворворки из свинцово-оловянистых сплавов могли использоваться для украшения одежды и конской узды (Гавритухин, Обломский, 1996, с.16,17; Щеглова, 2002б).

Детали поясной гарнитуры изготовлены из бронзы и серебра (иногда в технике наложения штампованного листа на более мягкую основу).

К ним относятся пряжки, наконечники ремней, псевдопряжки, разнообразные накладки. Большинство предметов выполнены в развитом геральдическом стиле. Анализ их ареалов показал, что многие изделия имеют локальную днепровскую специфику (Гавритухин, Обломский, 1996, с.22-36).

В ряде работ О.А.Щегловой, В.М.Горюновой, И.О.Гавритухина и В.Е.Родинковой, которые цитировались выше, показано, что по происхождению входящие в состав кладов вещи разнородны, ареалы большинства типов весьма широки. Тем не менее, специфический днепровский набор этих предметов формируется к VII в. (Гавритухин, Обломский, 1996, с.89-95; Щеглова, 2000, с.137; 2006а, с.52).

Для нашей темы наиболее важна территория распространения именно самих кладов, как области, где проводились военные действия, приведшие к массовому сокрытию дорогих престижных вещей. Этот ареал охватывает лесостепное Поднепровье, частично включая водораздел Днепра и Южного Буга, Днепровское Лесостепное

Левобережье и бассейн Северского Донца, вплоть до р.Оскол, Деснинское Полесье (рис.1). Серия находок круга Мартыновского клада известна на Днепровских Порогах (Щеглова, 1990б, рис.1; Гавритухин, Обломский, 1996, рис.92). На территории Среднего Поднепровья наибольшая концентрация украшений мартыновского облика (в частности, фибул) отмечена в районе Пастырского городища. О.М.Приходнюк даже считал, что они производились именно на Пастырском (Приходнюк, 2000а). Тем не менее, во время многолетних раскопок этого памятника, проводившихся М.Ю.Брайчевским, а затем и самим О.М.Приходнюком, не было обнаружено ни самих вещей мартыновского типа, ни следов их изготовления (см. каталог ювелирных изделий с указанием обстоятельств находки, помещенных в издании: Приходнюк, 2005, с.31-60). Более того, идея О.А.Щегловой, что в составе т.н. антских кладов первой группы имеются не только комплексы-"ларчики" (семейные сокровища), но и клады ювелиров (например, Трубчевский и Великобудковский) (Щеглова, 2000, с.137; 2006б), вообще ставит под сомнение наличие в VII в. в Среднем Поднепровье особых ювелирных центров. По всей видимости, металлические украшения, типа входящих в состав кладов, изготавливались в разных местах региона. Трубчевск, например, находится в Подесенье, – довольно далеко от Пастырского городища.

Военные действия в Поднепровье, в которых элита местного общества и обслуживающие ее ремесленники-ювелиры в значительной степени оказались уничтоженными, интерпретируются по-разному: как нападения хазар на территорию, занятую антами, или как войны между разными группировками славян, приведшие к заселению Среднего Поднепровья и Днепровского Левобережья выходцами из земель, лежащих к западу от Днепра (культурная группа типа Сахновки-Волынцево). По мнению большинства исследователей, это событие (или цепочка событий) происходит во второй половине VII в. (Щеглова, 1991, с.45; Гавритухин, Обломский, 1996, с.144-148; Приходнюк, 2000б, с.157)². При дальнейшем изложении за основу будет взят именно ареал кладов типа Мартыновского, как территория неких общественных организмов, элита ко-

торых составляла политическое единство и совместно выступала в войнах конца VII в.

По всей видимости, в то же самое время, что и в лесостепной зоне, какие-то военные действия происходили и в Могилевском Поднепровье, где на городищах Кисели, Вежки, Никодимово, в слоях пожарищ с явными следами военного разгрома, найдены серии вещей, характерных для антских кладов первой группы (Седин, 1994; 1997; Родинкова, Седин, 2004) или близких к ним.

Памятники колочинской и пеньковской культур. По данным, собранным В.Е.Родинковой и М.М.Казанским, предметы тех типов, которые входили в состав кладов первой группы, неоднократно найдены на поселениях и могильниках колочинской и пеньковской культур, в том числе и в ареале кладов мартыновского круга (Гавритухин, Обломский, 1996, с.155-162; Kazanski, 1999, p.104-108). Гапоновский и Великобудковский клады происходят с поселений колочинской культуры. Таким образом, можно считать установленным, что убор с украшениями, типа происходящих из кладов, носило пеньковское и колочинское население Лесостепного Поднепровья, которое большинство исследователей считает раннеславянским, причем пеньковскую культуру устойчиво отождествляют с антами (Приходнюк, 2001а). На пражских памятниках северо-западной части Среднего Поднепровья вещи мартыновского круга отсутствуют. В этнографическом отношении пражское население, очевидно, было иным.

Необходимо отметить, что ареал кладов мартыновского типа значительно меньше, чем территории колочинской и пеньковской культур. Первая из них охватывает север Лесостепного Поднепровья, Днепровского Левобережья и бассейна Северского Донца, южную часть лесного Поднепровья, Подесенье; вторая – лесостепь от Оскола на востоке до Поднепровья на западе (Приходнюк, 2001, рис.69). Выразительные комплексы пеньковской керамики из Нижнего Подунавья приводят С.Ангелова и Р.Колева (Ангелова, Колева, 1995, табл.III-V). "Антские" клады первой группы распространены на юго-востоке колочинского ареала и на востоке пеньковского.

Труположения с вещами мартыновского круга. Особый тип памятников составляют женские

² Оригинальное мнение по поводу даты сокрытия кладов высказал А.В. Комар. Он считает, что клады мартыновского типа можно разделить на две хронологические группы. К поздней из них, синхронной периоду III выделенной им в степях перещепинской культуры (669-698 гг. без "калибровки по историческим событиям"), относятся комплексы из Хацков, Мартыновки и Гапоново, к ранней, соответствующей периоду II степных древностей (643-669 гг.) – все прочие (Комар, 2006а, с. 125-128). Это деление мне представляется искусственным. О.А. Щеглова и В.Е. Родинкова достаточно наглядно показали, что основной состав женских украшений из кладов мартыновского типа един (хотя и имеет локальную специфику). Набор вещей из кладов различается лишь по степени сохранности комплексов и их характеру (семейные сокровища или клады ремесленников). Интересно, что несмотря на "новый взгляд", общая дата сложения вещевых наборов кладов (около середины - второй половины – конца VII в.) у А.В. Комара остается такой же, как и у других исследователей.

ингумации с фибулами, браслетами, ожерельями и другими украшениями, аналогии которым известны в антских кладах первой группы. Эти погребения были как грунтовыми, так и впускными в более ранние курганы. Первые упоминания о таких захоронениях появились в работах археологов конца XIX - начала XX вв. А.А.Бобринского, Н.П.Авенариуса, В.Е.Данилевича и А.А.Спицына. Сводка этих комплексов на территории Лесостепного Поднепровья первоначально была опубликована В.Е.Родинковой (*Гавритухин, Обломский, 1996, с. 161-162*). Некоторые объекты фигурируют в изданном по архивным материалам каталоге украшений круга древностей антов, подготовленном Г.Ф.Корзухиной (*Корзухина, 1996*). Самый яркий комплекс из этой серии случайно найден в 1996 г. в с. Мохнач у Харькова. В свод В.Е.Родинковой он не вошел, поскольку был издан только в 1998 г. (*Аксенов, Бабенко, 1998*). В этом погребении обнаружены практически все детали женского убора мартыновского типа, за исключением лобного венчика: парные пальчатые фибулы, соединенные цепочкой, пластинчатая фибула, височные кольца, ожерелье, браслеты, гривны, пряжка и наконечник ремня от пояса (но без накладок и псевдопряжек).

Ингумации с украшениями мартыновских типов концентрируются в Лесостепном Поднепровье, но известны и за его пределами (например, в Молдавии на могильнике Данчены) (*Рафалович, 1986, с. 24-27*), что, очевидно, свидетельствует о миграциях населения. Особого ареала они не составляют, а расположены чересполосно с пеньковскими памятниками, обнаружены пока только в пеньковском ареале и совершенно отсутствуют в колочинском. Все эти захоронения были либо одиночными, либо составляли небольшие могильники до трех погребений (Максимовка, Алексеевка). Несмотря на то, что перечисленные ингумации находятся в ареале пеньковской культуры, случаев, когда на одних и тех же могильниках они обнаружены вместе с пеньковскими сожжениями, не отмечено.

В отношении этнокультурной принадлежности лесостепных ингумаций с вещами мартыновского набора в советской историографии высказывались две противоположные точки зрения. Эти захоронения либо считали кочевническими, либо связывали с кругом пеньковских древностей (историографию вопроса см. в: *Гавритухин, Обломский, 1996, с. 122*). В последнее время к анализу этих комплексов обращались И.О.Гавритухин (*Гавритухин, 2004*), А.В.Комар (*Комар, 2006а, с. 126*), Е.В.Синица (*Синица, 1999*), автор настоящей статьи (*Гавритухин, Обломский, 1996, с. 121-122*), М.М.Казанский (*Kazanski, 1999, с. 100-*

101). Большинство из этих исследователей склонны рассматривать труположения с мартыновскими вещами, как некое особое археологическое явление. Точку зрения об их кочевнической принадлежности поддержал только А.В.Комар (*Комар, 2006а, с. 126*).

По моему мнению, есть основания для утверждения, что эти ингумации связаны с традициями как славянского мира, так и населения степной зоны. С одной стороны, в степных погребениях вещи мартыновского круга не известны: они — типичные лесостепные. В захоронении в Мохначе найден биконический лепной горшок, характерный для пеньковской культуры (*Аксенов, Бабенко, 1998, рис. 4:13*). С другой стороны, само это погребение совершено в глубокой яме с обширным подбоем, что может рассматриваться, как степная традиция. Подбойные погребения в украинской степи в раннем средневековье хорошо известны (Христофоровка, курган 7, погребение 12, курган 8, погребение 1; Костокрызово; Новая Одесса, курган 1, погребение 3) (*Орлов, 1985, с. 103*). К степным чертам можно отнести и обычай совершать захоронения в более ранних курганных насыпях.

Погребения кочевников на территории лесостепи. На территории Днепровского Лесостепного Левобережья к VII в. относятся комплексы роскошных вещей (Малое Перещепино, Новые Санжары, Макуховка). Исследователями высказывались мнения о принадлежности их либо болгарской, либо хазарской или другой тюркской знати (обзор спорных вопросов об этнической атрибуции и хронологии см. в: *Комар, 2006а, с. 7, 8, 85-92*), но в любом случае эти комплексы связаны с погребальными ритуалами. На Днепровских Порогах в Вознесенке обнаружены ямы с сожжениями, окруженные каменными ритуальными валами, которое А.К.Амброз интерпретировал как тюркский поминальный храм (*Амброз, 1982*).

Известны и менее богатые, а также рядовые захоронения гуннского времени и раннего средневековья. Они весьма разнородны и относятся к разным традициям: ранние (Кантемировка, Воронцовка, Орлик) — к позднесарматской, более поздние (Лихачевка, Рябовка-3, Бабичи) — к тюркской, причем в рамках последней имеются вариации, конкретное этнокультурное определение которых пока спорно (*Обломский, 2002, с. 80-86; 2004; Гавритухин, 2004; Комар, 2006б*). Достоверно синхронным древностям антов первой группы является лишь небольшой могильник в Рябовке-3 на р.Ворсклица, где найдены детали геральдической поясной гарнитуры (*Обломский, Терпиловский, 1993; 2001*). В верхней части заполнения одного из захоронений нахо-

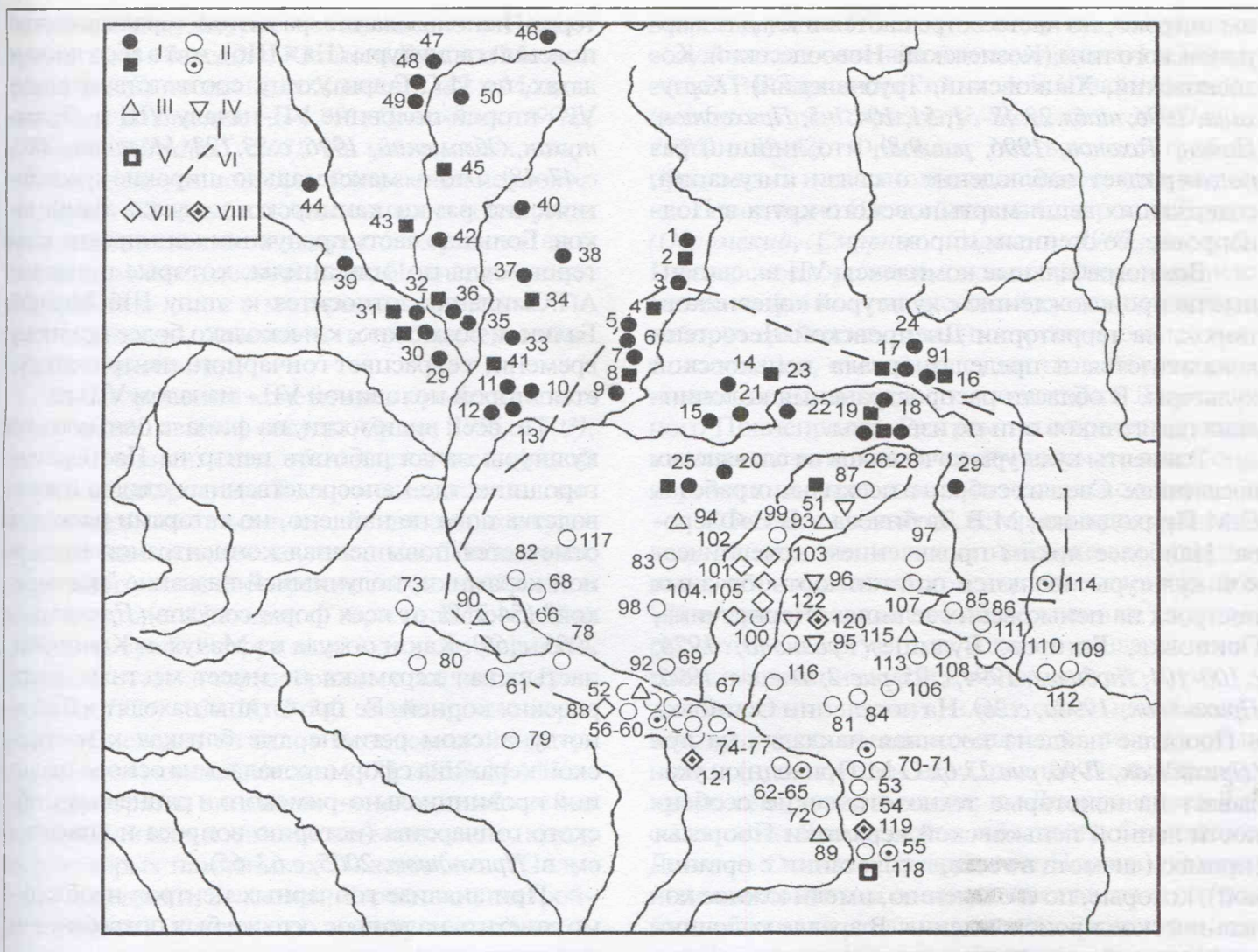

Рис.2. Этнокультурная ситуация в Лесостепном Поднепр'ье в VII в.

I - поселения и могильники колочинской культуры, кроме заведомо ранних; II - поселения и могильники пеньковской культуры, кроме заведомо ранних; III - ингумации с вещами круга мартыновского клада; IV - погребальные комплексы кочевников; V - поминальный храм; VI - ареал кладов мартыновского типа; VII - кочевья; VIII - ремесленные центры.

- 1 - Мансурово; 2 - Усох; 3 - Макча; 4 - Кветунь; 5 - Синьково-Дмитрово; 6 - Посудичи; 7 - Случевск; 8 - устье р. Смячь; 9 - Лёвкин Бугор; 10 - Ровчак; 11 - Роище; 12 - Выгоры-1; 13 - Александровка-1; 14 - Некрасово; 15 - Харьевка; 16 - Лебяжье-1; 17 - Авдеево; 18 - Казачья Локня (Замощанская дюна); 19 - Княжий; 20 - Великие Будки; 21 - Пески; 22 - Гапоново; 23 - Артюшково; 24 - Каменево-2; 25 - Артюховка; 26-28 - Картамышево-1,2,3; 29 - Шишино-5; 30 - Новый Быхов; 31 - Тайманово; 32 - Нижняя Тощица; 33 - Носовичи; 34 - Демьянки; 35 - Гомель; 36 - Калиновка; 37 - Новые Горомыки; 38 - Золотомино; 39 - Прудок; 40 - Нисимковичи; 41 - Колас; 42 - Ходосовичи; 43 - Колосы; 44 - Щатково; 45 - Воронино; 46 - Близнаки; 47 - Черкасово; 48 - Кисели; 49 - Вежки; 50 - Никодимово; 51 - Бездрик; 52 - Будище; 53 - Васильевка (низовья р.Вороной); 54 - Васильевка (Любимовская Забора); 55 - Васильевка (о-в Кизлевый); 56-60 - поселения и могильник у с.Андрусовка; 61 - Вильховчик; 62-65 - поселения и могильники у с.Волошское; 66 - Григоровка; 67 - Деревка; 68 - Домантово; 69 - Жовнин; 70-71 - поселения и могильник у с.Игрень; 72 - Звонецкое; 73 - Белая Церковь; 74-77 - поселения у с.Пеньковка; 78 - Крещатик; 79 - Беляевка; 80 - Завадовка; 81 - Осиповка; 82 - Сушки-1; 83 - Хитцы; 84 - Чернеччина; 85 - Занки; 86 - Задонецкое; 87 - Рябовка-3; 88 - Стецовка; 89 - Алексеевка; 90 - Мартыновка; 91 - Воробьевка-2; 92 - Балаклея; 93 - Березовка; 94 - Поставмуки; 95 - Новые Санжары; 96 - Малое Перещепино; 97 - Фески-3; 98 - Засулье; 99 - Бельск; 100 - Полузерьье-1; 101 - Полузерьье-2; 102 - Вовки; 103 - Лаврики; 104 - Белоконы; 105 - Чередняки; 106 - Богатое; 107 - Соколово; 108 - Нижний Бишкинь-1; 109 - Виделиха; 110 - Бондариха; 111 - Раковка-1; 112 - Богородичное; 113 - Сухая Гомольша; 114 - Яблонево; 115 - Мохнач; 116 - Прогресс; 117 - Корнеевка; 118 - Вознесенка; 119 - Балка Канцирка; 120 - Мачухи; 121 - Пастырское; 122 - Макуховка.

дилась передняя часть конской туши, что характерно для погребений соседнего степного Поднепр'ья (Орлов, 1985, с.103). Показательно, что в двух женских захоронениях Рябовки-3 найде-

ны браслеты с расплюснутыми концами, украшенными стилизованными изображениями змеиных головок (Обломский, Терпиловский, 2001, рис.9:11,15,16). Такие вещи, хотя и распространен-

ны широко, но часто встречаются вкладах мартыновского типа (Козиевский-Новоодесский, Колосковский, Хацковский, Трубчевский) (Корзухина, 1996, табл.22:48-51; 51; 104:1-5; Приходнюк, Падин, Тихонов, 1996, рис.9:8), что лишний раз подтверждает наблюдение о связи ингумаций, содержащих вещи мартыновского круга в Поднепровье, со степным миром.

Все погребальные комплексы VII в., связанные по происхождению с культурой кочевников-тюрков, на территории Днепровской Лесостепи локализуются в пределах ареала пеньковской культуры. В области распространения колочинских памятников они не известны.

Элементы культуры кочевников на славянских поселениях. Свод их собран в нескольких работах О.М.Приходнюка, М.В.Любичева и В.С.Флёрова. Наиболее ярким проявлением кочевнической культуры являются остатки юртообразных построек на пеньковских селищах (Чернещина, Осиповка, Богатое, Будище) (Русанова, 1976, с.100-101; Любичев, 1994, с.95, рис.2; Флёров, 1996; Приходнюк, 1998а, с.26). На поселении Осиповка в Поорелье найдена костяная накладка на лук (Приходнюк, 1990, рис.13:6). О.М.Приходнюк указывает на некоторые технологические особенности лепной пеньковской керамики Поорелья (примеси шамота в тесте, в сочетании с органикой), которые, по его мнению, имели южное кочевническое происхождение. В ареале колочинской культуры кочевнические элементы пока не обнаружены, кроме фигурки человечка из Мощенки с неоднозначной атрибуцией (Гавритухин, 2004, с.210-211).

Ремесленные центры. На территории Поднепровья к ним относятся поселки гончаров в Канцирке и Мачухах (см. публикации в: Макаренко, 1911, с.116-118; Сміленко, 1975, с.118-140). Оба этих комплекса находятся в окружении пеньковских поселений, причем в Надпорожье, где расположена Канцирка, найдена серия вещей мартыновского круга (как на пеньковских селищах, так и случайно) (Гавритухин, Обломский, 1996, с.159-162; Приходнюк, 1998а, с.156-158).

Тем не менее, по культуре эти гончарные центры совершенно чужды местным традициям. Керамика, которая там производилась, наиболее близкие аналогии имеет на памятниках Северного Кавказа: окрестностей Кисловодска и Минеральных Вод (Минаева, 1961, с.119-128; Гавритухин, Обломский, 1996, с.123). По сосудам, которые приводятся в издании А.Т.Смиленко, В.Ю.Малашев сделал вывод о синхронности канцирских мастерских тем периодам относительно хронологии эталонного для Кисловодской котловины могильника Мокрая Балка, для которых харак-

терно использование развитой геральдической поясной гарнитуры (IIa - IIIb), что в абсолютных датах, по И.О.Гавритухину, соответствует концу VI - второй половине VII-началу VIII в. (Гавритухин, Обломский, 1996, с.83,123; Малашев, 2001, с.47-48). Это — максимально широкие хронологические рамки канцирского сгустка памятников. Большая часть продукции канцирских мастеров, судя по описаниям, которые приводит А.Т.Смиленко, относится к этапу IIIb Мокрой Балки и, возможно, к несколько более позднему времени, т.е. расцвет гончарного центра датируется второй половиной VII - началом VIII в.

По всей видимости, на финале пеньковской культуры начал работать центр на Пастырском городище, где непосредственных следов производства пока не найдено, но авторами раскопок отмечается повышенная концентрация гончарной керамики, получившей название "пастырской" (54,75% от всех форм сосудов) (Приходнюк, 2005, с.60). Как и посуда из Мачух, и Канцирки, пастырская керамика не имеет местных днепровских корней. Ее прототипы находят в балкано-дунайском регионе, где близкая к пастырской керамика сформировалась на основе традиций провинциально-римского и ранневизантийского гончарства (историю вопроса и аналогии см. в: Приходнюк, 2005, с.63-65).

При анализе гончарных центров необходимо ответить на вопрос, кто же был потребителем их продукции?

Отмечу, что в Канцирке исследован не единственный горн, а три производственных поселка с 18-ю гончарными печами; причем ни один из памятников не раскопан полностью. Продукция такого центра должна быть достаточно массовой и расходиться далеко от места изготовления. Тем не менее, по сводке О.М.Приходнюка, канцирская гончарная керамика встречена всего лишь на трех пеньковских поселениях (Сушки, Семенки, Будище). При этом она представлена, как правило, единичными черепками и ни на одном из памятников не составляет даже 1% (Приходнюк, 1998а, с.35, табл. VII). Подавляющее большинство известной нам канцирской керамики найдено на поселениях в Балке Канцирке и в Мачухах, т.е. в самих гончарных центрах.

Почти вся посуда пастырского типа сосредоточена на Пастырском городище. Как и в случае с канцирской керамикой, находки обломков сосудов, которые можно считать пастырскими, на пеньковских памятниках довольно редки. Такая керамика обнаружена в Сушках, Новоселице, Балке Яцевой, Хитцах, Вильховчике, Семенках, Самчинцах, Тростянце, Селиште в виде единичных черепков, но это — по всей территории

пеньковской культуры, т.е. не только в Поднепровье, но и в бассейне Южного Буга и в Молдавии. Лишь на поселениях Ханска-1 и 2 в Молдавии ее насчитывается 1,6-1,7% (*Приходнюк, 1998а, с.35, табл. VII; 2005, с.63*). На памятниках колочинской культуры гончарной керамики нет вовсе.

Таким образом, изготовленная на гончарном круге пастырская и канцирская керамика антскими племенами лесостепного Поднепровья использовалась лишь в мизерном количестве. По всей видимости, основным потребителем ее было другое население.

Из захоронений кочевников происходят исключительно лепные сосуды (*Орлов, 1985, с.103*), что, по всей видимости, объясняется спецификой погребального ритуала. Тем не менее, находки гончарной керамики в комплексах, связанных с культурой кочевников, все же, известны. Обломки как канцирских, так и пастырских сосудов найдены в объектах второго (позднего) горизонта поселения Стецовка, среди сооружений которого зафиксированы и остатки юртообразного жилища (*Рутковская, 1974, с.24,25,32-34*). Канцирская керамика происходит из валов Вознесенского ритуального комплекса (*Сміленко, 1975, с.155*). М.М.Казанский обратил внимание на находки обломков сосудов, близких к канцирско-мачухскому кругу, на некоторых памятниках Полтавщины (Полузоре-2, Лаврики, Белокопи, Чередники, постройка 9 Вовков), которые по набору лепной керамики отличаются от пеньковских. Он интерпретировал эти памятники, как стойбища кочевников (*Казанский, Серета, 2001, с.24*)³.

Жители Пастырского, кроме гончарства, занимались черной металлургией и металлообработкой, изготовлением украшений (*Приходнюк, 1998б, с.12-16*). Как уже отмечалось выше, зафиксированы, тем не менее, следы производства не изделий мартыновского круга, а более поздних – второй группы древностей антов, по О.А.Щегловой, большинство типов которых, как и пастырская гончарная керамика, по происхождению связаны с территорией Подунавья (*Щеглова, 1990б; Приходнюк, 2005, с.54-57*). Факт наличия на Пастырском городище кладов второй группы и отдельных вещей этого круга, а также инструментов для их изготовления, хорошо согласуется с находками пастырской керамики не только на пеньковских поселениях, но и на ранних селищах последующего периода Сахновки-Волынцева, с которым и связывают "антские" изделия

второй группы. Обломки гончарных пастырских сосудов на поселении Александровка-1 в Подесенье Р.В.Терпиловский и А.В.Шекун относят именно к этому горизонту (*Терпиловский, Шекун, 1996, с.39-42*). Фрагмент пастырского горшка происходит и из заполнения сахновского жилища 2 поселения Шоссейное на Северском Донце (*Обломский, Смирнов, Сорокин, 1987, рис.б:1*). Пастырское городище, таким образом, возникло где-то на финале пеньковской культуры (хотя по набору керамики и типам построек оно к ней и не относится) и, очевидно, существовало и на сахновско-волынцевском этапе истории Лесостепного Поднепровья. Разгром того времени, когда в землю выпали клады мартыновского типа, оно пережило, и было сожжено несколько позже.

Сочетание элементов, историко-культурная модель. Приведенные выше наблюдения показывают, что в ареале кладов мартыновского типа в VII в. существовали две общественные структуры, которые могут быть условно названы пеньковско-кочевнической и колочинской.

Элементы первой из них охватывают пеньковскую часть ареала комплексов типа Мартыновки (практически все Среднее Поднепровье, кроме северной его части, юг Днепроовского Лесостепного Левобережья и бассейна Северского Донца – Оскола, Днепроовские Пороги). Основным компонентом оседлого населения этого региона были носители пеньковской культуры (анты). Здесь же зафиксированы разнообразные элементы степной культуры: юртообразные жилища (в том числе и на пеньковских поселениях), возможно, остатки кочевий, погребальные комплексы кочевников (как рядовых, так и знати), женские ингумации с вещами мартыновского круга и степными чертами погребального обряда, поминальный храм в Вознесенке. Памятники культуры кочевников и смешанные пеньковско-кочевнические расположены чересполосно с пеньковскими поселениями и занимают ту же самую территорию: они известны в нижней и средней части бассейна Ворсклы, в Поорелье, на Порогах, в Среднем Поднепровье.

Имеющиеся данные позволяют сделать вывод, что связь кочевого и оседлого пеньковского населения не ограничивалась соседскими контактами, была достаточно тесной и имела форму симбиоза. Маршруты перекочевков степняков охватывали всю пеньковскую территорию в Поднепровье, вплоть до ее северных границ, о чем

³ Сомнения в принадлежности гончарной керамики из этих памятников к канцирскому кругу высказал А.В. Комар. Он считает ее волынцевской (Комар, 2006а, с. 128). Обломки сосудов, действительно, слишком невелики для точного определения. Для прояснения ситуации желательно было бы исследовать раскопками хотя бы одно из поселений, упомянутых М.М.Казанским.

свидетельствует могильник Рябовка-3 на Ворсклице. Тюркские по происхождению семьи жили в пеньковских поселках, т.е. в общинах антов. Женские погребения-ингумации с мартыновскими вещами, совершенные вне общинных пеньковских кладбищ, вероятно, представляют собой захоронения жен - славянок из тюркских семейств или славянок-рабынь кочевников. Интересно, что эти женщины в имущественном отношении не были однородными. Погребение в Мохначе было довольно богатым, происходящие из него вещи по количеству сопоставимы со средним антским кладом первой группы. В прочих захоронениях найдены лишь отдельные предметы.

В состав общества, следовательно, входили как анты, так и кочевники-тюрки. Каждый из народов имел свою знать. Свидетельством ее наличия у пеньковского населения являются богатые мартыновские клады (Мартыновский, Козиевско-Новоодесский, Гапоновский, Суджанский), у кочевников — наборы роскошных вещей (Малое Перещепино, Новые Санжары, Макуховка). Кочевая знать в этом объединении, очевидно, главенствовала. Ее комплексы — куда более богатые, чем антские.

Проникновение кочевников в лесостепь, по всей видимости, не ограничивалось просто завоеванием пеньковской территории в Поднепровье. Имеются свидетельства попыток создания в регионе баз обеспечения населения. Таковыми являются ремесленные центры (Канцирка, Мачухи, Пастырское), продукция которых, в первую очередь, гончарная керамика, использовалась в большей степени кочевниками и в меньшей — антами (пеньковским населением). Ювелирные украшения, изготовленные на Пастырском городище, носили славянки, но уже последующей, пост-антской эпохи. Показательно, что население общин ремесленников не имело местного происхождения и было перемещено в Поднепровье с довольно отдаленных от этого региона территорий (с Северного Кавказа и из Подунавья).

Таким образом, в южной части лесостепного Поднепровья в VII в. существовала потестарная структура со смешанным славяно-тюркским населением, со своей знатью и элементами инфраструктуры (ремесленными центрами). Очевидно, она представляла собой раннегосударственное образование. Похожее соотношение кочевнических и оседлых земледельческих элементов зафиксировано, например, в Аварском каганате (Kazanski, 1999, p.67-72; Лукина, 2006). М.М.Казанский весьма образно охарактеризовал антскую эпоху, как "степной период славянской истории" (Казанский, Середа, 2001, с.25).

К сожалению, мы пока не располагаем дан-

ными о времени сложения этой структуры на территории юга Днепровской Лесостепи. Сведения, которые доступны, относятся к периоду использования населением украшений мартыновского набора, т.е. к VII в., причем большая часть вещей происходит из кладов периода разгрома днепровского лесостепного населения. Надеюсь, что прояснить вопрос о начальной дате славяно-кочевнического государства в Поднепровье поможет полная публикация по комплексам материалов Балки Канцирки и Пастырского, что пока не сделано. Дискуссия о хронологии и периодизации лесостепных кочевнических комплексов пока далека от завершения. Ясно лишь, что они не относятся к первой половине VII в.

В северной части Днепро-Донецкой лесостепи, т.е. в ареале колочинских памятников, известны клады мартыновского типа (Гапоновский, Суджанский, Великобудковский, Трубчевский), находки вещей мартыновского круга на колочинских поселениях и в погребениях. Элита колочинского населения, таким образом, имела тот же престижный убор, что и южные соседи-анты. Какие-либо элементы культуры кочевников (за исключением наконечников стрел, которые в раннем средневековье были интернациональным оружием) и гончарная керамика южных производственных центров здесь отсутствуют. Прямого влияния кочевников с юга колочинские племена Лесостепного Поднепровья не испытывали. Колочинское общество было этнически монолитным и более однородным в социальном отношении, чем южное. Каких-либо признаков образования государства на севере Лесостепного Поднепровья нет.

Тем не менее, в результате войн конца VII в. на территории Среднего Поднепровья и Днепровского Левобережья, в равной степени пострадала верхушка как колочинского, так и пеньковско-кочевнического обществ. Судьбы южного и северного населения оказались, практически, одинаковыми: оно потеряло культурно-этнографическое своеобразие и растворилось в среде пришельцев (о колочинских и пеньковских элементах на памятниках вольтинцевского культурно-хронологического горизонта см. в: Шеглова, 1986). По всей видимости, в войнах конца VII в. южное и северное днепровские общественные образования выступали на одной стороне и в союзе друг с другом.

Литература

Аксенов В.С. Бабенко Л.И. Погребение VI-VII вв. н.э. у села Мохнач // РА. — Москва, 1998. — № 3.

Амброз А.К. О Вознесенском комплексе VIII в. на Днепре — вопрос интерпретации // Древности эпохи Великого переселения народов V — VIII вв. — Москва: Наука, 1982.

Ангелова С., Колева Р. Археологически данни за ранното славянско заселване в България // Годишник на Софийския университет "Св. Климент Охридски", исторически факултет — Специалност археология. — София, 1995. — 2.

Баран В.Д. Венеди, склавіни та анти у світлі археологічних джерел // Тр. VI Междунар. конгресу славянської археології. — Москва, 1997. — Т.1.

Баран В.Д. Давні слов'яни. / Україна крізь віки. — Київ, 1998. — Т.3.

Баран В.Д. Процеси східнослов'янського культурогенезу в другій половині I тис.н.е. // Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть. — Львів, 2001.

Гавриутухин И.О. Среднеднепровские ингумации второй половины V — VI в. // Культурные трансформации и взаимовлияния в Днепровском регионе на исходе римского времени и в раннем средневековье (доклады научной конференции, посвященной 60-ти летию со дня рождения Е.А.Горюнова. — Санкт-Петербург, 14-17 ноября 2000 г.). — Санкт-Петербург, 2004.

Гавриутухин И.О., Обломский А.М. Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст. — Москва, 1996.

Горюнова В.М. Новый клад антского времени из Среднего Поднепровья // Археологические вести. — Санкт-Петербург, 1992. — I.

Дьяченко А.Г. Технология изготовления предметов из Цепляевского клада раннеславянского времени // Использование методов естественных наук в археологии. — Киев, 1978.

Казанский М.М., Середа Д.В. Поселение пеньковской культуры Полузорье-1 на Полтавщине // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2001. — № 1.

Комар А.В. Перещепинский комплекс в контексте основных проблем истории и культуры кочевников Восточной Европы VII — начала VIII в. // Степи Европы в эпоху средневековья. — Донецк, 2006а. — Т.5.

Комар А.В. Погребение кочевника начала VIII в. у с. Журавлиха в Среднем Поднепровье // Степи Европы в эпоху средневековья. — Донецк, 2006б. — Т.5.

Корзухина Г.Ф. Клады и случайные находки вещей круга "древностей антов" в Среднем Поднепровье // МАИЭТ. — Симферополь, 1996. — Т.V.

Лукина С.Г. Аварский каганат в системе культурно-исторического взаимодействия эпохи Великого переселения народов (концепция Вальтера Поля) // Взаимодействие народов Евразии в эпоху Великого переселения народов. — Ижевск, 2006.

Любичев М.В. Контакты славян Днепро-Донецкого междуречья и населения Северо-Западной Хазарии в конце VII — начала VIII вв. // Древности-1994. — Харьков, 1994.

Макаренко Н.Е. Археологические исследования 1907-1909 гг. // ИАК. — Санкт-Петербург, 1911. — Вып.43.

Малашев В.Ю. Керамика раннесредневекового могильника Мокрая Балка. — Москва, 2001.

Минаева Т.М. Керамика балки Канцирки в світлі археологічних досліджень на Північному Кавказі // Археологія. — Київ, 1961. — Т.XIII.

Обломский А.М. Днепровское лесостепное Левобережье в позднеримское и гуннское время (середина III-первая половина V вв.н.э.). — Москва, 2002.

Обломский А.М. О способе организации гончарного производства на территории Восточноевропейской лесостепи V — VIII вв. // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2003. — № 2.

Обломский А.М. Раннесредневековое труположение у с.Лихачевка Полтавской обл. // Культурные трансформации и взаимовлияния в Днепровском регионе на исходе римского времени и в раннем средневековье (доклады научной конференции, посвященной 60-ти летию со дня рождения Е.А.Горюнова. — Санкт-Петербург, 14-17 ноября 2000 г.). — Санкт-Петербург, 2004.

Обломский А.М. Гончарные центры на территории Восточноевропейской лесостепи V-VIII вв. // Днепро-Донское междуречье в эпоху раннего средневековья. — Воронеж, 2005.

Обломский А.М., Смирнов А.С., Сорокин А.Н. Материалы I тыс.н.э. на поселении Шоссейное (Белгородская обл.)// СА. — Москва, 1987. — № 4.

Обломский А.М., Терпиловский Р.В. Новые погребения раннесредневековых кочевников на Сумщине // Кочевники Урало-Казахстанских степей. — Екатеринбург, 1993.

Обломский А.М., Терпиловский Р.В. Славянское поселение и кочевнический могильник V-VIII вв. на Ворскле // АЛЛУ. — Полтава, 2001. — № 1.

Орлов Р.С. Культура кочевников IV-VIII вв. // Этнокультурная карта территории Украинской ССР в I тыс.н.э. — Киев, 1985.

Приходнюк О.М. Новые данные о пеньковской культуре в Среднем Поднепровье // Раннеславянский мир: Материалы и исследования. — Москва, 1990.

Приходнюк О.М. Пеньковская культура. — Воронеж, 1998а.

Приходнюк О.М. Основні підсумки та завдання вивчення Пастирського городища //Археологія. — Київ, 1998б. — № 3.

Приходнюк О.М. Фибулы Пастырского городища // Евразийская степь и лесостепь в эпоху раннего средневековья. — Воронеж, 2000а.

Приходнюк О.М. Военно-политический союз антов и тюркский мир //МАИЭТ. — Симферополь, 2000б. — Т.VII.

Приходнюк О.М. Анти, склавіни та венеди в світлі історичних та археологічних джерел // Етногенез та рання історія слов'ян: нові наукові концепції на зламі тисячоліть. — Львів, 2001а.

Приходнюк О.М. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис.н.е.). — Київ-Чернівці, 2001б.

Приходнюк О.М. Відносини східних слов'ян із тюркомовним світом // Старожитності I тисячоліття нашої ери на території України. — Київ, 2003.

Приходнюк О.М. Пастирське городище. — Київ—Чернівці, 2005.

Приходнюк О.М., Падин В.А., Тихонов Н.Г. Трубчевский клад антского времени // *Материалы I тыс. н.э. по археологии и истории Украины и Венгрии.* — Киев, 1996.

Рафалович И.А. Данчены. Могильник черняховской культуры. — Кишинев, 1986.

Рашев Р. Прабългарите през 5-7 вв. — Велико Търново, 2000.

Родинкова В.Е. Локальные разновидности женского металлического убора VII в. в Поднепровье // *Чтения, посвященные 100-летию деятельности Василия Алексеевича Городцова в Государственном Историческом музее: ТК.* — Москва, 2003а. — Ч. II.

Родинкова В.Е. Подвески-лунницы Козиевского клада (к постановке проблемы раннесредневековых лунниц) // *КСИА.* — Москва, 2003б. — Вып. 215.

Родинкова В.Е. Днепровские фибулы с каймой из птичьих голов // *Культурные трансформации и взаимовлияния в Днепровском регионе на исходе римского времени и в раннем средневековье (доклады научной конференции, посвященной 60-ти летию со дня рождения Е.А. Горюнова.* — Санкт-Петербург, 14-17 ноября 2000 г.). — Санкт-Петербург, 2004.

Родинкова В.Е. К вопросу о типологическом развитии антропоморфных фибул (простые формы) // *РА.* — Москва, 2006. — № 3.

Родинкова В.Е., Седин А.А. Браслеты Никодимовского городища // *Восточная Европа в средневековье.* — Москва, 2004.

Русанова И.П. Славянские древности VI-VII вв. — Москва, 1976.

Рутковская Л.М. О стратиграфии и хронологии древнего поселения у с. Стецовки на р. Тясмине // *Раннесредневековые восточнославянские древности.* — Ленинград, 1974.

Седин А.А. Клад из городища Никодимово // *Магілеўшчына.* — Магілеў, 1994. — Вып. V.

Седин А.А. Никодимовское городище раннего средневековья в Восточной Белоруссии // *Тр. VI Международного конгресса славянской археологии.* — Москва, 1997. — Т. 3.

Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. // *Археология СССР.* — Москва, 1982.

Седов В.В. Славяне в раннем средневековье. — Москва, 1995.

Синица Є.В. Ранньосередньовічні інгумації в ареалі пенківської культури // *Vita antiqua.* — Київ, 1999. — Т. 2.

Сміленко А.Т. Слов'яни та їх сусіди в степовому Подніпров'ї. — Київ, 1975.

Тертиловський Р.В., Шекун О.В. Олександрівка-1 — багатощарове ранньослов'янське поселення біля Чернігова. — Чернігів, 1996.

Флєров В.С. Раннесредневековые юртообразные жилища Восточной Европы. — Москва, 1996.

Щеглова О.А. Ранние элементы в керамическом комплексе памятников вольтинцевского типа //

КСИА. — Москва, 1986. — Вып. 187.

Щеглова О.А. Вещи дунайского происхождения в поздних кладах "древностей антов". // *Тезисы историко-археологического семинара "Чернигов и его округа в IX-XIII вв." (15-18 мая 1990 г.)*. — Чернигов, 1990а.

Щеглова О.А. О двух группах кладов "древностей антов" в Среднем Поднепровье // *Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья.* — Курск, 1990б.

Щеглова О.А. О некоторых возможностях реконструкции женской одежды по материалам наборов украшений из кладов "древностей антов": источники, аналоги, результаты // *Культуры степей Евразии второй половины I тыс.н.э. (из истории костюма).* — Самара, 2000.

Щеглова О.А. Клады "древностей антов": возможности историко-культурной интерпретации на фоне историографии // *Клады: Состав, хронология, интерпретация.* — Санкт-Петербург, 2002а.

Щеглова О.А. Свинцово-оловянные украшения VIII-X вв. на Северо-Западе Восточной Европы // *Ладога и ее соседи в эпоху средневековья.* — Санкт-Петербург, 2002б.

Щеглова О.А. "Тайна пляшущих человечков" и "следы невиданных зверей" // *Славяно-русское ювелирное дело и его истоки: Международная конференция, посвященная 100-летию со дня рождения Г.Ф. Корзухиной / ТД.* — Санкт-Петербург, 2006а.

Щеглова О.А. Клад ювелира в Трубчевске и "мастер Гапоновского клада" // *Археологическое изучение Центральной России.* — Липецк, 2006б.

Kazanski M. Les Slaves. Les origines (I-VII s.a.J.-C.). — Paris, 1999.

Peckarskaja L.V., Kidd D. Der Siberschatz von Martynovka. — Innsbruck, 1994.

Обломський А.М.

Структура населення Лісостепоного Подніпров'я у VII ст. н.е.

Резюме

Стаття присвячена постановці проблеми існування в південній частині Лісостепоного Подніпров'я у VII ст. н.е. потестарної структури, зі змішаним слав'яно-тюркським населенням, зі своєю знаттю та елементами інфраструктури (ремісничими центрами), яка вже набула рис ранньодержавного утворення. На північну частину Дніпро-Донецького лесостепу, в зону поширення колючинських пам'яток, це утворення прямого впливу ще не мало.

У результаті війн кінця VII ст. на території Середнього Подніпров'я та Дніпровського Лівобережжя, у рівній мірі постраждала верхівка як колючинського, так і пенківсько-кочівницького суспільств. Долі південного і північного населення лісостепу виявилися, практично, однаковими: вони втратили культурно-етнічну своєрідність і розчинилися у середовищі переселенців. Вірогідно, у війнах кінця VII ст. південне та північне утворення слов'ян виступали на одному боці і в союзі один з одним.

01/02/2007

Дослідження різночасового поселення Глинське 4 у Середньому Поворсклі

Упродовж осені 2005 та весни 2006 рр. Центром охорони та досліджень пам'яток археології були проведені рятивні роботи на території різночасового поселення Глинське 4, в околицях с. Глинське Малобудищанської сільської ради Зіньківського району Полтавської обл., з метою вивчення оголень культурних нашарувань та об'єктів на місці кар'єру, влаштованого без погодження з органами охорони культурної спадщини на території пам'ятки.

Об'єкт досліджень — різночасове поселення доби ранньої та фінальної бронзи, ранньослов'янського і роменсько-давньоруського часу, XVIII–XIX ст., виявлене у 1994 р. І.М.Гавриленком (*Гавриленко, Ткаченко, 1994, арк.1, 2; 1995, с.95*), ним же оглядалося пізніше (*Гавриленко, 1997, арк.8, рис.23–24*). У 1997–1998 рр. експедицією ЦОДПА тут були здійснені розвідкові роботи (*Мироненко, 1998, с.113–114; 2003, арк.5–7; Гейко, 1999*). Їх результатом стало виявлення матеріалів роменської культури, встановлення наявності та потужності культурних нашарувань (*Мироненко, 1998, с.113–114; 2003, арк.8–9*).

Поселення Глинське 4 знаходиться за 0,75 км на захід від південної околиці с. Глинське (від кутка Ковалівка, вул.Лісової), за 0,35 км на південь–південний захід від злиття двох рукавів р.Солом'яник (Соломяничик, Соломяник — стариця р.Ворскла) в один потік, від греблі. Розкинулося воно на підвищеній піщаній еоловій дюні підковоподібної форми. Її розміри, за якими можна приблизно визначити і площу поселення, становлять 140x80 м. Більша частина пам'ятки легко задернована (рис.1:1).

Слід зазначити, що нове русло р.Ворскла, як нам відомо, виникло не так давно. А тому, її стариця, сучасний рукав із назвою Солом'яник, за середньовічної епохи була основним руслом, а отже, досліджуване поселення у той час розташовувалося на лівому березі Ворскли. Це є досить важливим, враховуючи факт розташування тут селища пізньороменського часу.

Кар'єр було влаштовано у північній частині поселення, на краю схилу. Розміри котловану овальної форми становлять у найширших частинах 25,5x19 м (рис.1:2). У південній частині кар'єру зберігся незайманий виступ, що закінчувався

розвалом глинобитної печі. У відслоненнях стінок котловану, під час зачисток культурного шару, відразу ж було виявлено профілі десяти ям, частково зруйнована глинобитна піч, збудована із використанням каменю — кварциту. В результаті досліджень було закладено 7 прирізок над зруйнованими об'єктами (рис.1:2). Усього досліджено 16 різночасових і різного призначення ям-об'єктів. Ями №№ 5 та 14 виявилися норами.

Першочерговими завданнями рятивних робіт стало уточнення наявності та потужності культурних нашарувань у відслоненнях кар'єру, фіксація археологічних об'єктів та збирання підйомних матеріалів. Серед останніх виділяється кілька культурно-хронологічних груп.

До епохи бронзи належить незначна кількість кераміки, майже вся вона відноситься до посуду бондарихинської культури. Це фрагменти кераміки, у тісті якої присутні домішки піску. Менш численні серед знахідок сколи кременю. Окремо можна виділити розвал верхньої частини тюльпаноподібного горщика цього ж часу, знайденого частково на схилах прирізки 2, а частково — в рушених відвалах кар'єру. Посудина — із відносно високими, плавно відігнутими вінцями, з потоншеним загостреним зрізом, комірцем ззовні. Під зрізом на шийці — горизонтальний ряд наколів (рис.4:1). Реконструйований діаметр вінця — 25,3 см, шийки — 22,9 см, найширшої ділянки тулуба — 25,2 см.

3-поміж знахідок малочисленими були уламки посуду катакомбного часу. Інші, значно чисельніші, репрезентовані керамікою та знаряддями праці пізньої пеньківської (сахнівського етапу) та пізньороменської культур.

До фінального етапу існування пеньківського поселення, серед підйомних матеріалів, відносяться уламки керамічного посуду. Деякі з них були під час реставрації склеєні з фрагментами кераміки із культурного шару житла № 18 та з уламками із печі цього ж житла (прирізка 2). Їх характеристика наводиться в описі знахідок із об'єкту №18. Всі інші, більш дрібніші уламки, представлені передвінцевою частиною горщика із масивним, прикрашеним насічками, валиком, приденними частинами та багаточисленними фрагментами стінок (рис.3: Е:1–4, 9).

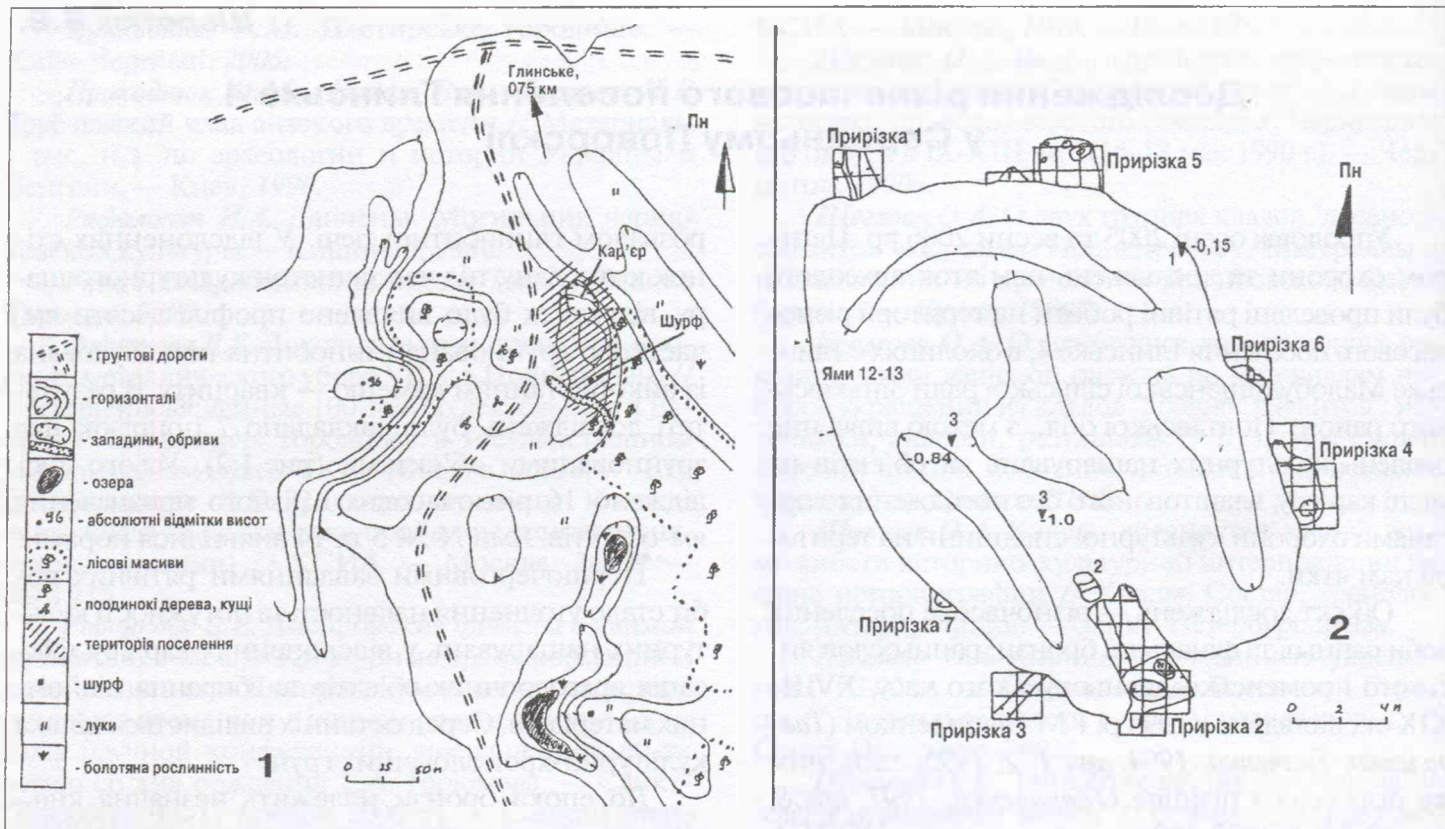

Рис. 1. План поселення та ділянки руйнувань. 1 — окомірний план зйомки місця розташування поселення Глинське 4 та навколишньої території; 2 — загальний план кар'єру та місця закладення прирізок. Цифрами позначені: 1 — місцезнаходження ножа, 2 — розавал печі житла-ями № 8, 3 — рознесені фрагменти печі з ями 8.

Більш масовими, саме серед підйомних матеріалів, є уламки кераміки пізньороменського часу. Це фрагменти як ліпного посуду, прикрашеного відтисками гусеничного штампуга на зрізах чи зигзагами по плічку, так і ранньокружального, із хвилястим прокресленням на гончарному крузі орнаментом (рис.3:Е:5-8, 10, 15-16). Окремо можна виділити знахідку залізного ножа. Ніж черешковий, зі слідами кістяного руків'я, що збереглися з одного боку на основі черешка. Загальна його довжина — 9,2 см, ширина леза — 1,3 см, довжина черешка — 3,8 см (рис.2:В:3).

Надалі результати проведених робіт представлені читачеві у вигляді описів окремих прирізок та знахідок із них. Усі глибини в тексті подані за відносними покажчиками, на планах перетини відповідають літерним позначкам перерізів у виносках. Умовні позначення вміщені на рис.9.

Прирізка 1. У північно-західному секторі кар'єру простежувався чіткий профіль доволі глибокої коритоподібної ями № 3. Зачистка показала, що у верхній частині, над самою ямою, залягають нашарування кінця XVIII-XIX ст. (рис.2:А:1). Останні містилися у всій товщині культурних відкладів цієї частини поселення, але з різною інтенсивністю, таким чином позначаючи існування на цьому місці хутору новітньої епохи.

Для дослідження напівзруйнованого об'єкту тут було закладено прирізку № 1 площею 4 м² (рис.2:А:2). Як виявилось, коритоподібна яма 3 продовжувалася і далі на північ. Крім того, у північно-західному кутку прирізки було виявлено частину глибокої ями, напевне, від житла, що отримала порядковий № 11. Зважаючи на те, що остання не зазнала руйнацій кар'єром, і тому не потребувала рятівних досліджень, а також на те, що яма № 3, скоріше за все, є ровом, прирізка 1 була завершена на даному етапі вивчення.

Простежена глибина рову досягала 1,05-1,10 м від рівня денної поверхні, ширина у нижній частині — 0,62-0,78 м. У верхній ділянці його краї зливалися із заповненням культурного шару, що в цьому секторі поселення мав товщину 0,40-0,55 м. Тут ширина рову становить 1,40 м. У його заповненні знайдено кілька дрібних фрагментів кераміки пізньороменського часу, один — доби бронзового віку. Зважаючи на те, що пізньосередньовічної кераміки, яка рясно перекривала верхні нашарування, у рові не було виявлено, можливо, даний об'єкт належить пізньороменській епосі, хоча аналогій на інших однотипних пам'ятках знайти не вдалося. Крім того, рів простежувався і з південно-західного краю кар'єру (прирізка 3, див. нижче).

Насиченість археологічними матеріалами культурного шару незначна. Так, у верхній частині заповнення трапився уламок (1/2) скляної непрозорої намистини монетоподібної форми, синього кольору (рис.2:А:3:3). Реконструйований її діаметр — 0,9 см. Товщина намистини зменшувалася від країв до центральної частини. Із цього ж рівня походить і вінце кружального горщика давньоруського часу з манжетоподібним потовщенням під зрізом на зовнішньому боці (рис.2:А:3:2). Поширення такого типу вінця (тип 2, за І.Г.Сарачевим (Сарачев, 2000, с.227, рис.67) на сіверянській території спостерігається з першої половини X ст. до першої третини XI ст. (Сарачев, 2000, с.232, рис.63), а, за Ю.Ю.Моргуновим, — на рубежі X-XI ст. (Моргунов, 1996, табл. на с.25).

На глибині -0,53 м, у передматерику, трапилося знахідка залізного черешкового ножа із ледве наміченою горбатою спинкою, довжиною 7,5 см (рис.2:А:3:1).

Отже, досліджена у прирізці 1 яма № 3 є рештками частково зруйнованого рову, можливо, пізньороменського часу.

Прирізка 3. У де був виявлений аналогічний прирізці 1 об'єкт, — коритоподібний рів.

У південно-західному секторі котловану, при здійсненні зачистки збереженого кутка кар'єру, виявлено профіль чергової ями. На цьому місці закладено прирізку 3, площею 5м². Потужність культурних нашарувань становила від -0,35 до -0,50 м (рис.2:Б:1-2). Насиченість матеріалами надзвичайно слабка. З окремих знахідок — два дрібних вінця з розхиленим краєм та стінка пізньороменського часу із гусеничним зигзагоподібним орнаментом.

Досліджений у прирізці об'єкт теж виявився ровом, що простягався у напрямку з північного сходу на південний захід. Його глибина становила 0,95 м, південно-західна частина перетиналася кількома доволі великими норами, заповненими обвугленими шматочками деревини. Ширина коритоподібного рову (рис.2:Б:3) — 0,37-0,45 м, у верхній частині встановлюється лише для північно-східного сектору — від 0,80 до 1,10 м. Знахідок у заповненні рову не виявлено.

Судячи за спрямуванням, ділянка рову в прирізці 1 та, відповідно, у прирізці 3, є частинами одного об'єкту — кільцевого (?) коритоподібного рову, що, скоріше за все, окреслював межі однієї із садиб на поселенні. Виявлені у заповненні рову (прирізка 1) маловиразні знахідки пізньороменської епохи можуть бути свідченням, хоча й сумнівним, належності даного об'єкту до цього

ж часу. Менш вірогідним є віднесення рову до пізньосередньовічної чи новітньої епох.

Прирізка 2. Як зазначалося вище, у південній частині кар'єру виявлено за попереднього огляду розвал печі, що частково збереглася у зруйнованій частині поселення. Від краю печі відходив нерушений останець, із західного боку якого зачисткою виявлено профілі кількох ям, що перекривали одна одну (рис.3:А). Так, за результатами спостережень, найбільш достовірним є те, що вище описувана глинобитна піч була обігрівальною спорудою майже повністю зруйнованого житла, що отримало найменування “яма № 8”.

Спочатку подамо характеристику закладеної прирізки та знахідок із культурного шару. Площа прирізки 2 становила близько 16 м². Культурні нашарування залягали на глибинах від 0,45 до 0,6 м.

Найменш численні — керамічні матеріали бондарихинської культури. Інша культурно-хронологічна група знахідок — ранньослов'янського часу, — більш численна, і представлена теж винятково керамічними уламками горщиків, переважно, з відхиленими краями, рідше — з вертикальним прямим профілюванням (банкові). Орнаментальні композиції: пальцево-нігтьові защіпи і вдавлення по зовнішньому краю зрізу, валики (в одному випадку — роздвоєний), прикрашені насічками, підтрикутної чи прямокутної у перетині форми. Ще одне вінце належить широко відкритій мисці, зі скошеними насічками на округлому зрізі (рис.3:Е:1-4, 9). Деяка частина фрагментів кераміки пізньопеньківського часу, знайдена в культурних нашаруваннях прирізки 2, була під час реставрації склеєна чи просто віднесена до числа аналогічних уламків, що виявлені у заповненні житла № 18 та печі в ньому.

Найбільшою кількістю знахідок представлені матеріали пізньороменського часу. Серед кераміки переважають уламки ліпного посуду з S-подібним профілюванням верхньої частини корпусу, орнаментальні композиції на якому майже ідентичні: скошені зліва направо відтиски гусеничного штамп, одинарні чи подвійні зигзаги і скошені лінії на плічках, сітка, нанесені таким же чином. Є серед знахідок й уламки ранньогончарного посуду з характерними горизонтальними чи хвилястими орнаментальними лініями (рис.3:Е:5-8, 10, 15-16).

Крім кераміки, у культурному шарі виявлені й індивідуальні знахідки. По-перше, це черешкове листоподібне вістря до стріли з обламаним черешком, із кільцевим упором-розширенням в основі, максимальним розширенням пера у ниж-

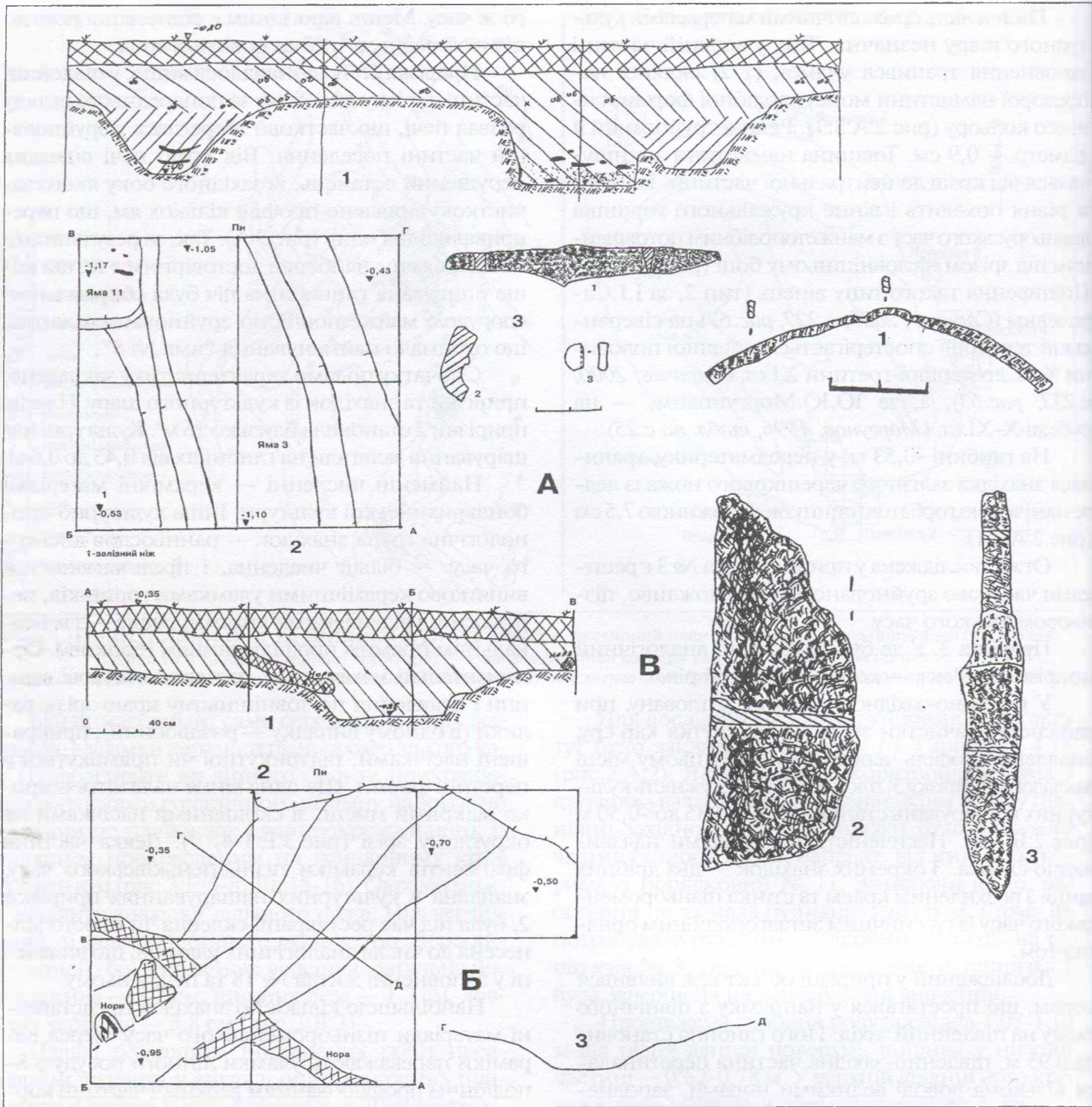

Рис.2. Прирізки 1 і 3, знахідки з шурфу.

А. План (2), перетин (1) та знахідки (3) із прирізки 1. **Б.** План (2), перетин стінок (1) та профіль перетину рову (3) із прирізки 3. **В.** Окремі знахідки із шурфу (1-2) та підйомного матеріалу (3). Залізо, кістка.

ній частині (рис.3:Е:12). Довжина пера — 5,8 см, найширша його частина — 1,95 см. Наконечник відноситься до типу б1, за О.Ф.Медведевим (гостролисті), що датується VIII-IX ст. (з пропорціями 1:3) та X-XIII ст. (з пропорціями 1:4-1:5). Без збереженого черешка більш точну хронологічну атрибуцію для виробу здійснити неможливо. З упором такі наконечники характерні саме для південних територій Русі, так як на півночі побу-

вали подібні типи вістер без упорів (Медведев, 1966, с.73, табл.16:26; 18:32; 26:15, та ін.). Схожі типи озброєння набули поширення на значній території, найближчі аналогії походять із Канівського могильника і Гньоздова (Медведев, 1966, с.73). Майже аналогічний ромбічний наконечник з упором та пропорціями 1:3 був знайдений у шарі XII ст. у Новгороді (Медведев, 1959, с. 156, табл.9:73, рис.13:22).

Неподалік виявлений залізний цвях із прямокутною шапкою, стрижень якого підквадратний у перетині (рис.3:Е:11). Довжина виробу 5,4 см, діаметр шляпки — 1,3 см, перетин стрижня — 0,20-0,25 см. Серед інших знахідок — уламок біконічного пряслиця, фрагмент точильного чи полірувального каменю, із заполірованою поверхнею, дуже подрібнені рештки склопастової намистини бордового кольору, уламок, можливо, державої частини мініатюрної лячки для плавлення металу (кольорового?) (рис.3:Е:13-14).

Здійснене дослідження залишків глинобитної печі. Її верхня частина була виявлена на глибині 0,7 м від репера, верхні нашарування над нею — зняті і знищені. Розчистка розвалу печі та зачистка прилеглої незруйнованої ділянки показали, що:

— піч належала до майже повністю зруйнованого комплексу житла-ями № 8, в якому збереглася лише північно-східна і східна частини стінки, невелика ділянка підлоги (рис.3:А);

— у південній частині зачистки житла № 8 виявлено, що його куток переходив у глибоку яму № 17 (рис.3:А, Г). Стратиграфічне положення їх відносно одна до одної не простежувалося;

— західна частина ями-житла № 18 перебивала південно-східний куток решток житла № 8.

Піч збереглася лише частково, внаслідок зсуву материка нижня частина виявилася нерівною, із нахилом на північ, про що добре свідчили спадаючі смуги водяних затьоків. По центру піч була знищена аж до поду, проте її рештки дають доволі повну картину щодо конструкції та форми. Розміри збереженої частини — 1,20x0,6 м. Піч була зведена на материковій долівці, без помітного підвищення. Під споруджений простою тонкою засипкою та забутовкою з подрібненого кварциту на материковому піску. Внаслідок функціонування печі пісок і каміння поду отримали чорне забарвлення (рис.3:В:2).

Досить товсті стіни печі були виліплені із темно-коричневої твердої суглинкової суміші, колір якої змінювався у відповідності зі ступенем наближеності до топкової камери, — від червоно-рожевого в центральній частині до буро-коричневого, необпаленого, ззовні. Для формовки стінок печі уламки кварциту не застосовувалися. Але значна їх кількість, до того ж без слідів контакту з вогнем та золою, була знайдена у топковій камері та на збережених частинах стін печі. Напевне, увесь верхній простір навколо димовивідного отвору був просланий цим камінням.

На південь від печі, як вказувалося вище, простежувався профіль ями № 8, що була майже

повністю зруйнована. Судячи зі всього, досліджений об'єкт є залишками східної стінки житла, до комплексу якого входила зруйнована глинобитна піч. Виходячи із її розташування, вона розміщувалася в північно-східному кутку житла, до речі, так само, як і в усіх інших досліджених житлах пізньопеньківського-сахнівського часу на поселенні. Про належність печі саме до цього комплексу свідчить й інтенсивний чорнуватий колір від попелу північної частини заповнення ями та значна кількість уламків обпаленого кварциту, теж знайденого у цій частині житла.

Також простежено профіль східної стінки житла. Підлога розташовувалася тут на глибині - 0,95 м від репера, житло було заглиблене у материк на 0,5 м; стінки пологі. Встановлена довжина збереженої східної стінки житла № 8 — 2,60 м. Цілком можливо, що житло № 8 складало синхронний комплекс із ямою № 17.

Майже на південь від решток житла № 8, у стінці зачистки читався профіль ще однієї, досить глибокої ями. Як потім виявилось, тут знаходилися два різночасових об'єкти, відповідно, більш раніша, розташована нижче, вигрібна (?) яма № 17 та пізніше житло, із порядковим номером № 18, яке зверху перекривало попередню господарську споруду. Варто уточнити стратиграфічне співвідношення виявлених об'єктів. Так, яма № 17 збереглася майже повністю, у профілі зачистки стінок відслонення кар'єру було простежено лише край її західної стінки, а основна частина — розташовувалася під ямою № 18. Про її дещо раніший вік існування може свідчити декілька аспектів:

— по-перше, те, що вона перекривалася ямою № 18;

— по-друге, заповнення ями № 17 мало численні піщані стерильні (!) затьоки, що утворилися внаслідок опадів та стікання сюди води з піском після припинення існування об'єкту. Заповнення ями № 18 відрізнялося зовсім іншою структурою ґрунту;

— керамічні матеріали з ями № 17, за тістом, на вигляд були більш раніші — з хрупаватою поверхнею, численними домішками шамоту. Віднесення ями № 17 до одного синхронного комплексу з ямою-житлом № 18 здається також неможливим, так як площа першої займала б усю внутрішню частину житла.

Житло № 18. Даний об'єкт зберігся лише трохи неповністю, кар'єру було зруйновано лише західну стінку. Котлован житла орієнтований

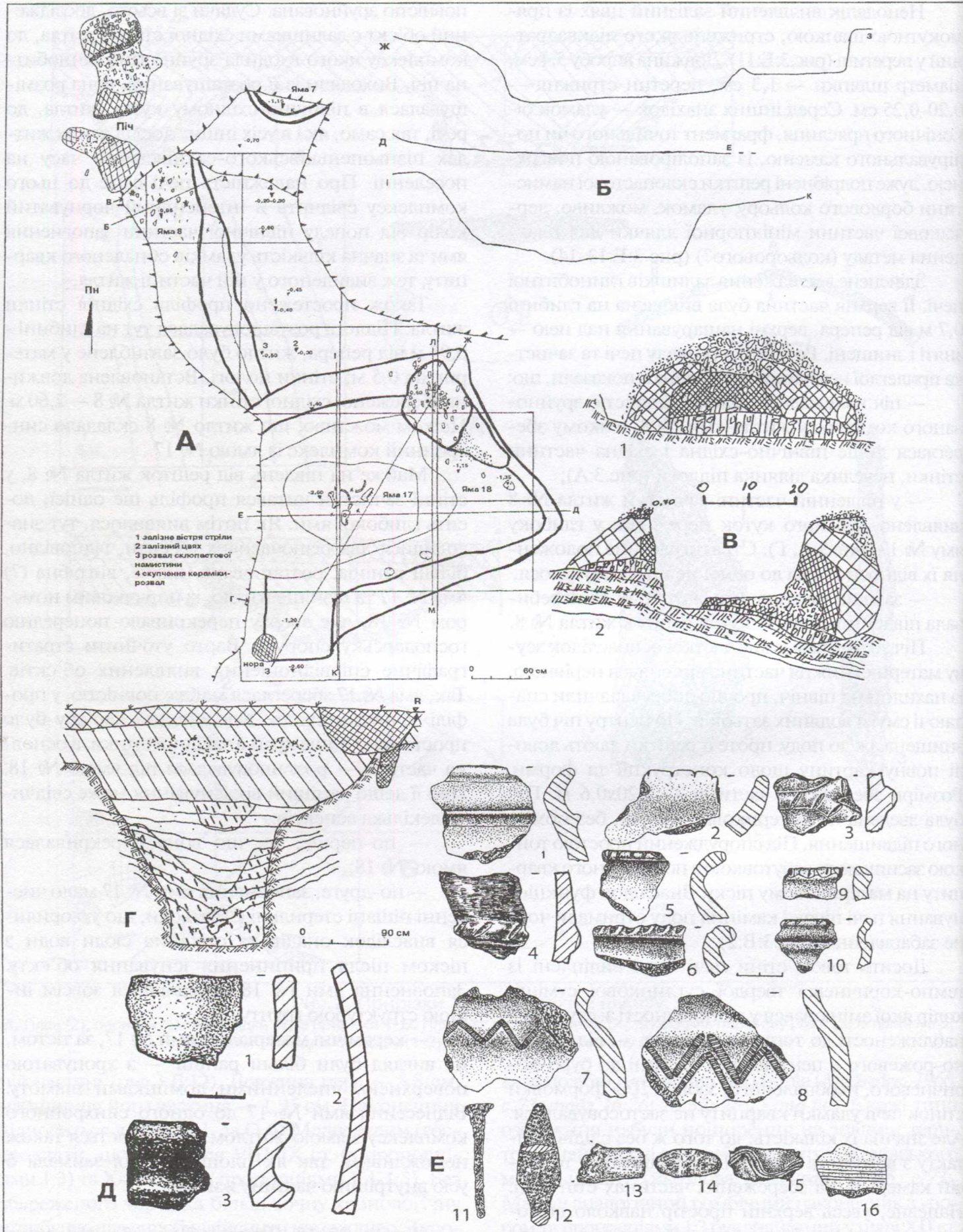

Рис.3. Прирізка 2. А. План розташування та виявлені об'єкти. Б. Перетини профілів об'єктів. В. Перетини печей із жител № 18 (1) та № 8 (2). Г. Профіль заповнення ям №№ 17 та 18, за віссю В-Г, деталь. Д. Знахідки кераміки із ями 17. Е. Матеріали з культурного шару прирізки 2. Глина, залізо.

стінками майже за сторонами світу, з відхиленням на 20°.

Розміри збереженої частини котловану: з півночі на південь становили 2,75 м, по лінії схід-захід (збережена ділянка) — 2,6 м. Отже, площа збереженої частини основи споруди становила трохи більше 7 м². За формою житло було підквадратним. Два із досліджених збережених кутів — закруглені. Заглиблена частина споруди знаходилася від рівня репера на глибині -1,15-1,20 м, у материк — на 0,6-0,7 м. Яма № 18 незначною мірою перерізала яму-житло № 8 (рис.3:А: яма 18).

На рівні підлоги збереглися залишки трьох округлих стовпових ямок. Одна ямка простежена біля східної стінки (глибина від репера -1,35 м, розміри: 0,11x0,12 м), дві інші — поблизу південної стінки котловану житла (розміри, відповідно, 0,1x0,1 м та 0,12x0,08 м). Можливо, таких стовпових ямок було більше, але у піщаному ґрунті їх виявлення ускладнювалося, за винятком заповнених золою.

У південно-західному кутку житла, на глибині 1,20 м від репера, виявлений прямокутний, близької до квадратної форми, заглиблений виступ на рівні долівки житла, що був рештками входу, розмірами 0,8x0,7 м. Таким чином, вхід розташовувався на одній діагональній вісі з піччю.

Навпроти, по діагоналі до входу, в північно-східному кутку житла, розміщувалася піч, залишки якої виявлені з рівня -0,60 м, спочатку за завалом каміння — кварциту, що містився на її верхній частині. Обігрівальна споруда мала підромбічну прямокутну форму, з виділеними кутками. Зведена вона була прямо на підлозі, на невеликому підвищенні поду, утвореному підсипанням кварциту з піском в основу печі. Як і в дослідженій печі житла № 8, її під складався із уламків каменю та материкового піску, що мали чорний від кіптяви й попелу колір. Розміри печі — 1,0x0,7 м. Отвір топкової камери виявлений з південно-східного боку, де, як і в печі житла № 15 (див. нижче), знаходилося розтягнуте інтенсивне скупчення попелу. Димовивідний отвір мав розмір 21 см по колу (рис.3:В:1).

Будова печі житла № 18 подібна до аналогічної з ями-житла № 8, з деякими конструктивними особливостями: стінки печі теж склалися із глиняної суміші, але в цьому випадку із використанням битого каміння — кварциту, місцями досить великих розмірів. Верхня частина печі та топкової камери густо була заповнена таким же дрібно битим камінням.

У заповненні печі і на поді виявлена доволі значна кількість уламків кераміки. Зауважимо, що уламки посуду з печі належали тим же посудинам, частини з яких були знайдені у заповненні житла, а також — поза межами решток житлової споруди, у культурному шарі. Форми посуду із печі, житла і культурного шару, у процесі реставрації склали кілька археологічно реконструйованих форм. Це, по-перше, нижня частина опуклобокого масивного горщика із підлощеною зовнішньою поверхнею (рис.4:3). Дно пласке, з утором, діаметр дна — 18,4 см, найширшої частини тулуба — 38,4 см.

Графічно відновленою формою представлений розвал слабкоопуклобокого зерновика, вінця якого відігнуті, невисокі, із горизонтальним, трохи заокругленим зрізом, що зовні утворює невелику закраїну. Під зовнішнім краєм вінця — наліпний масивний валик, підтрикутний у перетині, дещо піднятий догори. Придenna частина — із закраїною. На поверхні — сліди загладжування. Діаметр вінця — 23,6 см, шийки — 26,0 см, максимального розширення корпусу — 29,5 см (рис.4:2).

Неповні форми представлені розвалом опуклобокого горщика з невисокими, досить різко відігнутими вінцями, що мають горизонтальний плаский зріз (з середини утворилася невелика грань внаслідок профілювання краю вінця) (рис.4:5-6), та фрагментами верхньої частини опуклобокого горщика із виділеними, плавно відігнутими профільованими потоншеними вінцями. Діаметри посудини: вінця — 17,7 см, шийки — 16,6 см, максимального розширення тулуба — 23,4 см (рис.4:4).

У північно-східній частині останцевого виступу, на схід від печі ями № 8 збереглося близько третини невеликої господарської ями (нижня частина) №7 (рис.3:А:яма 7). На її дні знайдено денце масивного пізньопеньківського горщика з утором. Реконструйований діаметр господарської ями № 7 становить близько 0,9 м.

Яма № 17. Остання розміщувалася під рештками житла № 18, якими і перекривалася. Вона збереглася майже повністю, кар'єром знищено лише її західний край. Збережені розміри її верхньої частини становлять 2,5x1,9 м, до дна стінки котловану звужувалися, розміри по дну — 1,4x0,94 м. Заповнення, за профілем перетину, неоднорідне. На схилах стінок і наді дном — заповнення чорноземне затічне, зі включеннями попелу, у проміжку над ямою № 18 виділяються

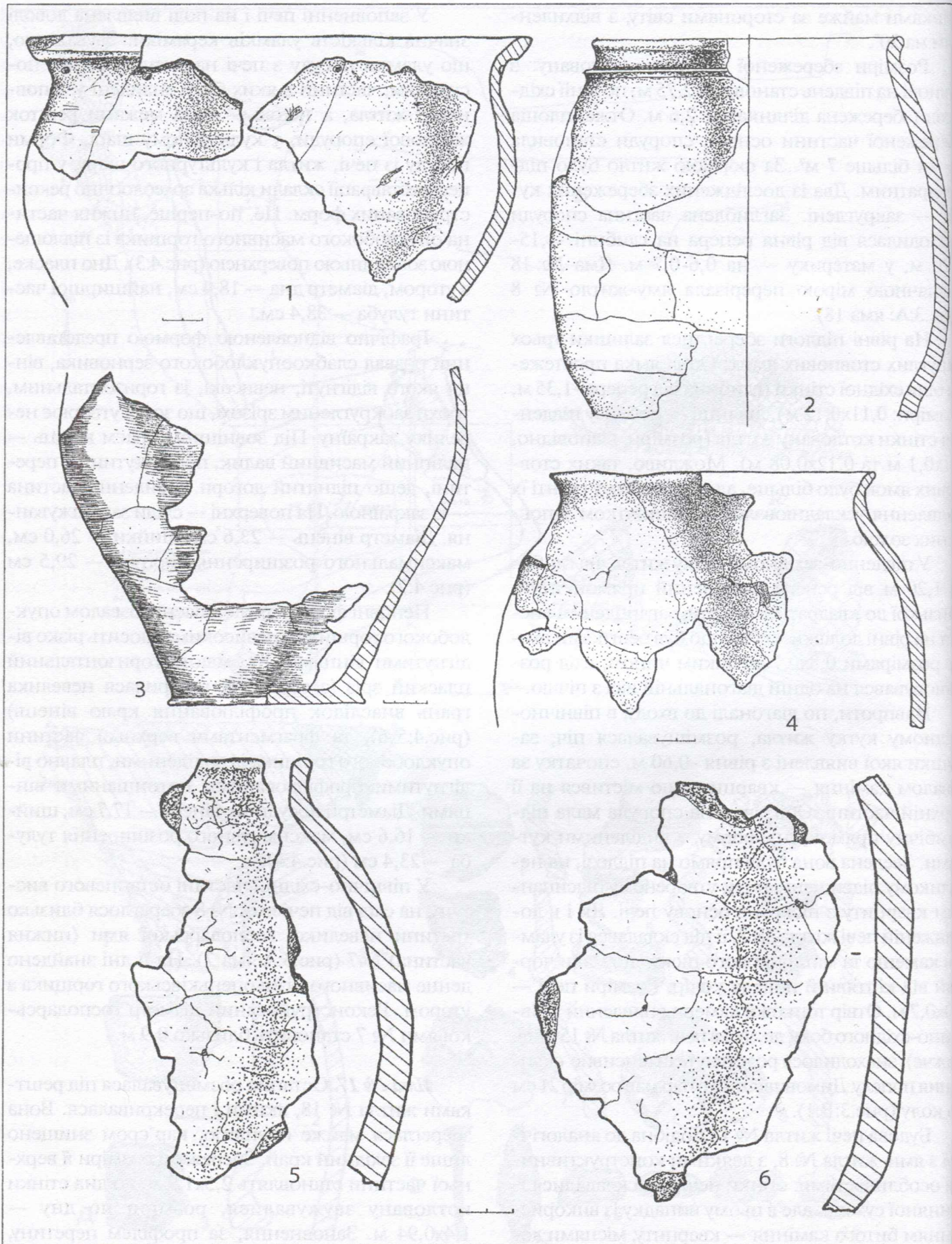

Рис. 4. Прирізка 2. Посуд бондарихинської культури з культурного шару (1) та пізньопеньківського часу із заповнення житла №18 та печі в ньому. Глина.

сліди стерильних затьоків, кожен із яких мав досить чіткі межі (рис.3:Г; А). Звідси випливає припущення про певну перерву між часом існування ями № 17 та пізніше розміщеної над нею споруди житла № 18. Простежена яма № 17 до глибини -2,60 м.

У нижній частині заповнення виявлені доволі масивні і численні остеологічні рештки. За визначенням ст. наукового співробітника ІА НАН України, канд. іст. наук О.П.Журавльова, всі вони (фрагменти черепа, нижніх і верхніх щелеп, хребців, кінцівок, та ін.) належать двом дорослим особинам лося. Потрапили вони до ями ще до початку її замивання ґрунтом. Крім того, у заповненні знайдено досить значну кількість кераміки, що належить посуду пеньківського часу. Певно, більшість фрагментів потрапила до ями, судячи з їх концентрації, вздовж країв стінок, вже під час її запливання, безпосередньо зі вмісту культурних нашарувань селища.

Серед них переважна більшість — фрагменти одного банкоподібного горщика із вертикально поставленим верхнім краєм корпусу, із плоским зрізом, округлим тулубом, та ще один фрагмент — верхня частина горщика-зерновика із відігнутим краєм, під яким наліплений масивний валик (рис.3:Д). Останній уламок аналогічний формі, знайдений у заповненні печі і житлі № 18.

Отже, у процесі дослідження прирізки 2 виявлено рештки різної міри збереженості 4-х об'єктів. Із них два — ями №№ 8 та 18 — залишки житлових споруд з печами, два інші — ями №№ 17 та 7 — об'єкти господарського призначення.

Прирізка 4. У східній частині кар'єру зачисткою виявлені контури решток ще однієї споруди, що також виявилася житлом (№ 16). На його місці закладено прирізку 4 (площа менше 11 м²) (рис.5:1). При дослідженні культурного шару та заповнення житла, що не розподілялися стратиграфічно, знайдено чимало матеріалів пеньківської епохи, переважно, уламків кераміки. Це: верхня частина посудини із майже циліндричним високим, дещо відхиленим назовні вінцем, виділеною шийкою й опуклим тулубом; вінце округлобокого яйцеподібного горщика-зерновика, із коротким, різко відігнутим краєм та наліпним валиком підтрикутної у перетині форми під ним; уламки банкових посудин, стінок з валиковими орнаментами, прикрашеними заціпами, вдавленнями та насічками; вінцева частина сковорідки із піднятим догори краєм, з округленим потоншеним зрізом, на якому нанесені пальцево-нігтьові вдавлення (рис.5:4-6), тощо.

Крім того, у культурному шарі, над і в самій ямі № 16, знайдено кілька уламків кераміки від посудин із ями № 18 прирізки 2.

Наймасовішими серед знахідок виявилися матеріали пізньороменського часу. Серед останніх — фрагменти різковідігнутих вінець (S-подібне профілювання) та стінок округлобоких горщиків, прикрашених по краю круглого зрізу відбитками гусеничного штампу вправо, а на тулубі під шийкою — горизонтальними зигзагоподібними відбитками, іноді подвоєними, гусеничного штампу, рідко — з іншими орнаментальними композиціями. Є рештки і ранньокружальних горщиків, з горизонтальними та хвилястими прокресленими орнаментальними лініями (рис.5:3, 7).

Крім кераміки, можна виділити черешкове дволопатеve вістря стріли з підромбічним пером та кільцевим упором (рис.6:6). Довжина — 8,4 см, довжина черешка — 4,1 см, ширина пера — 1,85 см. Знайдене воно у східній приденній частині житла. Цей наконечник відноситься до типу 48, за О.Ф.Медведевим (ромбічні, з упором), що датуються широко — IX-XIV ст., і набули поширення на величезній території (*Медведев, 1966, с.68-69, табл.18:20, 30:44, та ін.*). Довжина стріля цього типу становить 60-120 мм, пропорції — 1:2-1:3. Найближча аналогія нашому наконечнику походить зі схилів Хитцівського городища у Посуллі (*Супруненко, Кулатова, 2000, арк.27, рис.30:3; Тітков, Сидоренко, 2001, с.97, рис.7*). На території України знахідки подібних виробів відомі у комплексах Чернігова та Плісненська (*Медведев, 1966, с.68-69*).

Житло № 16. Основним і єдиним об'єктом, дослідженим у прирізці 4, стали залишки котловану житла № 16. Частково воно було зруйноване кар'єром, збереглася лише, приблизно, половина споруди (рис.5:1, 2). Розміри збереженої частини житла — 4,0 м (зі входом) на 1,6 м, глибина -0,65 м. Котлован, як і в попередньої споруди, — оплилий, проте, простежені його прямокутні обриси. Житло орієнтоване довгою віссю по лінії північний захід — південний схід. У північно-західній частині, на глибині 0,38 м, виявлений прямокутний у плані виступ, який, напевне, є залишками входу. На відстані приблизно в 0,5 м від входу, в центрі житла, розташована майже круглої стовпова ямка, діаметром 0,2 м, відносна глибина якої становить 0,95 м. У південно-східній частині котловану простежено ямку-заглиблення, неправильних обрисів, напевне, господарського призначення, завглибшки 0,8 м.

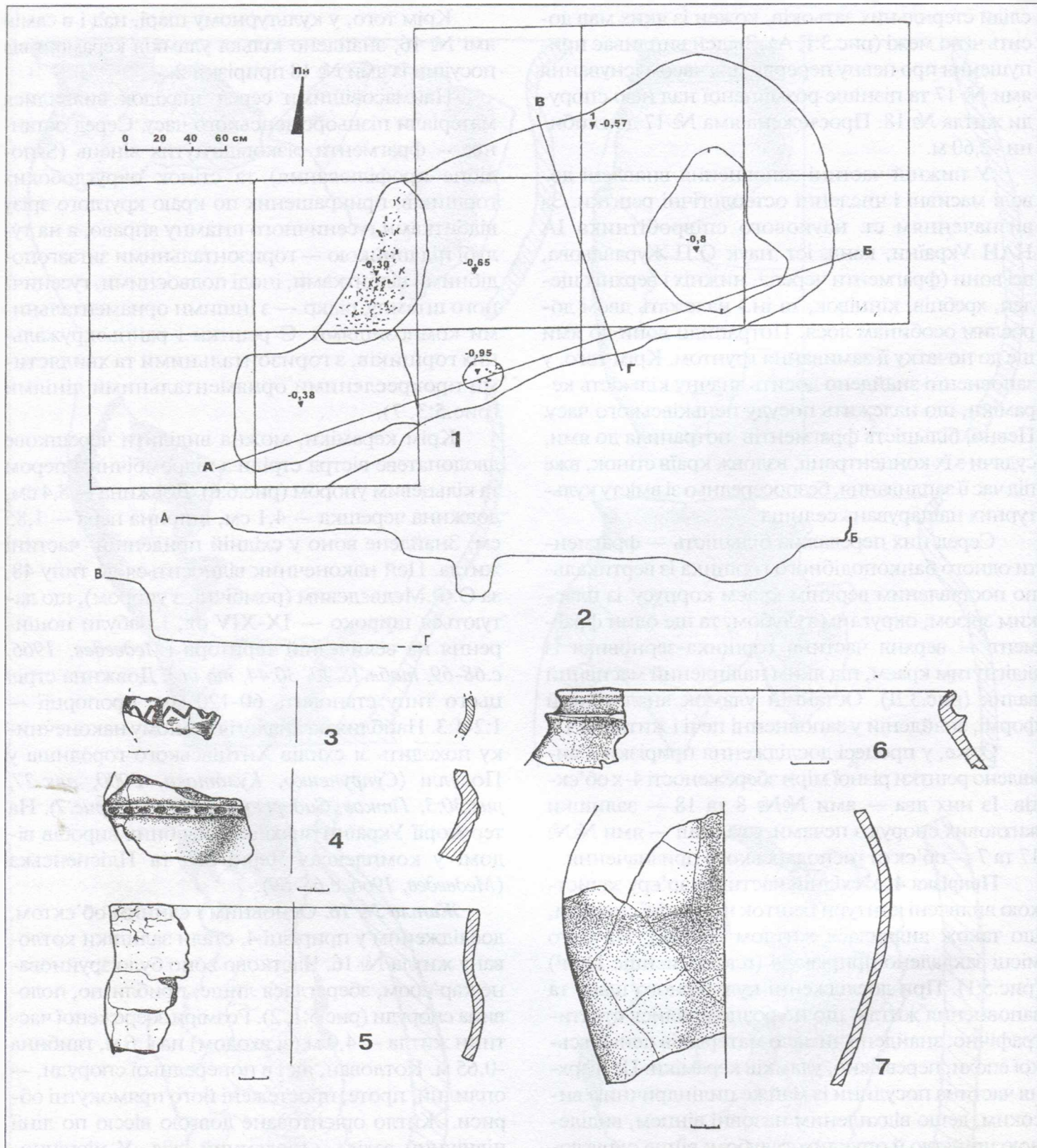

Рис. 5. Прирізка 4. План та контури житла №16 (1) (цифрою 1 на плані позначений наконечник), перетини котловану (2) та керамічні матеріали з культурного шару (3-7).

Залишки опалювальної споруди — відкритого вогнища, простежені за значним скупченням попелу та перепаленого піску у північно-східному кутку житла, поряд із входом, на глибині 0,3 м від поверхні. Вогнище знаходилося, таким чином, на останцевому підвищенні. У його за-

повненні виявлене невелике скупчення обмазки та уламки кількох вінець частин горщиків пізньороменського часу, на яких нанесені типові роменські візерунки — відбитки гусеничного штампу вправо на зрізах вінець та одинарні чи здвоені горизонтальні зигзаги, скошені лінії й

ялилки на плічках. За більшістю з них реконструйовані верхні частини посудин (рис.6:1-5).

Досліджений у прирізці єдиний об'єкт — яма № 16 — віднесений до числа решток житлових споруд пізньороменського часу, доби інкорпорації її носіїв до складу Давньоруської держави.

Прирізка 5. У північній частині кар'єру виявлені профілі ще двох ям, що кряями перерізали одна одну. Тут закладено прирізку 5 (рис.7:1). Рівень поверхні на цій ділянці селища понижувався на 0,9 м від репера. У процесі дослідження виявлені дві ями різного ступеню збереженості — житло-яму № 15 ранньослов'янського часу та незначні рештки ями № 4, певно, роменської культури. Остання краєм перетинала західну частину житла № 15.

Кілька слів про знахідки, що трапилися під час дослідження культурного шару в прирізці. У переддерновому та дерновому прошарку відзначалися чисельні рештки функціонування хутору кінця XVIII-XIX ст. Нижче рівня -0,30-0,35 м матеріали цього часу вже не траплялися. Від поверхні і до рівня близько -0,60 м виявлені стратиграфічно не розподілені матеріали доби бронзи, пізньопеньківського та пізньороменського часів. Їхня кількість була значно меншою, у порівнянні із масовістю знахідок в культурному шарі прирізок, що закладені вище на схилі дюни. Це й зрозуміло, так як місце розташування ям №№ 4 та 15 знаходиться біля краю схилу дюни, тобто, на периферії селища.

Серед них переважна більшість матеріалів відноситься саме до пізньопеньківського часу. З масових матеріалів можна виділити верхню частину сковорідки із високим, майже вертикальним бортиком-вінцем та пласким дном без утору, а також уламок зернотерки з дрібнозернистого коричневого пісковіку. Від рівня -0,6 м і глибше, до виявлення долівки котловану житла № 15 (-0,90 м), зустрічалися винятково матеріали пізньопеньківського часу.

Житло № 15 (рис.7:1) — рештки житлової споруди. Зважаючи на втрати, неможливо точно встановити її розміри. Вона розміщена довгою віссю у меридіональному напрямку — з півночі на південь. Довжина, неповна, становить 2,2 м, а повністю збережена ширина — 2,64 м. Житло має майже правильні прямокутні обриси, з прямими стінками. Заглиблене в материк незначно — на 0,15 м, місцями — на 0,20 м.

Долівка рівна. На ній виявлені кілька виразних знахідок. Так, у центрі північної половини

житла, поруч із піччю, напевне, на час його існування, стояв горщик, що був розбитий за руйнування оселі. Його рештки устигали долівку житла, причому, деталі приденної частини концентрувалися якраз поблизу печі, а верхньої, падаючи, розтягнулася ближче до центру, на рівні -0,8-0,9 м.

Посудина реконструйована. Це опуклоболовий, доволі високий, горщик із профільованим невеликим вінцем, виділеною шийкою, на пласкому дні з утором. У тісті наявні значні домішки шамоту, поверхня оброблена грубо, має хропувату структуру. Висота горщика — 25,0 см, діаметри: вінця — 20,8 см, шийки — 19,7 см, тулуба — 24,7 см, дна — 11,4 см (рис.7:5).

Крім того, над долівкою виявлені кілька знахідок доби фінальної бронзи, фрагмент вінця слабо профільованого горщика, уламок стінки товстостінної посудини з невеликим наліпним валиком, прикрашеним пальцево-нігтьовими защипами. Останній потім було співвіднесено з однією із посудин, знайдених у заповненні печі житла (рис.8:5).

Особливо цікавою була інші знахідка. Біля західної стінки житла, на його дні виявлена бронзова трубочка-пронизка. Виготовлена вона із тонкої бронзової платівки, зі своєрідним валиковим “гофруванням” по центру і краях виробу. Її довжина — 5,0 см, ширина — 0,7 см, товщина листа металу — 0,4 мм. Кінці прикраси не спаяні, у перетині вона має наближену до кола, дещо підовальну, форму (рис.7:4).

Цьому виробу вдалося віднайти ряд аналогій. Так, значна кількість (9 од., цілих і фрагментованих) подібних та однотипних пронизок містилася у Гапонівському скарбі (*Гавритухин, Обломский, 1996, с.12, рис.22:7-15*). Довжина останніх становила від 4,0 до 6,9 см, діаметр — 4-5 мм, кінці не спаяні.

Знахідки таких пронизок відомі і на багатьох селищах пеньківського часу (о-в Кизлевий, о-в Сурський, Ігрені-Підкова, Волошське) (*Приходнюк, 1998, с.39, рис.18:17; 19:19, 24; 20:4; 71:7-10*), на пеньківському поселенні у Деревці (*Телегин, 1962, с.17, рис.4:6; Приходнюк, 1980, с.131*), на селищах поблизу с.Королівка у Пороссі та с.Стецівка Чигиринського району на Черкащині (*Приходнюк, 1980, с.64, 139, рис.34*). Дещо подібна пронизка із пуансонним орнаментом трапилася серед предметів Битицького скарбу волинцевського часу, проте, все ж вона принципово іншої будови (*Сухобоков, Вознесенская, Приймак, 1989, с.100, рис.5:6*).

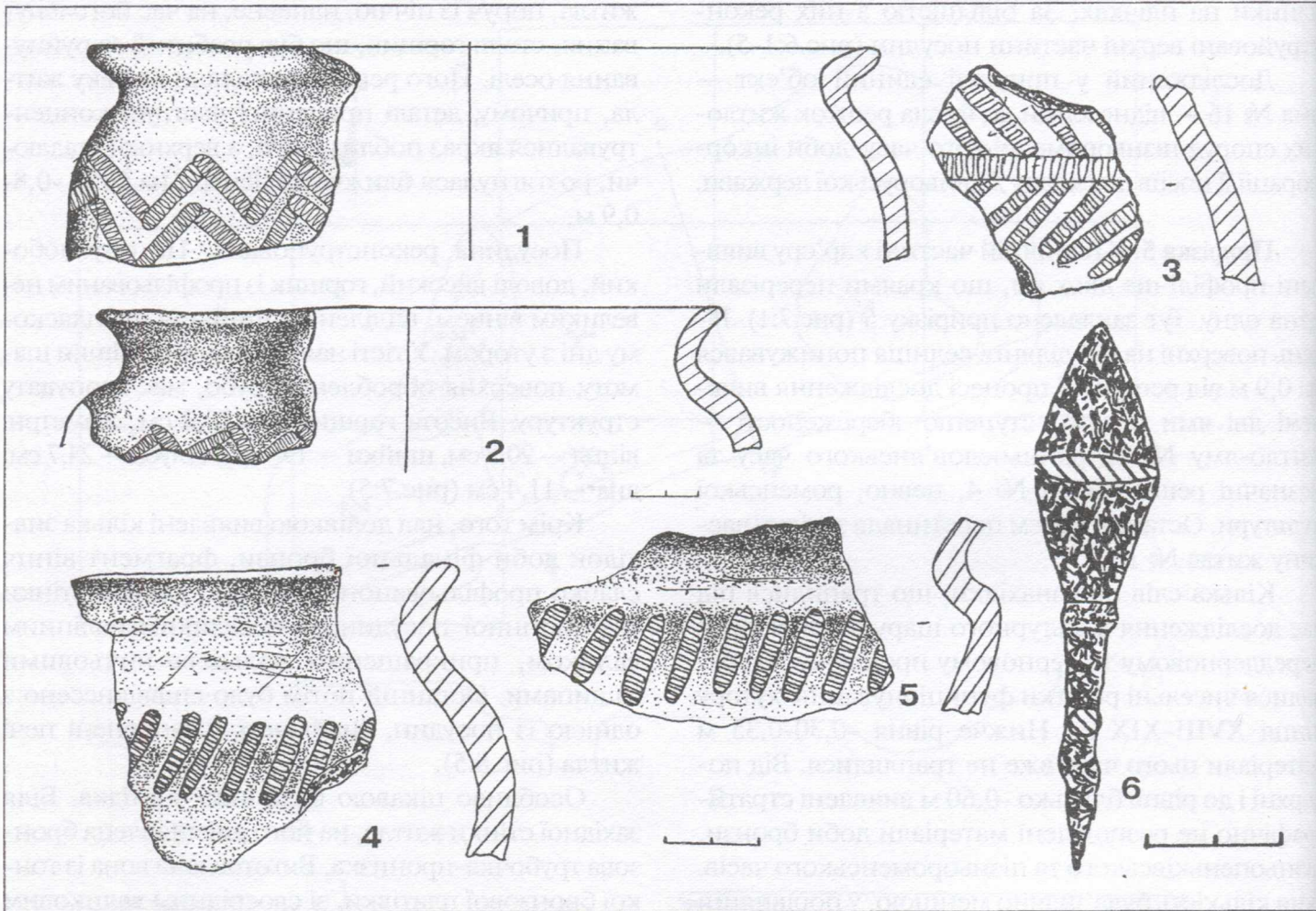

Рис. 6. Прирізка 4, житло-яма 16. Кераміка з основи вогнища житла (1-5) та наконечник стріли (6).

Є. В. Родінкова, зазначаючи нерозробленість періодизації (як відносної, так і абсолютної) більшості типових різновидів прикрас цього часу, в т.ч. трубочок-пронизок, все ж намагається встановити верхню межу їх побутування у Подніпров'ї — не пізніше другої половини VII ст. (Гаври-тухин, Обломский, 1996, с. 129).

Та повернемося до характеристики дослідженого житла № 15. На долівці проявилися сліди трьох стовпових ямок, більш інтенсивно заповнених попелом та вуглинами. Причому, всі три ямки різні за формою. Перша, понад західною стінкою, розмірами 0,22x0,14 м та простеженою глибиною всього 0,1 м нижче рівня підлоги, мала правильні округло-овальні обриси. Друга, в північно-західному кутку, була вісімкоподібною, від двох невеликих стовпчиків, з однаковими розмірами — 0,1x0,15 м та майже так само заглиблена — всього на 0,13 м. Третя ямка, біля центру північної стінки, мала більші розміри (0,33x0,30 м), округлу форму і глибину від рівня долівки 0,4 м. Певно, остання належала несучому стовпу від даху, і на протилежному боці житла теж розташовувався подібний. Хоча, О. М. При-

ходнюк вважає, що аналогічні заглибини мали інше функціональне призначення, наприклад були місцями розміщення гончарних кругів (Приходнюк, 1998, с. 25), які, до речі, як і ямка у житлі № 15, також здебільшого розмішувалися біля печей. Присутність ранньогончарної кераміки пастирського типу (до речі, необов'язково пастирського походження) у печі цього ж житла може опосередковано свідчити на користь висловленої дослідником пеньківських старожитностей гіпотези.

У північно-східному кутку житла досліджені рештки досить добре збереженої опалювальної споруди — глинобитної печі з камінням. Вона мала підпрямокутні обриси, із заокругленими кутами, довшою віссю відходячи від північно-східного кутка до центральної частини житла. Її розміри становили 1,05x0,64 м. Дослідження показали, що конструкція печі подібна тим, які виявлені у житлах № 18 та ямі-житлі № 8, із деякими відмінностями й особливостями. Складена піна долівці, на попередньо підсипаному в цьому місці скупчені битого кварциту та піску, стінки виліплені з глини, без додавання каміння, вкриті зверху таким же битим камінням із кварцитом.

(рис.7:3). У заповнені топкової камери виявлено значну кількість уламків кераміки та глиняних вальків. Системності в їх розміщенні не встановлено.

З південно-східного боку печі, як і в аналогічній споруді житла № 18, виявлене скупчення попелястого піску та випаленого кварциту. Ця пляма позначала місце розташування устя топкової камери. Верхній край простежувався слабо, був позначений лише за висотою скупчення. Зверху опаловальної споруди виявлено димовідний отвір, що мав розміри 0,22x0,25 м.

Вальки з печі були переважно видовженої форми, в основному, із закругленими боками, зрідка — з чітко виділеними сторонами-гранями. Їх розміри (цілих прим.) різні: від 17,8x7,5 см до 7,3x4,7 см. Виявлено щонайменше 5 цілих чи реконструйованих за фрагментами вальків, а також втричі більше виразних їх уламків (рис.8:6).

Також, у заповнені топкової камери знайдено досить значну кількість уламків посуду. Ці фрагменти належали до повністю та частково реконструйованих розвалів щонайменше чотирьох посудин:

1) приземкуватого округлобокого горщика, з різко відігнутих коротким вінцем, що утворює невелике ребро зсередини на рівні шийки, округлим тулубом, із пласким дном без утору. Посудина реконструйована графічно. Її розміри: висота — 17,2 см, діаметри: вінець — 21,2 см, шийки — 20,8 см, тулуба — 24,4 см, дна — 10,1 см. Поверхня горщика добре заглажена, мастка, збереглися сліди лискування. Внаслідок контакту з вогнем ззовні місцями утворився нагар, що майже знищив сліди лискування. Домішок в тісті небагато, трохи шамоту та зерен кварцу; глина добре вимучена (рис.8:4);

2) розвал округлобокого горщика зі звуженою нижньою частиною; вінця виділені, плавно відігнуті назовні, дно пласке, з невеликим підйомом до утору. На дні знаходиться прокреслений двома лініями косий хрест. Діаметри посудини: вінця — 13,2 см, шийки — 12,4 см, корпусу — 18,6 см, дна — 8,5 см. Поверхня також добре заглажена, місцями розтріскана від перебування у вогні. Глина добре вимучена, з домішками дрібно- і середньозернистого піску, зрідка — дрібнотовченого шамоту. Зсередини помітні сліди від формування посудини пальцями на повільному поворотному крузі (рис.8:3);

3) розвал верхньої та середньої частини яйцеподібної форми горщика, з плавно відігнутих коротким вінцем і круглим зрізом, дуже потовщеними до низу стінками. На плічках прослідко-

вуються два елементи орнаменту, у вигляді прокреслених солярних знаків: косий хрест і такий же хрест з потроєними лініями, без слідів перехресчування. З одного боку потрійна лінія затерлася. Глина добре вимучена, у тісті є домішки дрібно- і середньозернистого піску. Розміри посудини: діаметр вінця — 18,0 см, шийки — 17,2 см, тулуба — 24,4 см (рис.8:1);

4) численні, але дуже подрібнені уламки від розвалу горщика, напевно, подібних до біконічних обрисів, з коротким масивним середньовідхиленим вінцем, з широким пласким зрізом. На плічку під шийкою — невеликий горизонтальний валик, розчленований пальцево-нігтьовими зачіпами. Частина збереженого дна цієї посудини пласка, без утору. Є домішки піску та шамоту в тісті (рис.8:5).

Рештки *ями № 4*, яку можна, за розташуванням до житла № 15 і відносно пізнішим стратиграфічним положенням, окремими маловиразними знахідками уламків пізньороменської кераміки, віднести саме до цього часу, не дають через незначну збереженість даних для конкретнішого аналізу.

Інші виявлені об'єкти. На північ від дослідженого пізньороменського житла № 16 виявлено ще дві ями (№№ 6 і 9, у прирізці 6). Збереглися обидві менш ніж наполовину, знахідки відсутні. Можна лише констатувати, що вони були округлими в плані об'єктами господарського призначення, а яма № 6 виявилася спорудженою пізніше ями № 9.

У південно-західній частині кар'єру, у прирізці 7, досліджено наполовину збережену правильної округлої форми яму № 2, впушену з рівня верхніх прошарків. Заповнена вона була більш темнішим від включень попелу ґрунтом, простежена на глибину 0,95 м від рівня поверхні. Знахідки в ній теж відсутні.

Для встановлення наявності культурних на шарувань у південній частині дюни закладено шурф, що показав потужність шару не менше 0,45 м в цій частині селища. Зі знахідок із шурфу окремо слід відмітити шматок залізного, зігнутого в дужку, дроту з прямокутним перетином, з вигином посередині (дужка від відра-?), та уламок виробу із заліза, можливо, деревообробного інструменту, край, робоча частина якого, певно, мала загострення, один бік був потовщений та округлий, інший — з ребром жорсткості (рис.2:В:1-2).

Результати та висновки проведених досліджень.

Внаслідок проведених досліджень в околицях с.Плинське Малобудишанської сільської ради Зіньківського району Полтавської обл. здій-

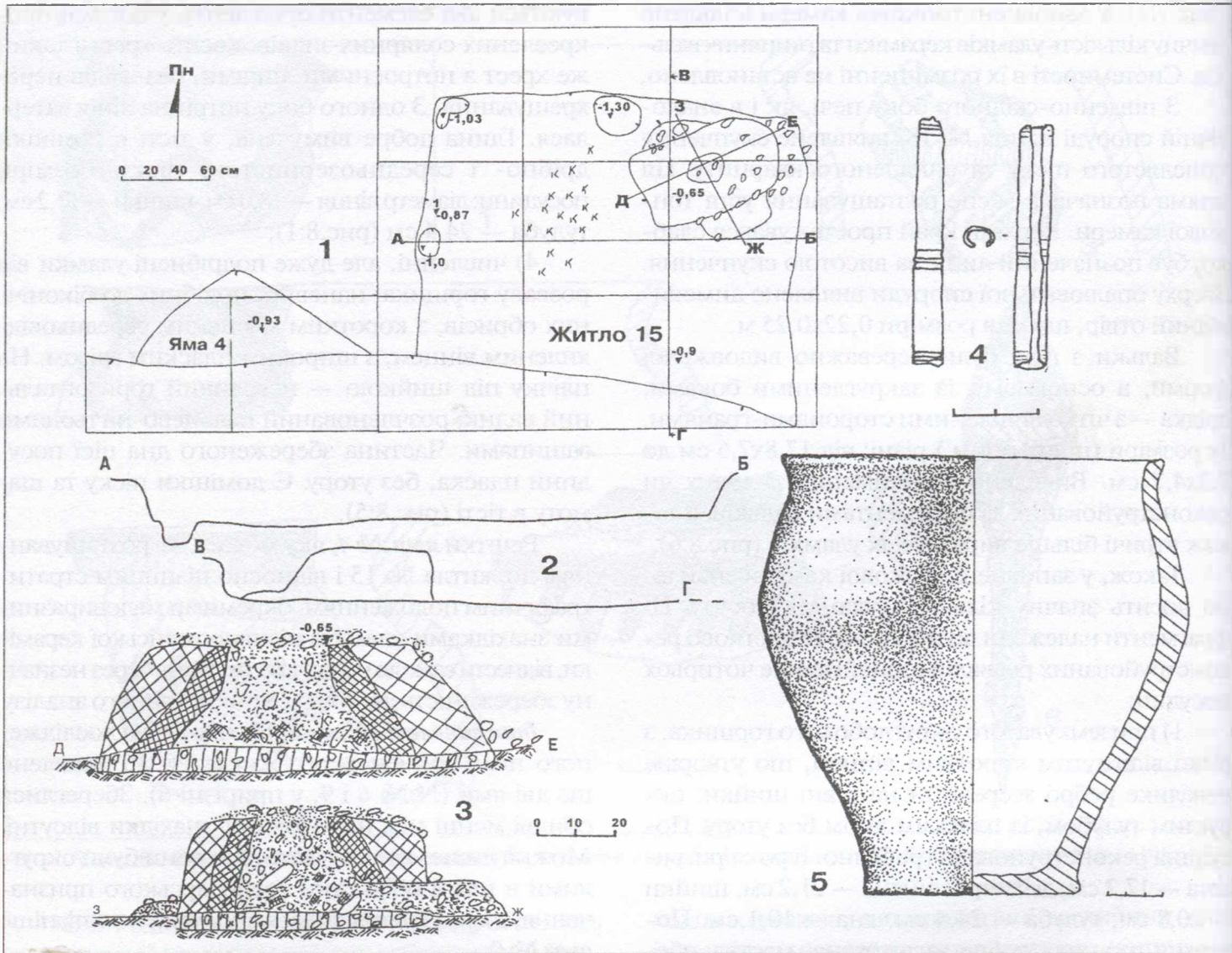

Рис. 7. Прирізка 5. План та контури досліджених об'єктів (1) (цифрою 1 на плані позначена пронизка), профілі перетинів житла №15 (2) та печі з нього (3), знахідки із заповнення житла (4-бронза, 5-глина).

снені розвідкові та рятувні роботи на території зруйнованої частини поселення Глинське 4. На ньому виявлені матеріали кількох культурно-хронологічних комплексів: окремі малочисельні артефакти ранньобронзового часу, знахідки бондарихинської культури доби фінального бронзового віку, а також численні рештки існування на цьому місці селищ пізньопеньківського та пізньороманського часів.

У висновках далі наведена культурно-хронологічна характеристика виявлених знахідок та досліджених об'єктів.

Пізньопеньківський час. Житла. Всього виявлені три діагностовані житла, які можна віднести до цього часу: об'єкти №№ 8 і 18 із прирізки 2 та житло № 15 з прирізки 5. Звісно, про повноту характеристики параметрових і складових елементів будівель говорити не доводиться, через їх часткову чи майже повну руйнацію, але все ж деякі висновки зробити можна, і необхідно.

Форма жител встановлена для двох об'єктів: підквдратна — для ями № 18 та підпрямокутна — для житла № 15. Площа, що реконструюється, першого із них незначна — близько 8 кв. м. Інших — точно не встановлена. Цікаво буде зауважити, що такі ж, невеликі напівземлянки, були досліджені на пеньківському селищі Полузир'я I (Горюнов, Казанський, 1998, с.76-78; Казанський, Серета, 2001, с.19-25), що датується кінцем VII — початком VIII ст. н.е.

Житла з Глинського орієнтовані за сторонами світу стінами (№№ 8 та 15) чи кутами (№ 18).

У житлах виявлені обігрівальні споруди — глинобитні печі із використанням для їх спорудження каменю, дві з яких збереглися повністю. Розміщувалися вони у північно-східних кутках, довгою віссю спрямовані до середини жител. Між піччю та стінками існував простір, певно, для кращої тепловіддачі. Всі три печі мають досить подібну конструкцію, з певними відмінностями.

Складені вони із глинистої суміші, у одному випадку — із включеннями уламків битого кварциту в стінках. Основи печей поставлені прямо на поди, утворені засипанням тим же камінням на рівні долівки (можливо, зважаючи на присутність каміння нижче рівня підлоги, — навіть у невелике заглиблення). У двох випадках простежені уста топкових камер, у трьох — димовивідні отвори. У двох печах для внутрішньої забутовки використані уламки кераміки, ще в одній — глиняні вальки.

Слід зауважити, що глинобитні печі здебільшого не характерні для носіїв пеньківської культури, навіть для її фінальної фази існування, а в більшій мірі набувають поширення у пізніший час, — сахнівсько-волинцевський. У даному випадку, на матеріалах решток споруд селища, волинцевські житлобудівні традиції представлені яскравіше, чи, можливо, навіть домінують.

В одному випадку у пізньопеньківському житлі виявлений прямокутний-вхід, на рівні підлоги, навпроти (по діагоналі) печі, розташований, як і в більшості випадків (*Приходнюк, 1980, с.24*).

У двох найкраще збережених пізньопеньківських житлах по кутках та під стінками збереглися рештки стовпових ямок. Лише ямка в житлі № 15 відзначалася великими розмірами, але вона могла мати інше функціональне призначення, про що вже йшлося вище. На жаль, колір піску, з якого складена зайнята поселенням дона, не сприяв точному встановленню кількості таких ямок. А на додачу руйнація споруд не дала змоги більш-менш точно відтворити форму жител.

Посуд. Серед посуду пеньківського часу особливо цікавими є форми, знайдені у заповненні печей жител №№ 18 та 15, що частково чи повністю реконструйовані.

Вони належать до трьох визначених для старожитностей культури типологічних рядів. Перший із них — це уламки піфодних масивних горщиків-зерновиків із короткими відігнутими вінцями, підтрикутним, чи в одному випадку — підпрямокутним, валиком під зрізом, перехідною від біконічної до опуклої формою тулуба (тип I, за О.М.Приходнюком) (*Приходнюк, 1998, с.33-34*), або тип VI горщиків, за Є.О.Горюновим (*Горюнов, 1981, с.73*). Зразки таких зерновиків траплялися масово під час досліджень Хитцівського поселення (II-III горизонти) (*Горюнов, 1981, рис.47:15; 48:12, та ін.*), багатьох інших пам'яток. Ці типи посуду характерні саме для пеньківської культури, її розвинутої та заключної фаз.

Інший тип — це також група груболіпних посудин місцевого виробництва, але вже округ-

лобокх пропорцій, котрі позбавлені орнаменту (II тип) (*Приходнюк, 1998, с.34*). З початком сахнівського періоду у Подніпров'ї, з середини VII — до кінця першої половини VIII ст., набувають поширення саме такі округлобокні форми посуду. Подібне збільшення відсоткового складу опуклобокного посуду, в порівнянні з біконічним, простежується і в шарі II-го (доволинцевого) горизонту Хитців, хоча деякі форми із Глинська мають аналогії і серед матеріалів жител I, X, XII більш пізньої епохи (*Горюнов, 1981, с.113-127*). Аналогічні округлобокні посудини походять і з поселення біля Сахнівки (*Довженко, Линка, 1959, с.106, рис.5*).

За керамічними матеріалами ранньосередньовічного поселення Луг I у Потясминні, використовуючи аналогічні комплекси кераміки з інших синхронних селищ, О.М.Приходнюк та М.М.Казанський виділяють три етапи у розвитку ранньослов'янських керамічних традицій у Середньому Подніпров'ї. Керамічні комплекси з розкопок селища Глинське 4, згідно із цими дослідниками, мають відноситися до другого етапу, що характеризується зменшенням біконічності посуду, розвинутим бортиком у сковорідок, збільшенням плечистих та округлобокних форм, котрі досить рідко орнаментовані на тулубі, а на зрізах вінець отримують орнаментальні композиції у формі насічок чи пальцевих вдавлень-защипів (*Приходнюк, Казанський, 1978, с.44, 45, рис.2*). Датують автори такі комплекси серединою VII — серединою VIII ст. (*Приходнюк, Казанський, 1978, с.46*), що відповідає хронологічній позиції жител із Сахнівки (*Приходнюк, 1976, с.117*), та збігається за часом з хронологією сахнівського етапу.

Окремо виділяється третій тип кераміки — округлобокні приземисті кулясті чи горщикові форми із добре вимученої глини, виготовлені (чи підправлені-?) на гончарному крузі (піч житла № 15). Частково поверхня цих посудин зберегла сліди легкого лискування.

Такі форми кераміки з поселення Глинське 4 та технологічні особливості його виготовлення, знаходять аналогії серед гончарних виробів Пастирського городища (типи I-A та II-A, за О.М.Приходнюком) (*Приходнюк, 2005, с.60-61, рис.75:1; 87:1-6, та ін.*), що свідчить не лише про імпорт цієї кераміки з Дніпровського Правобережжя, а й про одночасність існування селища та Пастирського укріплення.

У керамічному комплексі Пастирського городища також відомі дві посудини із прокресленими таврами на дні, у т.ч. повністю однотипним Глинському, — косий хрест (*Приходнюк, 2005,*

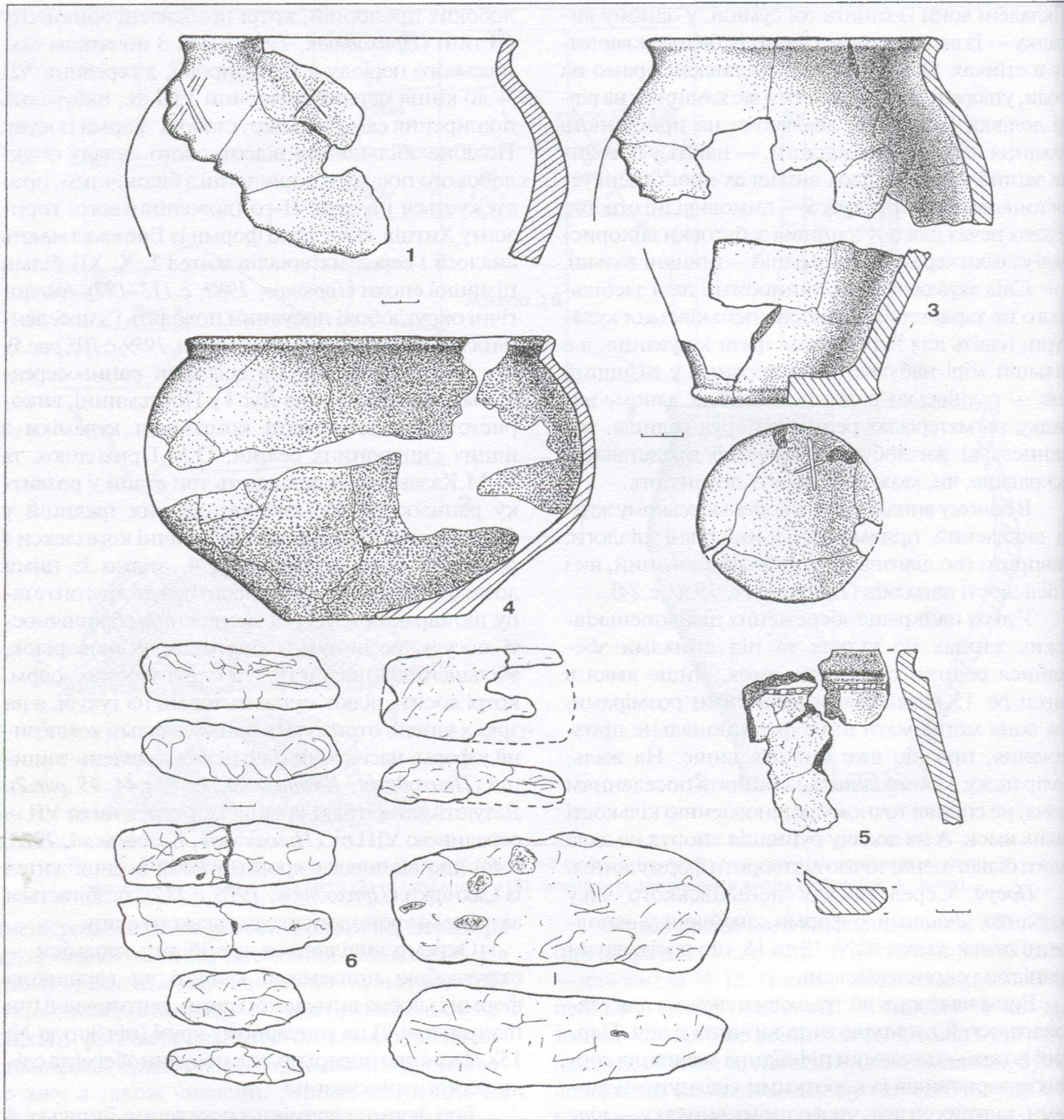

Рис.8. Прирізка 5. Матеріали із печі житла №15. 1-5 – розвали посудин, 6 – глиняні вальки.

с.61, рис.85:1). Час існування Пастирського городища (сахнівський етап, друга половина VII - перша половина VIII ст.) (Приходнюк, 2005, с.77) синхронізується з етапом зникнення пізньопеньківських старожитностей та добою появи ранньоволинцевських пам'яток на теренах Дніпровського лісостепового Лівобережжя.

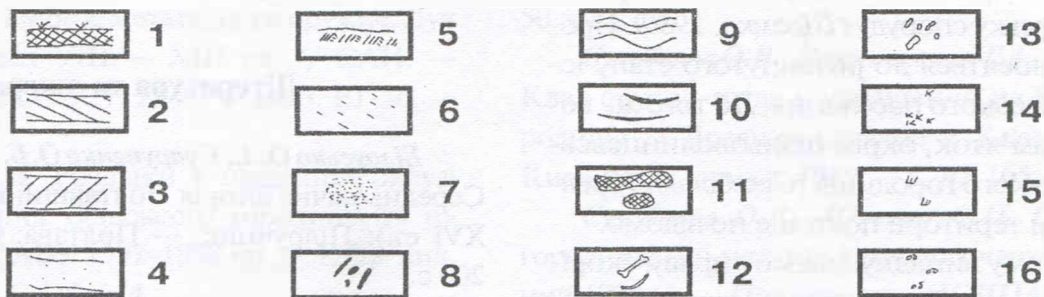
Уламки пастирської кераміки траплялися й на інших середньовічних поселеннях Полтавщини, зокрема, поблизу с.Запсілля Великобагачан-

ського району (ур.Піварове, на селищі середини-третьої чверті I тис. н е.), на поселенні в ур.Ляшівка (пункт I, розвал пастирської округлобокої посудини), найбільш масово — на Хитцівському селищі у пониззі Удаю (Горюнов, 1981, с.78; Сидоренко, 1999, с.87-88, рис.2; Гавриленко, Супруненко 2001, с.89-90, рис.5:10).

Наявність кераміки з пастирськими елементами ранньогончарних традицій свідчить якщо не про початок переселення правобережного

Прирізки та зачистки

Перетини печей

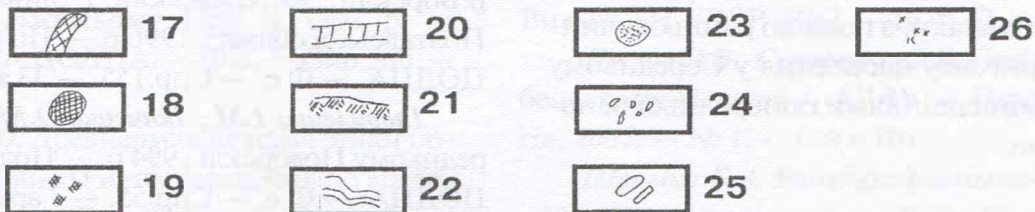

Рис.9. Умовні позначення на планах прирізок та профілях зачисток.

Умовні позначення: 1 — дерн та переддерновий шар; 2 — культурний шар, темно-сірий супісок; 3 — заповнення ям, світло-чорний, гумусований супісок; 4 — стерильний наливно-надувний пісок; 5 — материк, жовтий еоловий пісок; 6 — мішане черноземне-супішане заповнення; 7 — попелясті скупчення; 8 — вуглини; 9 — дощові затьоки; 10 — затьоківі черноземні лінзи; 11 — нори землерийв та перекопи; 12 — кістки тварюк; 13 — уламки кварциту; 14 — уламки кераміки та її скупчення; 15 — шлаки; 16 — обмазка; 17 — коричнево-сірий глиняний каркас печі; 18 — чорно-червоний випалений внутрішній шар глиняних стінок; 19 — шматки печини; 20 — під печі, обгорілий пісок; 21 — материк, білий пісок; 22 — затьоки в матеріку; 23 — попелясте піщане заповнення; 24 — уламки кварциту; 25 — глиняні вальки; 26 — уламки кераміки та її скупчення.

елементу на лівий берег Дніпра у сахнівський етап ранньосередньовічної епохи, то, принаймні, про інтенсивні міжкультурні та економічні зв'язки пізньопеньківського лівобережного населення, племен сахнівської культурно-хронологічної групи та мешканців Пастирського городища.

Культурно-хронологічно атрибуція. Як вважають дослідники, початок спорудження печей з використанням каменю свідчить вже, щонайменше, про розвинутий етап існування пеньківської культури (Приходнюк, 1980, с.24). Та виявлені на поселенні Глинське 4 печі мають глинобитну будову, не характерну для пеньківських житлобудівних традицій, і більш притаманну наступному — волинцевському етапові.

Досить виразні керамічні комплекси також мають риси як пеньківського, так і наступного, сахнівського часу. З одного боку, доволі масовими є уламки суто пеньківських форм кераміки, хоча й без наявного вмісту “класичних” біконічних посудин, з іншого — присутні опуклобокі зразки, що засвідчують, принаймні, початок сахнівського етапу в існуванні цього горизонту селища. А наявність пастирської кераміки ще більше впевнює в цьому.

Цікавою знахідкою, що певним чином впливає на датування ранньослов'янських комплексів Глинського 4, є бронзова трубочка-пронизка (житло № 15 прирізки 5). Це суто пеньківська прикраса, верхню межу існування яких Є.В.Родінкова доводить до кінця другої половини VII ст. (Гавритухин, Обломский, 1996, с.129).

Отже, на основі наведених фактів та аналогій, ранньослов'янський горизонт селища Глинське 4 можна датувати другою половиною VII — першою половиною VIII ст., тобто, сахнівським етапом і часом існування Пастирського городища (Горюнов, 1981, с.81), що співпадає, за хронологічними маркерами, з остаточним зникненням пеньківського населення та його культури. Можливо, зважаючи на відсутність пеньківських старожитностей у VIII ст., верхню межу існування ранньослов'янського горизонту селища можна обмежити початком VIII ст. н.е.

Необхідно додати, що крім обстеженої пам'ятки, матеріали пеньківської культури в мікрорегіоні, за течією Ворскли, відомі на Більському археологічному комплексі, зокрема, на території Східного укріплення Більського городища та в ур.Сад (Супруненко, Кулатова, 1995, арк.4, 5; Левченко,

Супруненко, 2000), де на Східному Більському укріпленні дослідженнями Б.А.Шрамка 1979 р. виявлено господарську споруду (Шрамко, 1980). Проте всі вони відносяться до розвинутого етапу існування пеньківського населення. До того ж, волинцевських пам'яток, окрім пізньоволинцевського Опішнянського городища (Сухобоков, Юренко, 1985), на цій території поки ще не відомо.

Тому, в даному випадку, маємо справу, скоріше за все, з дуже пізніми комплексами пеньківського часу, з певними рисами волинцевського житлобудівництва та сахнівського керамічного елементу, або ж навпаки, з появою ранньоволинцевського контингенту населення у Середньому Поворсклі, з ремінісценціями попередньої пеньківської культури.

Пізньороменський час. Одне із виявлених жител (яма № 16 прирізки 4) належить до пізньороменського часу. Досліджена споруда мала підпрямокутні обриси, із відкритим вогнищем біля північної стінки, поруч із входом, де були складені уламки кераміки пізньороменського вигляду. Про роменський час її існування свідчать і перелічені вище знахідки: уламки ранньогончарного посуду, наконечники стріл. Датувати роменський горизонт селища Глинське 4 можна другою половиною X — початком XI ст.

Слід також зауважити, що крім кісток тварин із господарської ями № 17, остеологічних матеріалів з інших об'єктів та культурного шару виявлено обмаль. Це може свідчити про недовготривалість існування поселення або про його сезонне використання. Невеликі контингенти ворсклинських сіверян у кінці X - на початку XI ст. проникали на лівий берег Ворскли, що відзначали дослідники вже після першого дослідження пам'ятки (Мироненко, 1998; 2003, арк.8-9; Білоусько, Супруненко, Мироненко, 2004, с.37). А, зважаючи на значну близькість Глинського археологічного комплексу, подібне розташування поселення на лівобережжі ріки не видається дивним.

Поселення Глинське 4 на сьогодні не руйнується, оголені культурні нашарування підсіпані для запобігання зсувам і задерновані. Але все ж, для більш обґрунтованих висновків необхідно провести додаткові комплексні дослідження цього селища, розкопки вцілілих господарських та житлових об'єктів. А, зважаючи на неординарність та унікальність такого роду поселенських пам'я-

ток для Ворсклинського регіону, стаціонарні розкопки мають бути обов'язково продовжені.

Література та джерела

Білоусько О.А., Супруненко О.Б., Мироненко К.М. Середньовічна історія Полтавщини (V - I половина XVI ст.): Підручник. — Полтава: Оріяна, 2004. — 200 с.

Гавриленко І.М. Звіт про розвідки пам'яток археології в окрузі Більського городища в заплаві р.Ворскли. Котелевський і Зіньківській райони Полтавської області. 1996 р. — Полтава, 1997 // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.155. — 33 арк.

Гавриленко І.М., Ткаченко О.М. Розвідки у Середньому Поворсклі 1994 р. — Полтава, 1994 // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.55. — 3 арк.

Гавриленко І.М., Ткаченко О.М. Розвідка у Середньому Поворсклі // ПАЗ. — Полтава: Полтав. літератор, 1995. — Ч.3. — С.93-95.

Гавриленко І.М., Супруненко О.Б. До археологічної карти басейну Нижнього Псла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1. — С.85-92.

Гаврилухін І.О., Обломський А.М. Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст / Раннеславянский мир: Археология славян и их соседей. Вып. 3. — Москва, 1996. — 298 с.

Гейко А.В. Звіт про археологічні дослідження у басейні р.Ворскли у 1998 р. — Полтава, 1999 // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.205. — 88 арк.

Горюнов Е.А. Ранние этапы истории славян Днепровского Левобережья. — Ленинград: Наука, 1981. — 130 с.

Горюнов Є.О., Казанський М.М. До археологічної карти сточища р.Полузир'я // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2. — С.76-78.

Довженко В.И., Липка Н.В. Раскопки раннеславянских поселений в нижнем течении р.Рось // МИА. — Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1959. — № 70. — С.102-113.

Казанський М.М., Серета Д.В. Поселення пеньківської культури Полузир'я I на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1. — С.19-25.

Левченко Д.І., Супруненко О.Б. Поселення першої половини I тис. н.е. в ур.Сад у Більську // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2. — С.126-127.

Медведев А.Ф. Оружие Новгорода Великого //

МИА. — Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1959. — № 65. — С.121-191.

Медведев А.Ф. Ручное метательное оружие. Лук и стрелы, самострел VIII — XIII вв. // САИ. — Москва: Изд-во АН СССР, 1966. — Вып. Е1-36. — 118 с.

Мироненко К.М. Розвідки в південній окрузі Великого укріплення Більського городища та на Нижньому Пслі // АБУ 1997-1998 рр. — Київ: вид. ІА НАНУ, 1998. — С.113-114.

Мироненко К.М. Звіт про археологічні розвідки в південній окрузі Великого укріплення Більського городища та на Нижньому Пслі у 1998 р. — Полтава, 2003 // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.360. — 33 арк.

Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники по речья Сулы / Материалы и исследования по археологии Днепровского Левобережья. Вып. 2. — Курск, 1996. — 160 с.

Приходнюк О.М. Ранньосередньовічне слов'янське поселення на р.Рось // Дослідження з слов'яно-руської археології. — Київ: Наук. думка, 1976. — С.101-119.

Приходнюк О.М. Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI-IX ст. н.е. — Київ: Наук. думка, 1980. — 152 с.

Приходнюк О.М. Пеньковская культура (культурно-хронологический аспект исследования). — Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1998. — 170 с.

Приходнюк О.М. Пастирське городище. — Київ-Чернівці: Зелена Буковина, 2005. — 244 с.

Приходнюк О.М., Казанський М.М. Керамічні комплекси поселення Луг I на Тясміні // Археологія. — Київ: Наук. думка, 1978. — Вип.27. — С.43-47.

Сарачев И.Г. Типология венчиков древнерусских горшков Днепровского Левобережья. Приложение 1 // Григорьев А.В. Северская земля в VIII-начале XI века по археологическим данным. — Тула: Гриф и К°, 2000. — С.225-236.

Сидоренко О.В. Пам'ятки археології в околицях Лубенського Засулля // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.84-96.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М. Звіт про розвідки на території Полтавщини 2000 року. — Полтава, 2000 // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.303. — 73 арк.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М. Звіт про розвідки та розкопки на території та в окрузі Великого

Більського городища (Полтавщина) у 1994 р. — Полтава, 1995 // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.82. — 50 арк.

Сухобоков О.В., Вознесенская Г.А., Приймак В.В. Клад орудий труда и украшений из Битицкого городища // Древние славяне и Киевская Русь. — Киев: Наук. думка, 1989. — С.92-105.

Сухобоков О.В., Юренко С.П. Опошнянское городище (по мат-лах археологических исследований 1975 г.). — Полтава: изд. ЦОДПА, 1995. — 72 с.

Телегин Д.Я. Из работ Днепродзержинской экспедиции 1960 г. // КСИА ИА АН УССР. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1962. — Вып.12. — С.13-17.

Титков О.В., Сидоренко О.В. Про розвідки в Лубенському Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1. — С.93-101.

Шрамко Б.А. Ранньосередньовічне поселення в Більську // Археологія. — Київ: Наук. думка, 1980. — №35. — С.74-79.

Шерстюк В.В.

Исследования разновременного поселения Глинское 4 в Среднем Поворсклье

Резюме

В результате спасательных исследований на разновременном поселении Глинское 4, в Зеньковском районе Полтавской области, в среднем течении р.Ворскла, в 2005-2006 гг., предпринятых для раскопок разрушенных карьером объектов на памятнике, выявлены довольно выразительные находки и комплексы. Среди них — малоизвестные пока в этом регионе древности населения сахновского этапа раннеславянского периода (позднепеньковского-ранневолынецовского горизонтов). О переходном положении части из выявленных объектов свидетельствуют бикультурные черты среди материалов исследованных жилищных построек, обнаруженной керамики. Так, глинобитные печи выступают в роли хронологического индикатора волынецовской эпохи, так же как и опуклобокая лепная и пастырская посуда. В то же время, применение камня для кладки тех же печей, баночные формы горшков являются атрибутами пеньковской культуры, ее поздней фазы развития. В связи с этим раннеславянский горизонт поселения может быть датирован сахновским временем и является переходным "звеном" от памятников пеньковской к древностям волынецовской культур эпохи раннего средневековья.

Интересен также засвидетельствованный раскопками факт существования на левом берегу Ворсклы позднероманского поселения рубежа X-XI вв. — составной части комплекса известного Глинского городища.

24/07/2007

Давньоугорське поховання у кургані в пониззі Псла

Навесні 2007 р. Полтавська археологічна експедиція ДП НДЦ «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології НАН України і Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації провела дослідження кургану на ділянці під будівництво металургійного комбінату ТОВ «Ворскла Сталь», поблизу м.Комсомольськ Полтавської обл.

Територія досліджень розташована за 8 км на північний захід — захід від м.Комсомольськ, між сс.Дмитрівка, Прядки — Кияшки, Солонці і Колгоспна Гора Дмитрівської сільської ради м.Комсомольськ Полтавської обл. та поряд з підстанцією 330 кв «Кременчук». Охоронним роботам передували розвідкові обстеження (Супруненко, Кулатова, Мироненко, 2003, 64 арк.; Супруненко, Кулатова, Артем'єв, Маєвська, Мироненко, 2004, Ч.І, 258 арк.; Ч.ІІ, 158 арк.; Супруненко, 2005, 77 арк.; Супруненко, Кулатова, Гавриленко, 2006, с.346-348). Загальні характеристики території, її опис при необхідності можуть бути запозичені зі звітної документації та опублікованих результатів обстежень (Супруненко, 2006, с.98-114; Супруненко, Кулатова, Гавриленко, 2006, с.346-348).

Попередня публікація присвячена введенню до наукового обігу окремих матеріалів доби середньовіччя з дослідженого кургану, а саме, одного із давньоугорських поховань, що викликали як інтерес масмедіа, так і цікавість колег. Численні повідомлення про ці розкопки з'явилися у місцевій та центральній пресі (Крук, 2007, с.7; Ейсмонт, 2007, с.5; Оленіч, 2007, с.1, 4; Унікальні поховання, 2007, с.3; Осипчук, 2007, с.5, а також ряд ін.).

Курган входив до складу групи І, розташованої за 1,1 км на південь від кутка Прядки с.Дмитрівка Дмитрівської сільської ради м.Комсомольськ Полтавської обл., за 0,3 км на південний схід від силової підстанції, на останці другої надзаплавної тераси лівого берега Чирвинської стариці, відомого серед місцевих жителів як Чирвин горб, що прилягає до масиву підвищення другої тераси лівого берега р.Псел та має відносну висоту 3,4 м над рівнем заплави.

Він потрапив до меж майданчика майбутнього заводу при землевідведенні ділянки під прокладання обвідного каналу, призначеного для стоку ґрунтових вод. Географічні координати місце-

знаходження кургану: 49°07'11,1" — північної широти, 33°38'36,4" — східної довготи.

Курган був розташований у південно-східній частині вузького мису останця. Його абсолютна висота становила 70,48 м, відносна — над рівнем плато мису — 0,55 м (*Результати тахіометричної зйомки М 1:500 см ДП «Донбасгеоінформ» 2005 р.*)

В ході розкопок досліджено 25 поховань та ін. об'єкти (фінальнонеолітичні-ранньоенеолітичні — 3, епохи енеоліту — 5, ямного часу — 2, катакомбні — 5, культури багатоваликової кераміки — 1, зрубні — 4, початку раннього залізного віку — 1, скіфського часу — 1, давньоугорські — 3, а також ями катакомбного і скіфського часу).

Насип був помітний на тлі різнотрав'я, що з'явилося за останнє десятиліття відсутності оранки, мав розтягнуту, овальну в плані форму, діаметр 22x25 м. На поверхні виявлені дрібні уламки ліпного посуду доби бронзи, окремі черепки епохи раннього залізного віку, кілька індивідуальних знахідок.

Стратифікований насип кургану споруджувався з поверхневого ґрунту — сіро-чорного і коричневатого супіску, з використанням шматків лучного дерну та підстиляючого його прошарку сіро-коричнюватого супіску передматерика. В основі насипу знаходився невеликий первісний курган, зведений на пануючому підвищенні плато мису над енеолітичним похованням. Спорудження первісного насипу було здійснене поряд із пізньонеолітичним чи ранньоенеолітичним ґрунтовим могильником. У ямний та катакомбний час курган підсипався, в зв'язку зі влаштування групи поховань. За скіфської епохи край північно-західної поли насипу споруджена велика поховальна камера підпрямокутної форми, зі входом з північного боку. Вірогідно, ця камера так і залишилася пустою — кенотафом, хоча її влаштування призвело до остаточного формування насипу з дернин, взятих з околу — зі схилів мису (рис.1). Позначення кургану на «верстовці» Полтавського губернського земства 1902 р. вказує на його висоту на час підготовки карти — понад 1,5 м.

Саме цей насип і був обраний для влаштування у південно-західному секторі невеликого дитячого некрополю угорського напівкочового населення кінця ІХ ст. (поховання 2, 14 і 15) (рис.1).

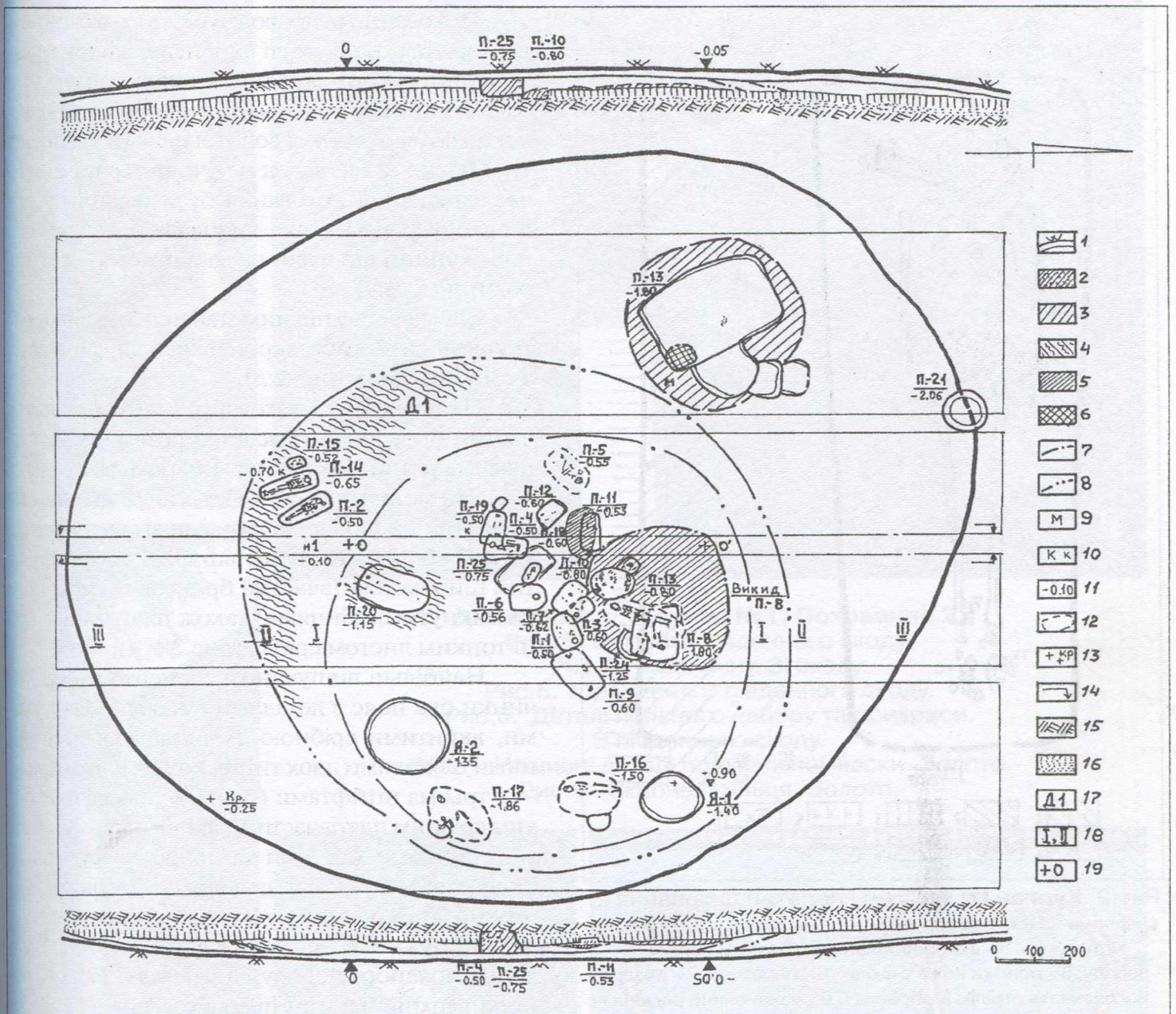

Рис. 1. Дмитрівка, с., ур. Чирвин горб. Курган № 1. План та профілі центральної бровки.

- 1 - дерн; 2 - супіщане заповнення ям; 3 - материковий викид; 4 - мулиста досипка; 5 - мішаний викид; 6 - грабіжницький перекоп; 7 - насип I; 8 - насип II; 9 - монета; 10 - уламки кераміки; 11 - вказівники глибин; 12 - контури катакомб; 13 - вироби з кременю; 14 - зафіксовані профілі бровок; 15 - материк; 16 - пісок; 17 - мулиста досипка 1; 18 - номери насипів; 19 - умовний центр, репер.

Це родинне кладовище розташовувалося видовженим рядком, протяжністю майже у 2 м, з орієнтацією з північного сходу на південний захід, і завершувало період використання кургану для здійснення поховань.

Мадярські поховання на теренах України є досить рідкісними, виявлення ж окремого некрополю у кургані — в цілому виняткове явище. Тому у цій публікації наводимо опис одного із досліджених комплексів, що відзначався яскравим п'ястунім інвентарем.

Поховання 2 впущене у насип за 1,3 м на південний захід (кут 217°) від умовного центру, з рів-

ня поверхні (рис. 1: п.2). Досліджувалося з глибини 0,45 м, безпосередньо під орним шаром (рис.2:1).

Знаходилося у підпрямокутній, з незначно скругленими кутами, ямі, можливо, підбої (верхня частина — знесена внаслідок розгортанням кургану у 1960-ті рр.), спорудженій у масиві насипу і похованому ґрунті, дещо розширеній в північно-західній частині. Яма мала розміри — 0,43-0,51 x 1,4 м, глибину — 0,60 м, була орієнтована довгою віссю з північного заходу на південний схід (рис.2; 3). В основі стінки ями — рівні й вертикальні, дно — також рівне. Яма виявилася заповненою щільним супіском сіро-коричневого кольору, що не містив решток пережиття (рис.2).

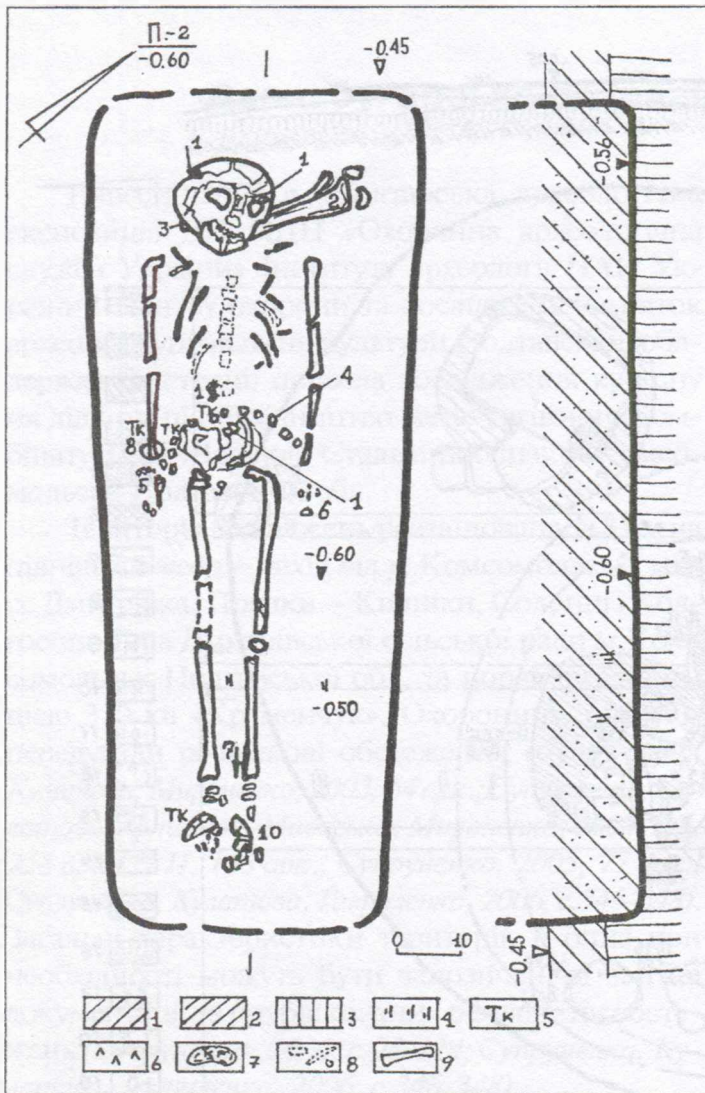

Рис.2. Курган № 1. План і перетин поховання 2. Цифрами на плані позначені: 1 - деталі маски; 2 - стегнова кістка бика; 3 - скроневі кільця; 4 - бляшки поясного набору; 5 - рештки ножа у піхвах; 6 - перстень; 7 - розвал наконечника стріли; 8 - браслет; 9 - наконечний ремня і розвал залізної пряжки; 10 - уламки прикрас взуття; тк - залишки текстилю.

Посеред ями, за її довгою віссю, була покладена дитина, у випростаному на спині положенні, лицем на схід, з витягнутими вздовж тулуба руками, з викладеними кистями рук, долоньями вниз, випростаними ногами, стопи яких лежали також витягнуто у повздовжному напрямку (рис.2; 3-4). В головах похованої, вірогідно, під грубою плетеною підстилкою типу циновки, виготовленою зі стебел трав'янистих рослин, знаходилася стегнова кістка молодого особини коня свійського (рис.2:2; 4), що виконувала функції своєрідної подушки і була основою для запасу напудної м'ясної їжі. Кістка стегна жеребця, на думку к.і.н.О.П.Журавльова, мала сліди прожарювання на вогні.

За одонтологічним визначенням антрополога А.В.Артем'єва, скелет похованої належить дитині, у віці 8-9 років, вірогідно, дівчинці.

Поховання супроводжував доволі багатий інвентар. Так, на розвалі скроневих кісток череп на одній з очних западин, а також ближче до зовнішніх кісток скелету, виявлені підпрямокутної форми шматочки тонкої золотої фольги від посмертної маски — накладок на очі, ніс і рота, котрі час здійснення поховання були нашиті на легку шовкову тканину, яка вкривала обличчя. Сліди цієї тканини виявлені на зворотному боці плащовок (рис.2:1).

Біля черепа і під ним знайдені невеликі золоті круглі розімкнуті скроневі кільця, виготовлені з тонкого дроту (рис.2:3).

На правій руці похованої знаходився платівчастий бронзовий браслет, з розімкнутими кільцями, вкритий ззовні тонким листом срібла (рис.2:4-5). На металі браслету збереглися два однотипні шматочки шовкової тканини від одягу (рис.2:тк). На безіменному пальці лівої руки був надітий широкоплатівчастий бронзовий перстень, з розімкнутими кінцями, також плакований ззовні тонким листом срібла (рис.2:6; 4).

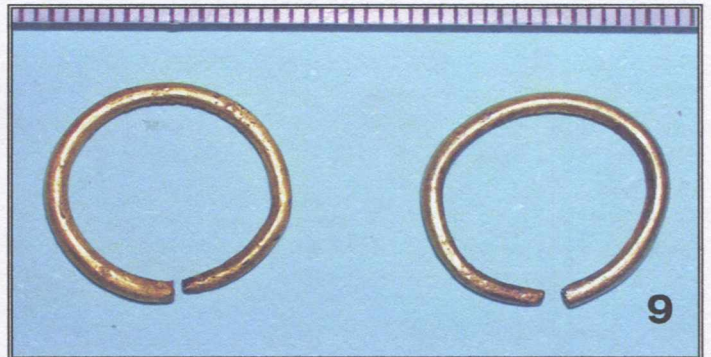
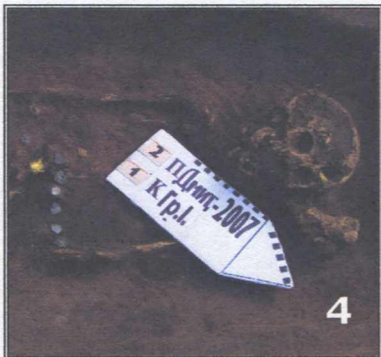
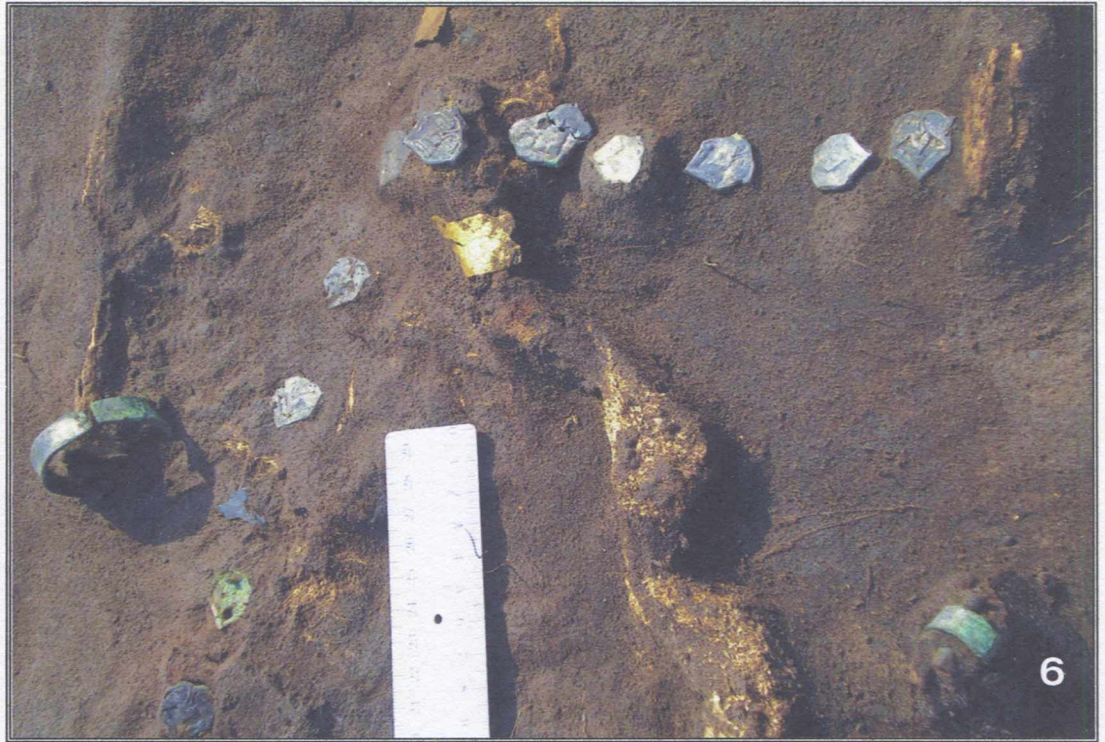
Найбільш вишуканим елементом убору дівчинки був пояс з деталями набору — бронзовими, вкритими срібною фольгою, орнаментованими бляшками двох типів, кожна із двома, одна — з трьома штифтами (рис.2:4); накладним тонким срібним платівчастим наконечником (рис.2:9) із залишками тканини та шкіри поясу, а також підвішеним до поясу праворуч невеликим залізним ножем у шкіряно-текстильних піхвах, обгорнутих смужками срібної фольги (рис.2:5). Всі деталі поясного набору виявлені на кістках та на верхній частині правої стегнової кістки поряд із нею (рис.3-6).

Прикраси поясу зберегли під собою кілька дрібних фрагментів текстилю різних типів (рис.2:тк). Варто відзначити, що поряд із наконечником ремня були знайдені уламки залізних стриженьків від прямокутної форми рамки пряжки, розміром близько 2,1x3,4 см, допоміжні деталі якої виявити не вдалося.

В ногах похованої знаходилося кілька дрібних вуглин. Поряд із лівою гомілковою кісткою виявлений розвал залізного черешкового наконечника стріли, покладеної вздовж довгої вісі могили та лівої ноги, вістрям до стоп похованої (рис.2:7).

На кістках стоп ніг знаходилися розвали великих і менших за розмірами видовжених тонких срібних пластин із фольги, що слугували зовнішніми прикрасами шкіряного взуття на носку і нижній частині халзявки, й які з внутрішнього

Дмитрівка, с., курган №1. Поховання 2.

Рис.3. Вигляд з південного сходу.

Рис.4. Фрагмент. Зі сходу.

Рис.5. Фрагмент. З південного сходу.

Рис.6. Деталі поясного набору та прикраси.
З південного сходу.

Рис.7. Нашивні деталі поховальної маски. Золото.

Рис.9. Скроневі кільця. Золото.

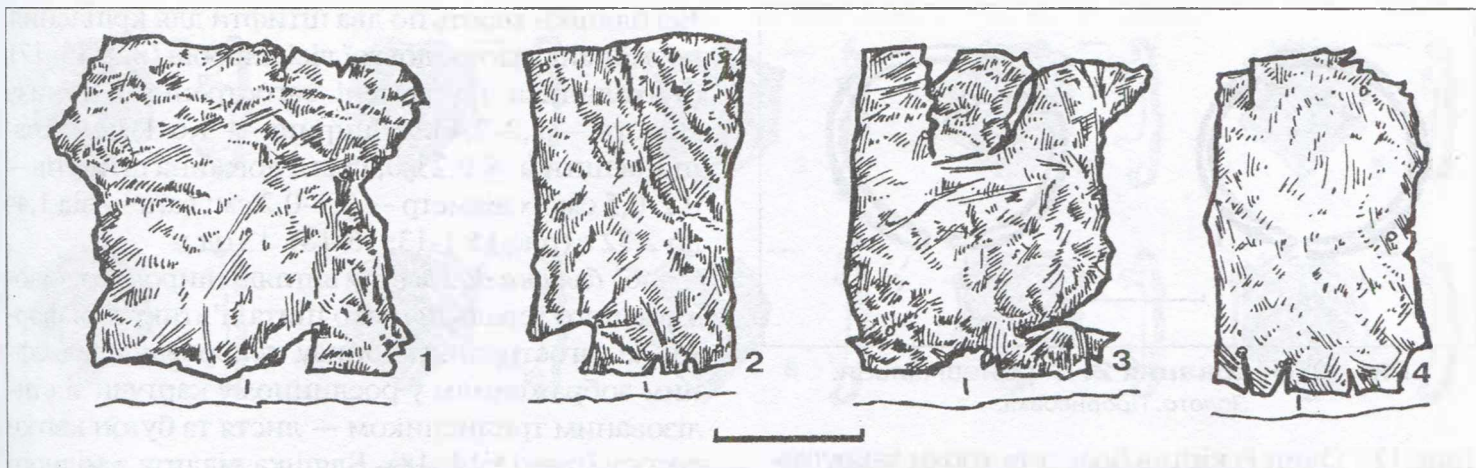

Рис.8. Поховання 2. Нашивні деталі поховальної маски. Золото. Прорисовка.

боку зберігали відбитки шкіри типу сап'яну та окремі обривки текстилю (рис.2:10:тк, шк; 3).

Прикраси і залишки коштовних тканин від багатого одягу, рештки вишуканого взуття й ін. речі засвідчують досить високий майновий статус родини, дитина якої була похована на некрополі край поли кургану.

Вироби із золота

1. Шматочки тонкої золотої фольги підпрямокутної форми — деталі й прикраси посмертної маски із шовку, що були накладками з коштовного металу на очі, ніс і рот (рис.7:1-4; 8). 4 од.

Це листочки тонкої (0,010-0,012 мм) фольги підпрямокутної в плані форми, два з яких (менші), що мали дещо скруглені назовні чи ввігнуті до середини довші боки, призначалися для накривання очей (рис.7: 2, 4; 8: 2, 4), а дві інші — для рота, з наявністю повздовжних розрізів по коротших краях (рис.7:3; 8:3), та для носа (рис.7:1; 8:1). Останній фрагмент фольги мав надриви, нерівні краї і був під час виявлення вигнутий у вигляді заovalеного виступу, з невеликими прогинами в основі, на кшталт відбитку ніздрів дитини. До речі на ньому й після очищення та часткового розпрямлення помітні сліди цієї деформації (рис.8:1).

Всі шматочки були пожмаканими, з численними згинами, по краях мали розриви. Ці розриви з'явилися від падіння заповнення на пришиті до тканини фольгу. Проколів від голки на кожному шматочку металу налічувалося 4-6 (рис.1-8:1-4). На зворотному боці фольги відзначені відбитки тонкої шовкової тканини від маски чи легкого покривала (опис зразка текстилю 8 див. нижче).

Розміри накладок на очі — 1,25-1,45x2,5 см і 2,45x2,55 см, вага, відповідно, — 0,29 та 0,25 г

(рис.7:2,4; 8:2,4;), на ніс — 1,8-2,5x2,4 см, вага — 0,51 г (рис.7:1; 8:1), на рот — 1,65-1,64x2,40 см, вага 0,33 г (рис.7:3; 8:3).

Відомо, що важливою деталлю поховального обряду давніх мадяр було покриття обличчя масками — своєрідним саваном (Приходнюк, 2001, с.105). Подібні маски на території Угорщини з'явилися наприкінці IX ст. (Dienes, 1963, s.109-111). До Подунав'я їх принесли із собою давні угри зі степів Поволжя і Приуралля, де такі маски мали розповсюдження у VIII — на початку XI ст. (Халикова, 1976, с.153; Казаков, 1968, с.232-233). Є знахідки решток масок і в Середньому Подніпров'ї, зокрема, в угорських поховальних комплексах сусідньої Дніпропетровської області — Манвелівці та Коробчиному (Чурилова, 1986, с.261-266; Приходнюк, Чурилова, 2001). Знахідка решток маски у похованні в Дмитрівці на Полтавщині є найпівнічнішим пунктом виявлення подібних речей в Україні.

2. Скроневі кільця круглої форми, із незначно розімкнутими, прямо зрізаними кінцями, виготовлені з тонкого золотого дроту (рис.9-10). 2 од.

Діаметр кілець — 1,5 та 1,6 см, діаметр дроту — 0,10-0,12 см, вага прикрас — 0,79 та 0,81 г (рис.9-10).

Належать до досить поширених типів прикрас, відомих й у поволзьких могильниках з угорськими захороненнями IX — початку XI ст. (Плетнёва, 1981, с.167, рис.52:79).

Прикраси з мідного сплаву та срібла

3. Масивний платівчастий гладенький браслет, із розімкнутими — потоншеним і потовщеним кінцями, виготовлений із мідного сплаву, вкритий ззовні тонким листом срібла (рис.11:2), який незначно загнутий за внутрішні краї прикраси

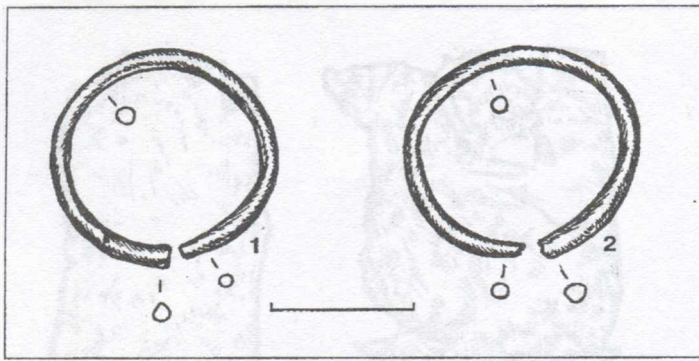

Рис. 10. Поховання 2. Скроневі кільця.
Золото. Прорисовка.

(рис.12). Один із кінців браслета трохи закруглений, інший — прямозрізаний. Декорування прикраси сріблом здійснене нашвидкоруч, без старанного вирівнювання фольги, навіть зі втратами (рис.12-13). 1 од.

Діаметр браслета — 3,8x4,0 см, ширина — 1,0-1,1 см, товщина смуги металу — 0,20-0,25 см, загальна вага прикраси — 12,65 г (рис.11:2; 12-13).

4. *Перстень* з мідного сплаву широкоплатівчастий, із розімкнутими кінцями, вкритий зовні тонким листом срібла, який неохайно та нерівномірно загнутий за внутрішні краї прикраси (рис.11:1; 14). 1 од. Ширина персня нерівномірна, кінці смужки металу обрубані. Вкривання прикраси сріблом здійснене також нашвидкоруч, без вирівнювання фольги, що призвело до її розривів і втрат (рис.14).

Діаметр — 1,6x1,8 см, ширина платівки — 0,8-0,9 см, товщина смужки металу — 0,12-0,15 см, загальна вага прикраси — 2,23 г (рис.11:1).

5. Деталі поясного набору — *прикраси ремня* — *бляшки* бронзові литі, вкриті срібною фольгою, орнаментовані, двох типів, кожна із двома, одна — із трьома штифтами для закріплення на ремені (рис.2:4; 5-6). На внутрішньому боці бляшок виявлені фрагменти тканини (див. опис нижче — *зразок 2*) та шкіри (*зразок 3*):

а) *бляшки поясні*, у вигляді видозміненого геральдичного щита п'ятикутної форми, із незначними виступами зверху та помітним загостренням донизу, декоровані рельєфним зображенням у рослинному картуші зі стилізованим трилисником, утвореним пагоном, двома листочками та бутонем квітки лотосу (рис.15:1-13). Бляшки відлиті з мідного сплаву (бронзи-?) у двох формах: з деталізованими та зовсім відсутніми прожилками листочків; злегка пророблені ювелірним штихелем. Зверху прикраси вкриті тонкою срібною фольгою, неохайно загнутою по краю зі зворотного боку прикрас, прогладженою лошцилом задля «прорисовки» візерунку (рис.16; 18).

Всі бляшки мають по два штифти для кріплення, розміщені вздовж довгої вісі виробів (рис.15; 17). Знаходилися на ремені загостренням донизу. Висота — 2,2-2,4 см; ширина — 1,6-1,7 см; товщина щитка — 0,23-0,26 см; довжина штифтів — 0,2-0,5 см; їх діаметр — 0,1-0,2 см; вага — від 1,44 до 2,72 г (рис.15:1-13; 16-18). 13 од.;

б) *бляшка до поясу*, у вигляді широкого видозміненого геральдичного щита п'ятикутної форми, із загостренням донизу, декорована рельєфним зображенням у рослинному картуші зі стилізованим трилисником — листя та бутон квітки лотосу (рис.15:14; 18). Бляшка відлита з мідного сплаву, без деталізованих прожилок листочків; злегка пророблена ювелірним різцем. Зверху прикраса вкрита тонкою срібною фольгою, загнутою по краю зі зворотного боку і прогладженою лошцилом. Має три штифти для кріплення, розміщені вздовж довгої вісі виробу, у вигляді рівнобедреного трикутника, основою догори. Знаходилася посередині ремня, загостренням донизу. Висота — 2,3 см; ширина — 1,95 см; товщина щитка — 0,2 см; довжина штифтів — 0,2-0,3 см; їх діаметр — 0,2 см; вага — 2,31 г (рис.15:14; 18). 1 од.

Вироби зі срібла

6. *Наконечник ремня* накладний платівчастий, виготовлений з листа тонкої срібної фольги (рис.19-21) — деталь поясного набору, із залишками тканини та шкіри поясу (рис.20). Має під-

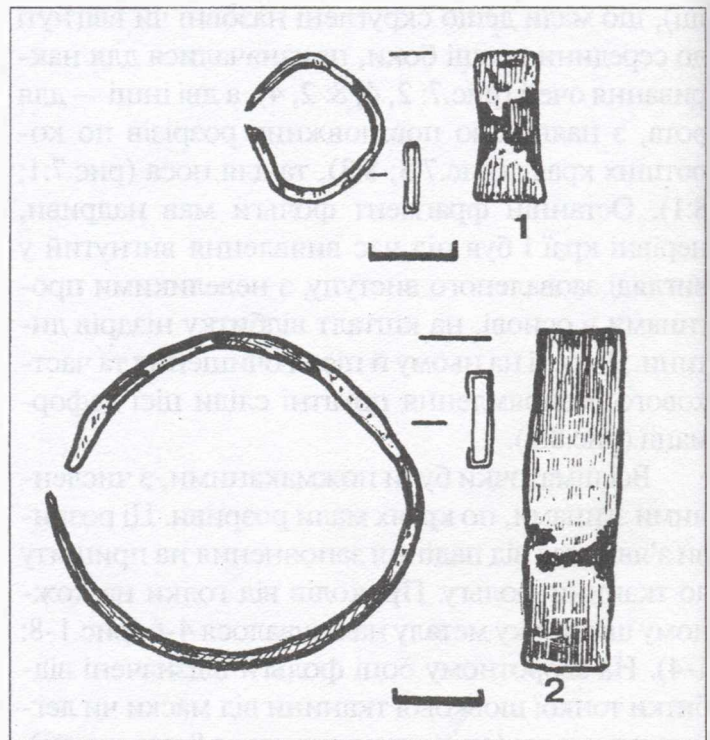

Рис. 11. Поховання 2. Прикраси.
Перстень (1) та браслет (2). Мідний сплав, срібло.

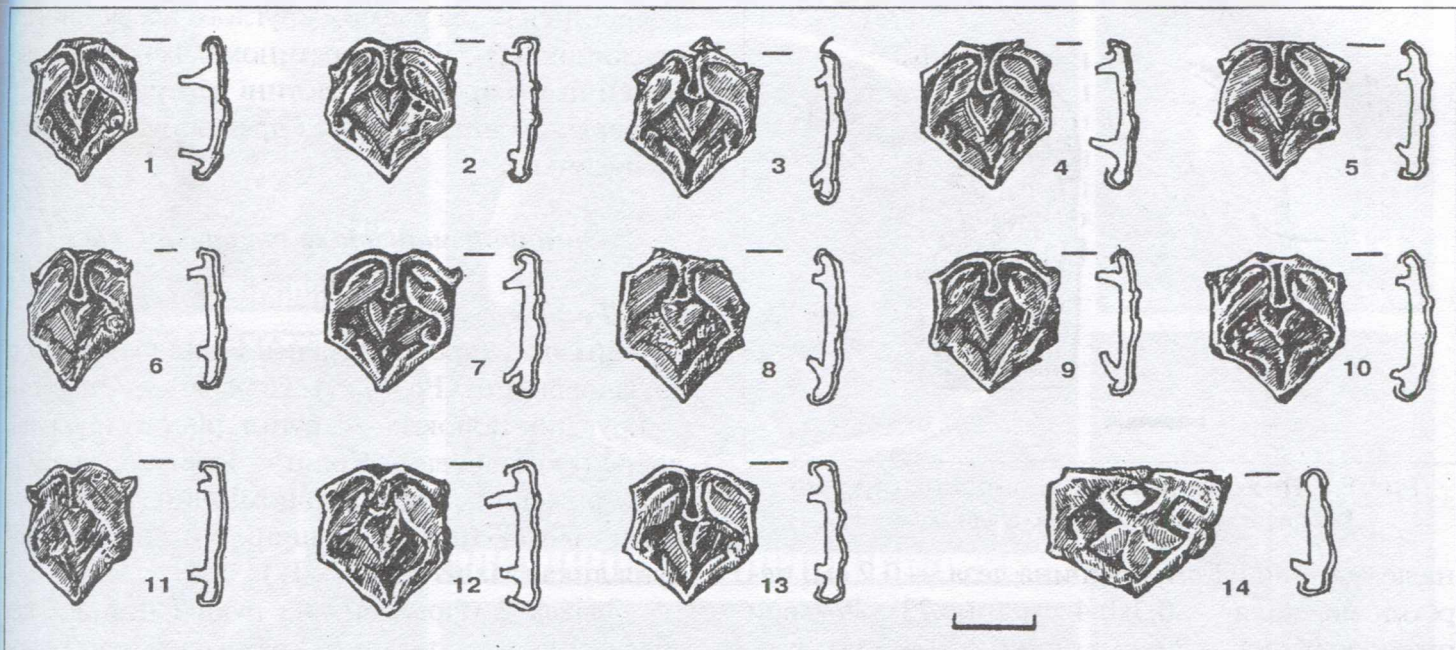

Рис. 15. Поховання 2. Прикраси поясу — бляшки. Бронза, срібло.

прямокутну, дещо вигнуту у перетині форму, з ледь вигнутим завершенням донизу. Верхня частина закруглена, з отвором для пришивання. Край незначно загнутий на зворотній бік (рис.19; 21). 1 од. Зі внутрішнього боку збереглися шматочки шкіри від поясу та волокна тканини (рис.20).

Наконечник зі втратами, правий бік знищений корозією (рис.21). Розміри: довжина — 4,1-4,2 см, ширина — 1,8 см, товщина фольги — 0,07-0,12 мм, діаметр отвору для пришивання — 0,6x0,9 мм (рис.19-21).

7. Розвали великих і менших за розмірами видовжених тонких срібних пластин (фактично, фольги), прямокутної і напівовальної форми, які були прикрасами шкіряного взуття — його носка і нижньої частини халявки (рис.2:10). Збереглися в розвалах, з дрібних окислених фрагментів. Владлося реконструювати з фрагментів одну з великих прямокутних пластин, розміром 3,4x4,7 см, та одну напівовальну, розміром 2,1x2,5 см. 2 од., в уламках (рис.26; 27:1-2). На прикрасах взуття є проколи від нашивання на текстильну основу, закріплену на сап'яні — по 6-12 отворів, діаметром 0,02-0,05 см. Товщина фольги — 0,08-0,10 мм. Апробовані кілька уламків фольги, в умовах сучасної ювелірної майстерні, виготовлені зі срібла 700-720°. Метал дуже корозований (рис.26).

В цілому, реконструкція, за розвалами бляшок та шкіряного тліну нижньої частини взуття, з низькими халявами, виглядає таким чином (рис.27:3). Складалося враження, що носок прикрашений трьома овальними шматочками фольги різних розмірів, стопа — чотирма прямокутними платівками, а обідок халявки — смужкою з напів-

овальних платівок більших і менших розмірів, розміщених по колу почережно (рис.27:3).

Вироби із заліза та срібла

8. Ніж залізний, у шкіряно-текстильних піхвах, обгорнутих смужками срібної фольги (рис.2:5) — деталь поясного набору (рис.23; 24).

Ніж залізний невеликий односичний, черешкового типу, з прямою спинкою й уступом в основі, прямим лезом, з руків'ям, утвореним двома колодочками тонких дерев'яних накладок з вільшини, примотаних до черешка тканиною з волокнами рослинного походження і полотняного переплетення, закріплених на краю черешка та в основі леза двома вузькими смужками срібної фольги в 1,5-2 обороти (рис.23-24).

Ніж мав шкіряно-текстильні піхви, також скріплені двома більш широкими смужками срібної фольги, до більшої з яких кріпилося просте вушко, за яке піхви підвішувалися до поясу (рис.23). Піхви в основі мали шар тонкої тканини з волокон рослинного походження сатинового переплетення, поверх якої знаходився шар тонкої шкіри (рис.25). Зверху ця шкіра була обмотана тонким щільним шовком, стягнутим в усті піхов шкіряним подвійним «комірцем». Поверх, під устям, тканина додатково була стягнута широкою (2,0-2,2 см) полосою срібної фольги, внизу піхов — ще однією смужкою тонкого срібла (ширина 1,1-1,2 см) в 1,5 обороти (рис.23-25).

Розміри ножа: довжина збережена — 10,1 см; довжина реконструйована — 11,5 см; довжина черешка — 4,1 см; довжина леза — 7,2 см; шири-

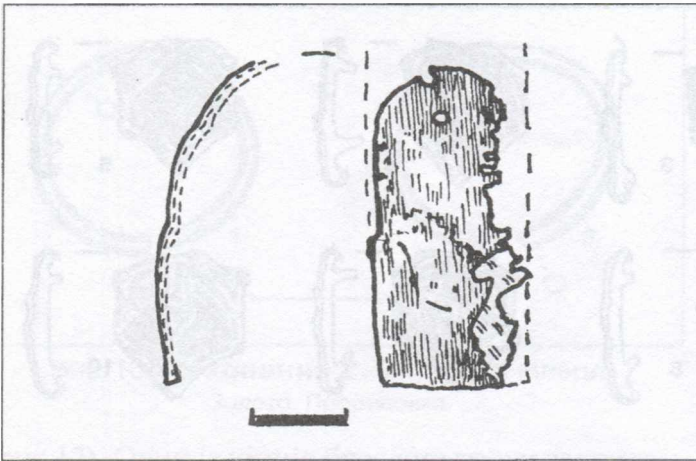

Рис.21. Поховання 2. Наконечник ремня.
Прорисовка. Срібло, шкіра, сліди тканини.

на леза — 1,0-1,1 см; товщина леза — 0,2 см; перетин черешка — 0,3x0,4 см (рис.23). Розміри піхов: довжина — 7,6 см; ширина — 1,7 см; товщина — орієнтовно, 0,7 см. Зберігся у розвалі, в т.ч. 3 уламки залізного ножа, деталі срібних прикрас-стяжок, шматочки шовку, шкіри тощо (рис.24-25).

Вироби із заліза

9. Уламки залізних стриженьків від прямокутної форми рамки *пряжки*, розміром близько 2,1x3,4 см, що мали перетин — 0,3x0,4 см. Допоміжні деталі пряжки виявити не вдалося.

10. Розвал *наконечника стріли* залізного черешкового (рис.2:7). Найближчі паралелі має з килеподібними наконечниками, з розширенням пера у нижній частині довжини (рис.22), 34-го типу, за класифікацією О.Ф.Медведева (*Медведев, 1966, с.63, табл.12:34*), що побутували у VIII-IX, і, можливо, X ст., та відомі, зокрема, на Танкеївському могильнику у Поволжі (*Генинг, Халиков, 1964, с.72-85*). Є знахідки подібних наконечників і на Новотроїцькому городищі (*Ляпушкин, 1958, рис.9: 8, 12; 62:5; табл.93: 16, 17*), які можна пов'язувати зі влаштуванням давньоугорського могильника на майданчику городища чи малярським нападом на сіверянське поселення (*Приймак, 1997, с.48-51; 1998, с.93-103; 2007; зр.: Комар, Сухобоков, 2004, с.168-169*). Правда, від «класичних» вістер стріл 34-го типу, цей наконечник відрізняється трохи довшим пером і наявністю його незначного звуження до основи.

Реконструйована довжина наконечника — 12,1 см; ширина пера максимальна — 1,5 см; ширина пера в основі — 0,9-1,0 см; довжина черешка — 4,2 см; товщина ромбоподібного у перетині пера — 0,2 см; перетин підпрямокутного у перерізі черешка — 0,20-0,25 x 0,30-0,40 см (рис.22).

Збереглися й два уламки круглого древка стріли, довжиною 1,3-2,3 см, перетином 0,4x0,4 см, та відбитки цього древка на частині черешка (рис.22). Матеріалом виготовлення древка була гілка яблуні-дички.

Органічні матеріали та виробів з них

Дерево

Зразок 1 (древко стріли). Стан збереженості — задовільний. Розмір: 1,3x0,4x0,4 мм, перетин — круглий. Волокна — крупні, рівної структури, добре промальовані. Колір — жовтувато-коричнево-рожевий, досить рівномірний. Лінії деревини — чіткі, трохи ущільнені. В и с н о в о к: яблуня дика (*Malus sylvestris L.*).

Зразок 2 (фрагмент на руків'ї ножа). Стан збереженості — поганий, дрібні фрагменти з накіп'яними рештками тканини. Волокна (за найбільшим фрагментом) — крупні, рівної структури, добре промальовані. Колір — темно-коричневий, досить рівномірний, на зламі значно світліший, майже жовто-коричневий. Лінії деревини — чіткі, мало ущільнені, легко відділяються від основної маси деревини, легко ріжуться впоперек волокон. В и с н о в о к: крушина вільховидна, або вільшина (*укр. нар.*) (*Frangula alnus L.*).

Безпосередньо при дослідженні поховання у польових умовах виявлені кілька зразків *текстилю* та два *шкіри*. Вони вивчалися як на місці, із застосуванням мікроскопу МКС-10 (з макс. збільш. 400^x), так і в органолептичній лабораторії хімічних технологій НТУ «Харківський політехнічний інститут». Всі інші зразки досліджені під час камеральної обробки матеріалів досліджень.

Текстиль

Зразок 1. Два шари тканини (виявлені на лицьовому боці кількох бляшок, що знаходилися на кістках скелету похованої), тобто, тканини одягу.

Рис.22. Поховання 2. Наконечник стріли.
Залізо.

12

13

14

16

18

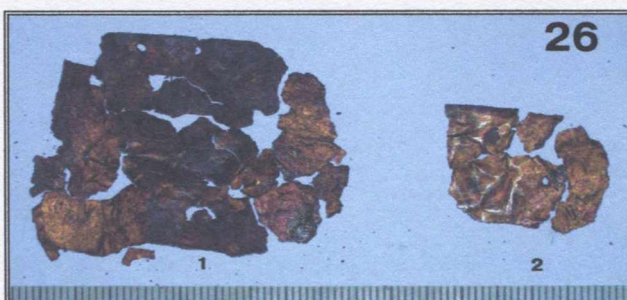
17

24

25

26

19

20

Дмитрівка, с., курган №1. Поховання 2.

Рис. 12-13. Браслет.

Рис. 14. Перстень.

Рис. 16-17. Поясна бляшка та її зворотній бік.

Рис. 18. Бляшки. *Бронза, срібло.*

Рис. 19-20. Наконечник ремня.

Лицевий та зворотній боки.

Рис. 24. Ніж в піхвах. Розвал. *Залізо, срібло, шкіра, тканина.*

Рис. 25. Ніж у піхвах та платівки срібної фольги від декору останніх. *Залізо, срібло, шкіра, тканина.*

Рис. 26. Розвали прикрас взуття. *Срібло.*

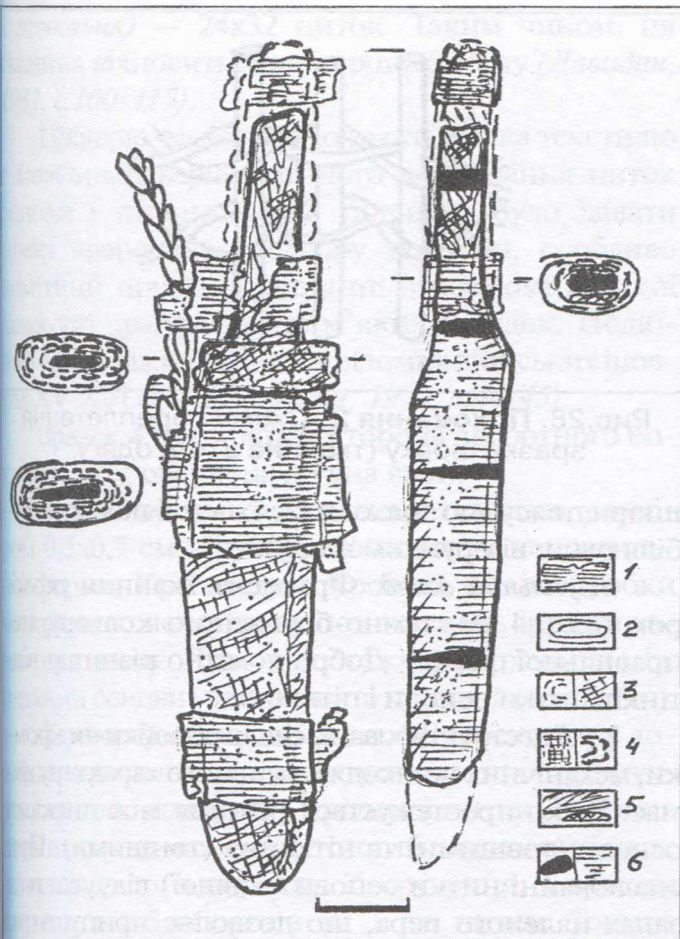

Рис. 23. Поховання 2. Ніж у піхвах.

Прорисовка з реконструкцією.

Умовні позначення: 1 - срібло, фольга; 2 - срібна фольга у перетині; 3 - рештки тканини; 4 - залишки шкіри; 5 - залишки дерева; 6 - залізо.

Тканина 1. Візуальний огляд: Фрагмент тканини, розміром 0,5x0,7 см, темно-брунатного кольору, неправильної форми, без особливостей відтінку і слідів нерівномірного профарбовування.

Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки немає. Механічних пошкоджень іншого характеру не виявлено. Чітко прослідковується різниця між нитками основи (товщими) та підткання (тоншими). Слідів додаткового прикрашання тканини не виявлено.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що нитки мають характерний шовково-золотистий блиск поверхні. Рівномірність блиску свідчить про відсутність попередньої хімічної обробки на етапі розмотування коконів та прядіння волокна. Це дозволяє припустити, що основою технології попередньої обробки волокна був термічний вплив на нього (Кутин, Солов'єв, Кобляков, 1989, с.32, 36-37), й є непрямым свідченням застосування китайських технологічних прийомів в обробці.

Виявлений також факт наявності складної структури пряденої нитки основи: вона є шовковою

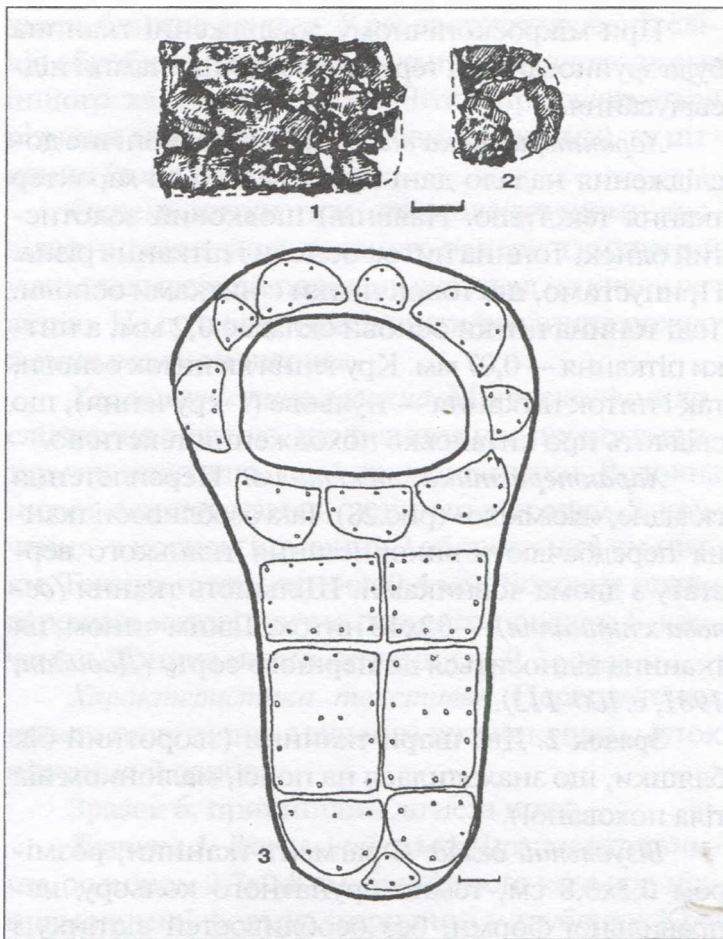

Рис. 27. Поховання 2.

1, 2 - розвали платівок - прикрас взуття.

Срібло. Прорисовка;

3 - схематична реконструкція розміщення прикрас в нижній частині взуття.

ниткою другого порядку, Z-кручення, і складається з двох ниток першого порядку, S-кручення (Сидоров, 1930, 12 с.), з кроком кручення приблизно 5 оборотів на 1 см, аналогічних нитці підткання. Тонина нитки першого порядку складає лише 0,3 мм, нитка прядена з 50 одиничних шовкових волокон.

Характеристика текстилю. Переплетення просте полотняне з розрідженим підтканням і щільним розміщенням ниток основи. Щільність тканини (основа x підткання) — 16x20 ниток. Таким чином, ця тканина відноситься до другого сорту (Давидан, 1981, с.100-113).

Тканина 2. Знаходилася між срібною накладкою бляшки та шаром тканини 1. Візуальний огляд: фрагмент напівпрозорої тканини, розміром 0,30x0,35 см, жовто-брунатного кольору, неправильної форми. Нитки надзвичайно тонкі, при надавлюванні кришаться, розсипаючись на дрібний порошок. Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки немає. Механічних пошкоджень іншого характеру та слідів додаткового прикрашання чи фарбування тканини не виявлено.

При мікроскопічному дослідженні тканина була зруйнована від термічного впливу лампи підсвічування.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження надало дані про волокно та характер ткання текстилю. Наявний шовковий золотистий блиск. Тонина ниток основи і підткання різна. Припустимо, що товщі нитки є нитками основи. Тоді тонина нитки основи складає 0,2 мм, а нитки підткання — 0,07 мм. Кручення як ниток основи, так і ниток підткання — нульове (I-кручення), що свідчить про китайське походження текстилю.

Характеристика текстилю. Переpletення складне, «вісімкою» (рис.28). Такі особливості ткання передбачають використання ткацького верстату з двома човниками. Щільність ткання (основа x підткання) — 32x40 ниток. Таким чином, ця тканина відноситься до першого сорту (Давидан, 1981, с.100-113).

Зразок 2. Два шари тканини (зворотний бік бляшки, що знаходилася на поясі, малонком від тіла похованої).

Візуальний огляд: Фрагмент тканини, розміром 0,3x0,8 см, темно-брунатного кольору, неправильної форми, без особливостей відтінку і слідів нерівномірного профарбовування.

Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки, механічних пошкоджень іншого характеру немає. Чітко прослідковується різниця між нитками основи (товщими) та підткання (тоншими). При спалюванні нитки відчувається запах паленого пера, що дозволяє припустити, що тканина виготовлена з шерсті. Слідів додаткового прикрашання тканини не виявлено.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що дана тканина (обидва шари є аналогічними, за структурою, і відрізняються лише ступенем зношеності нитки, що може бути наслідком органічних реакцій у процесі розпаду тіла людини) має досить просту структуру як текстилю, так і пряденої нитки. Волокна мають восковистий блиск, нитки першого порядку, Z-кручення, з кроком кручення 24-25 оборотів на 1 см нитки. Тонина нитки шару, що знаходився ближче до тіла похованої, — 0,3 мм (нитка підткання) та 0,5 мм (нитка основи).

Характеристика текстилю. Переpletення просте полотняне, з розрідженим підтканням і основою. Щільність ткання (основа x підткання) — 24x35 ниток. Таким чином, тканина відноситься до першого сорту (Давидан, 1981, с.100-113).

Зразок 3 (зворотний бік бляшки, між бронзовою основою прикраси ременю та залишками

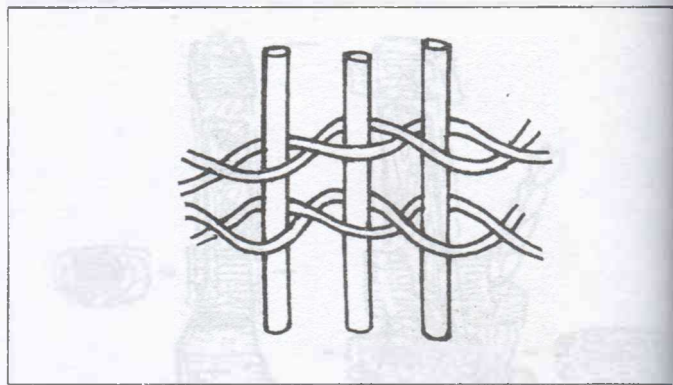

Рис.28. **Поховання 2.** Схема переpletення зразка шовку (тканина 2) від одягу.

шкіри поясу, що знаходилася на тілі похованої біля руки, візерунком вгору).

Візуальний огляд: Фрагмент тканини розміром 0,3x0,4 см, темно-брунатного кольору, неправильної форми. Добре помітно різницю відтінків нитки основи і підткання.

Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки, механічних пошкоджень іншого характеру немає. Чітко простежується різниця між нитками основи (товщими) та підткання (тоншими). При спалюванні нитки основи (товщої) відчувається запах паленого пера, що дозволяє припустити, що для її прядіння використано шерстяні волокна. Нитка підткання згорає швидко, відчутного запаху не даючи.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що тканина має просту структуру як текстилю, так і пряденої нитки. Волокна нитки основи мають восковистий блиск, нитки першого порядку, S-кручення, з кроком кручення 17 оборотів на 1 см нитки. Тонина нитки основи 0,5 мм. Залишків барвника не виявлено, хоча нитка основи залишає стійке враження темнішої за нитку підткання. Залишковий відтінок її значно темніший за шовкову нитку підткання.

Волокна нитки підткання мають характерний шовковий золотистий блиск, нитка першого порядку, S-кручення, з кроком кручення — 6 оборотів на 1 см нитки. На окремих лініментах шовку є залишки барвника, який умовно можна вважати синім чи синьо-зеленим. Виявлена накладена нитка (можливо, шерстяна), тониною 0,7 мм, S-кручення, з кроком кручення — 7 оборотів на 1 см нитки. Нитка переходить через отвір між нитками основи і підткання з одного боку тканини в інший, де зруйнована. Можливо, це є свідчення наявності вишивки.

Характеристика текстилю. Переpletення просте полотняне, з щільним розміщенням ниток підткання й основи. Щільність ткання (основа

х піткання) — 24x32 ниток. Таким чином, ця тканина відноситься до першого сорту (Давидан, 1981, с.100-113).

Цікавою особливістю цього зразка текстилю є можливий варіант різного фарбування ниток основи і піткання, що повинно було давати ефект «переливу» кольору тканини, особливо помітний при використанні в костюмі великої кількості драпіровок та м'яких складок. Подібний ефект відзначається у відомих ліонських шовках XV-XVI ст. (Каминская, 1977, с.44-45).

Зразок 4 (внутрішня сторона зворотного боку браслету, обернена до дна ями).

Візуальний огляд: Фрагмент тканини, розміром 0,5x0,7 см, брунатного кольору, неправильної форми. Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки, механічних пошкоджень іншого характеру немає. Чітко простежується різниця між нитками основи (товщими) та піткання (тоншими).

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що тканина має просту структуру як текстилю, так і пряденої нитки. Волокна нитки основи мають золотистий шовковий блиск, нитки першого порядку, Z-кручення, з кроком кручення 4-5 оборотів на 1 см нитки. Тонина нитки основи 0,4 мм. Волокна нитки піткання мають характерний шовковий золотистий блиск, нитка першого порядку, I-кручення. Тонина нитки піткання — 0,2 мм.

Характеристика текстилю. Переплетення просте полотняне, з вільним розміщенням ниток піткання й основи. Щільність ткання (основа x піткання) — 28x34 ниток. Таким чином, ця тканина відноситься до першого сорту (Давидан, 1981, с.100-113).

Вартим уваги у цьому зразку текстилю є наявність залишків пігменту світло-жовтого кольору на нитках (і основи, і піткання), поверх якого нанесено відтиск золотистого кольору, з металевим блиском, що не профарбовує нитки під плетінням, і має досить чіткі межі. В інших місцях на тканині є сліди окислу металу зеленкуватого кольору, що облущується з текстильної структури лусочками. Якщо другий факт можна пояснити як залишки окисленого металу браслету на тканині, то перший — може бути лише слідами нанесення малюнку на тканину (шось на зразок набійки, розпису і т.п.) при її виготовленні, або ж під час виготовлення костюму похованої.

Зразок 5, збережений на руків'ї ножа.

Візуальний огляд: Фрагмент тканини, розміром 0,57x0,80 см брунатного кольору, підпрямокутної форми, із заovalеним краєм, що знахо-

дився ближче до леза. Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки, механічних пошкоджень іншого характеру немає. Чітко просліджується різниця між нитками основи (товщими) та піткання (тоншими).

Окремі нитки при органолептичному дослідженні дали запах паленого паперу, а вміщений у дим лакмусовий папірець вказував на кислотну реакцію. Це дозволяє припустити рослинне походження волокон нитки.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що тканина має просту структуру як текстилю, так і пряденої нитки. Волокна нитки основи матові, першого порядку, S-кручення, з кроком кручення 2 обороти на 1 см нитки. Тонина нитки основи 0,4 мм. Волокна нитки піткання матові, нитка першого порядку, S-кручення. Тонина нитки піткання — 0,3 мм.

Характеристика текстилю. Переплетення просте полотняне, з вільним розміщенням ниток піткання й основи.

Зразок 6, прикипілий до леза ножа.

Тканина 1. Візуальний огляд: Фрагмент тканини, розміром 2,7x0,8 см, брунатного кольору, підпрямокутної форми, згорнений у трубочку. Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки, механічних пошкоджень іншого характеру немає. Окремі нитки при органолептичному дослідженні давали запах паленого паперу, а вміщений у дим лакмусовий папірець вказував на кислотну реакцію. Це дозволяє припустити рослинне походження волокон нитки.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що тканина має просту структуру пряденої нитки. Волокна основи і піткання не мають значної різниці в структурі. Волокна нитки матові, першого порядку, Z-кручення, з кроком кручення — 0,3 обороти на 1 см нитки. Тонина нитки основи 0,6 мм.

Характеристика текстилю. Переплетення сатинове 1:3 (ліве) (рис.29), з щільним розміщенням ниток піткання й основи. Щільність ткання (основа x піткання) — 25x28 ниток.

Тканина 2. Візуальний огляд: Фрагмент тканини, розміром 2,7x0,8 см брунатного кольору, підпрямокутної форми, згорнений в трубочку. Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки, механічних пошкоджень іншого характеру немає. Чітко простежується різниця між нитками основи (товщими) та піткання (тоншими).

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що ця тканина має просту структуру як текстилю, так і пряденої нитки. Во-

локна нитки основи мають золотистий шовковий блиск, нитки першого порядку, S-кручення, з кроком кручення 2 обороти на 1 см нитки. Тонина нитки основи — 0,3 мм. Волокна нитки піткання мають також характерний шовковий золотистий блиск, нитка першого порядку, I-кручення. Тонина нитки піткання — 0,15 мм.

Характеристика текстилю. Переплетення просте полотняне, з вільним розміщенням ниток піткання й основи. Щільність ткання (основа х піткання) — 30х36 ниток. Ця шовкова тканина відноситься до першого сорту (Давидан, 1981, с.100-113).

Зразок 7 (відбиток на срібній трубчастій деталі піхов ножа).

Тканина 1. Візуальний огляд: Фрагмент тканини розміром 1,3х0,4 см, брунатного кольору, неправильної форми. Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки, механічних пошкоджень іншого характеру немає.

Окремі нитки були спалені при органолептичному дослідженні. Відчувався запах паленого пера, а вміщений у дим лакмусовий папірець вказував на лужну реакцію. Це дозволяє припустити тваринне походження волокон нитки.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що тканина має просту структуру пряденої нитки. Волокна основи і піткання не мають значної різниці в структурі. Волокна нитки з восковистим блиском, першого порядку, із Z-крученням, з кроком кручення — 3 обороти на 1 см нитки. Тонина нитки основи — 0,4 мм. Матеріал — шерсть (?).

Характеристика текстилю. Переплетення просте полотняне, з щільним розміщенням ниток піткання й основи. Щільність ткання (основа х піткання) — 24х30 ниток.

Тканина 2. Візуальний огляд: Фрагмент тканини, розміром 0,4х0,9 см, світло-брунатного кольору, неправильної форми. Краї деструктуровані, слідів обробки чи кромки, механічних пошкоджень іншого характеру немає.

Окремі нитки, спалені в органолептичному дослідженні, давали запах паленого паперу, а вміщений у дим лакмусовий папірець вказував на кислотну реакцію. Це дозволяє припустити рослинне походження волокон нитки.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що тканина має просту структуру як текстилю, так і пряденої нитки. Різниця між нитками основи і піткання не виявлено. Волокна нитки матові, нитка першого порядку, S-кручення, з кроком — 2 обороти в 1 см нитки. Тонина нитки — 0,6 мм.

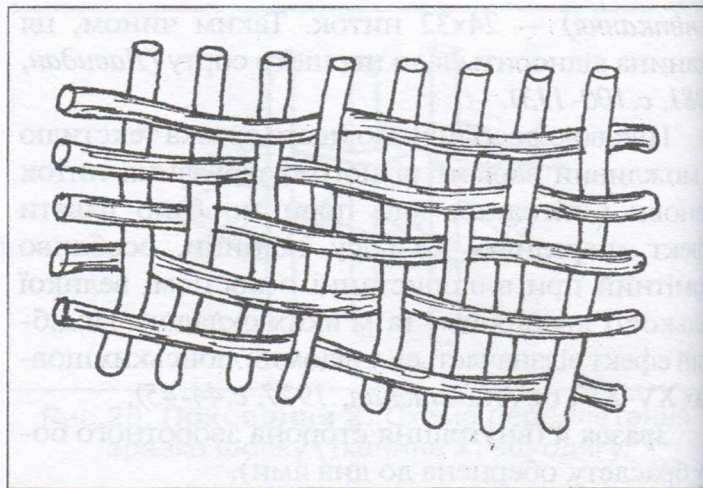

Рис.29. **Поховання 2.** Схема сатинового переплетення зразка 6 тканини 1, за відбитком

Характеристика текстилю. Переплетення — рогожка 3х2, з вільним розміщенням ниток піткання й основи. Щільність ткання (основа х піткання) — 16х24 ниток.

Зразок 8 (з відбитку на золотій фользі, знятий з черепа похованої). Візуальний огляд: Відбиток тканини на металі з окремими збереженими волокнами, що виявлені між кістками черепа та металевою накладкою, взятими для органолептичного дослідження і зруйнованими в його ході.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження дало такі результати: волокна нитки мають золотистий шовковий блиск, нитки першого порядку, I-кручення. Тонина нитки 0,4 мм.

Характеристика текстилю. Переплетення сатинове 1:5 (ліве) (рис.30), з щільним розміщенням ниток піткання й основи. Щільність ткання (основа х піткання) — 27х44 ниток. Тканина відноситься до першого сорту (Давидан, 1981, с.100-113).

Зразок 9. Тканина та окремі текстильні волокна з-під наконечника поясу.

Тканина 1 (на наконечнику, зверху шкіри). Візуальний огляд. Фрагмент тоненької тканини, розміром 0,5 х 0,8 см, темно-брунатного кольору. Нитки надзвичайно тонкі, при підсушуванні розпадаються на пил. Краї деструктуровані, є залишки пружка. Наявні механічні пошкодження, у вигляді розриву круглої форми ниток основи і піткання, можливо, сліди кріплення якоїсь прикраси. Слідів фарбування чи прикрашання тканини не виявлено.

При мікроскопічному дослідженні тканина була зруйнована від термічного впливу лампи підсвічування мікроскопу.

Характеристика волокна. Мікроскопічне дослідження виявило, що волокна мають характер-

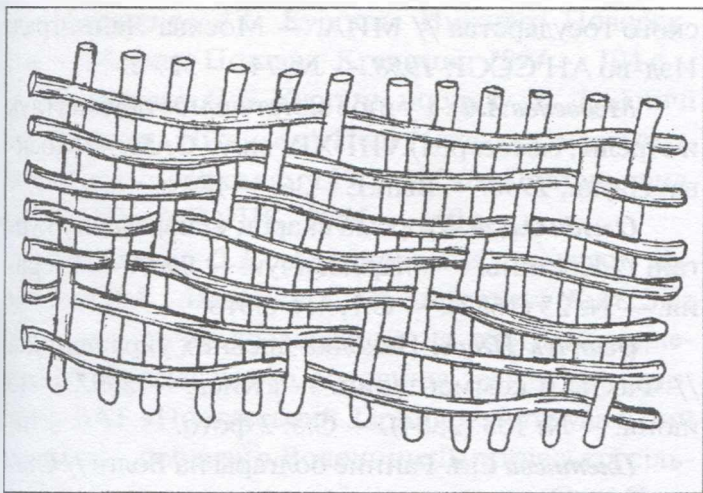

Рис.30. **Поховання 2.** Схема сатинового переплетення зразка шовку з поховального покриву (маски).

ний золотисто-шовковистий блиск. Тонина ниток основи і піткання різна (по основи — більша). Тонина ниток основи складає 0,2 мм, піткання — 0,06 мм. Кручення ниток основи і піткання нульове (1-кручення).

Характеристика текстилю. Переплетення — просте полотняне. Кромка (пружок) є наслідком додаткового полотняного переплетення на 5 ниток основи. Щільність ткання (основа x піткання) — 30 x 42 нитки. Таким чином, ця тканина відноситься до першого сорту.

Тканина 2 (під накладкою наконечника та шаром шкіри).

Повний аналог тканини 1, лише можна відзначити на лініментах шовку залишки фарбника рожевого кольору.

Висновки. Виявлені у похованні близько десятка фрагментів залишків текстилю різної структури та складу, дозволяють зробити деякі попередні припущення щодо використання цих тканин у різних елементах костюму похованої дівчинки-мадярки.

Зразок 1 (обидві тканини) є залишками туніки (тканина 1) та сорочки (тканина 2), вдягнених безпосередньо на дівчинку. **Зразок 2** ймовірно, є рештками покривала, яким вкривали дитину безпосередньо в могилі. **Зразок 3** може бути рештками тканини, що прикрашала пояс. **Зразок 4:** є припущення, що це залишки рукава чи манжети рукава сорочки. Рукава повинні були виглядати з-під одягу, тому певним чином декорувалися. **Зразок 5:** тканина, що вкривала колодочку ножа. **Зразок 6:** Тканина 1 — залишки текстильної обшивки піхов. Тканина 2 — рештки підкладки піхов ножа. **Зразок 7:** Тканина 1 — залишки текстильного шнура, що прикрашав ремінь чи ви-

користовувався для підвішування до ременя ножа чи ін. деталей поясного набору. Тканина 2 — рештки текстильної прикраси шнура. **Зразок 8:** залишки покривала — основи маски, накладеної на обличчя похованої. **Зразок 9:** можливо, одна й та сама тканина, що може відноситися як до складу костюму похованої, так і до покривала, яким її було вкрито.

Шкіра

Зразок 1 (піхви ножа). Тонка, низькоякісна, але добре оброблена нефарбована шкіра, обернена від металу до тіла міздровим боком, що передбачало пришивання для носіння поясу текстильної підкладки. Товщина збереженої шкіри коливається від 1,2 до 2,2 мм. Слідів фарбування чи шліфовки не виявлено. Верхній шар шкіри мав щільну структуру, що могла бути зумовлена високою якістю дубіння. Стан збереженості поганий. Шкіра рихла, не може бути розрізана, швидко розсипається при підсушуванні.

Зразок 2 (взуття) — майже повна аналогія шкіри ременю, але має добре збережені сліди темно-вишневого кольору фарбування та обробки поверхні, у вигляді попереднього шліфування, що може бути побічним наслідком дубіння («червоне» дубіння). Шліфованим виявився і міздровий бік цього зразка (обернений до ніг), що дає підстави вважати його сап'яном. Збережена товщина шкіри — 2,4 мм, досить рівномірна на різних фрагментах.

Зразок 3 (шкіра поясу, під наконечником). Тонка, низькоякісна, проте, добре оброблена нефарбована шкіра, обернена від металевих прикрас до тіла міздровим боком, що передбачало пришивання для носіння поясу текстильної підкладки. Товщина збереженої шкіри коливається від 1,2 до 2,2 мм. Найвні сліди фарбування у мікротріщинах синім фарбником (індіго-?). Верхній шар шкіри має щільну структуру, що може бути зумовлене високою якістю дубіння.

Опублікований поховальний комплекс належить до кола *давньоугорських* старожитностей часу перебування мадяр в Ателькузу та Леведії і входить до складу невеликого дитячого некрополю угорського напівкочового населення кінця IX ст. — часу перебування угрів у Середньодніпровських степах і передстепях.

Дослідження трьох могил із досить виразними предметами поховального інвентаря впевнює у правомірності раніше висловленого припущення, що межиріччя Леведії як частина країни Ателькузу, де від кількох років до одного-двох десяти-

річ знайшли місце проживання мадяри, на шляху до «нової батьківщини» (Толочко, 1999, с.30), знаходилося у передстєпах пониззя Орелі й Псла та на узбережжі Дніпра, у межах терасового лісо-стєпу (Супруненко, Приймак, 1994, с.81-85), звідки через переправи в гирлі Орелі, Ворскли, Псла та вище — в районі Градизька, угри дісталися Правобережжя, на шляху до Паннонських степів, що відбулося наприкінці IX — на початку X ст.

Безперечно, виявлені комплекси дитячих поховань, публікація яких готується до друку в окремому дослідженні, значно збільшать обсяг корисної наукової інформації про перебування на теренах України угорських племен, їх матеріальну культуру та специфіку вжиткового мистецтва за доби розвинутого середньовіччя. Нагадаємо, що виявлена знахідка є вже третьою за чверть століття на Полтавщині. Всі вони введені до наукового обігу полтавськими археологами (Супруненко, 1994; Старожитності Кременчука, 2004, с.108-109; Пуголовок, 2006, с.106-107).

Література та джерела

Генинг В.Ф., Халиков А.Х. Ранние болгары на Волге. — Москва: Изд-во АН СССР, 1964. — 286 с.

Давидан О.И. Ткани Старой Ладogi // АС ГЭ. — Ленинград: Аврора, 1981. — Вып. 22. — С.100-113.

Ейсмонт Володимир. Археологічні розкопки поблизу Кременчука принесли чергову наукову сенсацію // Автограф. — м.Кременчук. — 2007. — 7 червня. — № 23 (319). — С.5: 5 кол. фото. — Аннонс на С.1.

Казаков Е.П. О назначении погребальных лицевых покрытий Танкеевского могильника // Тр. Камской археологической экспедиции. — Казань, 1968. — № 19. — С.232-233.

Каминская Н.М. История костюма. — Москва: Легкая индустрия, 1977. — 356 с.

Комар А.В., Сухобоков О.В. Городище «Монастырище» и древнерусский Ромен // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII-X ст. — Київ: Корвін Пресс, 2004. — С.159-173.

Крук Віктор. Таємниці степових курганів // Кременчуцька панорама. — м.Кременчук Полтавської обл. — 2007. — № 23 (104). — С.7.

Кукин Г.Н., Соловьев А.Н., Кобляков А.И. Текстильное материаловедение (волокна и нити). — Москва, Легпромбытиздат, 1989. — 349 с.

Ляпушкин И.И. Городище Новотроицкое: О культуре восточных славян в период сложения Киев-

ского государства // МИА. — Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1958. — № 74. — 327 с.

Медведев А.Ф. Ручное метательное оружие (лук и стрелы, самострел) VIII-XIV вв. // САИ. — Москва: Наука, 1966. — Вып.Е 1-36. — 182 с.

Оленіч Ольга. Угорські скарби у скіфському кургані // Кремень. — м.Кременчук. — 2007. — 7 червня. — № 23 (1682). — С.1, 4: 6 фото.

Осипчук Игорь. Находка древних украшений... // Факты и комментарии. — г.Київ. — 2007. — 13 июня. — № 103 (2384). — С.5: 2 фото.

Плетнёва С.А. Ранние болгары на Волге // Степи Евразии в эпоху средневековья. — Москва: Наука, 1981. — С.77-80.

Приймак В.В. Кремационные погребения городища Новотроицкого // Культуры степей Евразии второй половины I тысячелетия н.э. (вопросы хронологии). — Самара: изд. СОИКМ, 1997. — С.48-51.

Приймак В.В. Дискусія щодо ямних поховань за обрядом кремації городища Новотроїцького // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2007. — № 1-2. — Стаття вміщена в цьому номері журналу.

Приймак В.В. Ямні поховання городища Новотроїцьке // Археологія. — Київ, 1998. — № 2. — С.93-103.

Приходнюк О.М. Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.). — Київ-Чернівці: Прут, 2001. — 285 с.

Приходнюк О.М., Чурілова Л.М. Коштовності із с.Коробчине на Дніпропетровщині // Археологія. — Київ, 2001. — № 1. — С.96-105.

Пуголовок Ю.О. Угорські прикраси вузди з околиць с.Шушвалівка на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2. — С.106-107.

Сидоров А.С. О витъе волокнистых веществ // ИГАИМК. — Ленинград, 1930. — Вып. 5. — Отд. оттиск. — 12 с.

Старожитності Кременчука: Археологічні пам'ятки території та округи міста / Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Кракало І.В., Тітков О.В. — Полтава-Кременчук: Археологія, 2004. — 160, 4 с.

Супруненко О.Б. Звіт про археологічні обстеження ділянки першої черги землевідводу під спорудження металургійного заводу ВАТ «Воркларсталь» на землях Дмитрівської сільської ради м.Комсомольськ Полтавської області, у травні-червні 2005 р. // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.419. — 77 арк.

Супруненко А.Б. Курганы Нижнего Поворскля. — Москва-Полтава: Криниця, 1994. — 104 с.

Супруненко О.Б. Курганы поблизу сс. Дуканичі та Солонці на Нижньому Пслі / Старожитності околиць Комсомольська, ч.ІV. — Київ-Полтава: вид. ЦП НАНУ і УТОПІК, 2006. — 140 с.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., за участі Артем'єва А.В., Маєвської С.В., Мироненка К.М. Звіт про археологічні дослідження на території землевідводу Єристівського родовища залізистих кварцитів ВАТ «Полтавський Гірничо-збагачувальний комбінат», поблизу с.Волошине Дмитрівської сільської ради Комсомольської міськради та с.Ємці Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області у 2003-2004 рр. // НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 2004/20. — Частина перша. — № 27876. — 258 арк.; НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 2004/21. — Частина друга. — № 27877. — 158 арк.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Гавриленко І.М. Розвідка на території будівництва металургійного комбінату «Ворскла Сталь» у пониззі Псла // АДУ 2004-2005 рр. — Запоріжжя: Дике поле, 2006. — С.346-348.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М. Звіт про археологічні обстеження ділянки землевідводу Єристівського родовища залізистих кварцитів та під розширення Західних відвалів Дніпровського рудоуправління ВАТ «Полтавський Гірничо-збагачувальний комбінат», на землях Дмитрівської і Пришибської сільських рад Кременчуцького району та Комсомольської міської ради Полтавської області, у липні 2002 і квітні 2003 рр. // НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 2003/2. — № 27 558. — 64 арк.

Супруненко А.Б., Приймак В.В. Венгерское погребение в кургане у с.Твердохлебы Кобелякского района // Супруненко А.Б. Курганы Нижнего Поворскля. — Москва-Полтава: Криниця, 1994. — Приложение: С.81-85.

Толочко П.П. Кочевые народы степей и Киевская Русь. — Киев: Абрис, 1999. — 200 с.

Унікальні поховання / Інтерв'ю Павлик Лариси // Експрес. — м.Львів. — 2007. — 5-6 червня. — № 80 (3413). — С.3.

Халикова Е.А. Ранневенгерские памятники Нижнего Прикамья и Приуралья // СА. — Москва, 1976. — № 3. — С.141-156.

Чурилова Л.Н. Погребение с серебрянной маской у села Манвеловки на Днепропетровщине // СА. — Москва, 1986. — № 4. — С.261-266.

Dienes I. Nonfoglalóinek halottas szokásainak egyik ugorkori eleméről. Über ein aus der ugrischen Zeit stammendes Element der Bestattungssitten der landnehmenden Ungarn // Archaeologiai Hungaricae. — Budapest, 1963. — N90. — S.109-111.

Супруненко А.Б., Маевская С.В.

Давневенгерское погребение в кургане на Нижнем Псле

Резюме

Весной 2007 г. Полтавская археологическая экспедиция ДП НИЦ «Охранная археологическая служба Украины» Института археологии НАН Украины и Центра охраны и исследований памятников археологии управления культуры Полтавской облгосадминистрации произвела спасательные раскопки кургана на участке под строительство металлургического комбината «Ворскла Сталь», у г.Комсомольск Полтавской обл.

В кургане выявлено более двух десятков погребений различных эпох — от раннего энеолита до средневековья. В юго-восточной поле кургана обнаружен могильник, состоявший из трех детских погребений полукочевого населения, который может быть отнесен к кругу мадьярских средневековых древностей «периода обретения родины».

Публикуется одно из наиболее выразительных погребений — девочки 8-9 лет из зажиточной семьи. В составе инвентаря — детали погребальной маски — нашивки из кусочков золотой фольги, золотые височные кольца, поясные бляшки и наконечник, декорированные серебром, бронзовые, плакированные серебром, браслет и перстень, железный нож в текстильно-кожаных ножнах, украшенный серебряными пластинками, обломки серебряных украшений обуви и проч.

Погребение сопровождалось стрелой с железным наконечником, близким 34-му типу, по А.Ф.Медведеву, что позволяет отнести погребальный комплекс к концу IX в. н.э.

В публикации приводится описание фрагментов тканей, обнаруженных при исследовании погребения, образцов материалов кожаных изделий, результатов кислотомического анализа древесины, использовавшейся для изготовления древка стрелы и рукояти ножа. Работа предвещает выход в свет отдельного исследования, посвященного уникальным находкам из кургана у с.Дмитровка.

20/06/2007

Знахідка давньоруської печатки "від Ратибора" в околицях літописного "міста" Синець

Останнім часом серед археологів точиться жвава дискусія про використання та введення до наукового обігу знахідок, виявлених за сумнівних обставин чи здобутих під час грабіжницьких розкопок. Відомості про одну неординарну знахідку потрапили до лубенського краєзнавця, співробітника Історико-культурного заповідника «Більськ» О.В.Сидоренка. Це була печатка давньоруського часу з околиць с.Сенча Лохвицького району Полтавської області, де розташований відомий в науковій літературі давньоруський археологічний комплекс у складі трьох городищ зі значними за площею посадами (Моргунов, 1996, с.70-73; 2003, с.13-24). Висла печатка була виявлена під час намивних робіт восени 2006 р., ймовірно, неподалік північної частини посаду давньоруського городища в ур.Самсонієв Острів (Моргунов, 1996, с.73). Інформація про знахідку власником була обмежена, її вдалося лише замалювати та сфотографувати. Проте, печатка заслуговує на те, щоб бути введеною до наукового обігу, ілюструючи картину формування Посульської оборонної лінії кінця XI — початку XII ст.

Актова печатка, виявлена в околицях Сенчі, відноситься до рідкісного типу, зі власною назвою — «печаті Ратибора». Вони належать відомій з літописних звісток історичній особі — тмутараканському наміснику, а потім всесильному київському боярину Рагибору (Янин, 1970, с.60-61).

Стан печатки задовільний, але частина її втрачена, напис на зворотній стороні зберігся не повністю.

Лицевий бік: напис у три рядки. Останній рядок дуже пошкоджений. Навколо напису - подвійне коло з крапок.

Зворотній бік: Погрудне зображення св.Клементина - папи римського, у святительських ризах. Напис повністю зберігся лише з одного боку, з іншого - частково.

Найближча аналогія за стилем виконання — висла печатка, виявлена поблизу с.Клепачі Лубенського району Полтавської області (Янин, 1970, с.180-181, №69). У нашій печатці на лицевому боці пошкоджений останній рядок із написом, хоча верхня частина його збереглася, що дає змогу співставити й останній рядок із відомою сфрагістичною пам'яткою. Гірше зі зворотнім боком, — з однієї сторони маємо аналогічну монограму, а з іншого — лише одну літеру, все інше втрачене. Незважаючи на наведене вище, можна зробити висновок, що сенчанський примірник

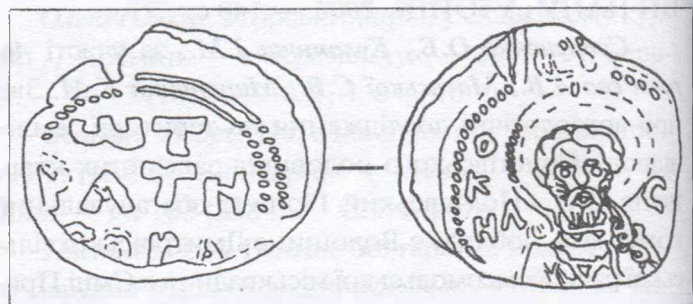

Рис. 1. Сенча, с., болота на північ від ур.Самсонієв Острів. Актова печатка. Синець. Прорисовка.

Ратиборової печатки подібний до виявленої під Клепачами.

Знахідка печатки з околиць Клепачів датується 1093-1113 рр. (Янин, 1970, с.63). Певно, у цей же час була виготовлена і сфрагістична пам'ятка з околиць Сенчі.

Виявлення печатки, що відноситься до кінця XI — початку XII ст., може ілюструвати активну діяльність київських князів з укріплення Посульської оборонної лінії, саме на цей час припадає інтенсивна розбудова фортець на ній. Не виключено також, що подібна знахідка може засвідчувати заходи, спрямовані на оборону від половецьких нападів й організацію походів проти них у Степ в 1111 і 1113 рр. У цей час, на початку XII ст., в околицях літописного міста Синець будуються дві фортеці: одна на Микільській Гірці, інша — в ур.Самсонієв острів, призначені для захисту щільно заселеного району навколо літописного «міста» з півдня (Моргунов, 1996, с.71-73; 1998, с.78-88; 2003, с.40-51).

У будь-якому разі, така рідкісна знахідка заслуговує на пристальну увагу фахівців. Інформація про неї оприлюднена нами вже після повідомлення власника про факт продажу печатки в одну із великих приватних київських колекцій.

Література

Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы. — Курск: изд. ИА РАН, Курск. гос. обл. музея археологии, 1996. — 159 с.

Моргунов Ю.Ю. Посульская граница: этапы формирования и развития. — Курск: изд. ИА РАН, 1998. — 160 с.

Моргунов Ю.Ю. Сампсониев Остров: Пограничная крепость на Посульской окраине Южной Руси в XI — XIII вв. — Москва: Наука, 2003. — 187 с., 1 вкл.

Янин В.Л. Актовые печати Древней Руси X — XV вв. — Москва: Наука, 1970. — Т. I. — 328 с.

Ранньочорноліське поселення у пониззі Псла

У вересні 2006 р. Дмитрівський загін археологічної експедиції Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації проводив дослідження курганів у складі групи I Стовбуватої могили поблизу с. Волошине Дмитрівської сільської ради м. Комсомольськ Полтавської обл. (Супруненко, Маєвська, Артем'єв, Горбенко, 2006, с. 7-8, рис. 1), на ділянці землевідводу під влаштування кар'єру Єристівського родовища залізистих кварцитів ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат», за 6 км на північний захід від м. Комсомольськ, між сс. Волошине, Солонці, Ємці та відвалами Лавриківського кар'єру (Супруненко, Кулатова, Мироненко, 2003, 64 арк.; Супруненко, Кулатова, Артем'єв, Маєвська, Мироненко, 2004, Ч. 1, 258 арк.; Ч. 2, 158 арк.; Супруненко, Кулатова, Шерстюк, 2006, Ч. 2, 136 арк.). Неподалік від невеликого кургану № 21/2006 р., що знаходився на вершині плато піщаного останця другої надзапальної тераси лівого берега р. Псел, у східній частині групи, в процесі цих робіт виявлені залишки господарської споруди фіналу епохи бронзи — початку раннього залізного віку, а поряд розкопками 2003 р. відкрита ділянка зі скупченням господарських ям. У насипах курганів №№ 19/2003 р. та № 21/2006 р. також виявлені окремі об'єкти господарського призначення цієї ж епохи (Супруненко, Маєвська, Артем'єв, Горбенко, 2006, с. 59-66, рис. 20; с. 71; Супруненко, Кулатова, Шерстюк, 2006, Ч. 2, арк. 14-16). Все це вказує на наявність на території останця Стовбуватої могили решток значно пошкодженого діяльністю людини за останні два століття поселення.

Основна частина території цього селища, розташована в умовному чотирикутнику між курганами №№ 2, 8, 17 і 18 групи I (Супруненко, Маєвська, Артем'єв, Горбенко, 2006, с. 7-8, рис. 1), виявилася знищеною глибокою оранкою, розмірами та ерозією, від чого у поверхневих розораних супіщаних нашаруваннях відклалися численні подрібнені уламки ліпної кераміки, кісток тварин та обмазки. Нижче орного шару, товщиною 0,3-0,4 м, здебільшого залягав материковий пісок, в якому зрідка зберігалися залишки заглиблених об'єктів. Останні і були виявлені в ході суцільного зняття поверхневих нашарувань у навколокурганному просторі.

Відносна висота підвищення останця над рівнем заплави Ємцівського болота складає тут 7,6 м,

абсолютна — 78,9 м, у Балтійській системі висот. Ця, задернована на час досліджень ділянка, у XIX-XX ст. розорювалася впродовж 80 років. Спостереженнями на місці проведення робіт у 2003-2006 рр. вдалося виявити вздовж південного краю плато останця порівняно велике, проте недовготривале за часом існування селище, що займало надболітну смугу підвищення тераси, протяжністю у широтному напрямку — понад 300 м, шириною в меридіональному — 60-80 м. Загальна площа цього поселення перевищувала 2 га. Отримані розкопками 2003-2005 рр. матеріали з пам'ятки вже опубліковані, хоча вони не відзначалися виразністю (Супруненко, Маєвська, Артем'єв, Горбенко, 2006, с. 59-66, 71). Лише знахідки з останніх досліджень дозволили остаточно встановити наявність на підвищенні слідів поселенської пам'ятки — селища Волошине II.

Поза південно-східною полою насипу кургану №21, за 35 м на схід, у новітньому котловані, поряд із геолого-розвідувальною свердловиною, досліджені рештки споруди ранньочорноліського часу. Геологічний котлован мав прямокутну форму, близьку до широтної орієнтацію, розміри 2,0x2,6 м, глибину 1,4 м від рівня поверхні (рис. 1).

У відслоненнях північно-східної стінки цієї сучасної заглибини були помічені окремі черепки від ліпного посуду, після чого здійснена зачистка, закладений шурф і прирізка зі сходу до в'язку, шириною 1,0 і довжиною 2,5 м (рис. 1).

В ній виявлена частина (вірогідно, східна) невеликої, частково заглибленої в ґрунт, споруди, умовно поіменованої як *яма 1*, досить інтенсивно заповненої уламками кераміки, археологічно цілими розвалами кількох ліпних посудин, шматками обмазки і печини, вуглинами й окремими кістками тварин.

Стратиграфічна ситуація у профілі зачистки стінки котловану виглядала таким чином (за 0 прийнятий рівень сучасної денної поверхні):

— 0-0,25 м — колишній орний, на час досліджень дерновий, шар сіро-коричневого супіску;

— 0,25-0,70 м — заповнення ями, супісок сіро-коричнево-чорного кольору, з незначним вмістом вуглин, шматочками граніту, обмазки та печини, кістками тварин, який поступово підвищувався в бік меридіональних стінок котловану, до глибини 0,4 м;

— 0,70-0,80 м — коричнево-сірий супісок-

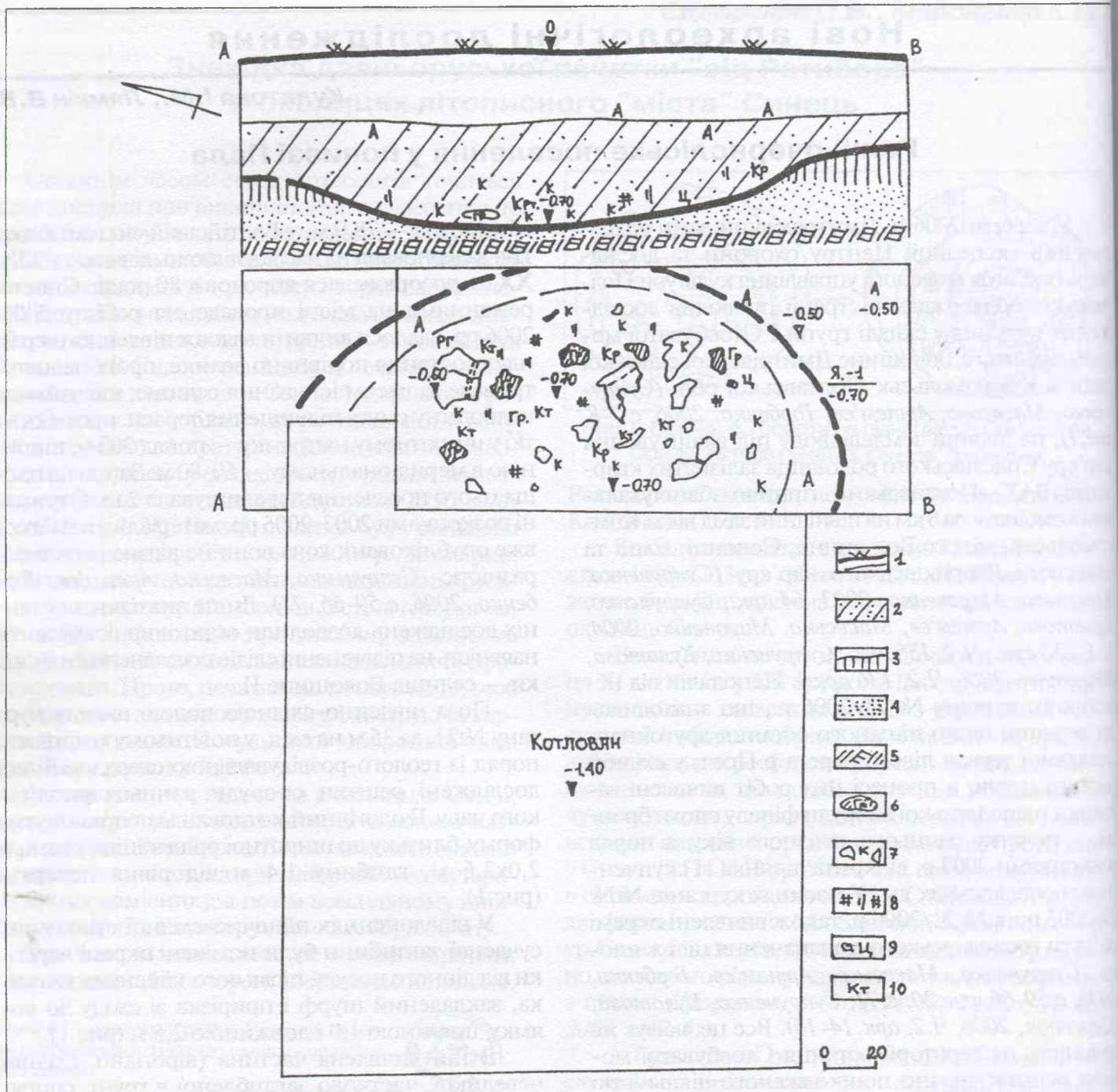

Рис. 1. Волошине II. Шурф поблизу кургану № 21 групи I. Яма 1. План і перетин.

Умовні позначення: 1 - дерн; 2 - супіщане заповнення; 3 - похований ґрунт; 4 - пісок; 5 - материк; 6 - нора; 7 - уламки кераміки; 8 - печина, вуглини; 9 - фрагменти цідлики; 10 - кістки тварин; а - уламки амфор; гр. - шматки граніту, кр. - відщеп та знаряддя з кременю.

передматерик;

— з 0,80 м — світло-жовтий пісок-материк.

Варто зауважити, що по краях зачистки відзначений збережений прошарок похованого ґрунту — сірого супіску, що залягав на рівні 0,40-0,58 м (рис. 1).

Планіграфічно яма 1 окреслювалася як полога заглибина овальної форми, з майже широтною, із відхиленням до південного сходу — північного заходу, орієнтацією, шириною на рівні залягання похованого ґрунту — 2,0 м, на рівні дна — 1,6 м (рис. 1). Про довжину цього котловану, вірогідно, від незначно заглибленої в ґрунт (на 0,3 м) споруди, можна було лише здогадува-

тися, хоча відсутність слідів заглибини у сусідніх стінках геологічного котловану впевнювала в її протяжності за довгою віссю — не більше 2,8 м. Отже, площа цього об'єкту навряд чи перевищувала 5 кв. м.

Виявлені знахідки, здебільшого уламки кераміки, залягали у переддній частині ями, на рівнях 0,55-0,70 м (рис. 1). Певної закономірності в їх розміщенні не проглядалося, проте, скупчення під східною стінкою кількох розвалів посудин, залягання на дні напівкільцем обпалених шматків граніту-плитчака, розміром від 5x7x5 до 8x10x5 см, тут же — обмазки, печини, вуглин, зас-

відчувало місцезнаходження в цьому чи над цим місцем (поміст, настил) вогнища або примітивної пічної конструкції (рис.1). З інших знахідок варто відзначити відщепи кременю та кілька фрагментів ліпної посудини-цідилки (рис.1: *кр,ц*; 2:8). Керамічний комплекс з ями 1 охарактеризований нижче.

Щодо знахідок остеологічного характеру, визначених кандидатом історичних наук, ст. науковим співробітником Інституту археології НАН України *О.П.Журавльовим* та кандидатом ветеринарних наук, доцентом Полтавської аграрної академії *М.В.Головком*, то останні репрезентували 1 дорослу особину вівці або кози свійської (1 кістка), дорослу особину собаки свійської (кістка та уламок щелепи), 2 кістки залишилися не визначеними (рис.1: *кт*). З відвалу геологічного котловану походив також уламок рогу великої рогатої худоби.

Насамкінець, зазначимо, що на рівні видувів та намівів стародавнього похованого ґрунту виявлені й дрібні уламки стінок гончарних червоно- й оранжевоглиняних амфор, що залягали на глибині 0,45-0,50 м від рівня сучасної поверхні (рис.1:*а*). Останні, напевне, є свідченням використання поверхні останця для влаштування стійбищ за наступних, скіфської та золотоординської епох.

Знахідки. Кераміка. Керамічний комплекс із заповнення ями 1 є доволі однорідним і належить до старожитностей раннього етапу чорноліської культури (з окремими рисами в орнаментации, притаманними для бондарихинського посуду), добре відомих у Пооріллі, пониззі Самари та на узбережжі Дніпра, на межі Степу і Лісостепу. Серед знахідок — уламки ліпного посуду кухонного і столового призначення. Це, зокрема, фрагмент верхньої частини *корчаги* з профільованим, відігнутим назовні вінцем та високою циліндричною шийкою, на якій помітні вертикальні сліди заглажування тріскою, розміром 11,5x11,8 см (рис.2:1). Реконструйований діаметр вінця цієї посудини — 20,0 см. В тісті помітні домішки піску та жорстви.

Розвал ще однієї ліпної археологічно цілої *кубкаподібної* тонкостінної посудини з профільованим, виділеним вінцем, зі скругленим зрізом, позначеною шийкою, опуклим тулубом, що різко стягнутий до дна (рис.2:2), маркірував місцезнаходження виявленого об'єкта. Уламок приденної частини цієї посудини не мав утору. Реконструйований діаметр вінця — 14,0 см, у тісті помітні домішки піску. На плічку розміщені два ряди видовжених горизонтально ямок — наколів.

До групи столового посуду необхідно долучити й уламок верхньої частини тонкостінного *черпака*, зріз вінця і тулуб якого округлі, петлеподібна ручка майже повністю збереглася, з'єдну-

ючи основу шийки та вінце і піднімаючись над ним. Розміри фрагмента — 9,0x5,8 см, діаметр вінця посудини, з домішками дрібного піску в тісті, — 12,0 см (рис.2:3). Є й фрагменти стінки *кубка* з частиною орнаменту, нанесеного зубчастим штампом (рис.2:5), шийної та плічкової частини *кухля*?, з виділеною продавленням шийкою, під якою збереглося три скошених насічки (рис.2:4).

Варто вирізнити розвал *посудини-цідилки* з численними отворами (рис.2:6), вінце якої потовщене ззовні, зріз горизонтальний плаский, а тулуб — опуклий. Реконструйований діаметр вінця цідилки — 12,0 см. У тісті — домішки піску. Не менш цікавий і фрагмент ліпного, з лисковою поверхнею, мініатюрного *кубка*, діаметром: вінця — 7,5 см, шийки — 6,5 см, тулуба — 7,8 см (рис.2:7).

Наймасовішими зі знахідок є уламки ліпних *горщиків*, а саме фрагменти вінця посудин різного профілювання у верхній частині, з округлими зрізами, розміром від 2,5x2,1 до 6,6x4,2, з домішками піску та слюди в тісті (рис.3:1). Найвні і приденні частини горщиків з утором, на пласкому дні, та без утору (рис.3:2).

Таким чином, внаслідок обстежень розвідкового характеру, в районі на схід від групи курганів I поблизу Волошиного, відкриті залишки поселення з рештками господарської, незначно заглибленої в ґрунт, споруди, з керамічними матеріалами ранньочорноліського часу. Існування поселення, напевне, не було довготривалим, проте використання навколишньої території на початку раннього залізного віку чорноліським населенням вже знайшло свої підтвердження ще 2003 р., в тому числі дослідженням скупчення з 20 ям поряд із насипом та на кургані № 11, за 100 м на південний схід від господарського об'єкта, а також ями у насипу кургана № 19, за 130 м на північний захід від решток описаної споруди (*Супруненко, Маєвська, Артем'єв, Горбенко, 2006, с.59-66, 71*).

Зважаючи на виявлені матеріали та досліджені об'єкти, поселення поблизу Волошиного можна віднести до групи старожитностей білогородської та ранньочорноліської культур, відомих в басейні Орелі та в гирлі Самари, і представлених поодинокими пам'ятками в пониззі Ворскли та Псла (*Ромашко, 1995, с.45; Давня історія, 1998, с.23-24*). Найвідомішою серед них є поселення поблизу с.Йосипівка Магдалинівського району Дніпропетровської обл. в Пооріллі (*Беляєв, 1977; 1980*), де проводилися археологічні дослідження експедицією «Дніпро — Донбас» (*Телегін, 2001, с.23-24*). Менш званою залишається група поселень у пониззі Псла, відкрита розвідками Д.Я.Телегіна, І.М.Шарафутдінової та Є.В.Махно у 1960-1961 рр., у зоні спорудження Дніпродзержинського водосховища (*Телегін, Махно, Шарафутдінова, 1960-1961, 86 арк.; Телегін, 1962, с.13-17*).

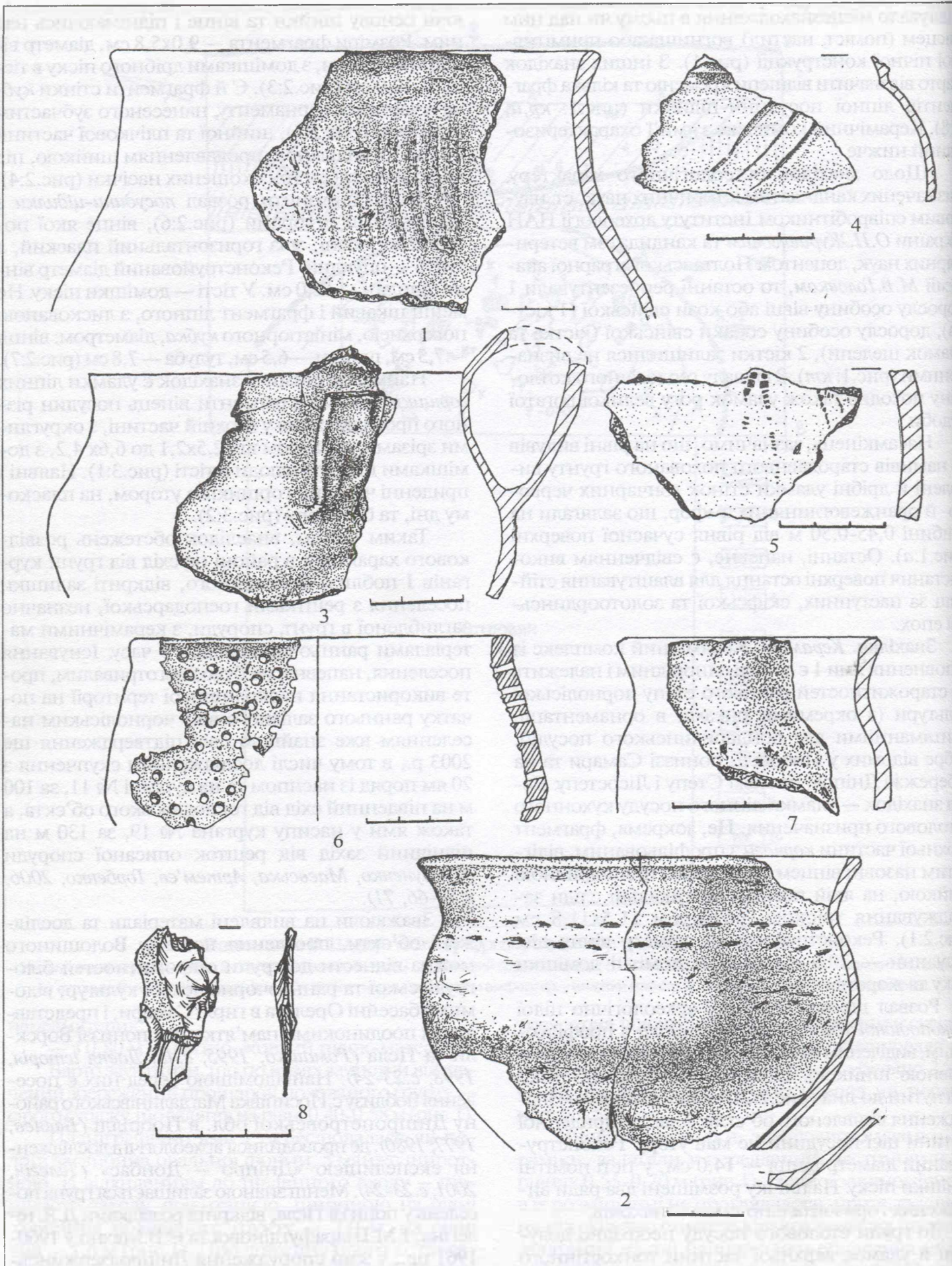

Рис.2. Волошине II. Кераміка (1-7) та відщеп кременю (8).

Коротка інформація про ці пам'ятки — поселення поблизу хуторів Гаї, Івки I та III, сс. Безборошне та Самусіївка на Кременчуччині, потрапила до окремих наукових видань (Сидоренко, Махно, Телегін, 1982, с.59, 60, 64; Шарафутдінова, 1982, с.12-13; Ромашко, 1995, с.45-46). Всі ці поселення знаходилися у долині Дніпра, на дюнах перших двох надзаплавних терас Дніпра і Псла. Найбільш інформативними для вивчення старожитностей вказаної епохи є поселення поблизу хут. Гаї Кременчуцького району та с.Редуті Комсомольської міської ради. На першому з них шурфуванням визначена потужність культурних нашарувань — в 0,85 м. Площа поселення становила 0,8 га. Крім уламків черпаків, кубків, орнаментованих дрібнозубчастим штампом, горщика, прикрашеного валиком, з опущеним до низу кінцем, виявлена бронзова шпилька з кільцеподібною голівкою та уламок спіралеподібного скроневого кільця. (Телегін, Махно, Шарафутдінова, 1960-1961, арк.34). Інше селище, у Редутах, неподалік від садівничого товариства «Вікторія», поряд з оз.Плоске, займає площу 0,4 га (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.125-126). На поселенні виявлені досить потужні різночасові культурні нашарування, з добре збереженим шаром ранньочорноліського часу. Звідси походять виразні уламки кухонних горщиків зі значними домішками жорстви, піску та слюди в тісті, окремі уламки черпаків та кубків з відбитками гребінцевого штампу та вдавненнями на стінках посуду (Лямкін, 2006, с.60-62, 69).

Нагадаємо, що досить виразно білогрудівська і ранньочорноліська кераміка представлена й на бондарихинських поселеннях півдня Лісостепу — в Пооріллі (Бузівка, Гупалівка, Залінійне, Верхня Орілька, Довбанів острів) (Ромашко, 1995, рис.7:1,9-11, 26-31; 9:1-6,10; 11:11-12), на Слобожанщині та Сіверському Дінці (Оскол, Рай-Стародубівка, Оріхове-Донецьке IV, Тимчинки, Рідний Край) (Буйнов, 1977, рис.2:3; 8; Буйнов, 1984; Ромашко, 1995, рис.5:19-22), а також у Середньому Поворсклі (Хухра, Ніцаха) (Ковпаненко, 1967, с.35-37, рис.14,17).

Варто відзначити, що топографічне положення ранньочорноліських поселень Лівобережжя Дніпра подібне до пам'яток ареалу розселення більш північної, бондарихинської культури (на невисоких дюнах і мисах надзаплави). Хоча у пониззі Псла відзначене розташування таких поселень і на порівняно високих дюнах, розташованих на 5-7 м вище рівня заплави. Це стосується селища Івки III, поряд із оз.Світличним, та відкритого поселення Волошине II, що знаходиться поряд із протокою стариці — сучасним Ємцівським болотом.

Таким чином, виявлене у процесі досліджень на території Єристівського родовища залізистих

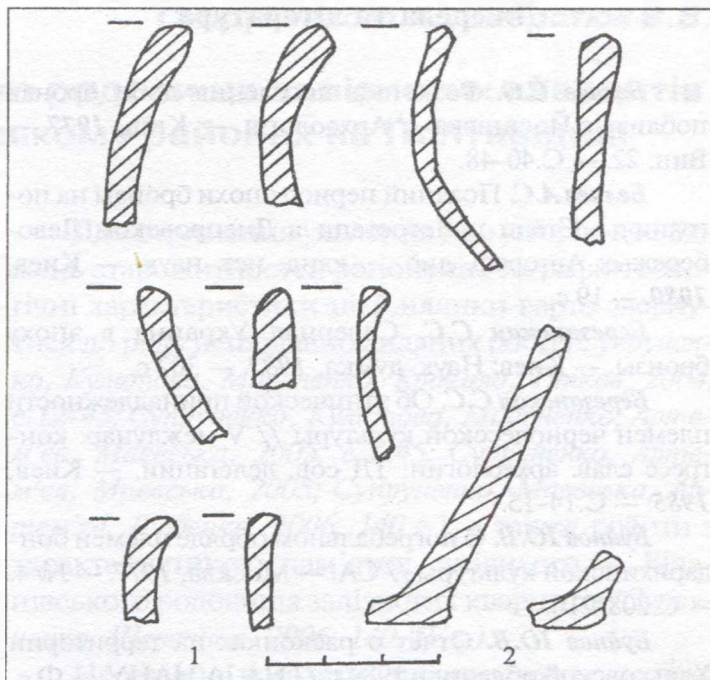

Рис.3. Волошине II. Кераміка (1-2).

кварцитів ранньочорноліське поселення ще потребуватиме проведення додаткових археологічних обстежень. Та вже сьогодні, з огляду на відкриття кількох поховальних пам'яток у сусідніх курганах групи I поблизу Волошиного, маємо змогу попередньо визначити його час існування у межах XI-X, можливо, навіть, IX ст. до н.е., що узгоджується з хронологічними побудовами фахівців для сусідніх регіонів Лівобережного передstepу і лісостепу (Березанская, 1982, с.200-201; 1985, с.14-15; Ромашко, 1995, с.76).

Цікаво, що волошинське селище в мікрорегіоні не єдине. Розвідками та обстеженнями фрагменти аналогічного посуду виявлені не тільки на всіх сусідніх більш-менш значних підвищеннях серед заплави Псла та Дніпра, а й на пагорбах край боліт, оточених старицями, останцях другої тераси та її мисах. Далеко не повний перелік таких місцезнаходжень, без наявності добре збережених культурних нашарувань, наводиться нижче. Це пункти Волошине I навпроти та на підвищеннях безпосередньо посеред зникаючого села, на останці із кол. хутором Дуканичі, між кутком Новоселівка с.Дмитрівка та с.Солонці, в ур.Цегельня II та Карасеве болото на місці спорудження металургійного комбінату «Ворскла Сталь» і ближче до Солонців, на дюнах неподалік сс.Прядки і Солонці та поряд із кол. с.Білани (Супруненко, Шерстюк, 2006). Всі ці знахідки впевнюють у досить щільному заселенні переселенцями з Правобережжя Дніпра пониззя Псла та лівого берега Дніпра на рубежі II і I тис. до н.е., а, можливо, й використанні цього мікрорегіону як плацдарму для просування у більш південні райони Поорілля, пониззя Самари та вверх по Ворсклі.

Джерела та література

Беляев С.О. Розкопки поселення доби бронзи поблизу с.Йосипівка // Археологія. — Київ, 1977. — Вип. 22. — С.40-48.

Беляев А.С. Поздний период эпохи бронзы на пограничье Степи и Лесостепи в Днепровском Левобережье: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. — Киев, 1980. — 19 с.

Березанская С.С. Северная Украина в эпоху бронзы. — Киев: Наук. думка, 1982. — 302 с.

Березанская С.С. Об этнической принадлежности племен чернолесской культуры // V междунар. конгресс слав. археологии: ТД сов. делегации. — Киев, 1985. — С.14-15.

Буйнов Ю.В. О погребальном обряде племен бондарихинской культуры // СА. — Москва, 1977. — № 4. — С.208-216.

Буйнов Ю.В. Отчёт о раскопках на территории Харьковской области в 1984 г. // НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 1984/12. — №№ 21559-21560.

Давня історія України: В 3-х т. — Т.2: Скіфо-антична доба / Бессонова С.С., Гаврилюк Н.А., Забарь В.М. и др. — Киев: изд. ИА НАНУ, 1998. — 495 с.

Ковпаненко Г.Т. Племена скіфського часу на Ворсклі. — Киев: Наук. думка, 1967. — 188 с.

Лямкин В.В. Повідомлення про знахідки передскіфського часу // Свічадо Придніпров'я: Краєзнавчий альманах. — Кременчук: Християнська зоря, 2006. — Кн. 2. — С.60-62, 69.

Ромашко В.А. Поздний бронзовый век в пограничье лесостепи и степи Левобережной Украины (XII — X вв. до н.э.). — Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1995. — 92 с.

Сидоренко Г.О., Махно Є.В., Телегін Д.Я. Довідник з археології України. Полтавська область. — Київ: Наук. думка, 1982. — 108, 2 с.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., за участі **Артем'єва А.В., Масєвської С.В., МIRONENKA К.М.** Звіт про археологічні дослідження на території землевідводу Єристовського родовища залізистих кварцитів ВАТ «Полтавський Гірничо-збагачувальний комбінат», поблизу с.Волошине Дмитрівської сільської ради Комсомольської міськради та с.Ємці Пришибської сільської ради Кременчуцького району Полтавської області у 2003-2004 рр. // НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 2004/20. — Частина перша. — № 27876. — 258 арк.; НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 2004/21. — Частина друга. — № 27877. — 158 арк.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., МIRONENKA К.М. Звіт про археологічні обстеження ділянки землевідводу Єристовського родовища залізистих кварцитів та під розширення Західних відвалів Дніпровського рудоправління ВАТ «Полтавський Гірничо-збагачувальний комбінат», на землях Дмитрівської і Пришибської сільських рад Кременчуцького району та Комсо-

мольської міської ради Полтавської області, у липні 2002 і квітні 2003 рр. // НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 2003/2. — № 27 558. — 64 арк.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Шерстюк В.В. Звіт про дослідження курганів поблизу сс.Волошине і Солонці Дмитрівської сільської ради м.Комсомольськ Полтавської обл. у 2006 р. // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.456. — Частина друга. — 134 арк.

Супруненко О.Б., за участю **Масєвської С.В., Артем'єва А.В., Горбенка С.О.** Кургани з похованнями золотоординського часу поблизу Волошиного у низині Псла / Старожитності околиць Комсомольська, ч.ІІІ. — Київ-Полтава: вид. ВЦ «Археологія», 2006. — 140 с.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Нові археологічні дослідження на Кременчуччині. — Київ-Полтава: Техсервіс-Археологія, 2006. — 146 с.

Телегін Д.Я. Из работ Днепродзержинской экспедиции 1960 г. // КСИА АН УССР. — Киев: Изд-во АН УССР, 1962. — Вып.12. — С.13-17.

Телегін Д.Я. Памятники Поорелья в работах экспедиции «Днепр — Донбасс» (1970-1971 гг.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1. — С.19-26, 1.

Телегін Д.Я., Махно Є.В., Шарафутдинова И.Ф. Отчёт о разведках в зоне Днепродзержинского водохранилища в 1960-61 гг. // НА ІА НАНУ. — Ф.е. — 1960-61/4. — 86 арк.;

Шарафутдинова И.Н. Степное Поднепровье в эпоху поздней бронзы. — Киев: Наук. думка, 1982. — 160 с.

Кулатова И.Н., Лямкин В.В.

Раннечернолесское поселение на Нижнем Псле

Резюме

Осенью 2006 р. экспедицией Полтавского областного Центра археологии, во время исследования группы курганов I у с.Волошино Дмитровского сельского совета г.Комсомольськ Полтавской области, на участке сооружения Еристовского карьера железистых кварцитов ОАО «Полтавский горно-обогатительный комбинат», открыто поселение с материалами белогрудовско-раннечернолесского времени эпохи финальной бронзы – начального этапа раннего железного века. Так, рядом с насыпью небольшого кургана № 21, находившегося на вершине песчаного останца второй надпойменной террасы левого берега р.Псел, выявлены остатки незначительного углубленного в грунт хозяйственного сооружения, овальной в плане формы, площадью до 5 кв. м, вблизи кургана № 11 — участок со скоплением 20 хозяйственных ям, на курганах №№ 19 и 21 — отдельные аналогичные ямы такого же предназначения. По находкам измельченных вспашкой и эрозией фрагментов лепной керамики, обломков костей животных и пачины, установлена площадь селища (более 2 га), вытянутого в широтном направлении вдоль русла Емцовского болота — пересыхающей старицы. Оно располагалось на краю плато останца, возвышающегося на 6-8 м над уровнем прилегающей поймы.

В публикации характеризуются керамические материалы, обнаруженные при исследовании остатков хозяйственного сооружения, и приводятся аргументы в пользу датировки поселения XI-X, возможно, и IX вв. до н.э.

11/02/2007

Обстеження території Галещинського родовища залізистих кварцитів у Кременчуцькому і Козельщинському районах на Полтавщині

У травні — червні 2007 р. Полтавською археологічною експедицією Державного підприємства „Науково-дослідний центр „Охоронна археологічна служба України” Інституту археології НАН України та Центру охорони і досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації проведені археологічні розвідки з метою здійснення обстежень та виконання археологічної експертизи території Галещинського родовища залізистих кварцитів, в адміністративних межах Бондарівської сільської ради Кременчуцького району, а також Новогалещинської та Василівської селищної і сільської рад Козельщинського району Полтавської обл.

Обстеження включали в себе суцільні розвідки, що охопили площу в 954,5 га дослідженого геологічно Галещинського родовища залізистих кварцитів, та його північну, східну і частково південно-східну округи, на відстані в 1-4 км від меж проєктованого землевідводу (загальна площа близько 1200 га) (рис.1), зайняту на сьогодні забудовою населених пунктів, сільськогосподарськими угіддями, лісосмугами, луками, солонцями і болотами, трасами проходження комунікацій тощо, на межі Кременчуцького і Козельщинського районів Полтавської обл. (рис. 1; фото на с.4 обкл.).

Безпосередньо район обстежень мав вигляд підпрямокутної у плані ділянки Придніпровської лівобережної низовини, в зоні поширення Лівобережного Придніпровського терасового лісостепу, обмеженої своєрідним чотирикутником, з координатами: з північного боку — $V=49^{\circ}12'59''$, $L=33^{\circ}44'13''$ та $V=49^{\circ}12'37''$, $L=33^{\circ}45'35''$, із заходу — $V=49^{\circ}11'53''$, $L=33^{\circ}43'33''$, з півдня — $V=49^{\circ}10'35''$, $L=33^{\circ}43'00''$ і $V=49^{\circ}10'18''$, $L=33^{\circ}44'50''$.

Проведення досліджень здійснювалося на замовлення ВАТ «Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат», і зумовлювалося необхідністю надання висновку археологічної експертизи для ділянки, розташованої у межах північної частини Кременчуччини, на стику лісостепової та степової ландшафтних зон.

Опис виявлених пам'яток укладений з півночі на південь (рис.1), а їх нумерація відповідає номерам на картах-схемах розвідок. Колекція знахідок передана на постійне збереження до Полтавського краєзнавчого музею.

Для отримання уявлення про історію досліджень старожитностей регіону та географо-геологічні характеристики цієї ділянки варто звернутися до ряду нещодавно виданих робіт (Супруненко, Кулатова, Мироненко, Кракало, Тітков, 2004, с.12-43; Супруненко, Кулатова, Мироненко, Артем'єв, Маєвська, 2005, с.3-45; Супруненко, Артем'єв, Маєвська, 2005; Супруненко, Маєвська, Артем'єв, Горбенко, 2006, 140 с.), а також роботи з характеристикою пам'яток сусіднього — Біланівського родовища залізистих кварцитів (Супруненко, Шерстюк, 2006, 140, IV с.).

Необхідно нагадати, що переважно окремі кургани цього мікрорегіону в басейні Нижнього Псла вперше були описані в матеріалах анкетування Центрального статистичного комітету 1873 р. і які оприлюднені друком у Полтаві 1917 р. М.О.Макаренком (Макаренко, 1917, с.23, 24). Деякі з них враховані у статистико-археологічному дослідженні Л.В.Падалки та включені до таблиць його праці «Прошлое Полтавской территории и её заселение» (Падалка, 1914, с.111-116). Зазначимо, що окремі насипи оглядалися 1930 р. І.М.Самойловським (Самойловський, 1930, 13 арк.), частина найбільших — потрапила до «Довідника» старожитностей краю, підготовленого Г.О.Сидоренко, Є.В.Махно та Д.Я.Телегіним у 1982 р. (Сидоренко, Махно, Телегін, 1982, с.13). Більш детально курганні пам'ятки Кременчуцького району охарактеризовані у науково-звітній документації, укладеній в ході підготовки археологічної частини «Зводу пам'яток історії та культури» по Полтавській області, Г.М.Некрасовою (Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986, 73 арк.). Проте, переважна більшість нововиявлених об'єктів так і не була відома археологам.

Варто зазначити, що перші археологічні дослідження курганів у мікрорегіоні проведені у 1888-1889 рр. І.А.Зарецьким та О.І.Щербачовим, в ході яких вивчалися чотири насипи поблизу сс. Верхня Мануйлівка і Д'яченки, дещо північніше від району наших обстежень (Рудинський, 1928, с.40; Супруненко, 1990, с.6-8). У кінці ХХ ст., трохи південніше району досліджень, поблизу с.Кириленки, І.С.Мельниковою досліджений єдиний курган з похованнями доби раннього бронзового віку і слідами зруйнованої могили пізньоскіфського

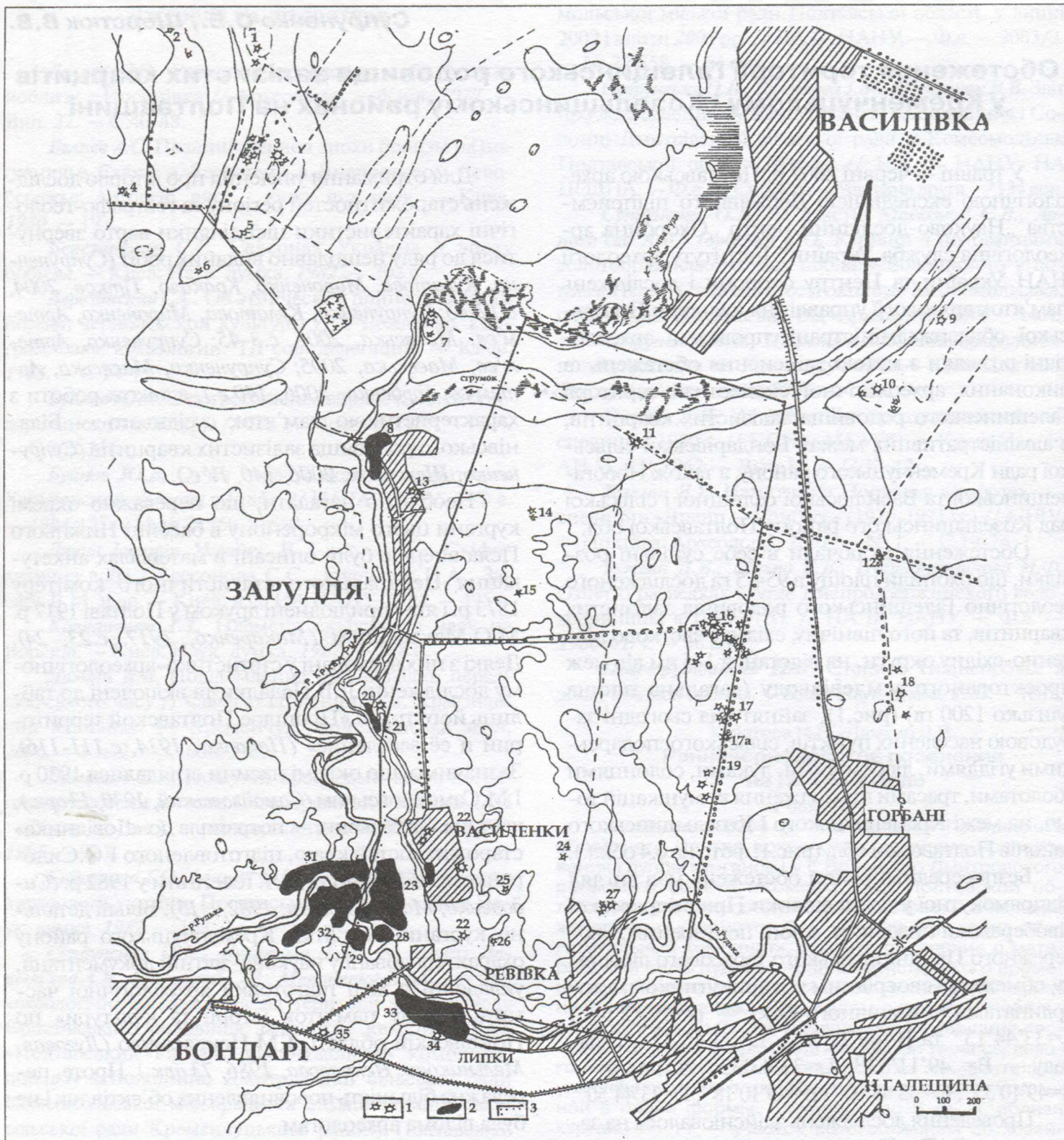

Рис. 1. Схема обстеженої території.

Номера пам'яток відповідають порядковим номерам опису археологічних об'єктів.

Умовні позначення: 1 — кургани та їх групи; 2 — поселення; 3 — межа землевідводу Галещинського родовища.

Зоряне: 1 — група курганів I; 2 — група курганів III; 3 — група курганів II; 4 — кургани 3; 5 — курган 1; 6 — курган 2;
Заруддя: 7 — група курганів I; 8 — Заруддя I, поселення зрубного часу; **Василівка:** 9 — курган 1; 10 — група курганів I;
 11 — курганоподібний насип 1; 12 — курган 2; **Заруддя:** 13 — група курганів II; 14 — група курганів III; 15 — курганоподібний насип I; **Горбані:** 16 — група курганів II; 17 — група курганів I; 17а — курганоподібний насип 1; 18 — група курганів III;
 19 — група курганів II; **Заруддя:** 20 — Заруддя II, селище другої чверті I тис. н.е.; 21 — курган 1, могила Бурмаса;
Василенки: 22 — група курганів I; 23 — Василенки III, місцезнаходження другої чверті I тис. н.е.; 24 — курган 3; 25 — курган 2;
 26 — курган 1; **Ревівка:** 27 — група курганів I; **Василенки:** 28 — Василенки II, місцезнаходження бронзового та раннього залізного віку; 29 — Василенки VI, поселення доби бронзи; 30 — Василенки I, селище другої чверті I тис. н.е.; 31 — Василенки IV, селище другої чверті I тис. н.е.; 32 — Василенки V, селище другої чверті I тис. н.е.; **Ревівка, куток Липки:** 33 — Ревівка I, селище другої чверті I тис. н.е.; 34 — курган 1; **Бондарі:** 35 — курган 5 (розвідки 2006 р.)

часу (Мельникова, 1989, арк. 2-8; 1990, с. 59-65; Кулатова, 2003, с. 116). Напевне, наведеними відомостями й обмежується вся наявна інформація про пам'ятки археології цієї частини історичної Кременчуччини.

Отже, метою публікації є введення до наукового обігу інформації про досить значну кількість археологічних об'єктів нижньопільського мікрорегіону та спроба її первинної інтерпретації в контексті здійснення цілого кола пам'яткоохоронних заходів зі збереження старожитностей і підготовки матеріалів до нової редакції «Зводу пам'яток історії та культури».

Територія. Визначена вище в географічно зазначених межах територія досліджень знаходиться на 90 відсотків на підвищенні третьої тераси лівого берега р. Псел, займаючи масив вододілу його лівої притоки р. Руда та правобічного допливу останньої — р. Крива Руда, що протікають в глибині плато тераси, за 2-3 км від долини Псла (рис. 1; фото на с. 4 обкл.).

З півночі на південь частину ділянки перетинає насип асфальтованого автопід'їзду до с. Заруддя (кол. с. Крива Руда і с. Заруддя), зведений у 1980-х рр. Безпосередньо на півночі, в заплаві Кривої Руди, є помітні ділянки заболочених солонців і висолених водойм стариць водозбору останньої річки.

Переважаючи абсолютні висоти заболоченої основи заплав малих річок — Руда і Крива Руда — 72,5-73,5 м, висота здіймання третьої тераси над рівнем заболочених заплав — 3,7-6,1 м, абсолютні значення висоти підвищень плато тераси лежать у межах 76,2-79,6 м. Певне пониження вододільного плато, до 74,0 м, відзначається з південного боку ділянки, і зумовлене тут наявністю нахилу в бік річища р. Рудька.

Ділянка перерізана кількома неглибокими вибалками, з ледь помітним нахилом схилів, практично на 85 відсотків розорана і використовується під сільськогосподарські угіддя. З північного та південного боку, у заплавах річок вона вкрита луками й, місцями, скупченнями кущів. У південній частині плато, між сс. Василенки та Ревівка, наявні кілька десятків розораних степових «блюдець», діаметром від 0,03 до 0,10 км, у кількох випадках оточених поодинокими чагарниками чи деревами. Деревя і кущі в інших місцях ростуть переважно у межах сіл. Насадження трьох нешироких зникаючих лісосмуг розмежовують сільськогосподарські угіддя, в одному випадку у близькому до меридіонального, а в двох — до широтного напрямків.

На території землевідводу майбутнього Галещинського родовища розташовані три села — Василенки (у південно-західному куті ділянки), Ревівка (у південно-східному), а також посередині — крайня південна частина кутка Крива Руда сучасного с. Заруддя (рис. 1).

Переважна більшість угідь на підвищенні третьої тераси та на вододілі інтенсивно розорюється з останньої третини XVIII ст. і включена до сучасної сільськогосподарської сівозміни. Окремі ділянки на схід від землевідводу, в межах Козельщинського району, зовсім не використовуються з 1990-х рр. і поросли новітньою степовою рослинністю.

Наведені вище особливості рельєфу та місцезнаходження ділянки зумовили й характер здійснення розвідувальних робіт, направлених на виявлення курганних поховальних пам'яток на підвищеннях тераси і вододілах, а також поселень доби пізньої бронзи, фіналу раннього залізного віку — вздовж мисових відгалуджень схилів терас та на підвищеннях у заплаві рр. Рудька і Крива Руда.

Характер проведених досліджень. Включав суцільну розвідку пішим ходом та з використанням автомобіля, закладання шурфів (1x2 м) і перевірочних зондажів (1x1 м), детальний опис курганних пам'яток, їх нівелювання та прив'язку до міжнародної системи координат за допомогою пристрою GPS «Garmin eTrex». У кількох випадках обстежень території поселень використовувалися металодетектори — «Minilab Explorer II QX» та «Fisher M-score 1266-x», переважно з метою збору підйомних матеріалів на черняхівських селищах. Рятівні чи охоронного характеру розкопки під час досліджень не проводилися.

Основні об'єкти вивчення. Як і очікувалося, основними об'єктами, виявленими в ході розвідок, є поодинокі та згруповані компактними «гніздами» чи «ланцюжками» кургани, що займають підвищені краї плато третьої тераси, миси і вершини вододілів. На останніх височать найпомітніші з них. На поверхні насипів кількох значних курганів, виявлених у ході розвідки, знаходяться новітні кладовища XIX-XXI ст.

У межах обстеженої ділянки виявлені і чотири поселення різних епох. Три з них — залишки селищ фінального періоду раннього залізного віку — представлені пам'ятками черняхівської культури періоду її розквіту (сс. Василенки — два, і Заруддя), одне — поселенням доби пізнього бронзового віку (с. Заруддя). Остання поселенська пам'ятка відкрита, фактично, поза межами

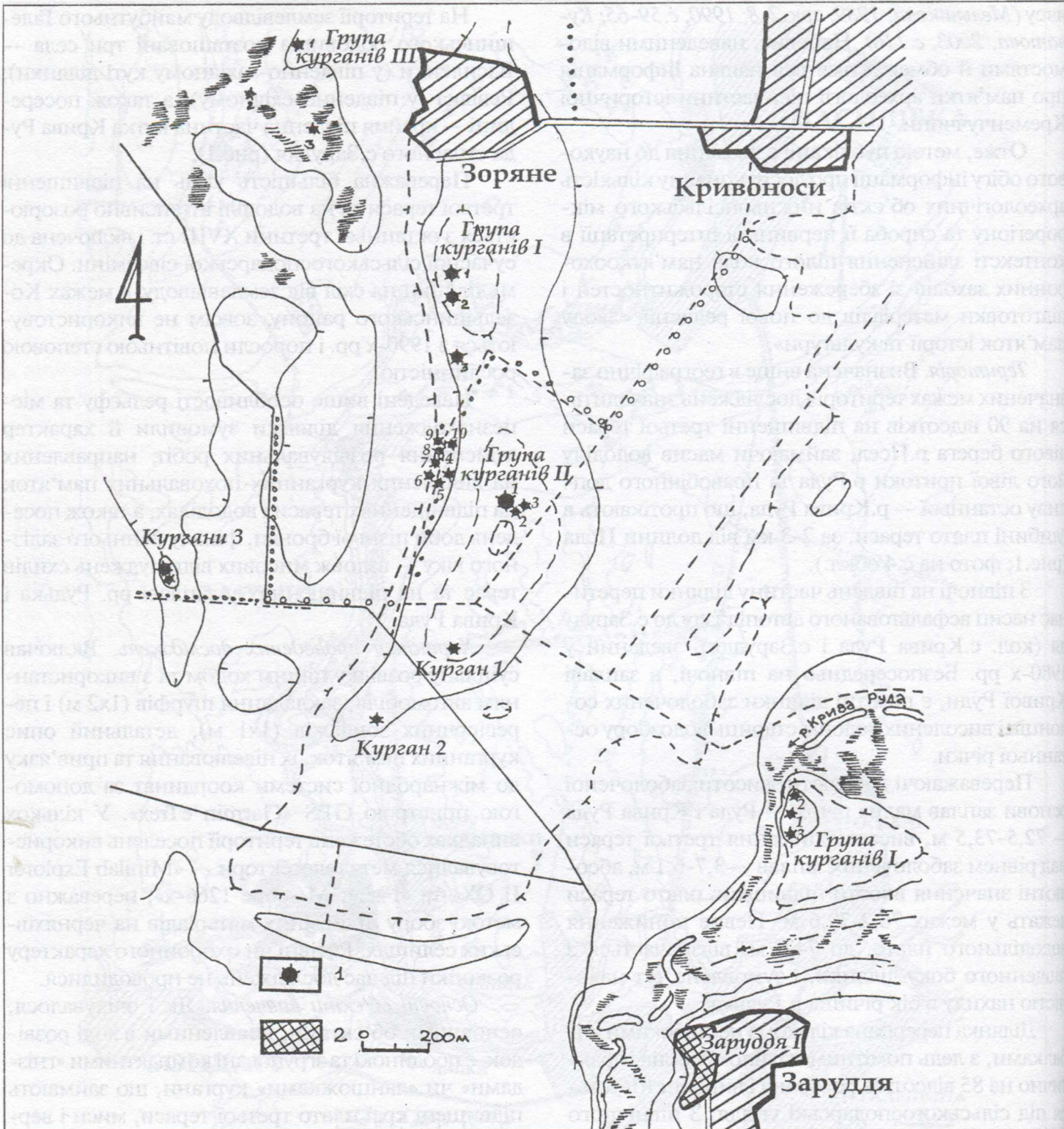

Рис.2. Зоряне-Заруддя, сс. Схеми розташування обстежених пам'яток.

землевідводу, як і більше 20 відсотків курганів, що досить вагомо доповнює результати розвідок.

Нижче подається культурно-хронологічна характеристика обстежених об'єктів (рис.1) та їх опис.

Доба раннього бронзового віку: Василенки II та VI, поселення; Василенки, поряд із групою курганів I, місцезнаходження.

Доба пізнього бронзового віку: Заруддя I, поселення.

Скіфський час: Василенки II, місцезнаходження.
Черняхівська культура: Василенки I, III, IV, V, поселення; Ревівка I та Заруддя II, поселення.

Фінал пізнього українського середньовіччя (XVII-XVIII ст.): Василенки I, III, IV, поселення, окремі матеріали.

Кургани: Василенки; Василівка; Горбані; Заруддя; Ревівка та Ревівка, куток Липки.

Групи курганів: Василенки; Василівка; Заруддя; Зоряне; Ревівка.

Майдан: Заруддя, Могила Бурнаса.

**Зоряне (Зоряний), с., Василівська с. р.,
Козельщинський р-н (правий берег р.Крива
Руда — лівий берег рр. Псел — Дніпро).**

1. Група курганів I, у складі 3-х насипів, розташована на панівному підвищенні, біля краю третьої тераси лівого берега, за 0,4-0,5 км на південь від села, справа від дороги на с.Василівка, та в 2,8 км на північний захід — північ від околиці с.Заруддя (рис. 1:1; 2:1). Кургани вишикувані розтягнутим ланцюжком на 0,33 км в меридіональному напрямку, вздовж гребеню підвищення, абсолютна висота якого становить 76,3 м (в Балтійській системі висот). Два насипи оборюються, задерновані (№№ 1-2), один — розораний (№ 3). Висота курганів — 0,7-1,2 м, діаметр — 19-28 м. Перший з них свого часу використовувався під кладовище XIX — поч. XX ст.

Два кургани оглядалися у 1986 р. І.С.Мельниковою (Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986).

2. Група курганоподібних насипів III, у складі 3-х насипів, розташована біля підніжжя третьої тераси лівого берега Псла, на незначних підвищеннях та на невисокому мису (висота 2,1-2,3 м над рівнем заболоченої основи), за 0,4-0,6 км на захід від села, в бік с.Трудовик, та в 3,8 км на північний захід від околиці с.Заруддя (рис.1:2; 2:2). Насипи утворюють розсіяне, у вигляді трикутника в плані скупчення, на відстані 0,21-0,25 км один від одного. Абсолютна висота мису з курганом № 1 — 74,2 м, він розорюється, останні — задерновані (№№ 2-3). Висота курганоподібних

насипів — 1,0-1,1 м, діаметр — 20-25 м.

Не виключено, що насипи №№ 2-3 є рештками хатищ знищених у 1920-1930-х рр. хуторів, № 1 — залишками розораного кургану.

3. Група курганів II, у складі 10-ти насипів, розташована на найзначнішому підвищенні вододілу рр.Псел та Крива Руда, на вершині плато третьої тераси лівого берега першої ріки, за 1,1-1,3 км на південь від села, в 1,4-1,5 км на південний захід від с.Кривоноси, та в 1,9-2,1 км на північний захід — північ від околиці с.Заруддя (рис. 1:3; 2:3). Кургани згруповані компактним скупченням, утворюючи дві мікрогрупи, розділені лісо-смугою, перша з яких витягнута ланцюжком вздовж схилу третьої тераси в бік с.Трудовик і займає де-що понижену частину вододілу (№№ 5-10), друга, менша (№№ 1-3), — вінчає панівне підвищення межиріччя і добре помітна з с.Заруддя. Абсолютна висота підвищення вододілу 77,0 м. Більшість насипів розорюються, два найзначніші у мікрогрупах — задерновані. Найбільший курган групи (№ 1) — в їх числі, з обораними полями, е ландшафтною домінантою округи. Насип порівняно добре зберігся і належить до числа першого десятка великих курганів Козельщинського району (рис.22 на с.3 обкл.).

Висота курганів — 0,3-3,6 м, діаметр — 14-38 м.

Частина курганів обстежувалися у 1986 р. І.С.Мельниковою (Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986). Дані обмірів та огляду зведені до таблиці 1.

**Таблиця 1. Зоряне, с., Козельщинський район.
Група курганів II.**

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу
<i>Мікрогрупа I</i>			
1	3,60	35 x 38	Задернований, поли оборані, на схилах — кілька кущів та дерев, на вершині — обваловка знищеного тригопункту. Є нори, сліди окопу. Абс. висота — 80,6 м — найзначніша позначка в окрузі 5-8 км.
2	0,30	18	Дуже розораний, фактично, рештки «плями» викиду з основного поховання. На поверхні — кілька дріб-них уламків ліпного посуду ямнокатакомбного часу.
3	0,40	15	Розораний, фрагменти зрубної кераміки на поверхні.
<i>Мікрогрупа II</i>			
4	1,20	16	Задернований, у насадженнях кущів лісосмуги, зі слідами тригопункту, побитий норами, поли знищені розорюванням та грейдуванням польових доріг у 1950-1960-х рр.
5	0,40	17	Наполовину розораний, інша — в лісосмузі.
6	0,40	20	Дуже розораний.
7	0,95	22x25	Розорюється, сліди кільцевого розораного викиду в центрі. Округлий, у перетині — в формі низького сегмента кулі. Окремі уламки ліпного посуду скіфського часу на поверхні (рис.23).
8	0,35	14	Розораний.
9	0,60	16	Пошкоджений розорюванням. Насип більш світлого кольору, що відзначено на тлі ріллі.
10	0,40	15	Розорювався, частково задернований, у лісосмузі.

Група курганів є помітною історико-ландшафтною домінантою на межі Козельщинського та Кременчуцького районів.

4. **Кургани 3**, вірогідно, курганоподібні насипи (2), — розташовані поряд, — виявлені у невеликому вибалку, що прямує у північний бік, до заплави Псла, за 1,8 км на південь — південний захід від села (рис.1:4; 2:4), в ур. Кумачева балка. Розорані, висота — 1,4 та 0,4 м, діаметри — 25 і 12 м, мають округлу в плані форму. Абсолютна висота більшого — 73,7 м. Через наявність посівів та бур'янів детальніше не оглядалися. Цілком ймовірно, що це рештки однієї з господ однойменного хутора поч. XX ст.

5. **Курган 1** знаходиться, як і попередня група, на мисоподібному виступі вододілу, на південному підвищенні плато, за 2,1 км на південь — південний захід від села (рис.1:5; 2:5) та в 1,6 км на північний захід від околиці с.Заруддя. Розорюється, висота — 0,6 м, діаметр — 18-20 м, має округлу в плані форму. Абсолютна висота — 77,1 м.

6. **Курган 2** розташований на південному завершенні мисоподібного виступу вододілу, зверненому в бік с.Заруддя, за 2,1 км на південь — південний захід від с.Зоряне (рис.1:6; 2:6) та в 1,55 км на північний захід від околиці вже згаданого с.Заруддя. Розорюється, висота — 0,4 м, діаметр — 15 м, має округлу в плані форму. Абсолютна висота — 75,4 м.

Заруддя, с., Бондарівська с. р.,

Кременчуцький р-н (лівий та правий берег рр.Крива Руда — Рудька — Псел — Дніпро).

7. Група курганів I знаходиться за 0,9 км на північний схід від північної околиці села, за 1,1 км на захід від с.Василівка Козельщинського району (рис.1:7; 2:7), на видовженому вздовж спрямленого русла Кривої Руди останцеподібному мису, утвореному впадінням безіменного струмка. Група займає західну підвищену частину мису, ви-

сотою 2,2-2,8 м над рівнем заплави, вишикувана компактним меридіональним ланцюжком на 0,14 км вздовж гребеню пануючого підвищення, добре помітна з околиці Заруддя. Знаходиться поблизу ур.Саврани, за назвою хутора поч. XX ст., сліди якого помітні за скученнями насипів хатищ, здичавілих дерев та кущів на захід від мису, у заплаві (рис.1).

Група складається з 3-х насипів (рис.2:7), два з яких — задерновані. Висота курганів — 0,4-2,3 м, діаметр — 12-30 м. На топографічних картах масштабом 1:100 000 см найбільший насип має дещо більшу висоту — 2,5 м, що пояснюється втратами внаслідок розорювання 1960-х рр. Через насип кургану № 2 пролягає сучасна польова дорога на с.Василівка.

Результати огляду та обмірів курганів включені до таблиці 2.

Група курганів не потрапляє до проектного землевідводу ділянки Галещинського родовища. Проте, розташовуючись у безпосередній близькості від нього (за 0,55 км на захід), поряд із запланованим до проектування Руднянським родовищем залізистих кварцитів, має стати об'єктом стаціонарних археологічних досліджень, а, враховуючи добру збереженість, може дати повноцінні наукові результати для вивчення найдавнішої історії та археології Лівобережжя України і пониззя р.Псел зокрема.

8. **Заруддя 1. Поселення доби пізнього бронзового віку** відкрите на північно-західній околиці села (рис.1:8; 2:8).

Нове поселення доби пізнього бронзового віку у долині р.Псел виявлене на північній околиці с.Заруддя, на місці закінчення вул. Миру, в районі садиб за №№ 67-69 та 64. Поселення займає край мису лівого берега р.Крива Руда та схил над безіменним заболоченим струмком — лівою притокою річки, поблизу їх злиття. Відносна висота підвищення надзаплавної тераси становить 2-3 м. Поселення витягнуте по довгій вісі північний схід — південний захід, вздовж схилу (рис.3). Розміри поселення встановлені за місцем кон-

Таблиця 2. Заруддя, с., Кременчуцький район. Група курганів I.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Стан насипу
1	2,3	30	Задернований, виразної кулястої форми (фото на с.4 обкл.).
2	0,9	23	Розорюється, через південну та західну поли проходить польова дорога над схилом мису.
3	0,4	12	Задернований, зовсім невеликий курган. Вірогідно, насип ніколи не розорювався.

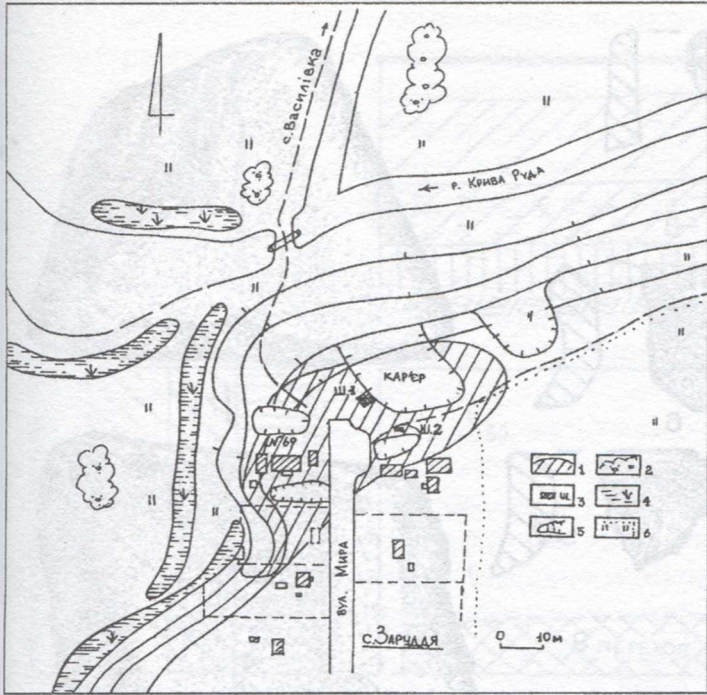

Рис.3. **Заруддя I.** План поселення.

Умовні позначення: 1 – територія пам'ятки; 2 – дерева, кущі; 3 – шурфи; 4 – болота і луки; 5 – рештки кар'єрів; 6 – межі угідь.

центрації матеріалів пізнього бронзового віку на розорюваній поверхні та внаслідок закладення зачисток і шурфів у задернованій частині пам'ят-

ки. Вони складають 280x130 м, або 3,6 га.

Частина поселення зазнала руйнувань через влаштування невеликих кар'єрів для вибирання ґрунту при спорудженні асфальтованого покриття головних вулиць с.Заруддя і включеного до останнього кол. с.Крива Руда.

На розорюваній під огороди частині зібрані підйомні матеріали. Представлені вони винятково керамікою зрубного часу, та численними, що характерно для поселень цього часу, остеологічними знахідками, шматками граніту.

Кераміка репрезентована у переважній більшості уламками горщиків із добре чи середньої якості заглаженою поверхнею, рідко — із підлисковою, з домішками піску, слюди, дрібно товченого шамоту. Належить вона банкоподібним формам посуду, зі злегка потовщеними краями та округлими зрізами (рис.5). Крім того, варто відзначити білий пісковиковий розтирач неправильної призматичної форми (рис.5:11), що також виявлений на поверхні пам'ятки.

Численні остеологічні матеріали, знайдені при закладенні шурфів, були проаналізовані ст. науковим співробітником Інституту археології НАН України, канд. іст. наук О.П.Журавльовим.

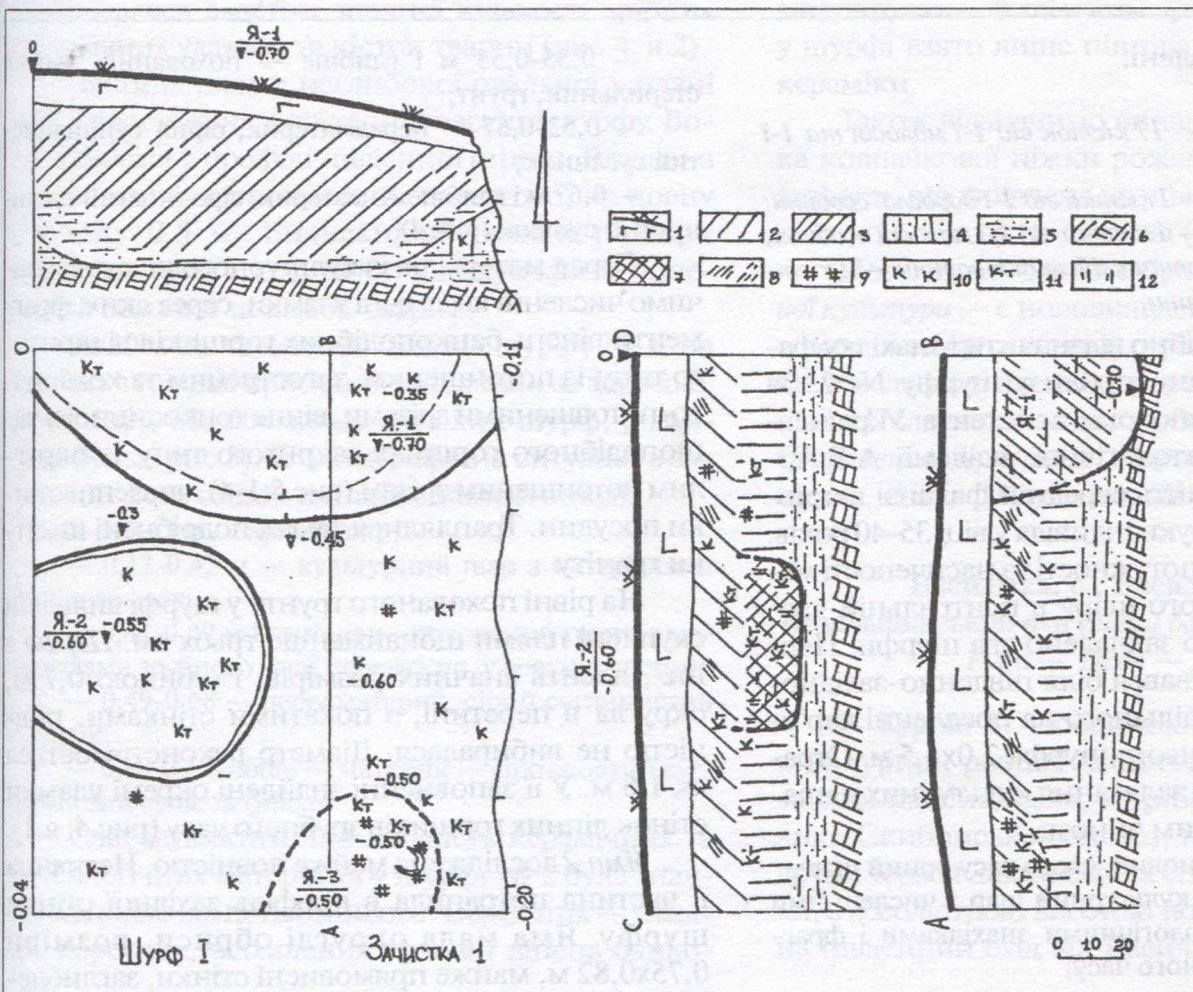

Рис.4. **Заруддя I.** Шурф № 1.

План і профілі стінок, перетини.

Умовні позначення:
 1 – дерн;
 2 – коричнево-сірий супісок;
 3 – темно-коричневий супісок;
 4 – супіщаний похований ґрунт;
 5 – передматерик;
 6 – материк;
 7 – мішане заповнення;
 8 – попелястий ґрунт та попіл;
 9 – шматки обмазки;
 10 – фрагменти кераміки;
 11 – кістки тварин;
 12 – вуглини.

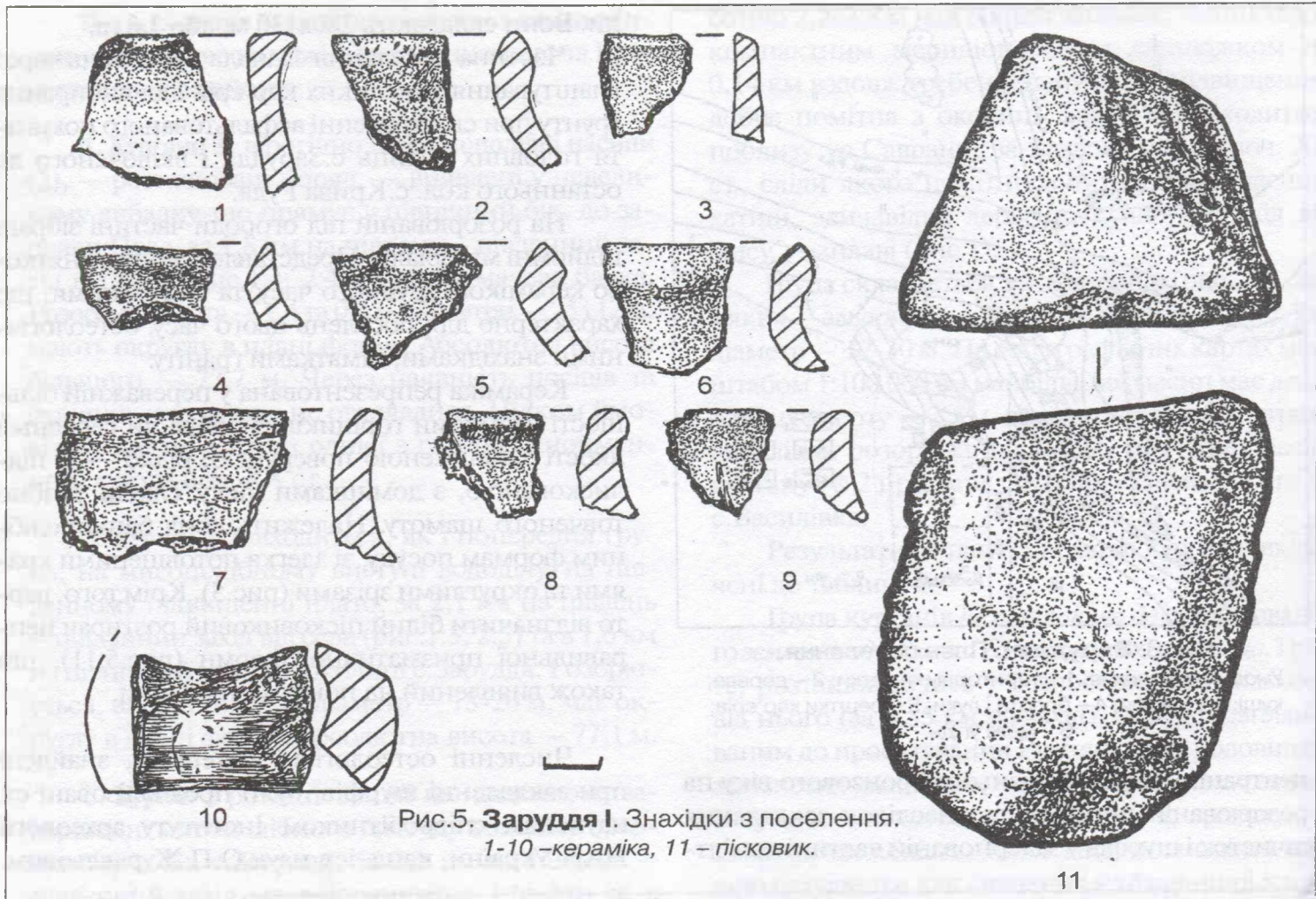

Рис.5. Заруддя I. Знахідки з поселення.
1-10 – кераміка, 11 – пісковик.

Серед них представлені:

- бик свійський — 17 кісток від 1-ї молоді та 1-ї дорослої особин;
- вівця свійська — 1 кістка від 1-ї дорослої особини;
- вівця або коза — 1 кістка від 1-ї молоді особини;
- не визначені кістки свійської тварини — 2 кістки від 1-ї дорослої особини.

Крім того, потрібно відзначити і знахідку фаланги пальця людини поблизу шурфу № 2. За визначенням антрополога, асистента Української медичної стоматологічної академії А.В.Артем'єва, вона належить середній фаланзі вказівного пальця правої руки індивіда у віці 35-40 років.

Для з'ясування потужності та насиченості матеріалами культурного шару в центральній частині поселення було закладено два шурфи. Перший із них розміщувався біля південно-західного відслонення найбільшого на поселенні кар'єру (рис.3). Розміри цього шурфа 2,0x1,5 м. Стратиграфічна ситуація залягання культурних нашарувань виглядає таким чином:

- 0-0,18 м — дерновий, свого часу орний шар;
- 0,18-0,35 м — культурний шар з численними керамічними та остеологічними знахідками і фрагментами печини зрубного часу;

— 0,35-0,53 м і глибше — похований, майже стерильний, ґрунт;

— 0,53-0,67 — передматерик, сірий супіщанистий суглинок;

— 0,67 м і глибше — материк, сіро-жовтий суглинистий супісок (рис.4).

Серед матеріалів із культурного шару відзначимо численні керамічні уламки, серед яких: фрагменти вінець банкоподібних горщиків відкритого типу, із потоншеним, загостреним та комірцево-потовщеними зрізами, вінце тонкостінного чашоподібного горщика закритого типу, із округлим потоншеним зрізом (рис.5:1-4), численні стінки посудин. Траплялися також подрібнені шматки граніту.

На рівні похованого ґрунту у шурфі виявлені скупчені плями щонайменше трьох ям. Перша з них, досить значних розмірів, глибиною 0,7 м, округла в перетині, з покатыми стінками, повністю не вибиралася. Діаметр реконструюється як 1,6 м. У її заповненні знайдені окремі уламки стінок ліпних горщиків зрубного часу (рис.4: я.1).

Яма 2 досліджена майже повністю. Незначна її частина потрапила в профіль західної стінки шурфу. Яма мала округлі обриси, розміри 0,75x0,82 м, майже прямовисні стінки, заглибле-

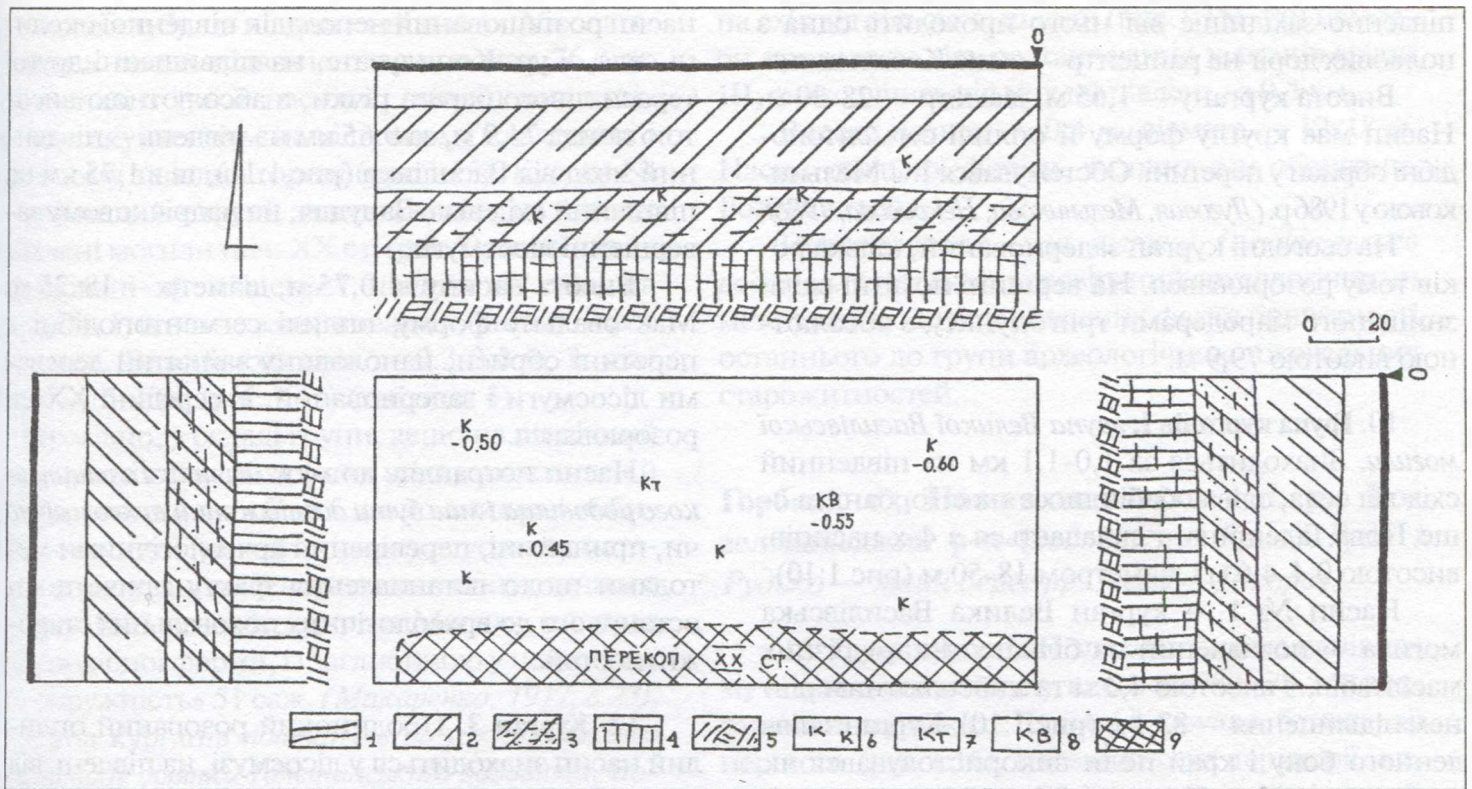

Рис.6. Заруддя І. Шурф № 2. План і профілі стінок.

Умовні позначення: 1 – дерн, орний шар; 2 – супіщанистий луговий чорнозем — культурний шар; 3 – чорноземно-суглинисто-супіщані нашарування; 4 – похований ґрунт; 5 – материк; 6 – фрагменти кераміки; 7 – кістки тварин; 8 – сколи кварциту; 9 – новітній перекоп.

на на 0,55 м від рівня сучасної денної поверхні. Відзначалася вмістом значної кількості дрібних керамічних уламків та кісток тварин (рис.4: я.2).

Частина плями неглибокої овальної у плані ями 3 простежена у південній частині шурфу. Вона читалася у профілі південної стінки. Впущена у похований чорнозем лише частково, на повну глибину 0,5 м. Виявлені збережені розміри 0,4x0,5 м (рис.4:я.3). Містила скупчення попелюстої обмазки та кісток тварин.

За 20 м на південний схід від шурфу № 1, на одному з городів присадибної ділянки за адресою: вул. Миру, 66, закладено ще один шурф, розміром 2x1 м (рис.3). Стратиграфічна ситуація в зачистках його стінок виглядає таким чином:

- 0-0,13 м — орний шар;
- 0,13-0,42 м — культурний шар з матеріалами зрубного часу;
- 0,42-0,49 м і глибше — похований ґрунт, з матеріалами зрубного часу, переважно, у верхній частині;
- 0,49-0,68 — передматерик, сірий суглинистий супісок;
- 0,68 м і глибше — материк — сіро-жовтий суглинистий супісок (рис.6).

Слід зауважити, що кількість керамічних та остеологічних матеріалів у шурфі № 2 була значно меншою від попереднього. Серед них — уламки коротких, відхилених назовні вінець банко-

подібних посудин із потовщеними ззовні краями, округлим та плоским зрізами (рис.5). Всього у шурфі взято лише півтора десятки фрагментів кераміки.

Також відзначимо випадкову знахідку уламка ковпачкової ніжки рожевоглиняної античної амфори, що виявлена на північно-східній околиці села, поблизу поселення (рис.5:10).

Поселення пізнього бронзового віку — зрубної культури — є нововиявленою пам'яткою, черговим підтвердженням, отриманим в останні роки, заселеності цього мікрорегіону в басейні Нижнього Псла населенням зрубного часу (див. напр.: Супруненко, Кулатова, Мироненко, Артем'єв, Мавєська, 2005; Супруненко, Шерстюк, 2006, та ін.).

Василівка, с., Василівська с. р.,
Козельщинський р-н (лівий берег рр. Крива Руда — Руда — Псел — Дніпро).

9. Курган 1. Поодинокий, порівняно високий курган, розташований неподалік південно-східної околиці села, в ур.Болото Скибине (Велике Скибинське болото), на підвищенні плато другої тераси лівого берега спрямленого русла річки, з абсолютною висотою понад 78,0 м, за 0,55 км на південний схід від Василівки (рис.1:9). Децю

південно-західніше від нього проходить одна з польових доріг на райцентр — с-ще Козельщина.

Висота кургану — 1,65 м, діаметр — 28-30 м. Насип має круглу форму й оплилі сегментоподібні обриси у перетині. Обстежувався І.С.Мельниковою у 1986 р. (*Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986*).

На сьогодні курган задернований, кілька років тому розорювався. На вершині помітні сліди знищеного мародерами тригопункту, з абсолютною висотою 79,9 м.

10. Група курганів I, група Великої Василівської могили. Знаходиться за 1,0-1,1 км на південний схід від села, зліва обабіч шосе на с.Горбані та с-ще Нова Галещина, і складається з 4-х насипів, висотою 0,4-4,6 м і діаметром 18-50 м (рис. 1:10).

Насип № 1 — курган Велика Василівська могила — позначений на більшості карт різних масштабів, з висотою 4,3 м та з абсолютним рівнем підвищення — 83,1 м (рис. 1:10). Курган з південного боку і край поли використовувався як скотомогильник. На сьогодні його висота перевищує 4,6 м, діаметр становить 43x50 м, курган витягнутий з південного сходу на північний захід. Насип задернований, поріс поодинокими кущами лоху (фото на с.4 обкл.)*. З південно-східного боку до кургана нагорнуто частину насипу та ґрунт з-під поли, яким загортався скотомогильник. Черговий забір ґрунту з насипу здійснювався під час будівництва згаданого вище шосе у 1970-х рр. Останні кургани групи дуже розорані, проте, зберегли округлу форму й ознаки курганних поховальних пам'яток.

Дані огляду та обмірів наведені у таблиці 3.

11. Курганоподібний насип 2. Поодинокий, досить схожий на розораний курган, оплилий

насип розташований неподалік південної околиці села, в ур. Копилувате, на підвищенні другої тераси лівого берега річки, з абсолютною висотою понад 74,9 м, за 0,65 км на південь — південний захід від Василівки (рис. 1:11), та в 1,75 км на північний схід від с.Заруддя, на надрічковому завершенні лісосмуги.

Висота насипу — 0,75 м, діаметр — 18x25 м. Має овальну форму, оплилі сегментоподібні в перетині обриси, наполовину зайнятий деревами лісосмуги і задернований. У середині ХХ ст. розорювався.

Насип потрапляє до меж ділянки Галещинського родовища і має бути досліджений археологічно, принаймні, перевірений археологічними методами щодо встановлення факту причетності останнього до археологічних поховальних старожитностей.

12. Курган 3. Поодинокий розораний оплилий насип знаходиться у лісосмузі, на південь від околиці села, на підвищенні плато другої тераси лівого берега річки, за 1,4 км на південь — південний схід, зліва від шосе на с.Горбані — с-ще Нова Галещина. Його абсолютна висота 77,0 м. Насип частково закиданий сміттям несанкціонованого звалища, вірогідно, мав рештки тригопункту.

Висота — 0,5 м, діаметр — близько 20 м, має круглу форму, поріс деревами лісосмуги і частково задернований (рис. 1:12).

**Заруддя, с., Бондарівська с. р.,
Кременчуцький р-н (лівий берег рр.Крива
Руда — Рудька — Псел — Дніпро).**

13. Група курганів II знаходиться в центральній частині села, за 0,2 км на північний схід від

№ п/п	Висота, м	Діаметр, м	Стан
1	4,30-4,60	43x50	Здернований, поріс кущами і деревами, є залишки тригопункту, а також сліди підгортання південно-східної поли, де існував скотомогильник і здійснювався забір ґрунту на підсипку шляхового полотна. Має власну назву — Велика Василівська могила. Абсолютна висота — 83,1 м (рис.22).
2	0,50	18	Розораний, збережений насип круглої в плані форми на краю мису лівого берега Кривої Руди. Добре помітний з шосе сс. Василівка — Горбані.
3	0,70	30	Розораний, великий курган, насип якого частково використаний при будівництві шляхового полотна.
4	0,45	25	Розорюється, дещо неправильної округлої форми, на поверхні траплялися знахідки кісток тварин.

* Рис. 7, 9, 11, 22-23 див. на с.3 обкл.

Таблиця 3. Василівка, с., Козельщинський район. Група курганів I.

сільського клубу, на підвищенні плато. Абсолютна висота цього підвищення — понад 76,0 м. Складається з трьох насипів, розміщених компактно на сільському кладовищі і прилеглому з півдня городі (рис.1:13). Курган № 1 — найвищий у групі, задернований, на насипу відзначені могили поч. ХХ ст. (рис.7). Інші два — розташовані на південь і південний схід від насипу № 1, один — задернований, інший — розорюється. Висота курганів — 0,3-3,3 м, їх діаметри — 15-30 м (рис.1:13) (таблиця 4).

Вірогідно, у складі групи, дещо на північний схід, у межах сучасних орних угідь, знаходився й майдан, рештки якого вже давно знищені вибиранням ґрунту. Принаймні, він згадується у матеріалах анкетування Центрального статистичного комітету 1873 р. як Костиріна Могила, споруда кільцеподібної форми, із заглибиною у центрі, що має «окружність» 51 саж. (Макаренко, 1917, с.23).

Група курганів потрапляє до проектного земельного ділянки Галещинського родовища. Вона має стати об'єктом стаціонарних археологічних досліджень. Проте, враховуючи наявність кладовища, варто розглянути можливість дослідження лише дрібних насипів курганів, а великий залишити недоторканим, до перенесення сільського кладовища.

14. Група курганів III розташована на схід від села, за 1,1 км від сільського клубу, на розораному підвищенні плато. Абсолютна висота цього підвищення — близько 76,0 м. Складається з двох насипів, розміщених компактно ланцюжком у меридіональному напрямку (рис.1:14). Обидва кургани розорюються, мають висоту 0,3-0,4 м при діаметрі 16-20 м.

Група курганів потрапляє до проектного земельного ділянки Галещинського родовища. Вона має бути досліджена.

15. Курганоподібний насип 1. Поодинокий, подібний до розораного кургану, оплилий насип, знаходиться на підвищенні плато лівого берега річки, поряд із заораним степовим блюдцем, має абсолютну висоту 75,1 м. Розташований за 1,1 км

на схід від сільської школи (рис.1:15). Він немовби продовжує вісь розташування курганів групи III, знаходячись від них на південь за 0,3 км.

Висота насипу — 0,4 м, діаметр — 12x18 м. Насип овальної форми, з оплилими обрисами. Розорюється.

Потрапляє до меж ділянки Галещинського родовища і має бути перевірений археологічними методами щодо встановлення факту причетності останнього до групи археологічних поховальних старожитностей.

Горбані, с., Новогалещинська сел. р., Козельщинський р-н (вододіл рр. Крива Руда і Рудька — лівий берег рр. Псел — Дніпро).

16. Група курганів II знаходиться на панівному підвищенні вододілу, висотою 78,0-78,5 м, розташованому між сс. Горбані і Заруддя, ближче до першого (рис.1:16), переважно на території, адміністративно належній Бондарівській сільській раді. Кургани розміщені трьома сусідніми компактними скупченнями, на відстані 50-80 м між мікрогрупами, на підвищеннях вододілу, за 0,6-0,8 км на північний захід від центру Горбанів та в 0,8 км на схід від середньої школи с.Заруддя (рис.1:16).

Складається з 14-ти, здебільшого розораних, насипів, висотою 0,3-1,1 м і діаметром 15-36 м. Курган № 1 — найвищий у групі, лише по центру, в широтному напрямку, задернований та з півдня вкритий насадженнями лісосмуги. Він має абсолютну позначку висоти в 79,6 м. Всі інші насипи розорюються.

У 1950-х рр. більшість з курганів мали висоту 0,7-1,0 м, а то й більше, круті схили, переважно округлі обриси. На початку 1960-х рр., у зв'язку зі зменшенням площі орних земель Кременчуцького району, внаслідок заповнення Кременчуцького водосховища, насипи курганів вирівнювалися малопотужними бульдозерами задля забезпечення доступу на них сільськогосподарської техніки. Таким чином, досить значні за розміра-

Таблиця 4. Заруддя, с., Кременчуцький район. Група курганів II

№ п/п	Висота, м	Діаметр, м	Стан
1	3,30	30	Добре збережений задернований, круглий у плані і напівкулястий у перетині крутий курган, оточений могилами кладовища. На поверхні помітні рештки горбків могил поч. ХХ ст. Поли поросли кушами й оточені могилами кладовища (рис.7).
2	0,40	17	Задернований, у південно-східній частині кладовища.
3	0,30	15	Розораний. Помітна пляма розтягнутого викиду.

№ п/п	Висота, м	Діаметр, м	Стан
<i>Мікрогрупа I</i>			
1	0,90-1,1	30x36	Добре збережений, зрізаний по верху бульдозером, частково задернований, круглий у плані і сегментоподібний у перетині курган, південна пола якого розташована у лісосмузі. На поверхні зібрані кістки людини, розтягнуті оранкою, та окремі уламки кісток тварин. По центру зверху помітне розтягнуте плугами коло розораного викиду впускного поховання доби раннього залізного віку. Абс. висота — 79,6 м.
2	0,40	17	На третину задернований, південна пола у лісосмузі. Більша частина насипу розорана. Вірогідно, також має подібний викид.
3	0,60	15x18	Розораний. Помітна пляма розтягнутого викиду. Напевне, на насип нагорнута частина масиву насипу кургана № 1.
4	0,50	22	Розораний, круглої форми.
5	0,45	20	Розорюється. Є просів у центрі.
6	0,65	25	Теж саме. Сліди вирівнювання насипу.
<i>Мікрогрупа II</i>			
7	0,55	20	Практично задернований, зі слідами тригопункту на вершині, круглий у плані. Вершина зрізана бульдозером для забезпечення проїзду на угіддя. Пола поросли деревами й кущами.
8	0,70	26	Розораний, чітких круглих обрисів, з кільцем просілого рівчака. У 1950-х рр. мав висоту до 1,1 м. Вирівнювався бульдозером.
9	0,30	15	Розораний невеликий насип, зі слідами виямки від вибирання ґрунту поряд, з південного боку.
10	0,45	20	Розораний. Східна пола розташована у прорідженій лісосмузі.
11	0,65	22	Розораний, чітких круглих обрисів. У 1950-х рр. мав висоту понад 1,3 м. Вирівнювався бульдозером.
12	0,35	16	Дуже розораний.
<i>Мікрогрупа III</i>			
13	0,35	15	Невеликий круглий у плані курган, значно пошкоджений оранкою.
14	0,30	18	Дуже розораний.

Таблиця 5. Горбані, с., Кременчуцький і Козельщинський райони. Група курганів II.

ми кургани були практично знищені, а їх основи перетворилися у невеличкі пагорби.

Результати детального огляду та принагідних обмірів зведені до таблиці 5 за мікрогрупами.

Група курганів потрапляє до проектного земельного ділянки Галещинського родовища. Вона має стати об'єктом стаціонарних археологічних розкопок і повинна бути повністю досліджена.

17. Група курганів I розташована на трохи нижчому підвищенні вододілу, висотою 76,5-77,0 м, ближче до села (рис.1:17). Кургани розміщені компактним скупченням на відстані 15-30 м один від одного, за 0,6 км на північний захід від центру Горбанів та за 0,2-0,3 км на південь від групи курганів II, переважно на території, адмі-

ністративно належній Бондарівській сільській раді (рис.1:17).

Складається з 4-х розораних насипів, висотою 0,4-0,7 м і діаметром 18-26 м. Всі насипи розорюються. Курган № 2 розташований поза межами земельного ділянки Галещинського родовища, на землях Новогалещинської селищної ради, всі інші — на території Бондарівської сільської ради і потрапляють до меж майбутнього кар'єру.

У 1960-х рр. кургани вирівнювалися бульдозером для їх введення до сільськогосподарської сівозміни.

Результати огляду та обмірів подані у таблиці 6.

Всі насипи мають стати об'єктами охоронних археологічних досліджень і повинні бути повністю досліджені.

Таблиця 6. Горбані, с., Кременчуцький і Козельщинський райони. Група курганів І.

№ п/п	Висота, м	Діаметр, м	Стан
1	0,6	26	Зрізаний по верху бульдозером, частково задернований, у лісосмузі.
2	0,40	18	На сьогодні задернований, західна пола підрізана старою дорогою. Насип розорювався.
3	0,50	20	Розораний.
4	0,40	22	Дуже розораний, круглої форми.

17а. Курганоподібний насип 1. Поодинокий, схожий на розораний курган, підрізаний довготривалим грейдуванням польової дороги і під'їзду до знесеної частини села, насип розташований на підвищенні плато другої тераси правого берега р.Рудька, неподалік від решток хатищ знесеної частини с.Горбані, за 0,5 км на північний захід від сучасного центру населеного пункту (рис.1:17а). Насип тяжіє з південного боку до вже описаних вище курганів групи II, знаходячись від них на південь за 0,11 км. Має абсолютну висоту 77,3 м. Вірогідно у 1960-х рр. підсипався для спорудження на кургані тимчасового тригопункту, сліди якого ще помітні.

Висота — 0,8 м, діаметр — близько 16 м. Насип має овальну форму, видовжену в меридіональному напрямку, оплилі обриси. Західна пола розорюється.

Насип потрапляє до меж проекрованої ділянки Галещинського родовища і має бути досліджений археологічно.

18. Група курганів III знаходиться на краю плато вододілу, зверненому до долини р.Рудька, висотою 76,4-76,6 м, неподалік від села. Кургани розміщені компактним ланцюжком, орієнтованим у меридіональному напрямку, протяжністю 0,25 км, за 0,8-1,0 км на північ від центру Горбанів та за 0,75-0,80 км на схід від групи курганів II (рис. 1:18).

Складається з 3-х розораних насипів, висотою 0,4-0,7 м і діаметром 18-30 м. Всі вони розорюються, розташовані поза межами землевідводу Галещинського родовища, в адміністративних межах Новогалещинської селищної ради.

Ревівка, с., Бондарівська с. р., Кременчуцький р-н (правий берег р.Рудька — лівий берег рр. Псел — Дніпро).

19. Група курганів II розташована на підвищенні плато другої тераси, висотою 76,5 м, за 0,65 км на північний схід — північ від села. Кургани розміщені компактним скупченням, про-

тяжністю 0,12 км, орієнтованим у меридіональному напрямку, за 0,9 км на захід від центру Горбанів та в 0,5 км на південь від групи курганів I, описаної з прив'язкою до Горбанів (рис.1:19).

Складається з 3-х дуже розораних насипів, висотою 0,4-0,6 м і діаметром 12-25 м. Всі насипи розорюються. Більший курган зі складу групи свого часу мав висоту 1,7 м, з абсолютним значенням 77,2 м. Насипи «вирівнювалися» бульдозером з метою забезпечення суцільної оранки сільськогосподарських угідь у 1960-х рр.

Група курганів потрапляє до меж проектового землевідводу ділянки Галещинського родовища і має бути досліджена.

Заруддя, с., Бондарівська с. р., Кременчуцький р-н (лівий берег р. Крива Руда — рр. Рудька — Псел — Дніпро).

20. Заруддя II. Селище другої чверті I тис. н.е. Ще одне селище пізньоримського часу уздовж течії річок Крива Руда та Рудька виявлене на південних схилах першої надзаплавної тераси лівого берега першої з річок, на південній околиці с.Заруддя (колишнє с.Крива Руда), за 0,35-0,30 км від південного краю населеного пункту. Рештки селища позначені уламками кераміки черняхівської культури, що зустрічаються на площі близько 1,5 га (уздовж схилу — на 300-350 м, а в ширину — 40-50 м). На північний схід від поселення, на вершині терасового підвищення, розташований майдан «Могила Бурнаса» (рис.1:20; 10:20).

Площа пам'ятки майже повністю розорюється і використовується під посіви. Задернована лише півніжна частина схилу тераси.

Серед знахідок на селищі — майже винятково уламки кераміки, як кухонної, так і столової, практично відсутні остеологічні матеріали. З уламків кухонного посуду з шерехатою поверхнею — фрагмент різко відігнутого вінця, потовщеного з обох країв, та уламок приденної частини кухонного горщика на пласкому дні з масивним утором (рис.8).

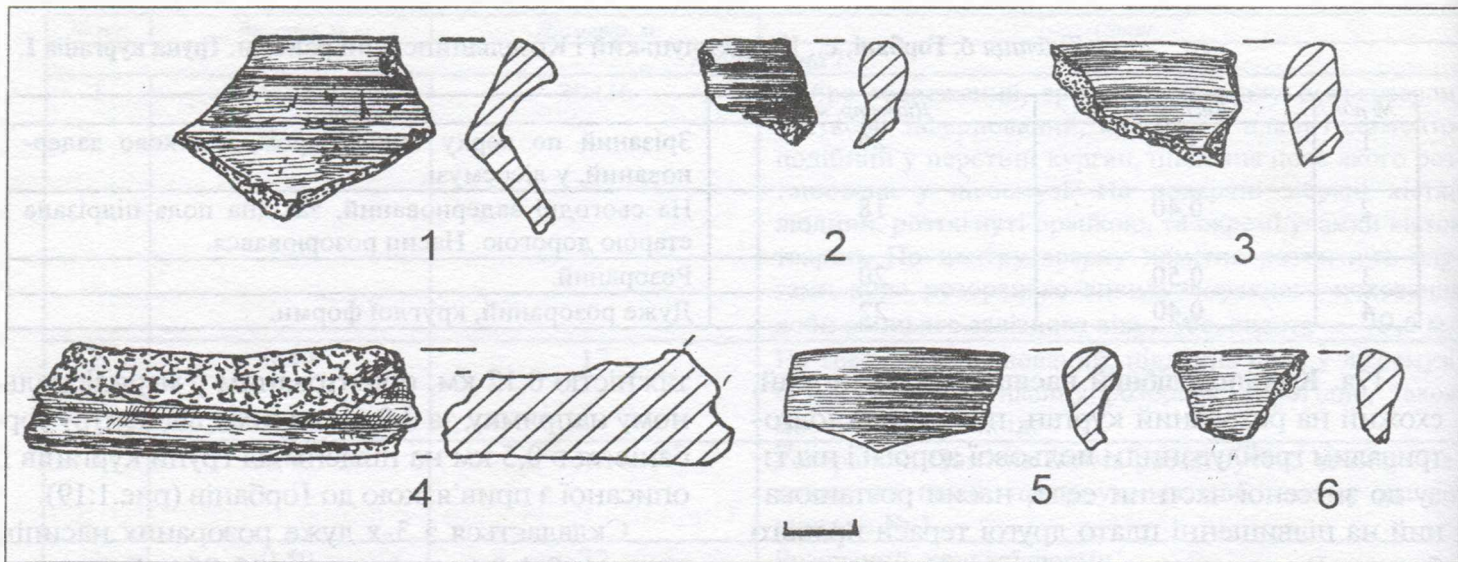

Рис. 8. Заруддя II. Знахідки. Кераміка.

1-4 — підйомні матеріали; 5-6 — шурф.

Столової сіролискованої кераміки, як і зазвичай, значно менше, тому назвемо серед трьох уламків лише один фрагмент краплеподібного вінця миски (рис. 8:4). Крім того, на поверхні селища знайдено шматок залізної крищі.

Для встановлення наявності та потужності культурних нашарувань, селище у центральній частині, обабіч польової ґрунтової дороги від села у заплаву, було прошурфоване (2х1 м). Шурф виявив таку стратиграфічну ситуацію:

- 0-0,23 (0,25) м — дерново-орний шар;
- 0,23 (0,25)-0,6 м — культурні нашарування з матеріалами другої чверті I тис. н.е., світлочорний суглинок із вкрапленнями глини;
- 0,6 м і глибше — передматерик, сірий суглинистий супісок (рис. 12).

Знахідки із культурного шару нечисленні, сконцентровані, переважно, у верхній частині заповнення. Серед них — уламки стінок кухонного посуду, фрагмент краплеподібного вінця сіролискованої столової миски та частина стінки рожево-сіроглиняної амфори пізньоримського часу.

Селище пізньоримського часу Заруддя II є нововиявленим об'єктом археології, котрий входить до складу скупчення пам'яток черняхівської культури уздовж верхніх частин течій рр. Рудька та Крива Руда, виявлених розвідковими роботами на території Біланівського родовища та прилеглих до нього територій (Супруненко, Шерстюк, 2006, с. 21-45).

Східна периферія поселення розташована на межі землевідводу, із західного краю Галещинського родовища. Не потрапляючи, таким чином, до його меж, при подальших проектних роботах щодо можливого розширення площі кар'єру та

відвалів, необхідно врахувати наявність поряд із ділянкою майбутнього гірничо-видобувного об'єкту промисловості цієї археологічної пам'ятки черняхівської культури.

21. Курган 1. Могила Бурнаса (Бурмаса).

Рештки зруйнованого насипу великого майдану знаходяться на краю невеликого мису південного схилу лівого берега річки, за 0,2 км на південь від околиці Заруддя та в 0,7 км на північ від сусіднього с. Василенки (куток Василяни) (рис. 1:21; 10:21). Рештки майдану описані (з прив'язкою до с. Василенки, курган I) у ході розвідок 2006 р. з обстеження ділянки та прилеглої території Біланівського родовища залізистих кварцитів (Супруненко, Шерстюк, 2006, с. 16, рис. 1:14). Насип відомий за описом в матеріалах Центрального статистичного комітету 1873 р. (Макаренко, 1917, с. 24). Цікаво навести дані з цього опису, що істотно впливає на культурно-хронологічну атрибуцію пам'ятки: «городок» біля хут. Заруддя, навкруги 46 саж., підвищується у вигляді курганоподібного насипу, із заглибиною посередині, в якій знаходиться підвищення у вигляді столу; проти входу — ще 5 насипів, що мали назву Бурти: по правий бік від входу — два, довжиною 20 та 23 саж., зліва — три, довжиною 14, 20 і 22 саж. та шириною по 3 саж. (Макаренко, 1917, с. 24).

За інформацією місцевих жителів, руйнування майдану проходило у середині 1990-х років, і ґрунт з нього був використаний для підсилення шосе. Насип мав досить значні розміри, про що може свідчити і відносна позначка його висоти за топографічними картами 1950-х років (+3,0 м). Абсолютне значення для цього підви-

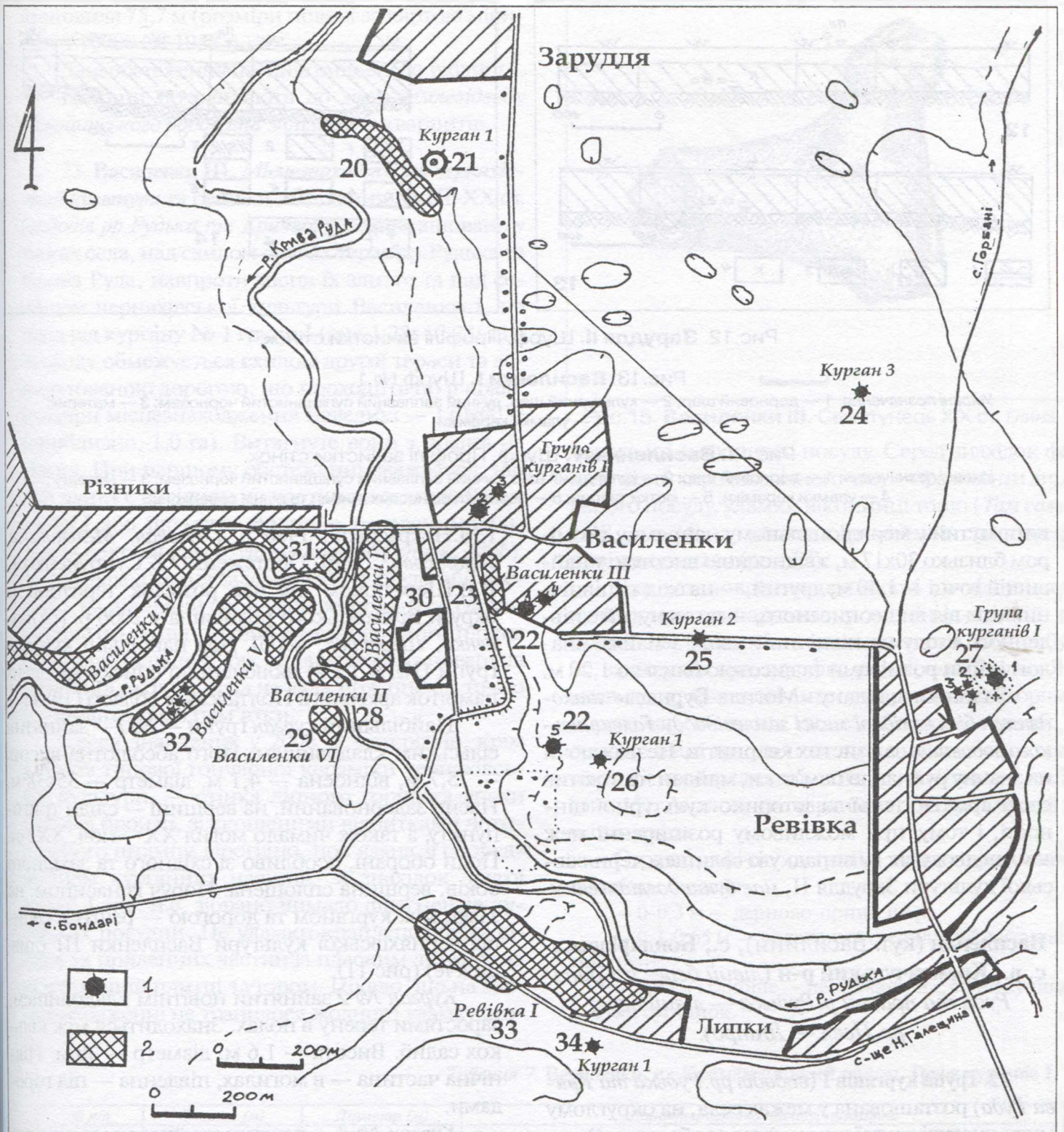

Рис.10. Василенки — Ревівка, сс. Картохема розташування обстежених пам'яток.

шення становило 78,9 м. Також повідомлялося старожилами, що посеред насипу знаходилася досить велика заглибина, можливо, сліди добування селітри.

На сьогодні рештки майдану представлені двома, витягнутими у різному напрямку, підвищеннями, що, скоріше за все, є залишками, відповідно, західної та північно-східної піл зруйнованого селітроварам кургану. В центрі колиш-

нього насипу підвищення відсутні, ґрунт у цьому місці вибраний до рівня навколишньої денної поверхні. Як і селище пізньоримського часу (черняхівської культури) Заруддя II, що знаходиться на південь та південний захід від решток кургану, на схилі, територія колишньої Могили Бурнаса розорюється.

Рештки майдану збереглися, як вже зазначалося, у вигляді двох пагорбів: перший, вищий,

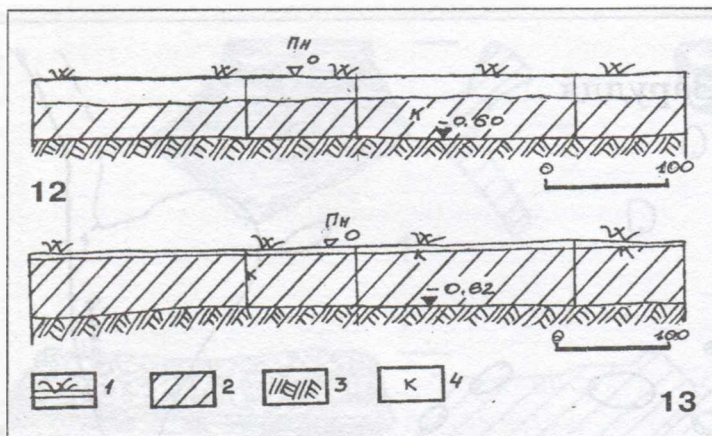

Рис. 12. Заруддя II. Шурф. Профілі зачистки стінок.

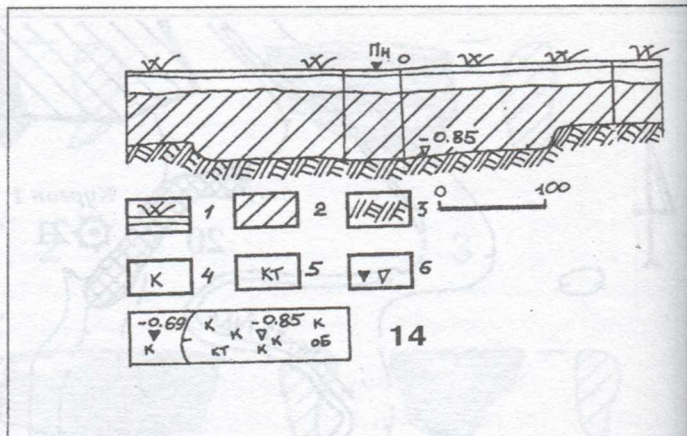

Рис. 13. Василенки I. Шурф № 1.

Умовні позначення: 1 — дерновий шар; 2 — культурний шар, лучний заплавної супіщанистий чорнозем; 3 — материк; 4 — уламки кераміки.

Рис. 14. Василенки IV. Шурф. Профілі зачистки стінок.

Умовні позначення: 1 — дерновий шар; 2 — культурний шар, лучний заплавної супіщанистий чорнозем; 3 — материк; 4 — уламки кераміки; 5 — кістки тварин; 6 — позначки відносних глибин та рівнів поверхонь.

витагнутий у меридіональному напрямку, розміром близько 30x17 м, з відносною висотою у найвищій точці — 1,40 м; другий, — на схід та північний схід від вищеописаного, — витягнутий з південного сходу на північний захід, з майже аналогічними розмірами та висотою близько 1,20 м.

Залишки майдану «Могила Бурнаса» знаходяться біля західної межі землевідводу Галещинського родовища залізистих кварцитів. Незважаючи на значну руйнацію пам'ятки, майдан не втратив своєї археологічної та історико-культурної цінності, і тому, при можливому розширенні меж землевідводу, як і у випадку із селищем черняхівської культури Заруддя II, має бути дослідженим.

Василенки (кут. Василяни), с., Бондарівська с. р., Кременчуцький р-н (лівий берег р. Крива Руда та правий р. Рудька — лівий берег рр. Псел — Дніпро).

22. Група курганів I (вододіл рр. Рудька та Крива Руда) розташована у межах села, на округлому мису-виступі другої тераси правого берега р. Рудька та лівого — р. Крива Руда, за 0,4 км на схід від місця їх злиття, фактично, на краю тераси, відносною висотою 5-6 м над рівнем заплави, серед сільської житлової забудови (рис. 1:22; 10:22). Кургани та їх рештки витягнуті ланцюжком у близькому до меридіонального напрямку, — з північного заходу — півночі на південний схід — південь, на 0,5 км.

Група складається із 5-ти порівняно значних курганів. Оглядалися Л.М.Луговою у 1982 р. та

Г.М.Некрасовою 1986 р. (Луговая, Мельникова, Некрасова, 1986). Обстежені О.Б.Супруненьком і В.В.Шерстюком під час розвідок території та округи Біланівського родовища у 2006 р. (Супруненько, Шерстюк, 2006). Два найбільші кургани групи (№№ 1 і 2) включені до списку місцевих пам'яток археології Полтавської області (1984 р.).

Найбільший курган групи — № 1 — зайнятий сільським кладовищем. Його абсолютна висота — 75,7 м, відносна — 4,1 м, діаметр — 35x38 м. Насип задернований, на вершині — сліди тригопункту, а також чимало могил ХХ — поч. ХХІ ст. Поля оборані, особливо зі східного та західного боків, вершина сплюснена. Поруч із насипом, на захід, між курганом та дорогою — рештки селища черняхівської культури Василенки III (див. нижче) (рис. 11).

Курган № 2 зайнятий новітнім кладовищем, заростями терену в полах. Знаходиться між кількох садиб. Висота — 1,6 м, діаметр — 30 м. Північна частина — в могилах, південна — під городями.

Курган № 3 — рештки зруйнованого насипу, висотою 0,8 м, діаметром — 30x40 м, абсолютна висота — 76,1 м. Поритий, знаходиться під кушами бузку, терну та між садибами.

За курганом № 1 помітні сліди насипу № 4. Це невеликий курган, висотою до 0,5 м і діаметром близько 18 м, зайнятий рештками саду та городом.

Насип № 5, найпівденніший у групі, знесений у 1970-х рр. Від нього залишився зритий останець, висотою місцями 0,5-0,6 м і діаметром 15x20 м. Абсолютна відмітка висоти на насипу

становила 75,7 м (розміри подані за картою мірилом 1:10000 см 1953 р.).

Дані обстеження насипів вміщені до таблиці 7.

Кургани потрапляють до меж землевідводу Галещинського родовища залізистих кварцитів.

23. Василенки III. Місцезнаходження черняхівської культури та рештки поселення XVIII-XX ст. (вододіл рр. Рудька та Крива Руда) розташоване у межах села, над схилом других терас рр. Рудька та Крива Руда, навпроти місця їх злиття та над селищем черняхівської культури Василенки I, на захід від кургану № 1 групи I (рис. 1:23; 10:23; 11). Зі сходу обмежується схилом другої тераси та асфальтованою дорогою, що проходить по її краю. Розміри місцезнаходження невеликі — 170x60 м (приблизно, 1,0 га). Витягнуте воно з півдня на північ. При першому обстеженні вважалося, що цей пункт є висілком чи частиною селища Василенки I, або, що менш вірогідно, розораним ґрунтовим некрополем (Супруненко, Шерстюк, 2006). Місцезнаходження задерноване (у південній частині), на північній периферії розорюється і використовується під городи. Можливо, його площа була дещо більшою, так як задернована поверхня південної околиці села не дала можливості точно встановити межі пам'ятки.

Серед знайдених у 2006 р. матеріалів, крім уламків типової гончарної кераміки черняхівської культури, — стінка ліпного горщика епохи ранньої бронзи, зі скошеними відбитками чотирикутного штамп, вірогідно, пов'язана зі спорудженням курганних насипів. Зі знахідок другої чверті I тис. н.е. зібрано чимало фрагментів кухонних посудин. Це уламки краплеподібних вінець та приденних частин із п'ястком та на підставочній плитці з утором. Цікаво, що на місцезнаходженні не трапилося жодного уламку сто-

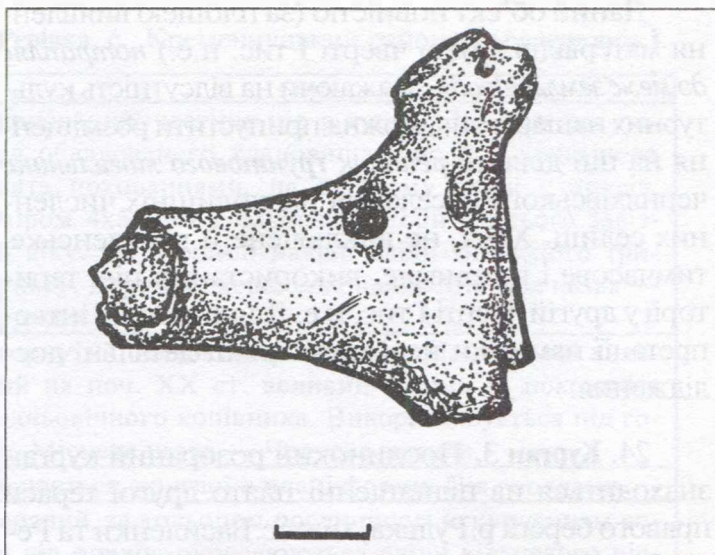

Рис. 15. Василенки III. Свистунець XIX ст. Глина.

лового чи амфорного посуду. Серед знахідок фіналу пізньосередньовічного часу — фрагменти димленого посуду, уламки віконниці тощо (Там само, с. 18, рис. 24), а також керамічний свистунець новітнього часу (рис. 15).

Для встановлення наявності чи відсутності культурних нашарувань у північно-східній та східній частинах місцезнаходження в 2007 р. було закладено три шурфи, розмірами 2x1 м. Як виявилось, археологічних нашарувань пізньоримського часу на площі місцезнаходження немає, в орному шарі траплялися лише фрагменти кераміки пізньосередньовічного та новітнього часів (рис. 15). Аналогічна картина спостерігалася й у всіх шурфах.

Стратиграфічну ситуацію можна представити таким чином:

- 0-0,3 м — дерново-орний шар;
- 0,3-0,65 м — похований стерильний суглинистий ґрунт;
- 0,65 м і глибше — передматерик, сірий супіщанистий суглинок.

Таблиця 7. Василенки, с., Кременчуцький район. Група курганів I.

№ п/п	Висота (м)	Діаметр (м)	Характеристика насипу, примітки
1	4,1	35x38	Задернований, зайнятий діючим кладовищем. Абсолютна висота — 75,7 м, на вершині — сліди тригопункту. Поли обрані, особливо зі східного та західного боків, вершина сплющена (рис. 11). Поруч — місцезнаходження черняхівської культури Василенки III.
2	1,6	30	Задернований, зайнятий сучасним кладовищем, на поверхні — зарості терену. Знаходиться серед хат. Північна частина — в могилах, південна — під городями.
3	0,8	40x30	Поритий, знаходиться під кущами, поряд із садибами. Абсолютна висота — 76,1 м.
4	0,5	18	Частково задернований.
5	0,6	15x20	Знесений, збереглися рештки у вигляді останця. Абсолютна висота насипу становила 75,7 м.

Даний об'єкт повністю (за площею виявлення матеріалів другої чверті I тис. н.е.) *потрапляє до меж землевідводу*. Зважаючи на відсутність культурних нашарувань, можна припустити розміщення на цій ділянці *рештотк ґрунтового могильника* черняхівського населення навколишніх численних селищ. Хоча, не виключене й поселенське, тимчасове і нетривале, використання цієї території у другій чверті I тис. н.е. Для точнішої інтерпретації пам'ятки необхідні більш детальні дослідження.

24. Курган 3. Поодинокий розораний курган знаходиться на підвищенні плато другої тераси правого берега р.Рудька, між сс. Василенки та Ревівка, за 0,8 км на схід — північний схід від першого населеного пункту (рис.1:24; 10:24). Має абсолютну висоту 75,9 м. Вірогідно, у 1960-х рр. зритий бульдозером. Висота — 0,4 м, діаметр — близько 15 м. Насип має округлу форму, оплилі обриси. Інтенсивно розорюються.

Насип потрапляє до меж проекрованої ділянки *Галещинського родовища і має бути досліджений археологічно*.

25. Курган 2. Ще один поодинокий розораний курган, пошкоджений прокладанням польової дороги на с.Ревівка, розташований над схилом плато другої тераси правого берега р.Рудька, в 0,25 км на південний схід від Василенок (рис. 1:25; 10:25). Має абсолютну висоту 75,3 м. Відносна висота — 0,3-0,4 м, діаметр — понад 20 м. Меридіонально розташовані поли розорюються, через центр проходить польова дорога.

Насип потрапляє до меж проекрованої ділянки *Галещинського родовища і має бути досліджений*.

26. Курган 1 (правий берег р. Рудька) знаходиться на підвищенні другої тераси правого берега, за 0,25 км від південно-східної — південної околиці села (зокрема, кургану № 5 групи I), та за 0,22 км на північний схід від зруйнованої свиноферми (рис.1:26; 10:26). Розорюється, висота насипу — 0,35 м, діаметр — 23 м. На тлі ріллі виділяється світлим кольором наявного в масиві суглинистого викиду. На поверхні, при огляді 2006 р., знайдено шматок крейди.

Насип потрапляє до меж проекрованої ділянки *Галещинського родовища*.

Ревівка, с., Бондарівська с. р., Кременчуцький р-н (правий берег р.Рудька — лівий берег рр.Псел — Дніпро).

27. Група курганів I, у складі 4-х насипів, виявлена в ході розвідки округи Біланівського родовища залізистих кварцитів у 2006 р. (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.16, рис.19). Тоді був обстежений лише великий задернований курган, розташований у північно-східній частині сільського кладовища, на окремому мису другої тераси правого берега р.Рудька, відомого серед місцевих жителів під назвою Тальний горб. Курган мав позначену на картах мірилом 1:10000 см висоту в 3,0 м, займаючи панівне підвищення на північно-східній околиці села (рис.1:27; 10:27). Абс. відмітка висоти його насипу становить 77,8 м.

Курган, що отримав № 1, здійснюється посеред кладовища, межі якого ще в 1930-х рр. були обнесені валом, висотою до 1 м (рис.9). Східна пола цього насипу вкрита похованнями, поряд є просів, розміром 4x5 м. На вершині наявні сліди тригопункту. Пронівельована висота насипу № 1 — 3,45 м, діаметр — 35x38 м. Вершина дещо сплюснена. Місцева назва кургану — Басурманська могила.

На південний захід від кладовища, відповідно, за 30-70 м від насипу № 1, в ході обстежень 2007 р. виявлені ще три кургани, насипи яких дуже розорані, або також згорнуті бульдозером. Висота цих курганів — 0,4-0,7 м, їх діаметр — 18-25 м (рис.10:27).

З насипом групи № 2 пов'язаний досить цікавий переказ, отриманий від місцевого старожила, Павла Васильовича Рєви (нещодавно помер, у віці 104 роки). За його словами, менший курган, поблизу Басурманської могили, мав досить-таки інтригуючу назву — Чортова. На початку ХХ ст. місцеві селяни спробували розкопати насип, бо виорали посеред нього великий камінь. Практично під ним знайшли поховання чоловіка, «з кінською головою» поряд. Це викликало страх, тому могилу освятили, а насип чоловіки розкидали лопатами навкруги. До речі, це стримало розширення кладовища в бік невеликих курганів... На сьогодні ці насипи зайнятігородами.

Результати детального огляду включені до таблиці 8.

Група курганів *потрапляє до меж проектового землевідводу ділянки Галещинського родовища і має бути досліджена*. Розкопки кургану № 1 необхідно проводити після перепоховання новітніх поховань кладовища.

Таблиця 8. Ревівка, с., Кременчуцький район. Група курганів I.

№ п/п	Висота, м	Діаметр, м	Стан
1	3,45	35x38	Задернований, частина піл в кушах. Знаходиться посеред обвалованого кладовища (рис.9). Східна пола зайнята похованнями, на східному схилі є просів, розміром 4x5 м, від поховання доби раннього залізного віку. На вершині наявні сліди знищеного тригопункту. Вершина дещо сплюснена. Місцева назва — Басурманська могила.
2	0,70	25	Розгорнутий селянами, розораний. На вершині виявлений на поч. ХХ ст. великий камінь та поховання середньовічного кочівника. Використовується під городи. Місцева назва — Чортова могила.
3	0,55	20	Розорюється, круглої в плані форми. Під городами.
4	0,40	18	Розораний, за кольором рослинності і скупченням вологи від опадів, окреслюються сліди кільцевого рівчака.

**Василенки, с., Бондарівська с. р.,
Кременчуцький р-н (лівий берег р. Крива Руда
та правий р. Рудька — лівий берег
рр. Псел — Дніпро).**

28. **Василенки II.** Куток Василини. Рештки стійбища — *місцезнаходження* матеріалів *доби бронзи (правий берег р. Рудька).*

Рештки стійбища доби ранньої бронзи та раннього залізного віку знаходяться на краю мису правого берега річки, за 0,15 км на захід-південний захід від південної околиці села (кутка Василини), на південь від селища черняхівської культури Василенки I (рис.1:28; 10:28). Виявлені у 2006 р. Полтавською археологічною експедицією ДП НДЦ «ОАСУ» ІА НАН України, під час розвідок на території Біланівського родовища залізистих кварцитів (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.26-27, рис.1:19; 12:15). Шурфування території цього об'єкту у 2007 р. не проводилося.

Певно, на деякій частині рештки стійбища та селище другої чверті I тис. н.е. перекриваються, про що свідчать окремі знахідки доби ранньої бронзи на південній периферії поселення черняхівської культури. Площа стійбища встановлюється лише приблизно, як 80x40 м (близько 0,5 га), адже вся його поверхня вкрита луками. Матеріали епохи бронзи виявлені на глибині 0,85-1,00 м, скіфського часу — дещо вище.

Певно, даний об'єкт є рештками стійбища епохи бронзи, що у пізніші часи було перекрите та замулене річковими відкладеннями.

Воно повністю *потрапляє до ділянки землевідводу родовища*, у її південно-західному куті. Для остаточного з'ясування наявності археологічних нашарувань на інших частинах окресленої площі

стійбища та доцільності проведення на ньому охоронних досліджень необхідно провести додаткове шурфування, а, за необхідністю, — розкопки.

29. Василенки VI. Поселення епохи ранньої бронзи (лівий берег р. Рудька).

Розвідками минулого року навпроти решток стійбища Василенки II, на лівому березі річки, в зачистці оголень стінок котловану трубопроводу, відзначена наявність матеріалів доби ранньої бронзи (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.27-28, рис.1:20; 12:17). Рештки поселення розташовані за 0,3 км на південний захід від південної частини села, у межах незначного підвищення в заплаві (рис.1:29; 10:29).

Цьогорічними роботами ця ділянка землевідводу Галещинського родовища піддавалася лише огляду, тому стратиграфічний зріз нашарувань запозичений із результатів попередніх робіт 2006 р.:

- 0-0,05 м — дерн;
- 0,05 - 0,45-0,63 м — культурні нашарування — мулистий луговий гумусований чорний ґрунт;
- 0,45-0,63 - 0,54-0,70 м — коричневий мулистий прошарок відкладень зотлілої органіки (болотяної рослинності);
- 0,54-0,70 м і глибше — материк — темно-сірий мул, із ґрунтовими водами.

Приблизна площа поселення, що встановлюється лише за розмірами підвищення в 0,7-1,5 м, становить 50-80x110 м (0,6 га).

Вірогідно, поселення належить до решток стійбищ доби ранньої бронзи, де необхідно, зважаючи на входження його території *до меж землевідводу Галещинського родовища* залізистих кварцитів, провести додаткові дослідження, а, за необхідністю чи виявленням більш-менш інфор-

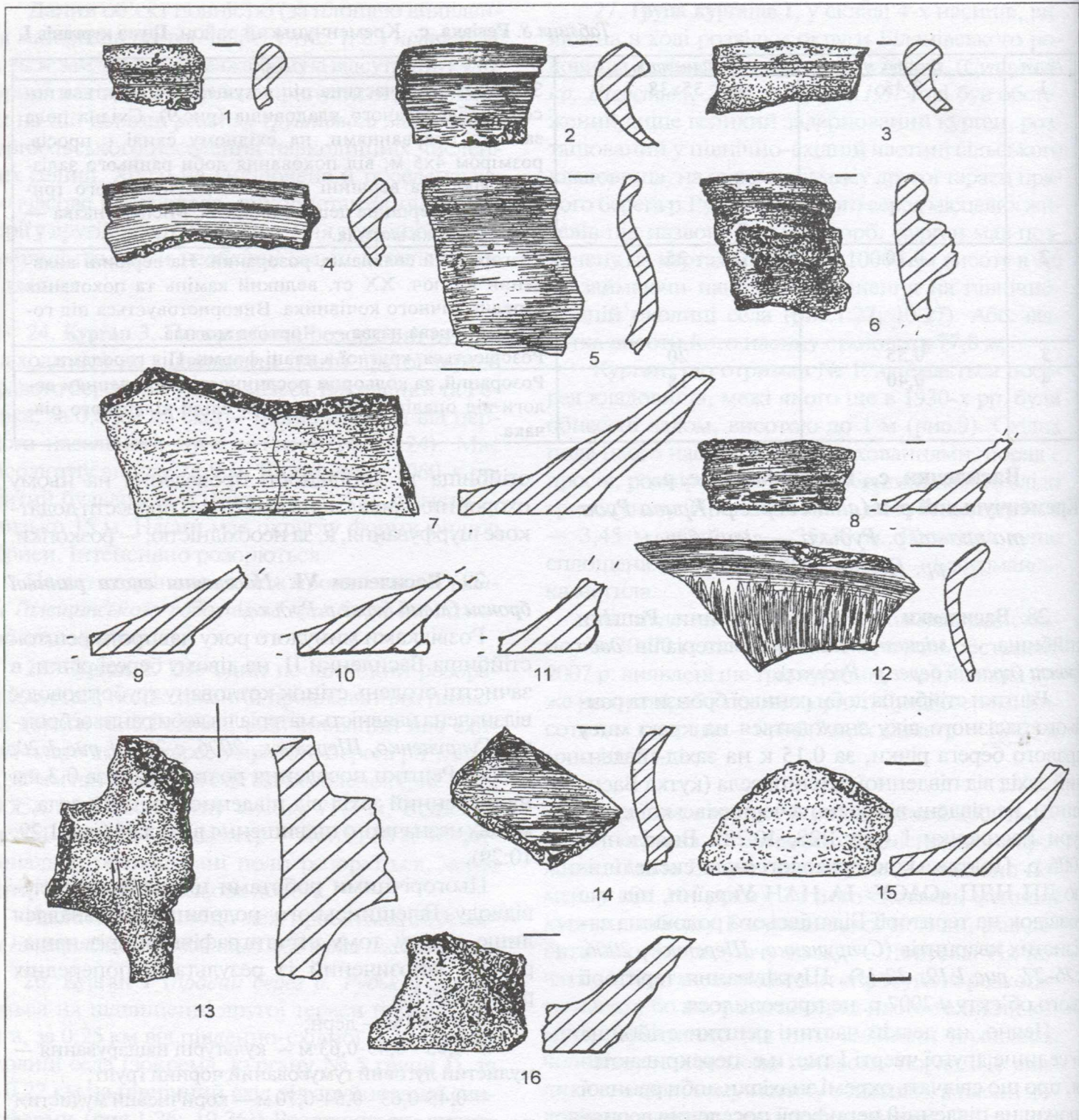

Рис.17. **Василенки I.** Підйомні матеріали. *Кераміка.*

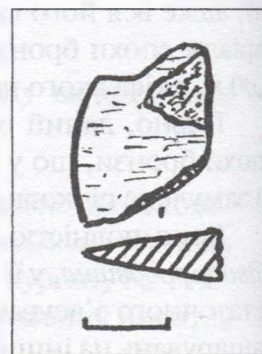
мативних культурних нашарувань, — охоронні розкопки.

30. **Василенки I.** *Куток Васи́лини. Селище другої чверті I тис. н.е. та XVIII-XX ст. (правий берег р. Рудька — лівий р. Крива Руда).*

Досить значне за розмірами поселення черняхівської культури займає виступ мисоподібного утворення правого берега у південно-західній частині села (куток Васи́лини, від назви невелич-

кого висітку, колишнього окремого села), нижче, на захід від групи курганів I та місцезнаходження Васи́ленки III (рис.1:30; 10:30). Виявлене розвідковими роботами з обстеження території Біланів-

Рис.16. **Василенки I.** Уламок леза сокири. *Бронза.*

ського родовища та прилеглих територій (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.21-26, рис.1:18; 12:14).

Селище розміщується на схилах першої тераси правого берега р.Рудька та лівого берега р.Крива Руда, якраз на схід від місця їх злиття, у межах села та на його околицях. Із півночі його межі окреслює асфальтована сільська дорога, із заходу — русла Кривої Руди і Рудьки, з півдня — спрямлений канал водотоку річки і місцезнаходження доби бронзи Василенки II, зі сходу — невелика улоговина, що відділяє першу надзаплавну терасу обох річок від другої (рис.10:30; 23). Абсолютна висота тераси у центральній частині селища — 72,2 м.

Цьогорічними дослідженнями були уточнені розміри селища. Територія поселення близька до прямокутної у плані. Поверхня мису горбкувата. Розміри селища: у напрямку з півдня на північ — близько 390 м; із заходу на схід — у різних місцях — від 120 до 200 м. Отже, площа пам'ятки складає, приблизно, 5,8 га. Встановлено, що південна межа селища фактично зникається з поселенням Василенки II.

Обстеження були спрямовані на збір підйомних матеріалів, що підтвердило культурно-хронологічну атрибуцію пам'ятки, та уточнення меж і площі, а також доповнилися шурфуванням, визначенням потужності нашарувань.

Серед підйомних матеріалів — значна кількість керамічних уламків, що характеризують матеріальну культуру селища черняхівського часу, а також новітню епоху існування села Василенки.

Невелика колекція ліпної черняхівської кераміки представлена уламками стінок та кількох придених частин горщиків на пласкому дні, без утору (рис.17:7).

Найбільш численною, звісно, є кухонна гончарна кераміка другої чверті I тис. н.е. з шерехатою поверхнею. Серед матеріалів цієї групи варто виокремити уламки краплеподібних вінець кухонних горщиків, один з яких — із закраїною зсередини на рівні шийки (рис.17:1-4). На плічку ще одного — ряди горизонтальних рельєфних заглиблень. До цієї ж групи, але іншого типу посуду, належить вінцева частина кухонного глека (?) з шерехатою поверхнею, з дуже потовщеним, відхиленим назовні вінцем та основою ручки на шийці (рис.17:6). Численними є приденні частини таких посудин, всі вони мають пласке дно, іноді без, а частіше — з наміченим чи широким уторами (рис.17:9-11).

Столовий лискований посуд представлений, як і на переважній більшості поселень цього ча-

су, меншою кількістю уламків, проте, досить виразно. Це, зокрема, фрагмент верхньої частини масивної товстостінної сіролискованої столової вази із краплеподібним вінцем, рельєфним валиком на плічку та хвилястим пролощеним орнаментом під ним (рис.17:12), уламок вінцевої частини сіролискованої миски із краплеподібним вінцем, реброва частина миски із валиковим рельєфом на плічку (рис.17:14).

Вартими уваги є зразки пізньоантичних імпортованих, в тому числі уламок горлової частини сіроглиняної амфори інкерманського типу, з основою овальною у перетині ручки (рис.17:13).

Окремо варто звернути увагу на знайдену на південній периферії селища частину двоскладової прогнutoї підв'язної бронзової фібули (рис.19). Спинка фібули різко профільована, зі збереженням отвору на місці кріплення крил пружин, з орнаментальним оформленням у вигляді горизонтальної сплющеної площадки та двох рельєфних перемичок, досягнутим повздовжним фасетуванням та старанним ограненням. Збережена довжина — 4,5 см, висота — 1,4 см, товщина у перетині — 0,2х0,4 та 0,3х0,5 см. Фібула належить до числа розповсюджених у Середньому Подніпров'ї типів і датується серединою — початком другої половини IV ст. н.е. (*Памятники...*, 1985, с.32-33, №№ 129-155; *Petrauskas*, 2003, s.262, 307, *Abb. 14; 29*).

Серед матеріалів інших епох — численні рештки життєдіяльності українського села: уламки кераміки, побутового і будівельного сміття, різноманітні індивідуальні знахідки, а саме: фрагменти заготовок і виробів із бронзи, свинцеві кулі, монети, зокрема, «денга» Російської імперії, 1735 р., карбована за правління Анни Іоанівни. Осібно треба згадати уламок лезової частини бронзової сокири епохи ранньої чи середньої бронзи (рис.16). Подібна знахідка не така вже й неочікувана, адже попередніми розвідками на поселенні виявлені окремі матеріали цього часу.

На невеликому мисовому утворенні надзаплавні, майже в центральній частині селища, було закладено шурф, розмірами 2х1 м. Стратиграфічна ситуація, за зачистками його стінок, така (рис.13):

- 0 — 0,05 м — дерн;
- 0,05 — 0,62 м — культурний шар, лучний сіро-чорний чорнозем;
- 0,62 м і глибше — передматерик, сірий суглинисто-чорноземний шар.

Майже аналогічна картина спостерігалася і під час розвідкових робіт на селищі минулого року.

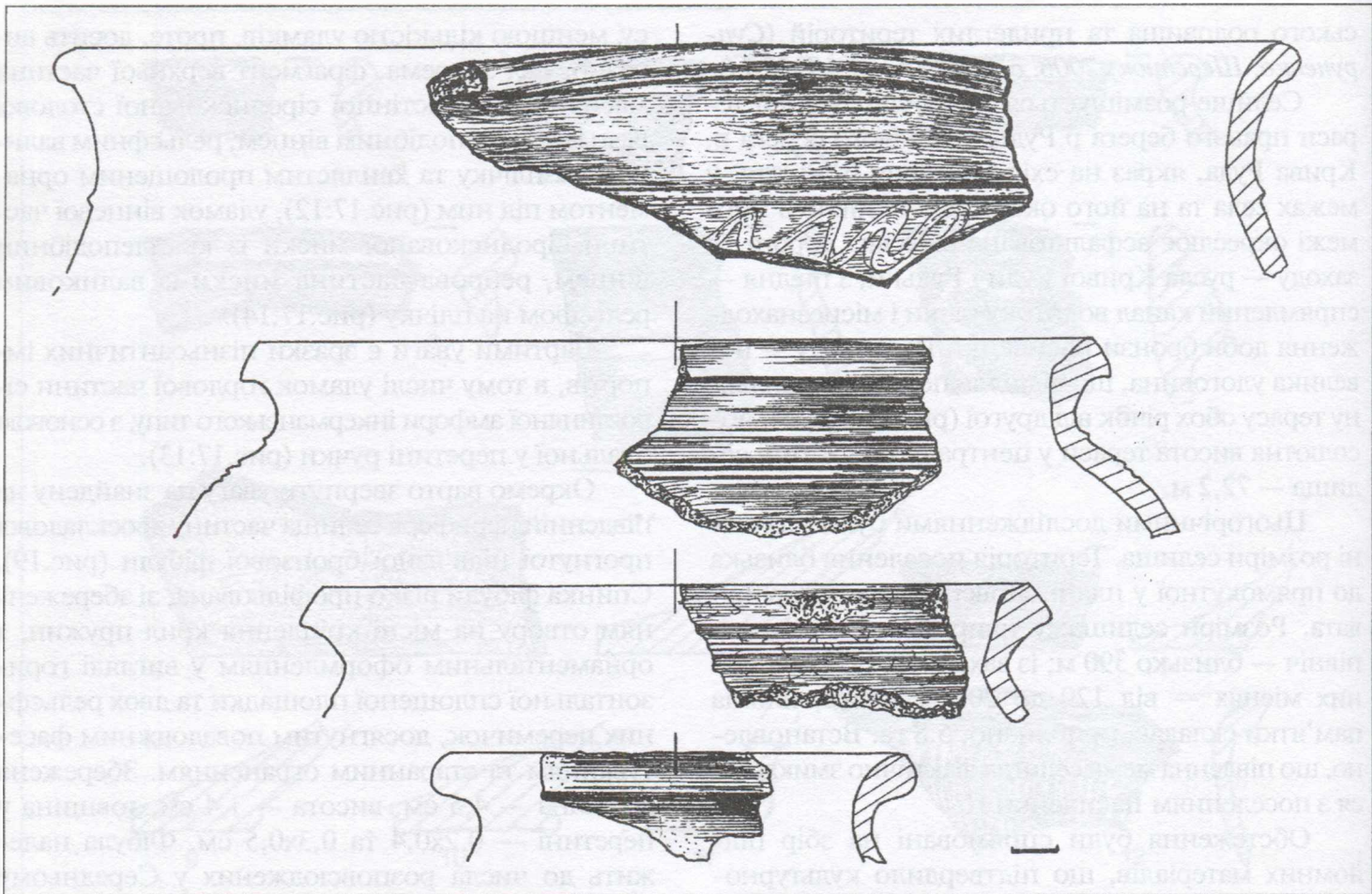

Рис.18. Василенки I. Знахідки. Кераміка.

З шурфу, переважно, із верхньої частини нашарувань, походить незначна кількість уламків кераміки. Що цікаво, серед 13 фрагментів — 3 належать ліпним посудинам. Крім того, трапилося 7 уламків кухонних посудин, серед яких — краплеподібне вінце горщика та 3 столових сірої чорнолошених, у т.ч., вінце миски (рис.17; 18).

Селище потрапляє до меж землевідводу, а, отже, потребує, у випадку використання земельної ділянки в представлених межах, проведення археологічних досліджень.

31. Василенки IV. Куток Різники. Селище другої чверті I тис. н.е. та рештки села XVIII-XX ст. (правий берег р.Рудька).

Селище виявлене 2006 р. (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.28-31, рис.1:21; 12:6), розташоване на території та поза межами села, на правому березі р.Рудька (рис.1:31; 10:31). Воно тягнеться від злиття рр. Рудька і Крива Руда до мису, утвореного вигином коліна р.Рудька, та зволоженим вибалком на захід від села. Ця частина населеного пункту носить назву Різники — колишнього села, знятого з обліку у період з 1968 по 1978 рр. (Адміністративно-територіальний, 2002, с.173) та приєднаного до с.Василенки.

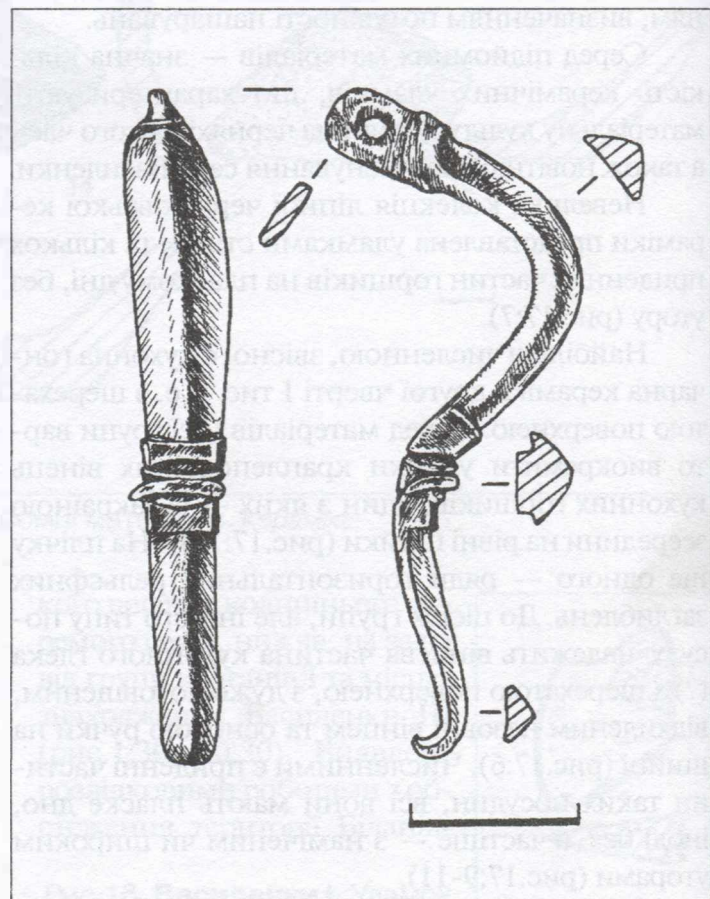

Рис.19. Василенки I. Фібула. Бронза.

У східній частині селища ширина смуги виявлення матеріалів другої чверті I тис. н.е. становить 60-70 м, у західній — розширюється, і на вищевказаному мису досягає 150-250 м. Але основна частина селища розташована саме у межах села, на схилі та краю тераси, де минулорічними розвідками виявлено переважну більшість підйомних матеріалів. Розміри селища становлять приблизно 1800 м за довжиною та 60-250 м у ширину. Загальна площа — близько 18 га (рис.1:31). Західна периферія селища має широкі межі, хоча слабо насичена матеріалами.

Цьогорічними дослідженнями збір підйомних матеріалів не проводився. Основна увага була приділена східній частині поселення, край якого розміщений на межі землевідводу Галещинського родовища. У цій частині панівним підвищенням є старі рештки хатища кінця XVIII-XX ст. Тут закладено шурф розміром 2,0x0,5 м, стратиграфічну ситуацію якого можна представити таким чином:

- 0-0,25 м — дерновий та перекопаний шар;
- 0,25-0,70 (0,72) м — культурний шар з матеріалами черняхівської культури та рештками функціонування села кінця XVIII-XX ст. Останні знахідки, звісно, тяжіли до верхніх прошарків, включаючи перекопаний шар, до глибини 0,30 м;
- 0,70 (0,72) м і глибше — передматерик, сірий суглинок (рис.14).

У північній та центральній частинах шурфу, з рівня передматерика у південній частині, простежувався контур ями. Як виявилось, це, скоріше за все, рештки якоїсь великої господарської чи житлової споруди значних розмірів, заглибленої у передматерик на 0,15 см та на -0,85 м від сучасної денної поверхні. Зважаючи на її розміри, об'єкт не досліджувався, і був законсервований (рис.14).

Серед знахідок із шурфу, — кераміка фіналу пізньосередньовічного і, переважно, — новітнього часів, що траплялася до рівня 0,30 м. З численних керамічних та остеологічних матеріалів другої чверті I тис. н.е. можна виділити велику кількість фрагментів ліпної кераміки. Судячи з тіста, певна частина з цих уламків належала посуду епохи бронзи. Серед суто черняхівських ліпних виділяється фрагмент краплеподібного вінця кухонного горщика з шерехатою поверхнею (рис.20:1), із уламків кухонних посудин — подібне за профілюванням вінце належить гончарній посудині з шерехатою поверхнею (рис.20:2). Є уламки столового сіро- і чорнолискованого посуду; поміж них варто згадати частину ребра чор-

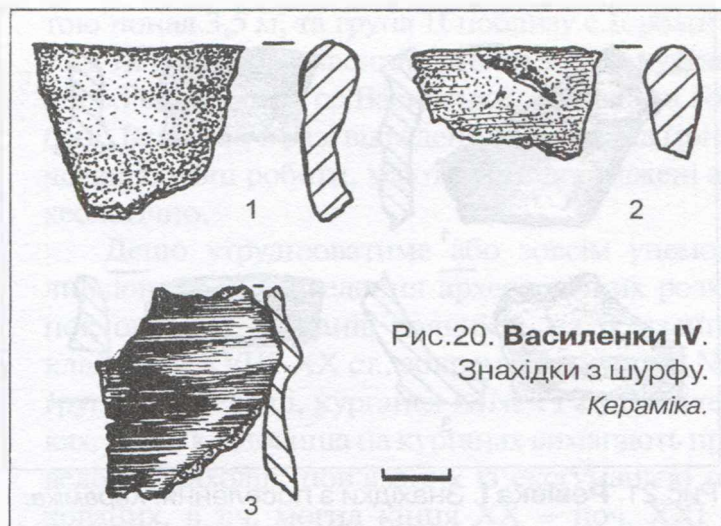

Рис.20. **Василенки IV.**
Знахідки з шурфу.
Кераміка.

нолискованої миски з потовщеною канелюром гранню (рис.20:3).

Отже, зважаючи на те, що територія селища черняхівської культури *Василенки IV майже не потрапляє до меж землевідводу Галещинського родовища* (лише своєю східною периферією), можливо, буде доцільним провести на ній невеликі археологічні дослідження, адже інший, протилежний, бік поселення, що також потрапляє до меж землевідводу Біланівського родовища, також вимагатиме здійснення охоронних розкопок.

32. Василенки V. Селище другої чверті I тис. н.е., рештки села XVIII-XX ст. (лівий берег р.Рудька).

Селище черняхівської культури розташоване за 0,1 км на південь від села, безпосередньо від кутка Різники, на мису лівого берега. Відкрите минулого року під час розвідок на території Біланівського родовища залізистих кварцитів (*Супруненко, Шерстюк, 2006, с.31-32, рис.1:24; 12:16*).

Північно-східна частина поселення лежить навпроти злиття рр.Рудька та Крива Руда, — пункту Василенки I. На північ від селища Василенки V, за річкою, — розташоване описане вище селище другої чверті I тис. н.е. Василенки IV (рис.1:32; 10:32). Русло річки поряд носить сліди вирівнювання та поглиблення, що проводилося на початку 1980-х рр.

Розміри селища, встановлені за результатами минулорічних досліджень, — 700x100-150 м (більше 10 га). Площа пам'ятки задернована, не розорується.

Цьогорічними роботами територія селища охоплена не була, а тому потужність культурного шару на пам'ятці наводимо за попередніми дослідженнями — 0,8 м.

Селище належить до скупчення поселенських пам'яток *черняхівської культури* у сс. Бондарі

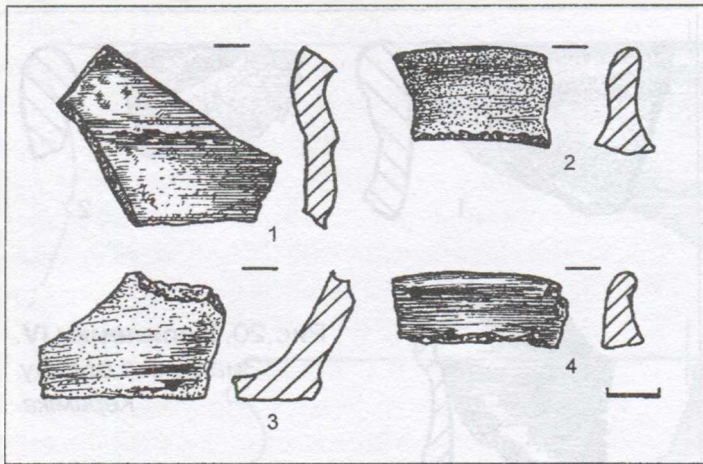

Рис.21. Ревівка I. Знахідки з поселення. *Кераміка.*

— Василенки. Східна його периферія знаходиться на південно-західній межі землевідводу родовища і потребує проведення невеликих дослідницьких охоронних робіт у цій частині пам'ятки.

Ревівка, с., Бондарівська с/р. (лівий берег р.Рудька — лівий берег рр.Псел — Дніпро).

33. Ревівка I. Куток Липки (Експедиція). Селище другої чверті I тис. н.е. та рештки села XVIII-XX ст. виявлені на західній околиці села під час розвідок минулого року (Супруненко, Шерстюк, 2006, с.37-40, рис.1:35; 12:18) вздовж пологого схилу лівого берега р.Рудька. Східна частина пам'ятки розміщується у межах забудови, на місці колишнього хутора Липки (на разі — куток села), за 150 м на північ від кургану I (поряд з тим же селом). Куток Липки — колишнє село, зняте з обліку у 1960-1965 рр. (Адміністративно-територіальний, 2002, с.159) (рис.1:33; 10:33).

Зі сходу селище обмежене крайніми садибами села (зокрема, садиба Гнойового М.О.), з північного заходу, — на 200-300 м не доходить до польової дороги на с.Василенки, з півночі — річкою, з півдня — схилом першої надзаплавної тераси, з абсолютними відмітками висоти — 72,4-75,2 м (рис.10:33).

Залишки селища видовжені у напрямку з південного сходу на північний захід, уздовж русла р.Рудька. Площа становить 650x100-160 м, тобто, близько 10 га. Східна частина використовується під городи, центральна та північно-західна — задерновані, південна периферія пам'ятки — розорюється. Східний мис з північно-західного боку зруйнований задернованими на сьогодні кар'єрами, що виникли при спрямленні русла річки, за її так званої „меліорації” та очищення у 1970-х рр.

Зі зборів цього року — певна кількість уламків кераміки: фрагмент верхньої шийної частини ліпного опуклобокого горщика, різко відігнутого вінця кухонного горщика з шерехатою поверхнею, із загостреним ребром профілювання зсередини (рис.21:2), уламок краплеподібного вінця та приденної частини із пласким дном, ледве поміченим роздвоєним утором, що належав кухонному горщику з шерехатою поверхнею (рис.21:3). Серед уламків столового посуду — фрагмент передвінцевої частини сіролискованої миски із округлим валиковим потовщенням на ребрі (рис.21:1).

Верхня межа існування поселення уточнюється знахідкою частини розвалу (2006 р.) пізньоантичної амфори типу «Делакеу» (Зеест 100) — кінець IV — середина V ст. н.е. (Зеест, 1960, с.120, табл. 39:100; Самойлова, 1978, с.263-265; Магомедов, 2001, с.62; Сазанов, 2002, с.32).

Селище черняхівської культури Ревівка I північною частиною потрапляє до меж землевідводу Галещинського родовища, а тому, має бути частково досліджене археологічно.

34. Курган I. Куток Липки (Експедиція). На південь від західної частини головної вулиці кутка села (від садиби Гнойового М.О. та селища другої чверті I тис. н.е. Ревівка I), розташований помітний курган, висотою 1,2 м, діаметром 30 м (рис.1:34; 10:34), вкритий сучасним кладовищем з 26-ма могилами на насипу. Його висота, за топографічними картами масштабу 1:10000 см, — 0,9 м, абсолютна позначка висоти — 76,6 м. Поверхня задернована, зі старими гробками. Включений до Переліку пам'яток археології Полтавської області місцевого значення. До меж землевідводу родовища не потрапляє.

Основні результати розвідок. Отже, в ході проведених обстежень території та округи Галещинського родовища залізистих кварцитів виявлене значне, проте, вдвічі менше за Біланівське, скупчення пам'яток найдавнішої культурної спадщини на території Кременчуччини. Інформація про них, з тим чи іншим ступенем повноти, як і дані культурно-хронологічної атрибуції, точні географічні координати частини пам'яток, наводяться у публікації.

Цікавим результатом розвідок стало виявлення на прилеглій до площі родовища ділянці поселення зрубної культури. Воно має задовільний стан збереження і може досліджуватися археологічно (Заруддя І). На поселенні збереглися культурні нашарування, що впевнює в доціль-

ності проведення стаціонарних досліджень та перспективності цього об'єкту для вивчення старожитностей епохи пізньої бронзи.

Крім об'єктів пізньобронзової доби, виявлені й культурні нашарування невеликих стійбищ ямно-катакомбного часу, також, до речі, зі збереженими культурними нашаруваннями (наприклад, Василенки VI), які також мають стати об'єктами археологічних досліджень.

Специфічною рисою найдавнішої культурної спадщини мікрорегіону, особливо, вздовж нижньої течії р. Рудька (досить цікаве співпадіння сучасного значення гідроніму з наявністю геологічних покладів залізної руди!) та її приток, є виявлення чергових пам'яток у складі значного „куща” селищ черняхівської культури, зосереджених на мисах та вздовж берегів малих річок між сс. Василенки, Бондарі (Василенки I, IV та V, Ревівка I, кут. Липки) та Заруддя (Заруддя II). Це скупчення на сусідніх ділянках вказує на існування тут помітного населеного пункту пізньоримського часу, з окремими знахідками, що засвідчують його існування і в епоху гунських походів. Площа всіх цих поселень перевищує кілька десятків гектарів, що є, скоріше, винятком серед старожитностей черняхівської культури регіону. Всі селища мають добре збережені культурні нашарування, практично не зачеплені сучасною забудовою. Чотири поселення з них потрапляють до меж землевідводів Галещинського і Біланівського родовищ і повинні вивчатися археологічно на площах від 0,5 до 10,0 га впродовж досить значного часу.

Найбільш масовими пам'ятками обстеженої території є кургани. Поховальні старожитності представлені значними групами курганів, зосередженими навколо великих насипів у складі 5-14 курганів (Горбані, група II, Василенки, група I та ін.), а також менш значними і більш масовими — з 2-4-х курганів, яких обстежено 10. Частина з них включає до складу великі за розмірами кургани, висотою 1,5-4,6 м, із задернованими насипами, у трьох випадках — вкриті новітніми кладовищами. Всього обстежено й картографовано 71 курган, у складі 13 курганних груп та 13 поодиноких (рис. 1), 85 відсотків із яких мають розорану поверхню.

До зони майбутнього землевідводу потрапляють 6 груп курганів та 7 курганів, що споруджені окремо, тобто, всього 38 насипів. Серед них розмірами і кількісно, за складом, вирізняється група I у с. Василенки — з 4-х насипів, з курганом — історичною домінантою округи — № 1, висо-

тою понад 3,5 м, та група II поблизу с. Горбані — з 14-ти розораних насипів. Менш значні кургани є в с. Ревівка, між сс. Василенки, Ревівка та Горбані. Всі вони, в разі відведення земель під гірничо-видобувні роботи, мають бути досліджені археологічно.

Дещо утруднюватиме або зовсім унеможливуватиме проведення археологічних розкопок окремих курганів наявність на їх насипах кладовищ XVIII-XX ст., зокрема, на кургані № 1 групи II у Ревівці, курганах №№ 1 і 2 у Василенках. Всі ці кладовища на курганах вимагають проведення заходів, пов'язаних із ексгумацією похованих, в т.ч. могил кінця XX — поч. XXI ст. Найбільші кургани — групи I у Василенках є пам'ятками археології місцевого значення, що включені до Реєстру культурної спадщини Полтавської області місцевого значення під № 28 (ст. № 1728) і взяті на облік рішенням Полтавського облвиконкому № 165 від 22 квітня 1984 р., на знесення в ході досліджень яких потрібні відповідні рішення пам'яткоохоронних органів.

Таким чином, науковим наслідком проведених розвідок стало встановлення наявності значної групи пам'яток археології на території Галещинського родовища залізистих кварцитів у кількості **20 комплексів та окремих об'єктів**, зокрема: решток стародавніх **поселень** доби бронзи та фіналу раннього залізного віку — **7, груп курганів — 6, окремих курганів — 7 (всього курганів — 38), майданів — 1.**

Вивчення всього цього комплексу старожитностей вимагає проведення кількарічних, комплексних, за своїм характером, археологічних досліджень, із залученням значних сил фахівців-археологів, у складі двох-трьох спеціалізованих археологічних експедицій, а перед тим — вирішення комплексу проблем із наданням дозволів власників земель на проведення досліджень, адже переважна їх більшість (поселення) знаходиться у межах приватизованих присадибних ділянок чи городів мешканців сіл.

Найбільше зусиль вимагають археологічні розкопки комплексу селищ черняхівської культури на мисах та вздовж берегів рр. Рудька і Крива Руда, між сс. Василенки, Бондарі та Заруддя (Василенки I, IV та V, Заруддя II, частково периферії — Ревівка I, кут. Липки). Площа, яка може стати об'єктом досліджень на цих поселеннях, становить понад 35 гектарів, що є, найбільшою за масштабами наукового вивчення старожитностей пізньоримського часу в межах України і черняхівської культури регіону зокрема. Для дослід-

ТАБЛИЦЯ КООРДИНАТ ОБ'ЄКТІВ, ВИЯВЛЕНИХ В ХОДІ РОЗВІДОК

№ п/п	Широта	Довгота	Місце Розташування	Назва об'єкта	Тип об'єкта, культурна належність
001	N 49° 12'31,9''	E 33° 43'19,4''	с. Заруддя I	Поселення	Зрубна культура
002	N 49° 12'32,8''	E 33° 43'19,3''	с. Заруддя I	Шурф 1	— « —
003	N 49° 12'31,8''	E 33° 43'16,8''	с. Заруддя I	Шурф 2	— « —
004	N 49° 12'27,4''	E 33° 43'14,8''	с. Заруддя I	Поселення	Зрубна культура, південна частина
008	N 49° 13'32,7''	E 33° 42'40,8''	с. Зоряне	Група курганів II	Курган 1
009	N 49° 13'32,1''	E 33° 42'36,8''	с. Зоряне	Група курганів II	Курган 2
010	N 49° 13'33,1''	E 33° 42'38,1''	с. Зоряне	Група курганів II	Курган 3
011	N 49° 13'34,8''	E 33° 42'38,3''	с. Зоряне	Група курганів II	Курган 4
012	N 49° 31'33,8''	E 33° 42'42,3''	с. Зоряне	Група курганів II	Курган 6
013	N 49° 13'36,6''	E 33° 42'50,0''	с. Заруддя	Група курганів I	Курган 1
014	N 49° 13'35,9''	E 33° 42'53,2''	с. Заруддя	Група курганів I	Курган 2
015	N 49° 12'58,6''	E 33° 43'36,8''	с. Заруддя	Група курганів II	Курган 1
016	N 49° 13'00,3''	E 33° 43'37,6''	с. Заруддя	Група курганів II	Курган 2
-	N 49° 12'18,5''	E 33° 43'28,0''	с. Заруддя	Група курганів III	Курган 1
-	N 49° 12'17,6''	E 33° 43'31,3''	-	Група курганів III	Курган 2
017	N 49° 10'48,6''	E 33° 44'28,6''	с. Ревівка	Група курганів I	Курган 1, Басурманська могила
018	N 49° 10'58,7''	E 33° 44'57''	с. Ревівка	Група курганів II	Курган 1
019	N 49° 11'21,3''	E 33° 45'06,9''	с. Горбані	Група курганів I	Курган 1
020	N 49° 11'26,1''	E 33° 45'08,8''	с. Горбані	Група курганів I	Курган 2
021	N 49° 11'27,3''	E 33° 45'08,3''	с. Горбані	Група курганів I	Курган 3
024	N 49° 11'43,2''	E 33° 45'09,1''	с. Горбані	Група курганів II	Курган 1
022	N 49° 11'39,5''	E 33° 45'11,4''	с. Горбані	Група курганів II	Курган 7
023	N 49° 11'50,7''	E 33° 45'03,7''	с. Горбані	Група курганів II	Курган 9
025	N 49° 11'36,6''	E 33° 45'49,9''	с. Горбані	Група курганів III	Курган 3
026	N 49° 07'11,1	E 33° 38'36,4''	с. Дмитрівка – Прядки	Група курганів I	Курган 1

жень таких масштабів необхідно розробити відповідну методику, ряд заходів та залучити спеціалізовану експедицію. Добре збережені культурні нашарування впевнюють у виняткових результатах таких досліджень і надзвичайно цікавих знахідках.

Дослідження найбільш масових пам'яток території родовища — курганів повинне включати поетапне, по мірі освоєння землевідводу, дослідження на знос спочатку всіх невеликих, а потім, після здійснення перепоховання кладовищ, чи слідом за ним, всіх великих курганів.

Отже, проведення науково-рятивних археологічних досліджень в зоні Галешинського родовища залізистих кварцитів повинно, за попередніми підрахунками, зайняти час не менше 7-10 років, особливо для південної частини землевідводу. До вивчення старожитностей території необхідно залучити 2-3 археологічні експедиції окремих наукових установ, які б могли комплексно провести археологічні розкопки такої значної кількості археологічних об'єктів.

Джерела та література

Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1943-2002 рр.): Довідник з історії адміністративно-територіального поділу / Жук В.Н., Суховська З.М., Коротенко В.В., Пустовіт Т.П., Яненко З.П. — Полтава: Полтавський літератор, 2002. — Част. II. — 377 с.

Зеест И.Б. Керамическая тара Боспора // МИА. — Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1960. — № 83. — 178 с.

Карта масштабу 1:100 000 см. — Київ, 1992. — Стан місцевості на 1987 р. — М-36-104. — Комсомольськ.

Кулатова І.М. Про деякі старожитності пізньоскіфської доби у межиріччі Ворскли і Сули // АЛУ. — Полтава, 2003. — № 2/2002-1/2003 (12-13). — С.114-117.

Луговая Л.Н., Мельникова И.С., Некрасова А.Н. Отчет об археологических исследованиях разведотряда Полтавского краеведческого музея в составе ЛРСЭ ИА АН УССР на территории Полтавской области в 1986 году. — Машинопись. — Полтава, 1986. // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.15. — 73 арк.

Магомедов Б.В. Черняховская культура: проблема этноса. — Lublin, 2001. — 290 с.

Макаренко Николай. Городища и курганы Полтавской губернии: (Сборник топографических сведений). — Полтава: изд. ПУАК, 1917. — 105, XIX с.

Мельникова И.С. Отчет о раскопках кургана у с.Кирилленки Кременчугского района Полтавской области в 1989 году // НА ПКМ. — Спр. 03-295. — 18 арк.

Мельникова И.С. Раскопки курганов у сел. Мушты и Кирилленки // АИП. — Полтава: изд. ПКМ, 1990. — С.59-65.

Падалка Л.В. Прошлое Полтавской территории и ее заселение: Исследование и м-лы. — Изд. ПУАК. — Полтава: тип. Т-ва Печатного Дела, 1914. — 239 с.

Памятники материальной культуры древней и средневековой Полтавщины: Каталог выставки / Гороховский Е.Л., Кулатова И.Н., Луговая Л.Н., Моргунов Ю.Ю., Супруненко А.Б. — Полтава: изд. ПКМ, 1985. — 60 с.

Рудинський М. Археологічні збірки Полтавського музею // Збірник, присвячений 35-річчю Музею. — Полтава: вид. ПДМ, 1928. — Т.1. — С.29-61.

Сазанов А.В. О хронологии амфор IV-V вв. из Северного Причерноморья // Археология. — Київ: вид. ІА НАНУ, 2002. — № 4. — С.29-50.

Самойлова Т.Л. Основные типы амфор I-IV ст. н.э. из Тире // Археологические исследования Северо-Западного Причерноморья. — Киев: Наукова думка, 1978. — С.254-266.

Самойловський І.М. Звіт за археологічні розвідки року 1930 // НА ІА НАНУ. — Ф.ВУАК. — № 327. — 13 арк.

Сидоренко Г.О., Махно Є.В., Телегін Д.Я. Довідник з археології України. Полтавська область. — Київ: Наукова думка, 1982. — 108 с.

Супруненко А.Б. Археологические исследования Полтавского краеведческого музея (к 100-летию со дня основания) // АИП. — Полтава: изд. ПКМ, 1990. — С.5-40.

Супруненко О.Б., Артем'єв А.В., Маєвська С.В. Унікальний комплекс золотоординського часу поблизу Волошиного / Старожитності околиць Комсомольська. — Київ-Полтава: Археологія, 2005. — Частина II. — 86, 2 с.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Кракало І.В., Тітков О.В. Старожитності Кременчука: Археологічні пам'ятки території та округи міста. — Полтава-Кременчук: Археологія, 2004. — 160, 4 с.

Супруненко О.Б., за участі **Маєвської С.В., Артем'єва А.В., Горбенка С.О.** Кургани з похованнями золотоординського часу поблизу Волошиного в пониззі Псла / Старожитності околиць Комсомольська. — Київ-Полтава, 2006. — Частина III. — 140 с.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Артем'єв А.В., Маєвська С.В. Старожитності околиць Комсомольська. — Київ-Полтава: Археологія, 2005. — Частина I. — 140 с.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Нові археологічні дослідження на Кременчуччині. — Київ-Полтава: Археологія, «Техсервіс», 2006. — 140, VI с.

Petrauskas O.V. Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavriloška — eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten // Sonderdruck aus Bericht der Römisch-Germanischen Kommission. — Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern, 2003. — B.84. — S.221-351, 9 Taff.

Супруненко А.Б., Шерстюк В.В.

Обследование территории Галещинского месторождения железистых кварцитов в Кременчугском и Козельщинском районах на Полтавщине

Резюме

В 2007 г. Полтавской археологической экспедицией Государственного предприятия НИЦ «Охранная археологическая служба Украины» Института археологии НАН Украины и Центра охраны и исследований памятников археологии управления культуры Полтавской облгосадминистрации проведены археологические разведки с целью осуществления обследований и проведения археологической экспертизы территории Галещинского месторождения железистых кварцитов, в административных границах Бондаривского сельского совета Кременчугского района, а также Новогалещинского поселкового и Васильевского сельского советов Козельщинского района Полтавской области.

Исследования включали в себя сплошные разведки, охватившие площадь 954,5 га исследованого гео-

логически Галещинского месторождения, а также его северную, восточную и частично юго-восточную округи, на расстоянии 1-4 км от границ проектируемого отвода земли (около 1200 га). Эта территория, занятая на сегодня застройкой, сельскохозяйственными угодьями, лесополосами, солонцами, болотами и проч., расположена на границе Кременчугского и Козельщинского районов Полтавской области.

В результате разведок установлен факт наличия в пределах месторождения значительной группы памятников археологии в количестве 20 комплексов и отдельных объектов, в том числе: поселений эпохи бронзы и финала раннего железного века — 7, групп курганов — 6, отдельных курганов — 7 (всего курганов — 38), майданов — 1. В ходе разведки в целом обследовано 34 памятника археологии разных эпох.

Результаты археологической экспертизы будут учтены при проектировании и последующей разработке месторождения, с целью поэтапного исследования всех выявленных археологических объектов, на протяжении 7-10 лет.

23/07/2007

Повідомлення

Горщик киевської культури з могильника у Посуллі

У 1988 р. О.Б. Супруненком у фондах Лубенського музею були оглянуті, зарисовані та зафотографовані деякі різночасові знахідки з Лубенщини (Супруненко, 1989), в т.ч. виявлені Ф.Б.Копиловим та І.І.Горенком у 1940-х рр.*

Заслуговує на увагу ліпний біконічний горщик зі слідами пальцевих розчосів на стінках, знайдений Ф.К.Копиловим поблизу с. Тишки в ур.Заудай. Діаметр вінця посудинки — 11,0 см, горла — 10,8 см, тулуба — 12,0 см, дна — 7,2 см, висота — 14,4 см (рис. 1).

Цей горщик, за класифікацією керамічного посуду киевської культури Р.В.Терпиловського, належить до виду VII (Терпиловский, 1984, с.21-22). За уточненою типологією вченого 1993 р., цей виріб належить до типу I, підтипу 4. Подібний посуд мав поширення у першій половині V ст. (Славяне и их соседи, 1993, с.111, табл.ХLI). Крім того, за Р.В.Терпиловським і Н.С.Абашиною, посудинку можна віднести до класу II, типу 3 (Терпиловский, Абашина, 1992, с.47). Горщики такого типу найбільш характерні для останньої фази киевської культури — першої половини — середини V ст. н.е. (Славяне и их соседи, 1993, табл.ХLI).

Необхідно зазначити, що класифікація керамічного комплексу киевської та пеньківської культур ще недостатньо розроблена та потребує уточнення і доповнень. Горщик подібної форми був виявлений Г.О.Песковою та Є.О.Горюновим на поселенні поблизу с.Сенча в ур.Сампсонів острів (Горюнов, 1981, с.56, рис. 16:16). Дослідник відносив матеріали з пам'ятки до колочинської культури. Хоча на сьогодні вважається, що це поселення належать до кола старожитностей киевської культури, її пізнього варіанту (Терпиловский, Абашина, 1992, с.173).

Привертає увагу той факт, що при огляді О.Б.Супруненком горщика, на його стінках виявлені сліди кальцинованих кісток та залишки попелу, а в записці, що містилася

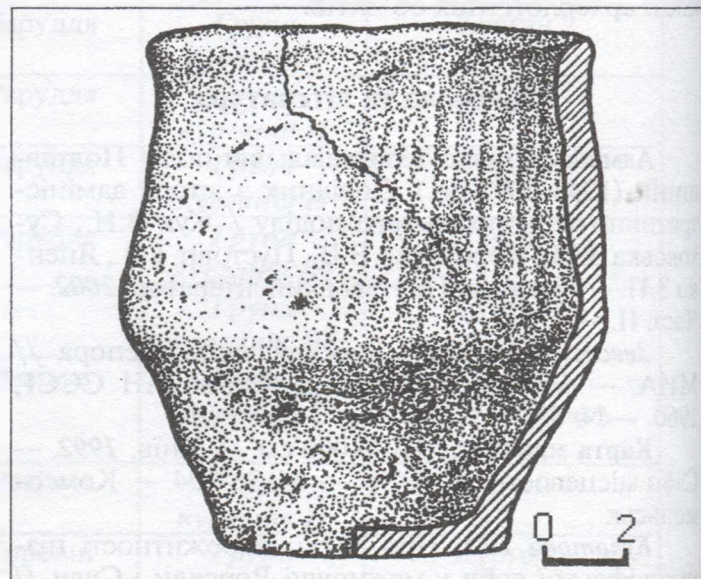

Рис. 1. Тишки, с., ур.Заудай. Горщик. Рис. Коваленко А.В.

в горщику, було вказано, що посудина знайдена у відслоненні берега у попелястій плямі. Отже, за фактом знахідки, певно, маємо справу з рештками урнної кремації.

Література

- Горюнов Е.А. Ранние этапы истории славян Днепрового Левобережья. — Ленинград: Наука, 1981. — 136 с.
- Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. — первой половины I тысячелетия н.э. — Москва: Наука, 1993. — 327 с.
- Супруненко О.Б. Матеріали до археологічної карти Нижнього Посулля // Археологія. — Київ, 1989. — С. 149-153.
- Терпиловский Р.В. Ранние славяне Подесенья III-V вв. — Київ: Наук. думка, 1984. — 101 с.
- Терпиловский Р.В., Абашина Н.С. Памятники киевской культуры: (Свод археологических источников). — Киев: Наук. думка, 1992. — 224 с.

Володарець-Урбанович Я.В.

*Щиро дякую О.Б.Супруненку за надану інформацію та можливість користуватися рисунками і фотознімками.

Поселення доби бронзи у Миргороді на Полтавщині

Влітку 2007 р. співробітниками Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації проведені обстеження земельної ділянки під розташування лікувально-оздоровчого закладу за адресою: вул. Київська 44, у м. Миргород Полтавської області, з метою вирішення питань наступного використання ділянки, з огляду на вигоди пам'яткоохоронного законодавства.

Загальна характеристика обстеженої території. Ділянка, обрана під будівництво, використовувалася з середини ХХ ст. під завод з виготовлення шовку (т. зв. «грензавод») і межує з півночі з р.Хорол; з півдня — із приватними садибами та городами; з південного заходу — примикає до ур.Довге озеро й однойменного мікрорайону м.Миргород; із заходу — прилягає до парку «Березовий гай»; зі сходу — адміністративних та виробничих споруд колишнього шовкового заводу. Ділянка має видовжену з півночі на південь форму і займає площу більше 20 га.

Вона розташована на піщаному останцеподібному підвищенні другої надзаплавної тераси у північно-західній частині мису лівого берега р.Хорол (рр. Хорол — Псел — Дніпро). Абсолютна висота підвищення плато мису — 94,1 м. Здавня ця ділянка надзаплави називалася кутком Почапці, де й розміщувалося однойменне село, що вже стало передмістям сучасного Миргорода.

Його денна поверхня має природне задернування, частково забудована виробничими корпусами заводу і господарськими спорудами, кількома житловими будинками, знаходиться під городами чи вкрита лісонасадженнями (рис. 1).

Поселення доби бронзового віку належить до числа значних за розмірами. Інформація про його існування в архівних археологічних матеріалах відсутня. Воно розташовується вузькою смугою, у вигляді вигнутої дуги, зі сходу на південний захід і південь, вздовж краю схилу та на мисоподібному утворенні, займаючи також його прилеглий північно-західний схил, що опускається на 0,5-1,0 м вище рівня заплави. У західній частині розміщується на плавному схилі вказаного мису, на території пам'ятки природи «Березовий гай», де, ймовірно, і знаходиться найкраще збережена його частина (рис. 1).

Розміри поселення: довжина у меридіональному напрямку — 700 м, ширина у широтному напрямку — 200 м (північна частина) та 20-50 м (південна). Таким чином, пам'ятка має неправиль-

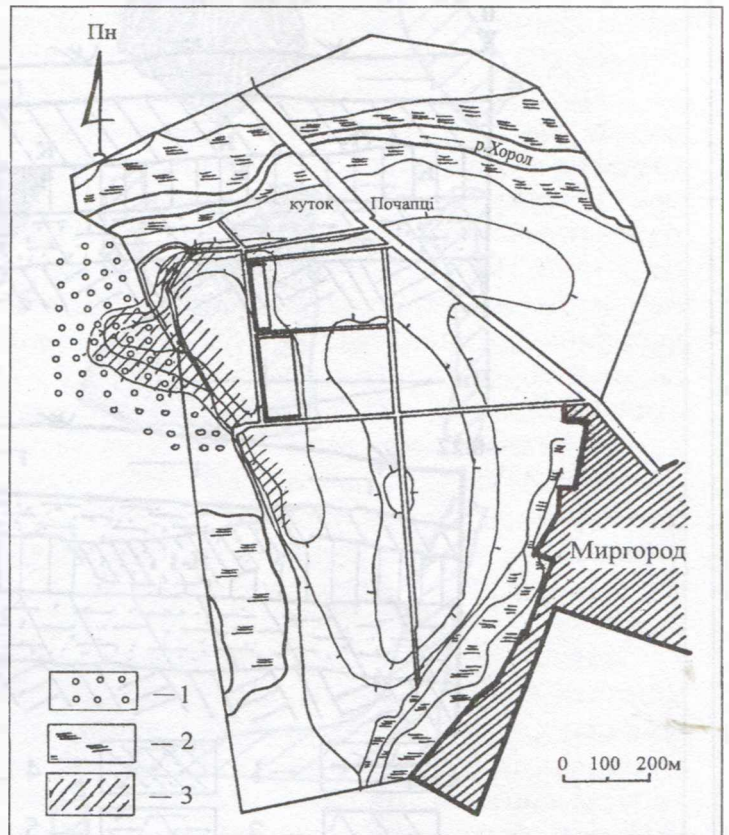

Рис. 1. Миргород, м., куток Почапці. Схема розташування обстеженої пам'ятки.

Умовні позначення: 1 - лісонасадження; 2 - водоймища; 3 - територія поселення.

ну видовжену форму, основне «ядро» — у північній частині, а також добре збережену центральну, край південно-західного схилу мису, де в ході досліджень відзначена найбільша потужність культурних нашарувань. Останньому є цілком слушне пояснення, адже ця ділянка схилу належить до найкраще захищених від пануючих восени та взимку холодних вітрів.

Крайня південна частина поселення обмежується вузькою надзаплавною терасою, протяжністю близько 300 м і шириною 20-50 м, місцями забудованою та зайнятою присадибними насадженнями. На сьогодні вона використовується під городами, розорується. З десяток років тому ця тераса неодноразово «прогорталася» бульдозером, вірогідно, з метою влаштування на ній житлової забудови чи створення умов для городництва, від чого значна частина культурних нашарувань на ній була знищена, а в масиві передматерикових нашарувань схилу залишилися лише котловани об'єктів — ям та жител. Саме розорванням «плям» останніх і зумовлена поява знахідок — уламків ліпного посуду, рубаних і ко-

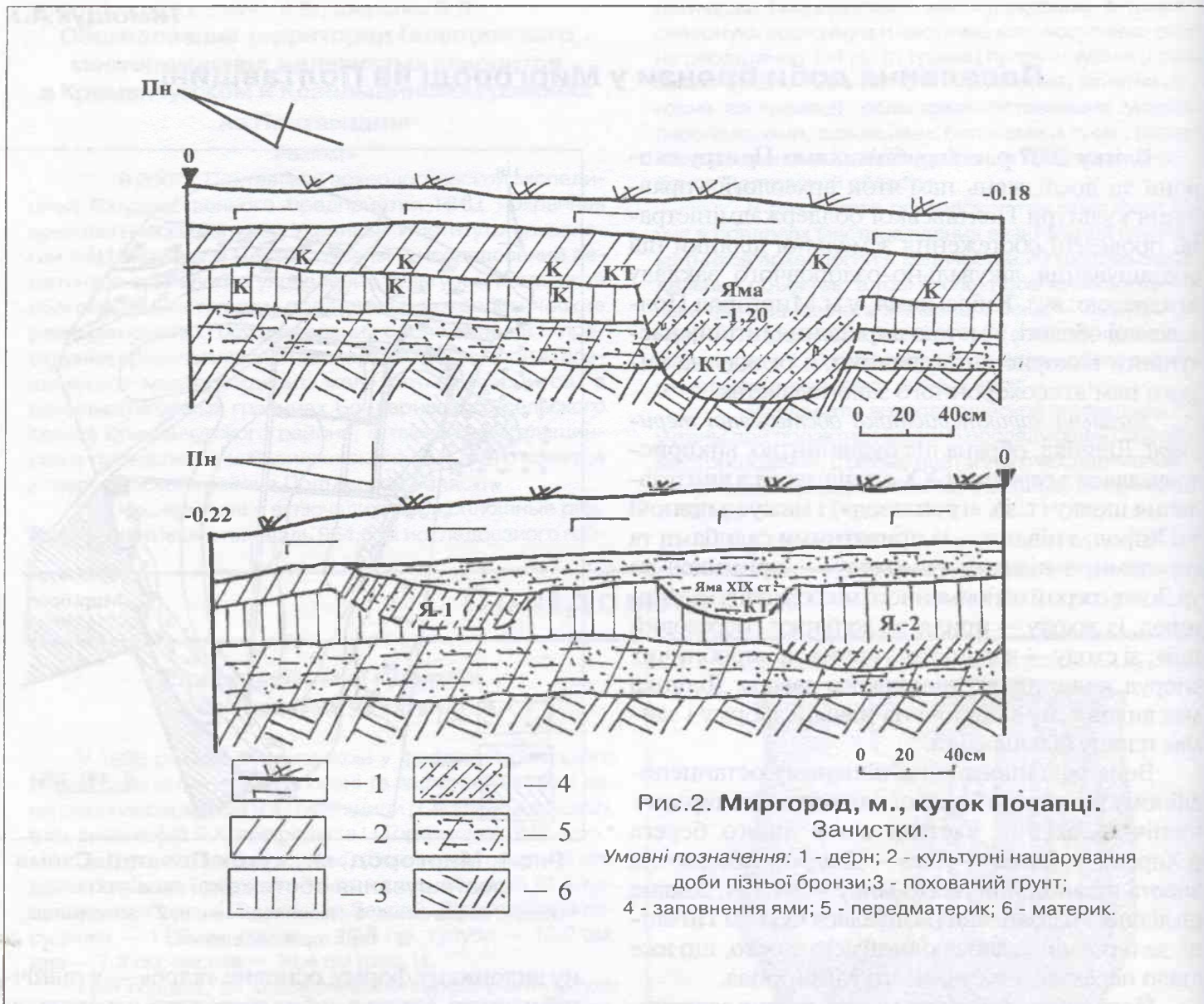

Рис.2. Миргород, м., куток Почапці.
Зачистки.

Умовні позначення: 1 - дерн; 2 - культурні нашарування доби пізньої бронзи; 3 - похований ґрунт; 4 - заповнення ями; 5 - передматерик; 6 - материк.

лотих кісток тварин, фрагментів обмазки, що зібрані на порослій бур'янами ріллі. На нависаючому над цією штучною «терасою» підвищенні плато мису і його краю ніяких знахідок археологічного характеру не виявлено.

Підйомні матеріали зібрані й в оголеннях котловану вісьової польової дороги, на її поверхні, а також вздовж новітніх узвозів північної та північно-східної частини ділянки, практично до подвір'я Миргородської виробничої бази по експлуатації газових установок.

Таким чином, встановлено, що загальна площа залягання культурних нашарувань доби бронзового віку, складає близько 2,7 га. Збереженість нашарувань різна — найкращою вона є в північній та північно-західній частинах, вздовж країв території, у вигляді своєрідної смуги — в 30-50 м.

Наслідки шурфування та зачисток. З огляду на топографію пам'ятки, шурфуванням були охоплені добре задерновані ділянки, розташовані у північній, західній та північно-західній частинах.

Саме тут закладено три зачистки, довжиною по 3 м. У зачистках виявлена майже однакова стратиграфічна ситуація, позначена наявністю дернових гумусованих супіщаних нашарувань, потужністю 0,18-0,20 м, нижче — масивом темно-сірого гумусованого супіску — культурного шару, з матеріалами доби бронзи, що залягали на глибині -0,20-0,40 м від денної поверхні, над збереженим прошарком похованого ґрунту (0,40-0,60 м). Вони підстилялися передматериковим підґрунтям — сірим оглеєним супіском, потужністю 0,20-0,25 м. З глибини 0,85-0,90 м від сучасної денної поверхні лежить материковий жовтий пісок із суглинистими та болотяними включеннями (рис.2).

У зачистці 1, на глибині -0,4 м від сучасної денної поверхні, виявлений профіль округлої у перетині ями, глибиною -1,2 м від сучасної поверхні та діаметром 0,95 м, що містила у темно-чорному супіщаному заповненні кістки тварин та дрібні уламки ліпного посуду доби пізньої бронзи. Зачистка дала порівняно велику кількість по-

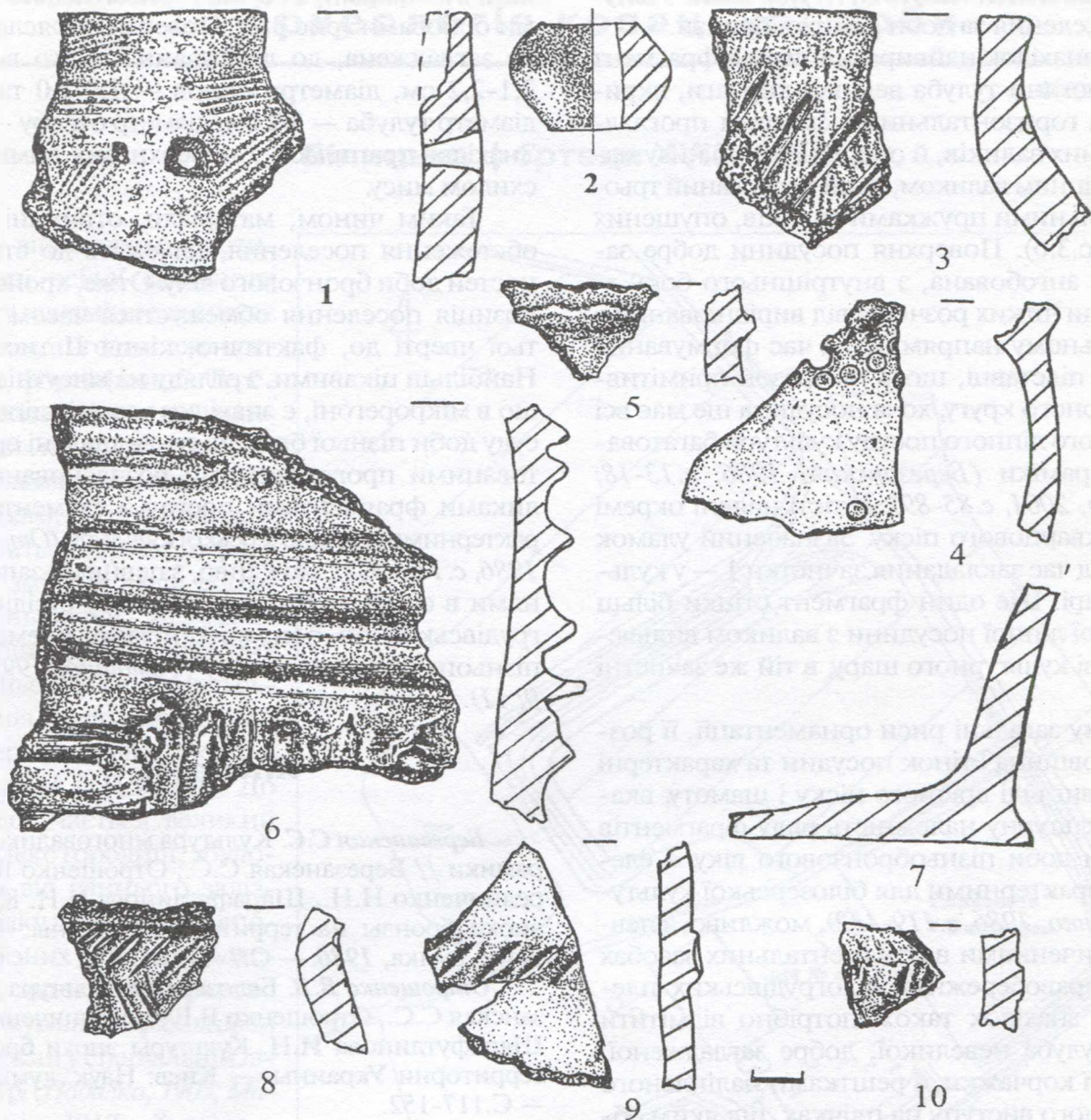

Рис.3. Миргород, м., куток Почапці. 1-8 - кераміка.

дрібненої ліпної кераміки доби ранньої (у ґрунті) та пізньої бронзи (у культурному шарі), всього близько 30 фр-тів, численні уламки кісток тварин.

У зачистці 2, на глибині -0,4-0,5 м від сучасної денної поверхні, виявлені дві неглибокі стовпові ямки, з матеріалами XIX ст. Зачистка також констатувала наявність кераміки доби ранньої (в основі нашарувань) та пізньої бронзи (безпосередньо у культурному шарі).

Знахідки. У культурно-хронологічному плані отримані матеріали в цілому належить епосі пізнього бронзового віку. Більш чітко культурну атрибуцію встановити поки що неможливо.

До складу керамічних знахідок входять: виявлене у похованому ґрунті зачистки 1 пряме вертикальне вінце з частиною опуклих плічок ліпного товстостінного горщика, вкритого дрібнозубими вертикальними розчосами ззовні та

горизонтальними — з внутрішнього боку, прикрашене у верхній частині плічок скошеними відбитками масивного прямого штампу (рис.3:3). Із зачистки 2 походить частина плічка опуклобокого горщика, з відтиснутим ялинковим візерунком горизонтального спрямування, нанесеним короткими неглибокими відтисками такого ж прямого, більш коротшого, штампу (рис.3:8). До цієї групи ліпної кераміки варто віднести і знахідку із підйомного матеріалу — фрагмент верхньої частини товстостінної миски відкритого типу, вінця якої незначно стягнуті до середини. Посудина має ззовні сліди різнонаправленого гребінцевого загладжування поверхні, а також свердлину на конус, зроблену з метою реставрації (рис.3:7). Всі ці уламки досить товстостінні (0,9-1,2 см), мають сіро-коричневе ангобування, домішки в тісті ледьпомітного дрібного піску та дрібнотовченого ша-

моту. Ці фрагменти мають бути пов'язані з існуванням поселення за доби ранньої бронзи.

Серед знахідок найвиразнішими є фрагмент верхньої частини тулуба великої корчаги, вкритої п'ятьма горизонтальними смугами прогладжених прямих валиків, й оперізаною по низу масивним наліпним валиком, який перерваний трьома вертикальними пружками валиків, опущених донизу (рис.3:6). Поверхня посудини добре заглажена й ангобована, з внутрішнього боку — помітні сліди чітких розчосів від вирівнювання в горизонтальному напрямку під час формування на рухомій підставці, щось на зразок примітивного гончарного кругу, хоча посудина ще має всі риси типового ліпного посуду культури багатоваликової кераміки (*Березанская, 1986, с.13-18; Роздобудько, 2001, с.85-89*). У тісті наявні окремі блискітки кварцового піску. Зазначений уламок трапився під час закладання зачистки 1 — у культурному шарі. Ще один фрагмент стінки більш тонкостінної ліпної посудини з валиком виявлений в основі культурного шару, в тій же зачистці 2 (рис.3:5).

В цілому загальні риси орнаментациї, її розміщення, товщина стінок посудин та характерні домішки у вигляді дрібного піску і шамоту, вказують на культурну належність ряду фрагментів до кераміки доби пізньобронзового віку, з елементами, характерними для білозерської культури (*Отрощенко, 1986, с.119-132*), можливо, з певними запозиченнями в орнаментальних засобах у сусідніх правобережних білогородських племен. Серед знахідок також потрібно відмітити фрагмент тулуба невеликої, добре заглаженої, опуклобокої корчажки, з рештками наліпленого соскоподібного виступу на плічках, під яким обрізаною кісточкою нанесений рядочок колоподібних відтисків. Нижче, на тулубі, вірогідно, такі ж і більш глибокі відбитки утворювали ще один розріджений горизонтальний ряд (рис.3:4). Описаний уламок походить із зачистки 1. Там же виявлений і фрагмент денця ліпного горщика середніх розмірів, із чітко виділеним утором та підлисковою поверхнею. На його дні є чіткі відбитки зернівок проса (рис.3:7).

Кілька не менш виразних уламків стінок столових посудин з горизонтальним прогладженим валиком, акуратно розчленованим навскісними насічками чи вертикальним нігтьовим відбитками (рис. 3:9-10), походять з культурного шару у зачистці 2, закладеній на підвищенні у північно-західній частині поселення. Насамкінець, варто назвати знахідку у північно-східній частині пам'ятки старанно виготовленого пряслиця бі-

конічної форми, з обома горизонтально зрізаними основами (рис.3:2). Поверхня пряслиця добре заглажена, до лискування. Його висота — 2,1-2,2 см, діаметри основ — 1,9-2,0 та 2,0 см, діаметр тулуба — 3,2 см, діаметр отвору — 0,9 см. Знахідка трапилася у поверхневих вимивах над схилом мису.

Таким чином, матеріали, отримані під час обстеження поселення, належать до старожитностей доби бронзового віку. Отже, хронологічна позиція поселення обмежується часом від третьої чверті до, фактично, кінця II тис. до н.е. Найбільш цікавими, з огляду на відсутність поки що в мікрорегоні, є знахідки уламків ліпного посуду доби пізньої бронзи, представлені орнаментованими прогладженими розчленованими валиками фрагментами посуду з елементами, характерними для білозерської культури (*Отрощенко, 1986, с.119-121*), можливо, з певними запозиченнями в орнаментальних засобах у сусідніх білогородських чи бондарихинських племен доби пізнього бронзового віку (*Ромашко, 1995, рис.7; 9; 11*).

Література

Березанская С.С. Культура многоваликовой керамики // Березанская С.С., Отрощенко В.В., Чередниченко Н.Н., Шарафутдинова И.Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. — Киев: Наук. думка, 1986. — С.7-43.

Отрощенко В.В. Белозерская культура // Березанская С.С., Отрощенко В.В., Чередниченко Н.Н., Шарафутдинова И.Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. — Киев: Наук. думка, 1986. — С.117-152.

Роздобудько М.В. Про деякі типи вінець в посудинах культури багатоваликової кераміки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2. — С.85-89.

Ромашко В.А. Поздний бронзовый век в пограничье лесотепи и степи Левобережной Украины (XII-X вв. до н.е.). — Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1995. — 92 с.

Тимощук А.И.

Поселение эпохи бронзы в Миргороде на Полтавщине

Резюме

Публикуются описание и материалы поселения эпохи бронзы в г.Миргород Полтавской области, обнаруженного летом 2007 г. Памятник датируется II тыс. до н.э., от первой трети и до его конца, содержит наиболее выразительные материалы культуры многоваликовой керамики и эпохи поздней бронзы.

12/07/2007

Білицька фортеця XVII - XVIII ст.

У військовому проти-стоянні осілої спільноти ворогу неодмінно виникає система, а згодом вже традиція, фортифікації. Терени Полтавщини, які, майже в усіх конфліктах зі Степом ставали військовим порубіжжям, зберегли залишки багатьох городищ, фортець, змієвих валів епохи середньовіччя. Яскравими прикладами серед них є давньоруська Посульська лінія укріплень та пізньосередньовічна Українська лінія в Пооріллі. До них долучається великий комплекс городищ, збудованих від раннього залізного віку до козацької епохи в різних районах області. Всі вони неодноразово обстежувалися фахівцями та описані у спеціальній літературі (Падалка, 1905; Макаренко, 1917; Ляскоронський, 1995).

Під час археологічних розвідок у Кобеляцькому районі обстежені залишки укріплень фортеці XVII — XVIII ст. у центрі селища Білики.

Білицьке городище потрапляє до наукового обігу завдяки даним анкетування Центрального статистичного комітету 1873 р, на матеріали якого спирається у своїй праці М.О.Макаренко (Макаренко, 1917, с.10). Згадується про наявність "городка" в Біликах і провалів підземних ходів у «Полтавських епархіальних відомостях» за 1890 р. (Лата, 2001, с.14-15). Детально описує та картографує Білицьке укріплення В.Г.Ляскоронський (Ляскоронський, 1995, с.38-39). Напередодні

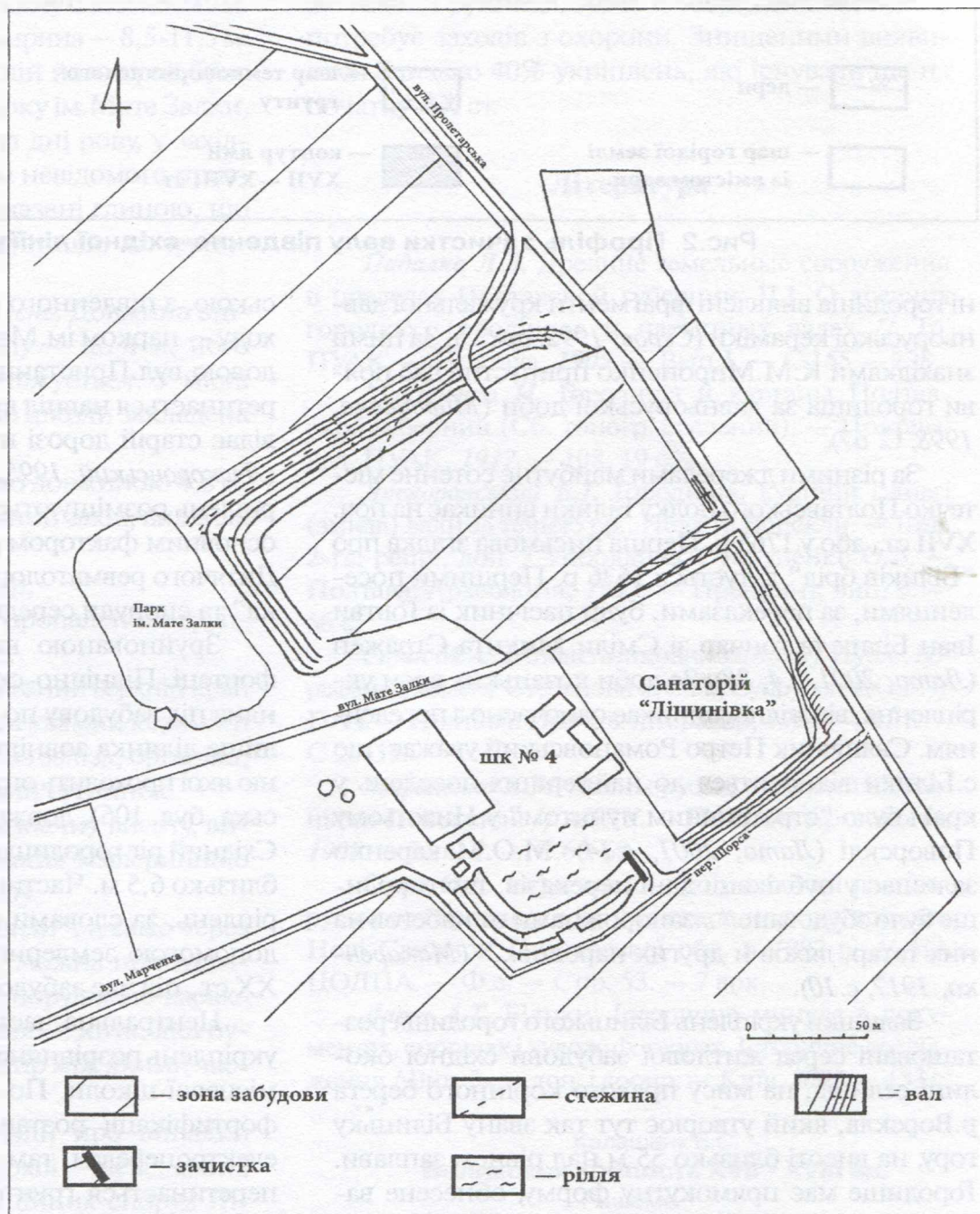

Рис.1. Схема фортеці XVII - XVIII ст. у с-щі Білики.

Другої світової війни оглянув залишки городища і М.А.Стан (Стан, 1994, с.27, 30). Він відзначав поганий стан збереженості пам'ятки — вже була помітна руйнація східної лінії укріплень. Ці давні повідомлення і стали однією з причин здійснених обстежень. Варто нагадати, що 1992 р. укріплення оглядав О.В.Серов, і вали фіксувалися фотографічно. Розвідкою у північно-східній части-

Рис.2. Профіль зачистки валу південно-східної лінії укріплень.

ні городища виявлені фрагменти кружалної давньоруської кераміки (Серов, 1992, арк.2). За цими знахідками К.М.Мироненко припустив час появи городища за давньоруської доби (Мироненко, 1998, С. 67).

За різними джерелами майбутнє сотенне містечко Полтавського полку Білики виникає на поч. XVII ст., або у 1765 р. Перша письмова згадка про “Біликів брід” датується 1636 р. Першими поселенцями, за переказами, були пасічник із Говтви Іван Білик та гончар зі Сміли Микита Стражен (Лата, 2001, с.4, 28). За доби козацьких воєн укріплення, вірогідно, виникає одночасно з поселенням. Священик Петро Романовський вважає, що с.Білики відноситься до найперших поселень у краї і було “стратегічним пунктом” у Нижньому Поворсклі (Лата, 2001, с.14). М.О.Макаренко залишає у публікації дані переказів, що городище було збудоване “...запорожцями от набегов на них татар, ляхов и других народов...” (Макаренко, 1917, с.10).

Залишки укріплень Білицького городища розташовані серед житлової забудови східної околиці селища, на мису правого корінного берега р.Ворскла, який утворює тут так звану Білицьку гору, на висоті близько 55 м над рівнем заплави. Городище має прямокутну форму, обнесене валом та ровом, витягнуте за довгою віссю південний схід — північний захід, кутами орієнтоване за сторонами світу. За вимірами В.Г.Ляскоронського (Ляскоронський, 1995, с.38) площа городища становила 9,1 га (170 x 120 сажнів). Повторні обміри, проведені М.А.Станом (Стан, 1994, с.27), дали 13,5 га. Наші ж виміри визначають площу ціллої частини Білицької фортеці не більше 4,3 га.

На сьогодні рештки фортифікаційних споруд обмежені з північного сходу вул. Пролетар-

ською, з південного сходу — пров. Щорса, із заходу — парком ім.Мате Залки, а з півночі — забудовою вул.Пристанційної (рис.1). Городище перетинається навпіл вул. Мате Залки, котра відповідає старій дорозі на схемі В.Г.Ляскоронського (Ляскоронський, 1995, с.39). Посеред колишніх укріплень розміщуються житлова забудова (яка й є основним фактором руйнації пам’ятки), корпуси Дитячого ревматологічного санаторію “Ліщинівка” та споруди середньої школи № 4.

Зруйнованою виявилася майже половина фортеці. Північно-східна лінія укріплень розрівняна під забудову по вул. Пролетарській. Вціліла лише ділянка зовнішнього схилу валу, по гребеню якої проходить огорожа садиби (вул. Пролетарська, буд. 106), довжиною 14 м та висотою 1,6 м. Східний ріг городища знищений зсувом, висотою близько 6,5 м. Частина південно-східної лінії укріплень, за словами очевидців, була знищена за допомогою землерийної техніки у третій чверті XX ст., під час забудови пров. Щорса.

Центральна частина південно-західної лінії укріплень розрівняна під спортивний майданчик місцевої школи. По валу північно-західної лінії фортифікації розташовані опорні стовпи лінії електропередач, там же, у північній частині, вал перетинається ґрунтовою дорогою. Рів зберігся лише на північно-західній ділянці укріплень.

Загальна довжина збережених на сьогодні валів становить 366 м. Зовнішні їх схили задермовані, місцями засаджені чагарником, внутрішні, без винятку, — зайняті городами.

Північно-західна лінія укріплень. Найкраще збережена, довжиною 180 м. Висота валу — від 2,6 до 6,8 м (від рівня дна рову), ширина — 10,5-16,5 м. На поверхні трапляються уламки кераміки та скляного посуду доби пізнього середньовіччя. Глиби-

на рову, збереженого саме на цій ділянці, — від 1,2 до 3,2 м, ширина — до 8 м. На дні рову проходить пішохідна стежка.

Південно-західна лінія укріплень. Через руйнацію на сьогодні представлена двома відрізками валу — довжиною 76 та 41 м відповідно. Довжина знищеної ділянки валів — близько 120 м. Відповідно, лінія укріплень мала довжину близько 240 м. Висота валу — від 2,0 до 4,7 м, ширина — 8,5-11,5 м. Рів не простежується. Зовнішній його край було розрівняно при насадженні парку ім. Мате Залки. Також відомо про наявність на дні рову, у західній частині, круглих у плані ям невідомого призначення, стінки яких були обмазані глиною, що дозволяє припустити їх експлуатацію як зерносховищ.

Південно-східна лінія укріплень. Довжина відрізаної ділянки 55 м. Висота валу — до 4 м, його ширина — 4-8 м. Рів не простежується. У місці пошкодження валу під їздом до школи закладена зачистка.

Зачистка (рис. 2), загальною довжиною 4,8 м, по вісі південний схід — північний захід, виявила наступну стратиграфію валу:

0 — 0,15 м — дерновий шар;

0,15 — 0,45-0,50 м — шар пропаленого ґрунту, зі вмістом попелу та вуглин;

0,45-0,50 — 0,60 м — зафіксований верхній край ями, у заповненні якої виявлені уламки кераміки XVII - XVIII ст., окремі вироби із заліза, органіка; з 0,60-0,70 м — материковий суглинок.

Проте, через порівняно незначну висоту, видається вірогідною значна руйнація землерийною технікою і цього фрагменту валу.

За формою попелястої “лінзи”, а саме через заглиблення шару по її краях, можна припустити, що на гребені валу було споруджене характерне для свого часу укріплення — кита, яка будувалася з двох рядів тину, простір між якими часто заповнювався землею.

Місцеві жителі повідомляли про випадки провалів підземних ходів та льохів — невід’ємної складової частини фортифікаційних споруд Лівобережної Гетьманщини. Від очевидців відомо, що в усіх провалах відкривалися проходи нічим не облицьовані, із суглинковими стінами, склепіння яких знаходилося на глибині 2 - 3 м. Нагальні потреби функціонування подібних укріплень дійсно вимагали використання підземель, проте, слід зважати й на наявність, свого часу на території фортець церков (Ляскоронський, 1995,

с. 38 - 39), де також можуть траплятися подібні підземні споруди. Відомо й про кладовище на території укріплення, яке локалізується в районі корпусів сучасної школи.

Таким чином, яскрава пам’ятка історії та пізньосередньовічного козацького фортифікаційного мистецтва на сьогодні знаходиться у стані майже повної руйнації. Хоча б збережена частина її потребує заходів з охорони. Знищеними виявилися близько 40% укріплень, які існували ще на початку ХХ ст.

Література

Падалка Л.В. Древние земельные сооружения в пределах Полтавской губернии: Ч. I. О древних городках, городищах и насыпных валах // Тр. ПУАК. — Полтава, 1905. — Вып. 1. — С. 155 — 238.

Макаренко Н. Городища и курганы Полтавской губернии (Сб. топогр. сведений). — Полтава: изд. ПУАК, 1917. — 108, 19 с.

Ляскоронський В.Г. Городища, кургани і довгі (зміві) вали за течією рр. Псла та Ворскли. — Вид. 2-ге, репр., доп. / Упорядник Супруненко О.Б. — Полтава: Археологія, 1995. — Препринт, вип. 9. — 56 с.

Стан М.А. Зі щоденникових записів / Публ., передмова, комент. Степановича С.П., Супруненко О.Б. // ПАЗ. — Полтава: Полтав. літератор, 1994. — Ч. II. — С. 26-33.

Мироненко К.М. Давньоруські поселення Нижнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2. — С. 66-69.

Єров О.В. Інформація про розкопки давньоруського городища в ур. Маджари на території смт. Нові Санжари Полтавської обл. в 1992 р. // НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр. 53. — 7 арк.

Лата А.Т. Білики: Історичне минуле в документах, спогадах і художніх творах. Історичне дослідження / Вид. 3-тє, доп. і доопр. — Київ, 2001. — 153 с.

Калашник Е.С.

Беликская крепость XVII - XVIII вв.

Резюме

Публикуются результаты разведки на территории известного позднесредневекового городища в Нижнем Поворсклье — в с. Белики Кобелякского района Полтавской обл. Уточнены размеры укреплений, произведена зачистка профиля вала юго-восточной линии укреплений, где обнаружены следы пожара и хозяйственной ямы. Более трети оборонительных сооружений памятника разрушено хозяйственной деятельностью ХХ в.

20/08/2007

ТАБІР СЕЛІТРОВАРІВ НА ТЕРИТОРІЇ БІЛЬСЬКОГО ГОРОДИЩА

В урочищі «Більське озеро», розташованому біля гирла струмка Тарапунька (права притока р.Суха Грунь, що належить до басейну Псла), на лівому березі озера, планувалося розташувати газонафтовишукувальну свердловину № 184 Більського газонафтоконденсатного родовища. Вона мала знаходитися на території відомого пізньозарубинецького поселення (Мурзін, Ролле, Супруненко, 1999, с.26-27, 78-85; Кулатова, Супруненко, Терпиловський, 2005, с.66-86), тому місце розташування майданчика зазначеної свердловини було зміщене на схід, на 0,1 км, у бік с.Більськ (Супруненко, Кулатова, Тимощук, Шерстюк, 2006, арк.33-35).

Майданчик свердловини знаходиться (рис.1) за 0,2 км на схід від верхів'я Більського озера, між ним та с. Більськ, за 1,5 км на північний захід від останнього, справа від дороги із с.Більськ до діючої установки комплексної переробки газу. Через дорогу, на відстані 0,5-0,6 км на південь, розташовується північна оборонна лінія Західного укріплення Більського городища. Територія майданчика знаходиться всередині Великого Більського городища. Східніше, згідно із даними В.О.Городцова, розташовується північний край внутрішнього валу Більського городища. Його дослідження, здійснені О.Б.Супруненком, засвідчили належність решток фортифікації литовсько-польській добі (Супруненко, 2001, с.72-77; Приймак, Осадчий, 2006, с.49, рис. 6).

Координати свердловини: 50°06'10,7" північної широти, 34°36'00,5" східної довготи. Майданчик свердловини зорієнтований за сторонами світу. Площа 2,5 га (140 x 158 м). Майданчик займає більшу частину мису, обмеженого із заходу та сходу пониженнями, на які виходять північно-західний та північно-східний його кути. Посередині північного боку майданчика закладено шурф № 1, у центрі, біля свердловини, — шурф № 2, ще 2 шурфи — у північно-західному та північно-східному кутах зазначеної ділянки. Площа кожного із шурфів — 2 кв. м., розміри 2 x 1 м, довгою віссю вони зорієнтовані у меридіональному напрямку.

В усіх шурфах виявлено подібну стратиграфічну ситуацію: потужність чорнозему (орний шар) становить від 0,20-0,22 м до 0,12-0,14 м, нижче залягає передматерик — буро-сіра глина, насичена включеннями чорнозему та кротовинами. Знахідки у цьому шарі відсутні. Материк — бурувата глина, у шурфі № 1, на глибині 0,65-0,68 м, решта шурфів доведена до рівня передматерика, в

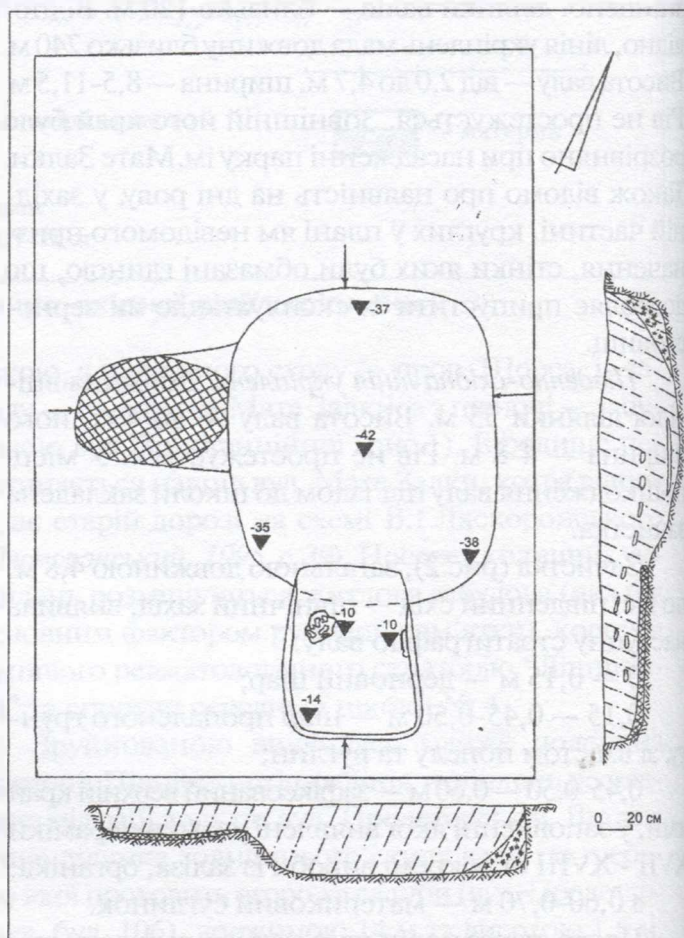

Рис.1. Розкоп 1. Споруда 1. План і перетини.

якому виявлені об'єкти козацької доби.

У шурфах траплялися винятково дрібні уламки українського пізньосередньовічного посуду, переважно стінки, один уламок денця такого ж світлоглиняного посуду, а серед підйомних матеріалів — бронзова (?) каблучка (рис.4). Зрідка у шурфах виявлялися дрібні уламки печини, цегли та шиферу і т.п. будівельного сміття, яке, очевидно, було завезене на поле разом із гноєм.

Розкоп 1. Площа розкопу 13,5 кв. м., розміри 2,7 x 5,0 м. Зорієнтований вздовж виявленого об'єкту, кутами за сторонами світу. Споруда 1 (рис. 1) виявлена під час зачистки, на рівні передматерика, у вигляді плями сірого, насиченого попелом ґрунту, яка мала розміри 1,8 x 0,8-1,1 м. Пляма в основному складалася із сірого попелястого ґрунту, у якому траплялися невеликі шматочки (до 2-3 см) печини та фрагменти пізньосередньовічної кераміки (рис.4). Із західного краю стінки ями, вздовж її довгої вісі, фрагменти печини утворювали прошарок товщиною 2-3 см. Яма була споруджена у передматерикі верхньою частиною,

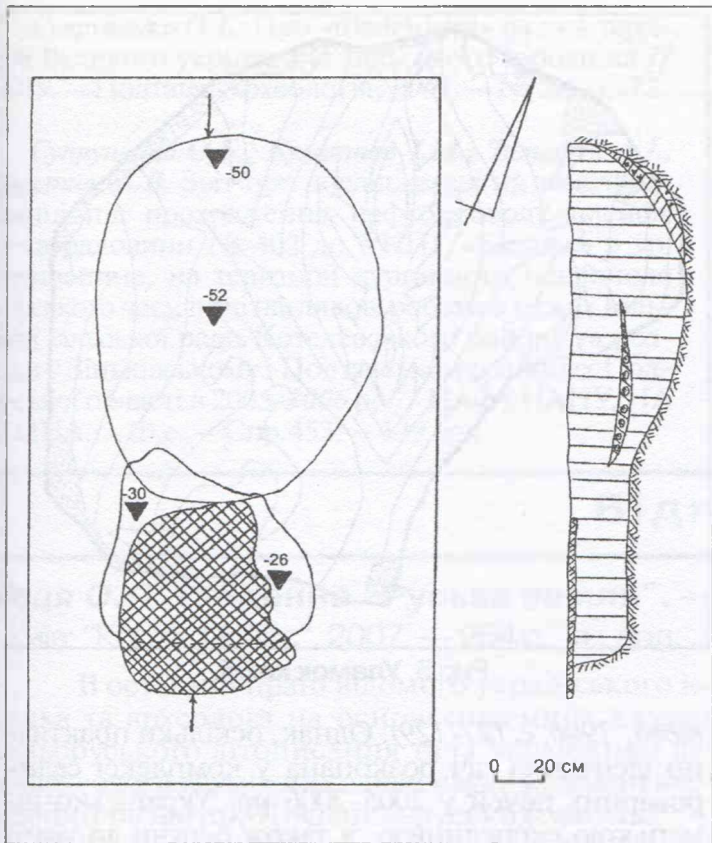

Рис.2. **Розкоп 2.** Споруда 2. План і перетин.

нижня ж на 0,2 м впущена у материкову глину. Після вибирання попелястого заповнення, посередині її глибини (0,2 м), виявлено прошарок руйнування склепіння печі № 1, що складався із дрібної печини. У цьому ж шарі, у печі, ближче до челюстей, виявлено уламок світлоглиняної кахлі із рослинним орнаментом (рис.5). Передпічна яма максимальними розмірами 2,0 x 1,4 м, підпрямокутної форми, із заокругленими краями та прямими стінками, що плавно округлювались до дна. Підлога рівна, із незначним, до 0,07 м, пониженням посередині ями. Глибина ями становила 0,42 м у центрі, 0,35-0,38 м у кутах. У профілі ями простежений характер заповнення: насичений попелом ґрунт чергувався із прошарками попелу та печини. Краї ями мали глиняні запливи.

У південній частині ями виявлено залишки череня печі, у вигляді шару перепаленої глини, потужність якого зростала від 2-3 см (челюсті) до 5-7 см біля стінок. Розміри печі 0,6-0,7 x 1,0 м, вона мала підпрямокутну, із розширенням вліво від челюстей, форму. Про те, що піч заново споруджувалась неодноразово, шляхом вибирання ями, у якій вона розташовувалася, свідчить розташування челюстей на запливі, який вдавався до ями на 0,2 м. Як вже зазначалося, у шарі руйнування склепіння виявлено уламок кахлі, куди він міг бути вмурованим (лицевим боком вгору). Стінки печі піднімалися від челюстей, на 0,15-0,21 м. У східному закутку печі виявлено щелепу корови.

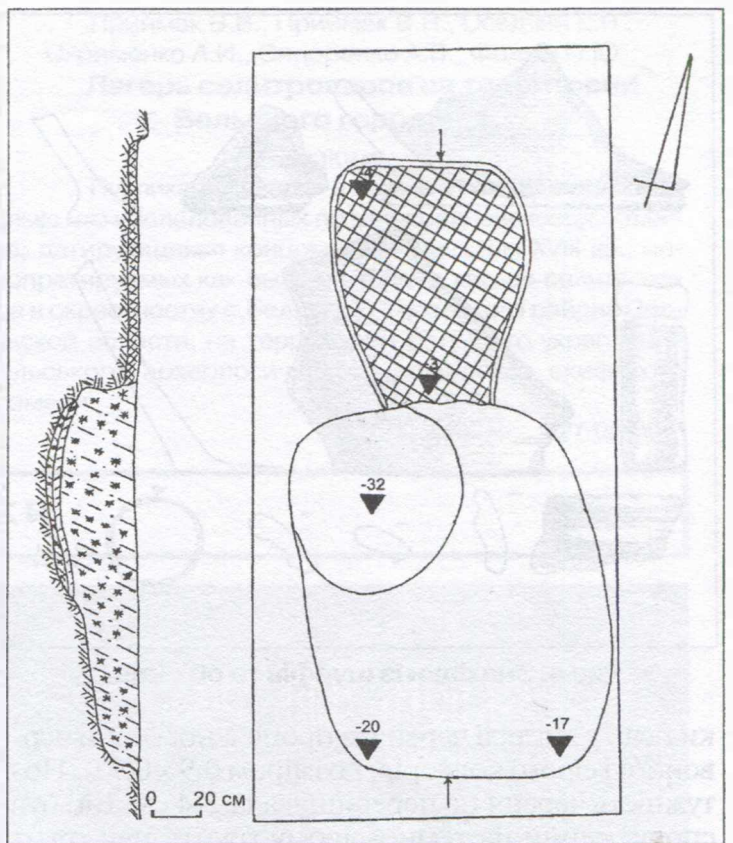

Рис.3. **Розкоп 3.** Споруда 3. План і перетин.

У західній стінці ями, перпендикулярно першій печі, на відстані 0,6 м, виявлено другу піч, також підпрямокутної форми, але з більше заокругленими краями. Черень печі знаходився на глибині 0,15 м. Розміри печі — 0,85 x 0,65 м, потужність череня — від 2 до 5 см. На рівні зачистки передпічної ями виявлений уламок світлоглиняного денця і фрагмент вінця профільованого пізньосередньовічного горщика.

Аналогічні комплекси, що мали по одній печі, також зорієнтовані у меридіональному, із відхиленням на схід, напрямку, знаходились за 60 м на схід і 90 м на південний схід.

Розкоп 2. Площа — близько 6 кв. м. Розміри — 1,8 x 3,3 м. **Споруда 2.** Виявлена на рівні материка, у вигляді плями підпрямокутної, із розмитими обрисами, форми. Виділялася темно-сіра пляма попелястого ґрунту передпічної ями, розмірами 1,65 x 1,15 м, а також пляма печини — 1,0 x 0,4-0,6 м. У процесі вибирання розкрито передпічну яму овальної форми, розміром 1,7 x 1,25 м, глибиною 0,52 м у центрі й дещо меншої — до країв. Підлога рівна, злегка заглиблювалася до центру. Заповнення ями складалося з темно-сірого попелястого ґрунту, зі вкрапленнями поодиноких шматків деревного вугілля. Як і у попередньому розкопі, на середині розрізу ями фіксувався прошарок печини, а у північному її краї — слабкий материковий заплив. Передпічна яма заглиблена у передматерик і материк (рис.2).

У південній частині розташовувалися залиш-

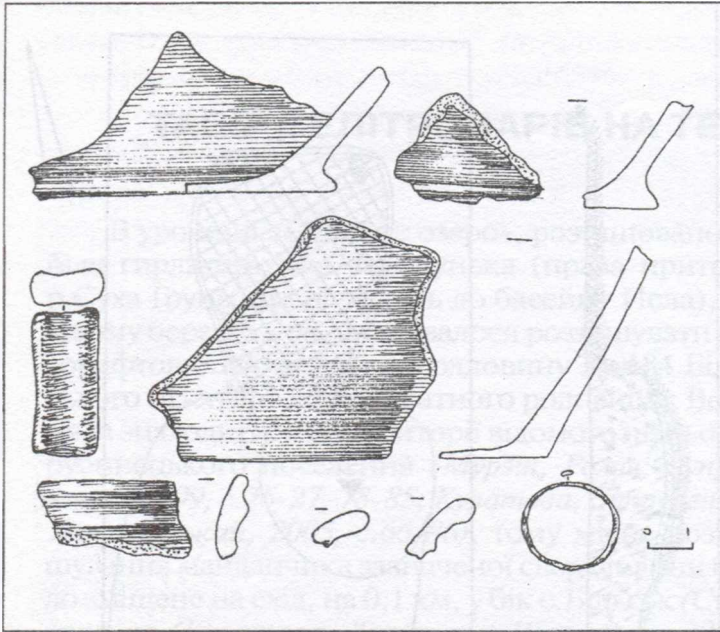

Рис.4. Знахідки із шурфів та об'єктів.

ки печі, у вигляді череня із пропеченої глини червоного і сірого кольорів, розміром 0,9 x 0,7 м. Потужність череня не перевищувала 2-4 см. Він був споруджений на темно-сірому ґрунті, цей ґрунт нижче череня не був пропеченим. Нижче було зафіксовано яму, яка, очевидно, повторює розміри печі, заглиблену на 0,26-0,30 м. Її розміри — 0,7-0,9 м у довжину, 0,6-0,95 м — у ширину, із розширенням вліво від челюстей, як у верхній ямі й споруді № 1 (піч № 1). Із шару зачистки передпічної ями походить мініатюрний фрагмент пізньосередньовічного вінця гончарної посудини, із передпічної — світлоглиняного денця (рис.4).

Розкоп 3. Площа — близько 5 кв. м. Розміри — 1,5 x 3,45 м. **Споруда 3.** Виявлена на рівні передматерика. Пляма розміром 2,8 x 0,8 м виділялася на тлі передматерика попелястим заповненням та плямою череня печі. У розкопі виявлено передпічну яму підпрямокутної форми, із заокругленими краями. Розміри ями — 1,7 x 1,25 м по центральних вісях, глибина — до 0,2 м. Підлога рівна, у північно-західній частині мала незначне, на 0,12-0,15 м пониження. Заповнення ями складалося з темно-сірого попелястого ґрунту, у якому часто зустрічалося деревне вугілля, на дні спостерігався прошарок загливу (рис.3).

У північній частині ями виявлено черинь печі, влаштованої на рівні материка. Розміри печі — 1,1 x 0,4-0,8 м, потужність череня — до 4-5 см. Стінки збереглися на незначну висоту — 3-4 см. Знахідки відсутні.

У літературі вже з'являлося припущення щодо розташування на березі Більського озера перших садиб села Більськ. І.М.Кулатова датувала при цьому матеріали селища XVII - XVIII ст. (Кулатова, 1996, с.130). Пізньосередньовічні матеріали виявлені й на території сучасного села (Кула-

Рис.5. Уламок кахлі.

това, 1996, с.127-129). Однак, оскільки практично ідентична піч розкопана у комплексі селітроварних печей у 2005-2006 рр. Українсько-німецькою експедицією, а також беручи до уваги розташування нововідкритих печей з іншого, стосовно Більська, валу литовсько-польської доби, перевага віддається поки що трактуванню виявленої пам'ятки як місця табору селітроварів. Слід звернути увагу і на той факт, що Східне укріплення Більського городища, розташоване з іншого боку валу литовсько-польської доби, не зазнало руйнувань селітроварним виробництвом. Очевидно, відкриті печі, споруджені за дуже архаїчною схемою, притаманною хіба що роменським і давньоруським старожитностям Дніпровського Лівобережжя, невідомі після середини XIII ст., слід інтерпретувати як виносні, господарські, покликані обслуговувати селітроварів, які в холодну пору року не працювали.

Література

Кулатова І.М. Археологічні пам'ятки території та найближчої округи Більського городища (за розвідками 1994 р.) // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.121-137.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б., Терпиловський Р.В. Пізньоскіфські та пізньозарубинецькі старожитності Полтавщини. — Київ-Полтава: Археологія, 2005. — 100 с.

Мурзін В., Ролле Р., Супруненко О. Більське городище. — Київ — Гамбург — Полтава, 1999. — 104 с.

Приймак В.В., Осадчий Є.М. Північний схід Дніпровського Лівобережжя у кінці XVI-XVII ст. (Історико-археологічні нариси). — Полтава: вид ІКЗ «Більськ», 2006. — 70 с.

Супруненко О.Б. Про «південний» вал на території Великого укріплення Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2. — С.72-77.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Тимошук А.І., Шерстюк В.В. Звіт про дослідження на земельній ділянці під проходження нафтопроводу-шлейфу від свердловини № 402 до УКПГ «Більськ» в ур. Перещепине, на території курганного некрополя скифського часу, інші наглядні роботи в межах Більської сільської ради Котелевського району та розвідки у Зінківському і Полтавському районах Полтавської області в 2005-2006 рр // НА ІА НАНУ; НА ЦОДПА. — Ф.е. — Спр.453. — 139 арк.

Приймак В.В., Приймак В.Н., Осадчий Е.Н., Охрименко А.І., Сидоренко А.В., Федюн О.Ю

Лагерь селитроваров на территории Бельского городища

Резюме

Публикация вводит в научный оборот материалы только что исследованных позднесредневековых объектов, датирующихся концом XVII - началом XVIII вв., интерпретируемых как выносные печи лагеря селитроваров в окрестностях с.Бельськ Котелевского района Полтавской области, на территории Большого укрепления Бельского археологического комплекса скифского времени.

21/08/2007

Відгуки

Моця О.П. Південна "Руська земля". — Київ: "Корвін Пресс", 2007. — 264 с., іл., дод.

В останній праці відомого українського історика та археолога на основі писемних джерел давньоруського літописання та із залученням даних археології і суміжних з нею наук, детально висвітлений розвиток Південно-руських земель.

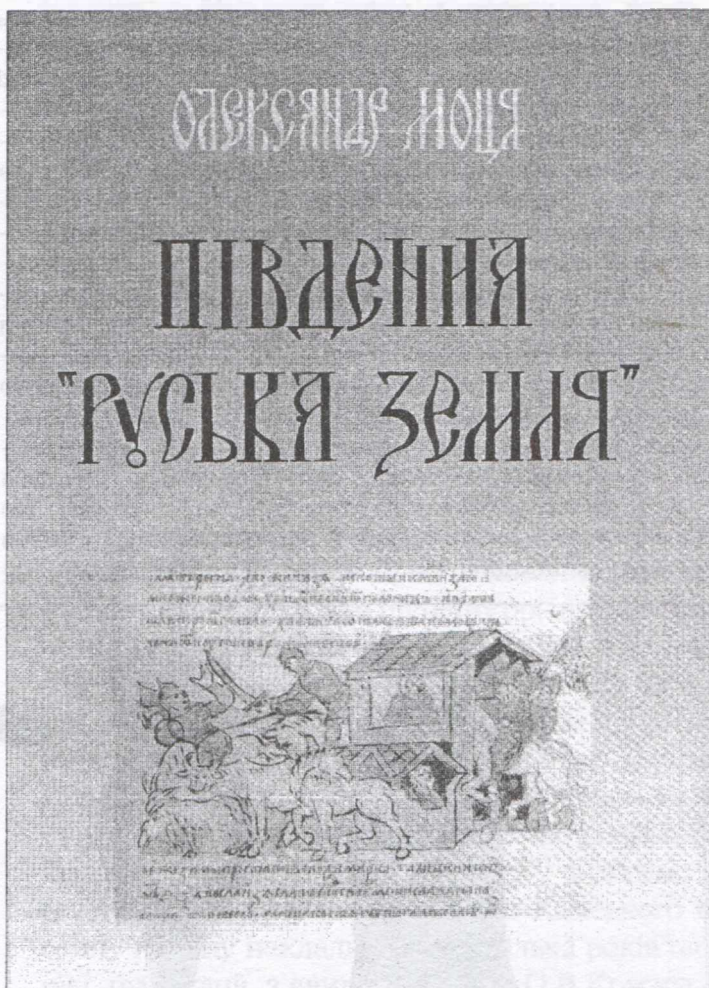
У монографії розглянуті питання, що є класичними для праць із загальної історії Давньоруської держави: що входило в поняття "Руська земля" у вузькому та широкому розумінні цього слова; за літописними згадками окреслено територію Південної Руської землі; для підтвердження меж залучено матеріали археологічних досліджень, розташування городищ, які наочно на карті окреслили її територію. Автором ретельно проаналізовано встановлення кордонів Південно-руських земель у Дніпровському Лівобережжі та Правобережжі, південні межі Галицького князівства, західні, північні та північно-східні кордони, окремо розглянуто спорудження "змієвих" валів. Важливо відмітити, що при висвітленні розвитку Дніпровського Лівобережжя було залучено матеріали утворення та функціонування Посульської оборонної лінії і формування Курського оборонного поясу, а при розгляді південних меж Галицької землі — використано результати досліджень Бакоти — столиці галицького "Пониззя".

Цікавими є роздуми дослідника над процесами заселеності території. На основі найбільш вивчених регіонів Полісся та Лісостепового Середнього Подніпров'я показана динаміка освоєння території та особливості кожного із регіонів, а на основі вивчення поселень Чернігівщини — проаналізовано організацію суспільних відносин, зокрема, проблема "малої сім'ї". На сторінках книги висвітлено складні етнічні процеси із залученням нових антропологічних даних.

Актуальним є питання про існування давньоруської народності на Русі. Автор детально спинається на цій проблемі, висвітлюючи її з різних боків, приходить до висновку, що давньоруська етнічна спільність існувала лише на рівні носіїв елітарної культури і не усвідомлювалася рядовим східнослов'янським населенням. Це і призвело до такого швидкого розділення східних слов'ян і формування сучасних слов'янських народів. Цінним є добірка відомостей з давньоруських літописів, що стосуються подій на території Південної Русі.

В цілому книга на сьогодні є єдиною, де на такому широкому тлі змальовуються суперечливі історичні процеси, які відбувалися на теренах Південно-руських земель.

К.М.

Повідомлення

Знахідки сокир давньоруського часу з Посулля

У 2007 р., за випадкових обставин, у Середньому Посуллі знайдені кілька яскравих знахідок давньоруського часу. Мова йтиме про дві залізні сокири, що походять із розмивів правобережжя Сули, поблизу Снітинського городища, — відомої в археологічній літературі пам'ятки (бібліогр. див.: *Моргунов, 1991, с.38-45*). Сокири виявлені «металозбирачами» і передані останніми (випадок зовсім не характерний для нашого часу) до обласного Центру археології.

Перша сокира (рис. 1:1) належить до числа чеканів, що мають вузьке, дещо видовжене трикутне лезо. Подібні сокири утворюють тип I, за А.М.Кирпичниковим (*Кирпичников, 1966, с.32-33*). Датуються такі вироби у досить широких межах: від X до XIII ст., зустрічаються переважно в дружинних комплексах. Описувана сокира має такі розміри: загальна довжина — 16,0 см; ширина леза — 7,2 см; довжина обуха — 3,0 см; розмір молоточка — 3,0х3,5 см; діаметр обушного отвору — 3,0х5,0 см, вага — 540 г. Поверхня сокири дещо корозована, вкрита раковинами. На лезі, нижня частина якого відбита, є численні зазубрини від ударів.

Друга сокира (рис.1:2) має наступні розміри: загальна довжина — 17,7 см; ширина збереженої частини леза — 4,1 см; ширина обуха — 9,3 см; ширина щекавиць — 6,0 см (права) та 5,0 см (ліва); діаметр обушного отвору — 3,4 см, вага — 830 г. Поверхня незначно корозована, частина леза втрачена. Не дивлячись на не повну збереженість, цю сокиру можна віднести до типу III, за А.М.Кирпичниковим (*Кирпичников, 1966, с.35-36*). До цього типу належать сокири із вузьким лезом, вирізним обухом та щекавицями. Поширення подібні вироби на-

бувають у X-XI ст. та побутують у XII ст. Проте подібні вироби відомі й у Центральній та Східній Європі (*Горелик, 1998*), де їх походження все ж пов'язується із територією Русі (*Кирпичников, Медведев, 1985, с.310*). Але цю сокиру, з огляду на її вагу, зараховувати до кола бойових було б не вірно, швидше за все, це знаряддя є робочим інструментом. А.М.Кирпичникову було відомо 8 типологічно близьких сокир, які походили з території Південної та Південно-Західної Русі (*Кирпичников, 1966, с.38*).

Слід зауважити, що подібна знахідка вже траплялася на території Снітинського городища, ще одна — виявлена на посаді городища літописного Сніпороду (*Моргунов, 1996, с.77, рис:23:2*).

Отже, публіковані сокири доповнюють джерельну базу стосовно військової справи та господарської діяльності давньоруського населення на території Посулля.

Література

Горелик М. Воины Киевской Руси IX – XI вв. // Цейхгауз. — Москва, 1998. — №2 // [http:// oldru.narod.ru](http://oldru.narod.ru)

Кирпичников А.Н. Древнерусское оружие: Копья, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX—XIII вв. // САИ. — Москва: Наука, 1966. — Вып. Е1-36. — 146 с.

Кирпичников А.Н., Медведев А.Ф. Вооружение // Древняя Русь. Город, замок, село / Археология СССР. — Москва: Наука, 1985. — С.298-363.

Моргунов Ю.Ю. Летописный город Кснятин и его некрополь на Суле // КСИА. — Москва: Наука, 1991. — Вып.205. — С.38-45.

Моргунов Ю.Ю. Древнерусские памятники поречья Сулы. — Курск: изд. ИА РАН, Курск. гос. обл. муз. археологии, 1996. — 159 с.

Пуголовок Ю.О., Сидоренко О.В.

12/07/2007

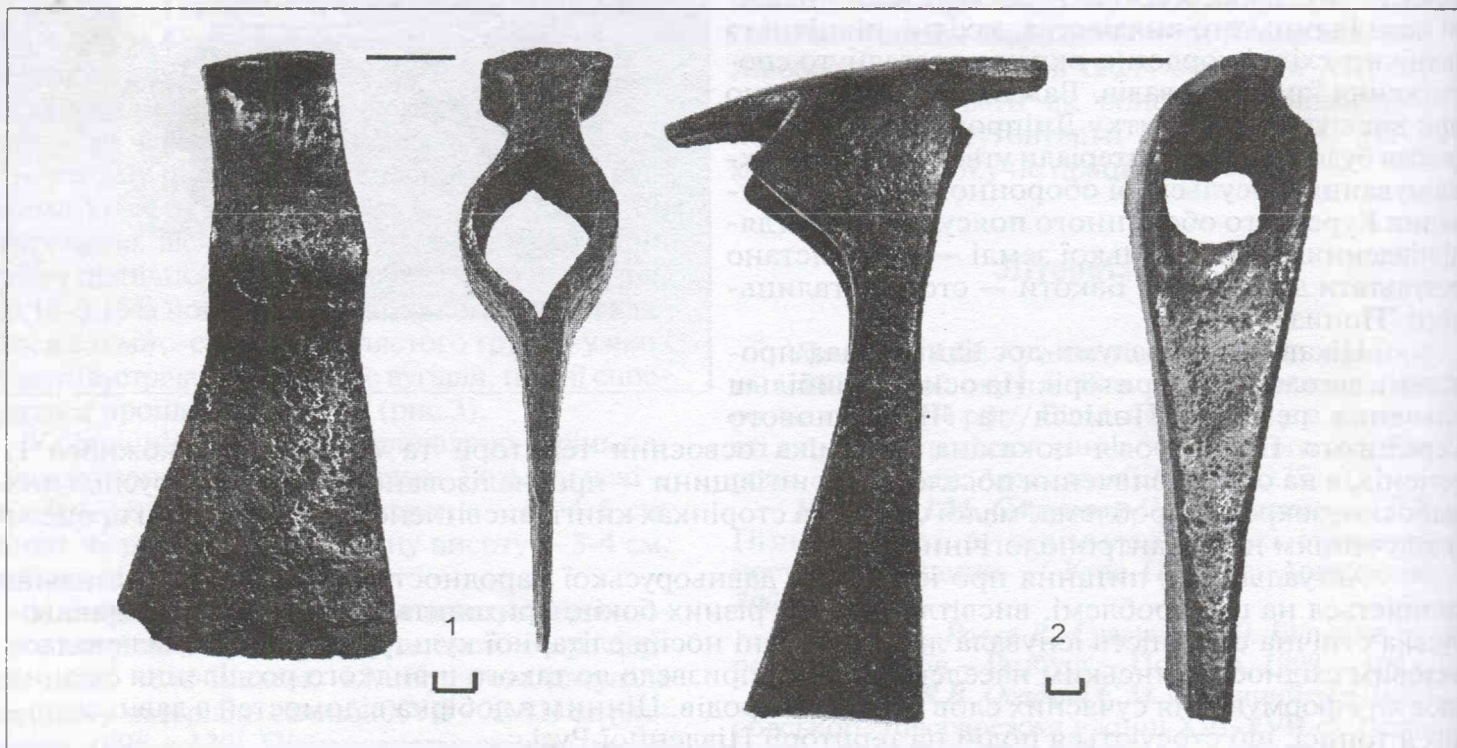

Рис. 1. Сокири зі Снітина. Посулля. Залізо.

До дискусії щодо ямних поховань за обрядом кремації городища Новотроїцького

Приводом для написання цієї роботи стала стаття О.В.Комара та О.В.Сухобокова, присвячена розкопкам на городищі Монастирище. Вона містить критику окремих положень публікацій автора, присвячених ямним похованням городища Новотроїцького. Однак критикуються також положення, які насправді відсутні у роботах В.В.Приймака і приписані йому. Через це уточнюється позиція автора з ряду поставлених питань, які безпосередньо стосуються городища Новотроїцького.

Городище Новотроїцьке, досліджене І.І.Ляпушкіним півстоліття тому, продовжує привертати увагу вчених. Піднімалися питання хронології та періодизації, домобудівництва, місця серед старожитностей Середнього Подніпров'я та ін. Безумовно, на городищі існують кілька горизонтів, що засвідчується випадками перекривання спаленими житлами більш раніших, теж згорілих. Укріплення на городищі, типові для роменських городищ, практично відсутні. Судячи із обрисів, які нагадують обриси укріплень Битиці-1 і Вакалівщини з напільного боку, а також зі знахідок на городищі предметів скіфо-сарматського часу (за визначенням О.Б.Супруненка), можна припускати, що городище існувало ще у ранньому залізному віці, виконувало функції укріпленого табору для худоби. Пізніше на Новотроїцькому оселились переселенці з якогось із найближчих волинцевських селищ, можливо, Куданівки. Городища практично без культурного шару, з окремими знахідками прикрас (Новотроїцьке), фігурками тварин (Опішня) і слабо вираженими укріпленнями, подібні опішнянським, останнім часом відкриті на Лівобережжі у помітній кількості. Слідом за О.П.Медведевим, який першим виявив такі городища у верхів'ях дрібних річок Воронезького Подоння (нижче за їх течіями розташовувались городища із яскраво вираженим культурним шаром) і інтерпретував як укріплені загопи для худоби, такі укріплення були виявлені в околицях Сум на Пслі (Вакалівщина, Бездрик) та на Ворсклі (Боромля). Знайомство із Новотроїцьким і Опішнянським городищами показало їх подібність до зазначених городищ, без культурного шару. У цьому плані припущення О.В.Сухобокова щодо перехідного характеру між волинцевськими і роменськими старожитностями городищ Опішня й Новотроїцьке є вірним. Дана обставина пояснює і віднесення свого часу С.П.Юренко частини жител Новотроїць-

кого до горизонту волинцевського часу. Список можна доповнити Горналем, Зарічним та іншими, де виявлено скіфські матеріали або сліди укріплень скіфського часу у перетинах валів, а культурний шар цього часу був відсутнім чи слабо вираженим. На частині скіфських городищ пізніше з'явилися сіверянські укріплення, а багато городищ були збудовані сіверянами на нових місцях. Проте типи укріплень роменських городищ у різних регіонах, на думку В.В.Єнукова, були різними.

Стосунки слов'ян Дніпровського лісостепового Лівобережжя з мадярами, за археологічними даними простежуються складно, в першу чергу, через стан джерельної бази. Певне поживлення у даній тематиці настало після публікацій автора 10 років тому, присвячених кільком похованням та окремим речам з городища Новотроїцького (Приймак, 1997; 1998). Ямні поховання, виявлені у Новотроїцькому, мали північну орієнтацію (з невеликими відхиленнями). Це були ями з розмірами, близькими до типових поховань (як інгумацій, так і кремацій) фіно-угрів. У ямах простежувалася згоріла дерев'яна обкладка стін; залишки кальцинованих кісток у них дали можливість І.І.Ляпушкіну інтерпретувати їх саме як поховання. Водночас, у скарбі з квадрату Ш-2 знайдено характерну для угрів-мадярів Волго-Камського басейну поясну накладку. Через кілька років після цієї публікації з'явилась стаття О.В.Комара та О.В.Сухобокова, в якій запропонована інтерпретація поховань як фіно-угорських заперечується.

«Зазначимо відразу, присутність прикрас мадярських обрисів у слов'янському скарбі з Новотроїцького відображає навпаки контакти, а не воєнний конфлікт слов'ян з мадярами, як це намагається представити у своїх працях В.В.Приймак. Всупереч повідомленням арабських авторів про постійні напади мадярів на слов'ян, жителі Новотроїцького брали участь у обмінній торгівлі

з мадярами» (Комар, Сухобоков, 2004, с.168). Для такого висновку, по-перше, мабуть, недостатньо однієї знахідки — ремінної накладки. По-друге, стосовно предметів зі скарбу в кв. Ш-2 Новотроїцького, автором в роботі, що побачила світ у 1998 г., було сказано: «Побутування речей із скарбу в кв. Ш-2 Новотроїцького припадає на дещо раніший час, ніж дата його заривання, оскільки майже всі речі зі складу скарбу були поламани і, мабуть, призначались для переплавки на місцеві предмети. Вони могли потрапити до мешканців роменського городища через торгові зв'язки чи із середовища салтівського населення, що ховало своїх померлих за обрядом трупоспалення. Саме у них зв'язки з поволзько-приуральським регіоном були найсильніше відчутними» (Приймак, 1998, с.97).

Однак Г.М.Москаленко та І.Ерделі припустили, що на боршевських городищах характерні угорські речі є свідченням нападів мадярів на слов'ян (Ердели, 1984, с.22). Г.М.Москаленко навіть звернула увагу на необхідність критично переосмислити віднесення всіх шарів пожеж на роменських городищах до нападів печенігів (Москаленко, 1972, с.196). І не можна сказати, що цей заклик не був почутий. Сьогодні в «загибелі» роменської культури звинувачують вже зовсім не печенігів. «Добрим тоном» стало віднесення цієї «акції залякування» до майже всіх перших руських князів — від Олега до Ярослава Мудрого (Григорьев, Сарачев, 1999, с.341-353).

«Не витримує критики і гіпотеза В.В.Приймака щодо зв'язку кремацій Новотроїцького з лопатсько-ломоватівським населенням, яке начебто брало участь у міграції мадярів на захід. По-перше, кремацій поки що не відомо ні серед мадярських поховань Північного Причорномор'я, ні на могильниках «завойовників батьківщини» Угорщини. По-друге, всі вони здійснені поряд з розгромленими житлами чи безпосередньо у них, завжди зберігаючи паралельність поховальних ям стінам. Подібне розташування могил швидше вказує, що поховані — загиблі жителі городища, поховані поряд зі своїми будинками. Відмінність поховального обряду від звичайного роменського в даному випадку однозначно викликана екстраординарними обставинами, які не дозволили здійснити поховальні церемонії за всіма канонами. Але навіть при цьому твердження В.В.Приймака про відсутність слов'янських аналогій новотроїцькому поховальному обряду натягнуте, оскільки кремаційні поховання у вузьких дерев'яних ящиках, орієнтовані по вісі Пн.Сх. — Пд.Зах.,

добре відомі в курганах боршевської культури. Двосторонні паралелі у поховальному обряді сіверян і в'ятичів IX ст., можливо, відображають не лише хрестоматійну спільність походження й тісні культурні зв'язки цих племен, але й тимчасовий відтік сіверян на схід, у в'ятицький ареал на поч. IX ст., із наступним поверненням частини населення у середині IX ст.» (Комар, Сухобоков, 2004, с.168-169).

З приводу останнього зауваження слід зазначити, що свого часу О.В.Сухобоков — один із співавторів цитованої статті, — підготував разом із автором цих рядків рецензію на монографію А.З.Віннікова, присвячену саме поховальному обряду боршевської культури (Сухобоков, Приймак, 1990, с.143-146). Так що про боршевські камерні поховання у курганах певне уявлення у автора і об'єкта критики — є. Позиція автора співпадає з точкою зору І.І.Ляпушкіна, висловленою півстоліття тому: «... поховальних споруд подібного типу (могильних ям, обкладених горілим деревом) вказати серед розкопаних пам'яток ми не можемо» (Ляпушкин, 1958, с.159). В.В.Седов з приводу цих споруд висловився так: «... місце таких поховань в роменських старожитностях поки що не зрозуміле» (Седов, 1982, с.138). Підозрівати першого дослідника, який висунув ідею об'єднання роменських і боршевських пам'яток в єдину культуру, у незнанні археологічних реалій Подоння не доводиться, тим більше, що принципово новими виявились відкриття на могильниках околиць Воронежа, а не на епонімній пам'ятці слов'ян Подоння IX-X ст. Немає підстав думати, що і В.В.Седов не знав у деталях поховальних обрядів слов'ян переддержаного періоду. Серед опублікованих Г.М.Москаленко та А.З.Вінніковим камерних боршевських поховань, на які посилаються автори цитованих рядків, поховальних споруд такого типу, як на Новотроїцькому, немає. Єдина заглиблена в землю (камера в ямі) північної орієнтації — в кургані № 13 Боршевського могильника, із розкопок Г.М.Москаленко, А.З.Віннікова та А.Д.Пряхіна. Розміри ями — 1,65 x 0,65 м, глибина — 0,12-0,24 м (Вінников, 1984, с.15, 17; Вінников, Пряхин, 1983, с.58-60). Боршевські камерні поховання північно-східної, як і будь-якої іншої орієнтації, також мають відмінне від новотроїцьких поховань співвідношення розмірів за довжиною і шириною, не кажучи вже про глибину ям (або ж повну відсутність останніх), як і відсутність однієї із стінок у багатьох камерах. Крім того, різняться і способи поміщення кальцинованих кісток у ямах. Новотроїцькі поховання міс-

тили кальциновані кістки і залишки вогнища у ямі так само, як і фіно-угорські. Хотілося б, у зв'язку із зазначеним, ще раз звернути увагу на кремаційні поховання фіно-угрів, наприклад, № 144 Шатрищенського могильника V-V ст. (*Кравченко, 1974, с.121, 177*), територіально чи не найближчого до Дніпровського лісостепового Лівобережжя. Воно знаходилося у ямі, розмірами 2,4 x 0,9 м, глибиною 0,8 м, північно-західної орієнтації, заповнення — дуже насичене попелом і вуглинами, обпаленим ґрунтом. Поховання за обрядом інгумації цього могильника здійснювались в аналогічних ямах, як, до речі, і в інших фіно-угорських культурах раннього середньовіччя.

У детальнішій роботі, присвяченій похованням Новотроїцького, автором із цього приводу було зазначено: «В даному випадку важко зі певністю говорити, якій із груп фіно-угрів могли належати поховання на городищі Новотроїцькому (це справа фахівців, оскільки джерельна база фіно-угорського поховального обряду обчислюється чотиризначними числами)...» (*Приймак, 1998, с.96*). Уздечні трьохчастинні ремінні накладки входять до числа етнографічних ознак караякупівських (угорських) пам'яток Південного Уралу і Приуралля (*Іванов, 1990, с.112, 115, 142*). Беручи до уваги датування поховань городища Новотроїцького періодом перебування в Південноруських степах мадярів, було віддано перевагу інтерпретації кремацій в ямах, обкладених горілим деревом, як пов'язаних із уграми. Слід мати на увазі, що І.Ерделі пише не тільки про тюркські обриси матеріальної культури «завойовників батьківщини», а й про сприйняття ними мови каварів (*Ерделі, 2000, с.141-142*).

Розглядалася, як менш вірогідна, і можливість співвіднесення цих поховань і з печенігами (*Приймак, 1998, с.97*). Тепер же, в світлі побудов О.В.Комара і О.В.Сухобокова щодо варязьких вторгнень на Лівобережжя (не проілюстрованих жодним рисунком предметів або хоча б визначенням їх типів), можна очікувати пошуку аналогій новотроїцьким похованням і серед старожитностей Російської Півночі, що не є абсолютно неприйнятним. Головне, щоб такого роду ідеї були аргументовані відповідними матеріалами. Для порівняння, наприклад, можна залучити поховання з околиць Ростова (*Леонтьев, 1998, с.135-153; Финно-угры и балты, 1987, с.74-75*). Можливо, з'ясується, що такі поховання мають точні аналогії в рязансько-окських, чи, швидше, мордовських могильниках, і тоді з'явиться можливість розглядати ідеї щодо салтівських союзників, які

розгромили Новотроїцьке після 30-х рр. IX ст., або представників мордві у складі угрів.

Стосовно підкорених чи приєднаних народів, у кочівників існував звичай формувати з них авангард або ар'єгард військ (*Шушарин, 1997, с.150*). Поломсько-ломоватівське населення Прикам'я було союзником волзьких болгар, а не ворожих у основній масі їм угрів, тому вони (або представники мордві) не були численними, а значить, і зберегти свій обряд поховання до моменту приходу у Паннонію не могли.

Слід сказати кілька слів й про шлях просування мадярів із Великої Угорщини. В.О.Івановим простежено ланцюжок з 5-ти поховань від ареалу кушнарєнківської і караякупівської культур Прикам'я до Волги, які він інтерпретує як шлях мадярів на захід (*Іванов, 1996, с.192-198*). Висновок цього дослідника щодо шляху угрів: південною межею лісостепу, тобто, приблизно за 150 км південніше степової частини шляху Булгар — Київ. При цьому Воробйовське поховання поблизу Богучара (*Москаленко, 1972, с.193*) є центральним між вказаними В.О.Івановим похованнями й такою ж групою поховань у Дніпропетровській, Запорізькій, Полтавській і Кіровоградській областях. Відстань між районами Воробйовського та Луговського поховань, що за 75 км південніше Саратова, — близько 400 км; дещо менша — між районами Коробчинського і Воробйовського поховань. Відстань між р.Білою і районом Луговського поховання на Волзі — приблизно відповідає відстані від Волги до Дніпра. Таким чином, на кожні 150-200 км шляху мадяр, в середньому, припадає по одному похованню. Однак їх нерівномірний розподіл вказує на місця затримок або воєнних конфліктів. Знахідки речей та поховань у лісостепу, в ареалі слов'янських пам'яток боршевської, роменської та райковецької культур, є закономірними свідченнями контактів з уграми, які розглядаються спеціалістами як сліди нападів останніх (*Ерделі, 1984, с.22*).

Відстань між Суботицьким могильником і Манвелівським похованням — близько 150 км (правий берег Дніпра), між останнім і Коробчинським (лівий берег Дніпра) — близько 100 км, до 80 км — між Манвелівським і Твердохлібівським (лівий берег Дніпра) похованнями. Ще три мадярських поховання виявлені О.Б.Супруненко у 2007 р. під Комсомольськом, на лівому березі Псла, в його гирлі. Від Твердохлібівського поховання цей могильник відділяє трохи більше 50 км, він знаходиться західніше першого.

По суті, мова йде про район, розмірами приблизно 200 км в широтному напрямку і дещо більше 100 км – в меридіональному. Ці поховання різночасові, тому в останньому випадку можна припускати місце проживання мадярів. Оскільки на басейн Сіверського Дінця, впадаючих в Азовське море річок, а також приток Дніпра – Самари і Орелі (Запорізька, Дніпропетровська, Луганська області), а також Інгулу (Кіровоградська і Херсонська області) припадають десятки дрібних гідронімів «Куца» (СГУ, 1979, с.305-306), доцільно спеціально вивчити питання щодо співвідношення даного компактного ареалу з країною Ателькузу. Питання щодо її локалізації, яке вже давно дискутується (Рона-Таш, 2005, с.116-119), має бути предметом спеціального аналізу.

Повертаючись до поховань на городищі Новотроїцькому, слід відзначити, що залишається незрозумілим, навіщо було здійснювати цей «екстраординарний» обряд кремації (в ямах з обкладкою із горілого дерева) таким чином, що лише копання могили займало не менше, як у двох чоловік, — близько 2,5 годин, якщо базуватися на нормах часу, котрі наводив Г.Є.Афанасьєв стосовно салтівських укріплень (Афанасьєв, 1987, с.134). Беручи до уваги параметри ями поховання № 2 (1,8 x 0,7 м з глибиною 1,4 м), близькі до сучасних могил за обрядом інгумації, можна сміливо стверджувати про значно більшу тривалість обряду такого поховання. Слід взяти до уваги ще, як мінімум, дві години (Кравченко, 2004, с.54-55) на виготовлення дерев'яної конструкції в ямі, а також на сам обряд кремації. За даними Гочевського некрополя (поховання з неповними кремаціями), висота шару стовбурів перевищувала 0,4 м, при розмірах вогнищ 2,3 x 1,4 м, і 2,8 x 1,4 м (Шпилев, 2005, с.92). Досліджені І.І.Ляпушкіним у житлі № 35 Новотроїцького і О.В.Сухобоковим на Битиці 1, у приміщенні № 29, кремації, залишки яких поміщені в горщиках, м'яко кажучи, були здійснені, навіть якщо і тимчасово, за куди менш трудомістким обрядом (Ляпушкін, 1958, с.110-112; Сухобоков, 1992, фото 7), як і інгумація у розрізі V Битиці 1 (Юренко, Сухобоков, 1993, с.42).

До речі, про канони роменського поховального обряду. Неможливо зіставляти ями поховань Новотроїцького і підкурганних поховань ранньороменського часу, наприклад, овальну яму в кургані могильника біля с.Октябрьське, навпроти Путивля через р. Сейм. Розміри останньої: 0,25 x 0,4 м, при глибині 0,15 м; інвентар: кальциновані кістки і намисто, аналогічне намистинам із поховань Волинцевського і Дорошівського

могильників (діаметр насипу 5 м, висота 0,8 м) (Березовець, 1955, с. 64).

«Розгром Новотроїцького стався в останній чверті IX ст. Як уже згадувалось, В.В.Приймак зв'язує його з нападом мадярів, які в реальності самі в цей час зазнали нападу печенегів і були змушені піти в Паннонію» (Комар, Сухобоков, 2004, с.169). Аналізуючи взаємовідносини мадярів з печенігами, В.П.Шушарін пише: «Про збереження ж військових сил мадярів свідчать їх активні воєнно-політичні акції відразу після приходу у Середнє Подунав'я. Все це — проти достовірності розповіді мадярів щодо розгрому їх стоянок в Етелкезі печенігами, як причини відходу їх спільноти в Середнє Подунав'я» (Шушарін, 1997, с.181).

Розповідаючи про воєнні дії мадярів у Європі, В.П.Шушарін відзначав, що з кінця IX ст. до початку 70-х рр. X ст. угорці побували у Ломбардії, Баварії, Чехії, Болгарії. У 906 р. в Саксонії два війська мадярів спустошували територію. Одне з них при цьому очікувало друге у землі слов'ян-доленчан. За даними вторгнень 933 і 938 рр. у Саксонію, В.П.Шушарін описує тактику мадярів: вони вступали двома загонами у країну — об'єкт нападу, потім ділились на дрібніші загоны, що займалися грабінництвом. У кінці походу керівник війська збирав розсіяні загоны «...за своїм звичаєм, за допомогою вогню і диму» (Шушарін, 1997, с.288).

Таким чином, згорілі житла Новотроїцького могли послужити кочівникам саме для сигналізації, оскільки і топографія Новотроїцького, і відсутність поряд з ним крупних скупчень роменських пам'яток (а Посулля і басейн Ворскли віддалені на відстань менш одного дня шляху), і можливість відходу на південь межиріччям Ворскли та Псла сприяли збору мадярів саме поблизу Новотроїцького.

Таким чином, належність фіно-уграм ямних поховань городища Новотроїцького (інтерпретованих автором як належних союзникам мадярів) поки що залишається найімовірнішою.

Література

Афанасьєв Г.Е. Население лесостепной зоны бассейна Среднего Дона в VIII — X вв. (аланский вариант салтово-маяцкой культуры). — Москва: Наука, 1987. — 200 с.

Березовець Д.Т. Дослідження слов'янських пам'яток на Сеймі в 1949-1950 рр. // АП УРСР. — Київ, 1955. — Т.V. — С.49-66.

Винников А.З., Пряхин А.Д. Боршевский курганный могильник на р.Дон // Археологические памятники лесостепного Подонья и Поднепровья I тысячелетия н.э. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1983. — С.42-77.

Винников А.З. Славянские курганы лесостепного Дона — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1984. — 192 с.

Григорьев А.В., Сарачев И.Г. О времени гибели роменской культуры // Тр. VI Междунар. конгресса славянской археологии. — Т. 5: История и культура древних и средневековых славян. — Москва: Эдиториал УРСС, 1999. — С.341-353.

Иванов В.А. О характере этнокультурного взаимодействия ранних волжских болгар с уграми Южного Урала и Приуралья // Ранние болгары и финно-угры в Восточной Европе. — Казань: КНЦ АН СССР, 1990. — С.108-117, 142.

Иванов В.А. Урало-поволжская часть мадьярского пути на запад // Культуры Евразийских степей второй половины I тысячелетия н.э. — Самара: изд. СОИКМ, 1996. — С.192-198.

Комар А.В., Сухобоков О.В. Городище «Монастырище» и древнерусский Ромен // Стародавній Іскоростень і слов'янські гради VIII — X ст. — Київ: Корвін Пресс, 2004. — С.159-173.

Кравченко Т.А. Шатрищенский могильник (по раскопкам 1966-1969 гг.) // Археология Рязанской земли. — Москва: Наука, 1974. — С.116-183.

Кравченко О.М. Один із варіантів реконструкції камерних поховань (за матеріалами досліджень Зеленогайського курганного некрополя) // Середньовічні старожитності Південної Русі — України: ТД III міжнар. студентської наук. конф. — Чернівці: вид. ЧДПУ, 2004. — С.54-55.

Леонтьев А.Е. Ростов эпохи Ярослава Мудрого (по материалам археологических исследований) // Историческая археология: Традиции и перспективы. — Москва: Памятники исторической мысли, 1998. — С.135-153.

Ляпушкин И.И. Городище Новотроицкое: О культуре восточных славян в период сложения Киевского государства // МИА. — Москва-Ленинград, 1958. — № 74. — 328 с.

Москаленко А.Н. Славяно-венгерские отношения в IX в. и древнерусское население Среднего и Верхнего Дона // Проблемы археологии и древней истории угров. — Москва: Наука, 1972. — С.189-196.

Приймак В.В. Кремационные погребения городища Новотроицкого // Культуры степей Евразии второй половины I тысячелетия н.э. (вопросы хронологии). — Самара: изд. СОИКМ, 1997. — С.48-51.

Приймак В.В. Ямні поховання городища Новотроїцького // Археологія. — Київ, 1998. — № 2. — С.93-100.

Рона-Таш А. Хазары и мадьяры // Хазары. — Том 16: Евреи и славяне. — Иерусалим — Москва: Гешарим — Мосты культуры, 2005. — С.111-124.

Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. — Москва: Наука, 1982. — 328 с.

Седов В.В. Венгры в Восточной Европе // Финно-угры и балты в эпоху средневековья. — Москва: Наука, 1987. — С.236-239.

Словник гідронімів України. — Київ: Наук. думка, 1979. — 781 с.

Сухобоков О.В., Приймак В.В. Винников А.З. Славянские курганы лесостепного Дона — Воронеж: Изд-во Воронежского госуниверситета, 1984. (192 с., 39 илл.) // Археологія. — 1990. — № 2. — С.143-146.

Финно-угры и балты в эпоху средневековья. — Москва: Наука, 1987. — 511 с.

Шпилев А.Г. О конструкции погребальных костров у населения юго-западных районов Курского края в конце X-XI вв. (по материалам Гочевского курганного могильника) // Ю.А.Липкин и археология Курского края. — Курск: изд. КГОМА, 2005. — С.90-93.

Шушарин В.П. Ранний этап этнической истории венгров. Проблемы этнического самосознания. — Москва: изд. РОССПЭН, 1997. — 512 с.

Эрдели И. Венгры на Дону // Маяцкое городище / Тр. советско-болгаро-венгерской экспедиции. — Москва: Наука, 1984. — С.20-25.

Эрдели И. Археология Венгрии VI-XI вв. // Археология Венгрии. Конец II тысячелетия до н.э. — I тысячелетие н.э. — Москва: Наука, 1986. — С.310-346.

Эрдели И.Ф. Новая концепция интерпретации погребальных памятников древних мадьяр — обретателей родины // Культуры степей Евразии второй половины I тысячелетия н.э. (из истории костюма). — Самара: изд. СОИКМ, 2000. — С. 141-142.

Юренко С.П., Сухобоков О.В. О погребальной обрядности носителей памятников вольтинцевской культуры (по материалам Битицкого городища) // Археология и история Юго-Востока Руси. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1993. — С. 40-43.

Приймак В.В.

К дискуссии о ямных погребениях по обряду кремации городища Новотроицкое Резюме

Публикация посвящена дискуссионному вопросу об интерпретации исследованных И.И.Ляпушкиным на городище Новотроицком ямных погребений по обряду кремации, с обкладкой из горелого дерева. На основании формы и размеров ям, а также способа помещения в них кальцинированных костей и остатков погребального костра, аргументируется финно-угорская принадлежность погребений. Интерпретируются данные погребения как принадлежащие союзникам венгров-мадьяр, разгромивших городище Новотроицкое. Отмечается присутствие на городище типичной для венгров Прикамья ременной накладки. Приводятся данные, не позволяющие согласиться с критикой позиции автора, изложенной в публикациях 10-летней давности, А.В.Комаром и О.В.Сухобоковым

02/05/2007

Ювілеї

Олександр Супруненко — 50!

Творчий пошук — сенс його життя

Олександр Борисович Супруненко — кандидату історичних наук, Заслуженому працівнику культури України, лауреату премії Самійла Величка, директору Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації і головному редактору «Археологічного літопису Лівобережної України», відомому українському археологу, історіографу, музеєзнавцю, пам'яткознавцю і краєзнавцю — у травні 2007 р. виповнилося п'ятдесят років. Це ще зовсім невеликий проміжок часу, щоб підводити певні життєві підсумки. Однак, так повелося, що золотий ювілей в Україні традиційно відзначається як одне з найбільших свят. Олександр Борисовичу ж вдалося за свої п'ятдесят так багато, що вистачило б на кілька яскравих життєвих шляхів!

Людина талановита, обдарована, блискучий розвідник і дослідник пам'яток археології — від доби первісності до пізнього середньовіччя, — чудовий літописець історії археології та музеєзнавства в Україні, Олександр Борисович відкрив науці безліч археологічних знахідок і призабутих імен. Думаю, сьогодні ніхто з дослідників не знає археологію Полтавщини і суміжних територій так, як Супруненко.

За тридцять років (теж своєрідний ювілей!), які він присвятив археології, починаючи свій трудовий шлях старшим науковим співробітником Полтавського краєзнавчого музею, виявлено й обстежено сотні археологічних об'єктів (поховальні пам'ятки енеоліту — бронзи — ранньозалізного часу — періоду Золотої Орди — поселення і городища різних періодів, об'єкти Більського городища), знайдено численні унікальні знахідки. Взірцевою і вартою наслідування є досконала методика польових робіт Олександра Борисовича, з точною фіксацією знахідок, їх комплексним опрацюванням фахівцями — антропологами, палеозоологами, палінологами, іншими відразу ж після археологічної обробки і, як підсумок, публікація матеріалів в останні роки відразу по завершенню польового сезону. І саме таким чином оприлюднюються результати археологічного вивчення пам'яток Полтавщини, міст області, зокрема, Полтави, Кременчука, Комсомольська та ін. Не є винятком і оприлюднюване друком чергове число «Археологічного літопису».

О.Б.Супруненко, як археолог, музейник, історик науки, чудово розуміє значення ретельності фіксації й обробки джерел і необхідності публікації зібраного. Свідченням цього є те, що у списку опублікованих ним наукових праць (монографій, каталогів, підручників, статей, редакційних збірок тощо) налічується близько 900 (!) найменувань. Одне з провідних місць серед них займають публікації про визначних українських музейників — Катерину Скаржинську, Гната Стеллецького, Федора Каміньського, Григорія Кир'якова, Олександра Тахтаєва, Михайла Рудинського та інших. Дисертаційне, а потім і монографічне, дослідження Олександра Борисовича про перший приватний музей України (Лубенський музей К.М.Скаржинської) досі не має рівних за широтою і глибиною охоплення теми меценатства та становлення музейної справи в нашій державі.

Навесні 2007 р. побачив світ і підготовлений колективом авторів, з ініціативи Центру пам'яткознавства НАН України і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури, бібліографічний покажчик наукових праць О.Б.Супруненка загальним обсягом у 10,5 друк. арк. (*Олександр Супруненко, 2007*).

Самобутній талант О.Б.Супруненка проявляється в організаційних справах. Його творча наснага, енергія, захопленість археологією, історією, Полтавщиною, щирий патріотизм притягують до нього людей. Навколо нього гуртуються такі ж непересічні особистості, і разом у Центрі охорони та досліджень пам'яток археології, створеному з ініціативи і завзяття Олександра Борисовича, вони роблять таку величезну дослідницьку і видавничу роботу, якій міг би позаздрити будь-який академічний інститут. У першу чергу спрямована ця діяльність на вивчення і збереження культурної спадщини України. Не даремно О.Б.Супруненко ще в 1981 році став головою бюро секції пам'яток археології Полтавської обласної організації УТОПІК, а сьогодні є членом Головної ради Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури. В ставленні Олександра Борисовича до пам'яток, їх беззаперечного захисту відбиваються традиції оспіваної ним української інтелігенції кінця XIX — початку XX століть.

Хочеться побажати нашому ювіляру багатьох плідних творчих років, здійснення натхненних задумів, розуміння і підтримки колег і побратимів у науці, сил, здоров'я і наснаги. Многіє лета Вам, Олександр Борисовичу!

Література

Олександр Супруненко — археолог, історіограф, музейник і видавець: Біобібліографічний покажчик / Укл. Гаврилюк Н.А., Кулатова І.М., Станіцина Г.О., Титова О.М., Володарець-Урбанович Я.В. — Київ: вид. ЦП НАНУ і УТОПІК, ЦОДПА, 2007. — 164, VIII с. — 1030+500 поз. — 8 кольор. вкл., суперобкл., портр.

Титова О.М.

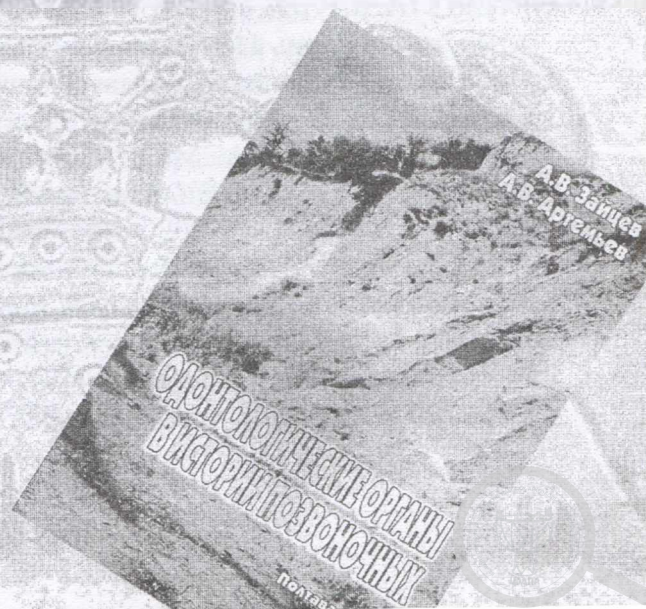

Наукові праці

Центру охорони та досліджень
пам'яток археології

1993-2007 рр.

Бібліографічний покажчик

Бібліографія

Видавничий доробок Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації. 1993-2007 рр.

Видавничий доробок Полтавського обласного Центру охорони та досліджень пам'яток археології складає доволі вагомий масив наукових публікацій, статей, монографій, окремих наукових і науково-популярних видань та більше 20 чисел наукового журналу “Археологічний літопис Лівобережної України”. Це 115 видань, загальним обсягом понад 1000 друк. арк. Саме у більшості з цих робіт вводилися і вводяться до наукового обігу результати дослідницької та пам'яткоохоронної діяльності Центру за 1993-2006 рр.

Запропонований читачеві бібліографічний опис включає переважну більшість видань Центру, починаючи з 1993 р., а також кілька спільних з іншими закладами видавничих проєктів, зокрема, з Інститутом археології НАН України, Національним університетом ім. Т.Шевченка, Центром пам'яткознавства НАН України та УТОПІК, Запорізьким державним університетом, Полтавською обласною спілкою краєзнавців, Полтавським краєзнавчим музеєм й Історико-культурним заповідником “Біленьск”.

Переважна більшість видавничої продукції Центру з'явилася в світ завдяки діяльності Видавничого центру “Археологія”, заснованого як спеціалізований науково-видавничий підрозділ закладу в кінці 1995 р. Саме через ВЦ “Археологія” і побачили світ ряд добре знаних в Україні та поза її межами полтавських археологічних видань. З 1997 р. Центром видається і другий в Україні спеціалізований науковий археологічний журнал — “Археологічний літопис Лівобережної України”, включений до переліку фахових видань ВАКУ України. Видання журналу на сьогодні здійснюється спільно з Інститутом археології НАН України.

Частина видань Центру побачила світ через спеціалізовані та приватні полтавські видавництва, зокрема, ОДГВ “Полтавський літератор”, “Криниця”, “Техсервіс”, “АСМІ”, “Дивосвіт”, “Гротеск”, частина — була спільними проєктами з останніми.

Цікаво, що переважна більшість наукових праць в описаних нижче виданнях підготовлена полтавцями, здебільшого науковими співробітниками Центру, в якому, як відомо, їх штатна численість не перевищувала 8-10 чол. Редакцій-

но-видавничий підрозділ закладу — ВЦ “Археологія” — ніколи не мав більше одного штатного технічного (Тітков О.В.) та одного позаштатного головного редактора (Супруненко О.Б.). Художній і науковий графічний рівень видань і журналу постійно “підтримували” наукові співробітники Центру (архітектори та художники за фахом) Т.В.Менчинська (Варвянська), Т.М.Золотницька і Г.В.Коваленко. До підготовки видань Центру постійно залучалися наявні “наукові сили” — І.М.Кулатова, Б.І.Золотницький, К.М.Мироненко, А.В.Гейко, Г.В.Коваленко, А.І.Тимошук, Ю.О.Пуголов та ін., фотограф М.О.Радченко.

Запропонований бібліографічний реєстр — це тематичний опис праць, побудований за алфавітним принципом, що відображає головні напрямки наукової археологічної діяльності Центру. Традиційно, він включає найбільші розділи з питань історіографії, проблематики археології раннього залізного віку, слов'яно-руської та пізньосередньовічної тематики. Територіально проблематика наукових праць Центру охоплює не тільки регіон історичної Полтавщини, а й, переважно, Дніпровського Лівобережжя, в цілому України, прилеглі райони країн-сусідів.

Укладаючи покажчик видань і наукових праць Центру, *К.М.Мироненко* спеціально ввів до опису кілька повторень для робіт з широкою тематичною спрямованістю, зводового чи описового характеру, що охоплювали старожитності ряду епох. Крім того, до покажчика потрапили кілька праць зі складу загальнообласних програм, до видання яких докладалися значні зусилля співробітників Центру та його редакційно-видавничого колективу.

Сподіваємося, що запропонований покажчик буде провідником не тільки серед публікацій, вміщених в “Археологічному літописі Лівобережної України”, а й стане у нагоді всім, хто цікавитиметься в цілому видавничим доробком Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації за 15 років його існування.

Супруненко О.Б., директор Центру,
заслужений працівник культури України.

Розділ І. Історія та діяльність закладів, музеїв і вузів. Охорона пам'яток археології.

І.1. Історія та діяльність закладів, музеїв і вузів.

Гавриленко М.І. До історії археологічного відділу Полтавського республіканського історико-краєзнавчого музею [з історії музейного відділу археології у 1905-1945 рр.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.9-16.

Гавриш Р.Л. Просвітницька діяльність К.М. Скаржинської // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.31-33

Год Б.В., Лобурець В.Є. Сторінки історії історичного факультету Полтавського педагогічного університету // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 - 1/2003 (12-13). — Краєзнавство. — С.199-204.

Другий рік роботи Центру охорони та досліджень пам'яток археології: Звіт про діяльність 1995 рік / Укл. Супруненко О.Б. — Полтава: Археологія, 1996. — 40 с.: іл.

Залудяк М. Передне слово [до виходу у світ першого номеру журналу] // АЛЛУ. — Полтава, 1997. — № 1-2. — С.1.

Карим І.А. Приватні колекції у зібранні Церковно-археологічного музею Київської духовної академії // Музеї. Меценати. Колекції: Зб. наук. праць. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Музеї. Колекції. — С.19-22.

Касимова І.А. Полтавська учена архівна комісія і збереження пам'яток церковної архітектури // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.121-132.

Кигим С.Л., Кондратенко Т.К. Природничі колекції музею К.М.Скаржинської [враховано 6000 предметів] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.21-24.

Кисельов О.Д. Юридический факультет (університета) // Щербаківський Вадим. Український університет у Полтаві: Спогади — Полтава, 1994. — Препринт, вип.2. — С.32-34.

Коваленко Ю.О. Меценати і колекціонери в історії становлення глухівського музейництва (до 100-річчя Глухівського краєзнавчого музею) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.42-43.

Мовою документів (Про створення Історико-культурного заповідника «Більськ») // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — 3 офіційних джерел. — С.6.

Нестуля О.О. Музеї Наддніпрянської України в контексті підготовки україно-російських пе-

реговорів про взаємний обмін культурними цінностями (друга половина 1920-х років) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — 3 історії археології та музейництва. — С.161-165.

Нестуля С. Археологічний комітет Всеукраїнської Академії наук: етапи становлення. / Відп. редактор *Толочко П.П.* — Полтава: Археологія, 1997. — 88 с.

Нестуля С. Становлення Всеукраїнського Археологічного комітету ВУАН (середина 1920-х років) / Відп. ред. *Толочко П.П.* — Полтава: Археологія, 1997. — 99 с.

Нестуля С.І. Всеукраїнський Археологічний Комітет: сторінки історії. // АЛЛУ — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — 3 історії археології. — С.104-106.

Нестуля С.І. Про першовитоки археологічних установ України (до 80-річчя ВУАКУ). // АЛЛУ — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — 3 історії археології. — С.63.

Нестуля С.І. Співпраця корифеїв музейництва М.Біляшівського та К.Мощенко по влаштуванню музею Полтавського губернського земства // АЛЛУ — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.49-51.

Нестуля С.І., Нестуля О.О. Десять років праці: До публікації П.П.Курінного “Всеукраїнський археологічний комітет” // АЛЛУ — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — 3 архівів: наукова спадщина. — С.140-148.

Павличко Я. Внесок Вадима Щербаківського в розбудову колекції Національного музею у Львові // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч. 4. — С.105-115.

Перший рік роботи Центру охорони та досліджень пам'яток археології [управління культури Полтавської облдержадміністрації] / Укл. Супруненко О.Б. // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор. 1995. — Ч.3. — Хроніка. — С.229-231.

Полтавський краєзнавчий музей: Буклет / Авт. Мокляк В.О. — Полтава: Археологія, 1996. — 8 с.: іл.

Пустовіт Т.П. Колекція Катерини Скаржинської — важливе джерело вивчення духовного життя Полтавщини XVIII-XIX ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.6-7.

Про головні концептуальні напрямки діяльності Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації [стислий виклад концепції діяльності Центру] / Укл. Супруненко О.Б. // ПАЗ.

— Полтава: Полтавський літератор. 1993. — Ч.1.
— Хроніка. — С.124-127.

П'ятий рік роботи Центру охорони та досліджень пам'яток археології. Звіт про діяльність за 1998 рік / Укл. Супруненко О.Б., Тітков О.В. — Полтава: Археологія, 1999. — 64 с.: іл.

Рудинський Михайло. Музей мистецтва: Коротенький провідник. — Вид. 2-е, доп. / За ред. Супруненка О.Б. — Передмова і коментарі *Бочарової С.І., Курчакової О.М., Супруненка О.Б.*, за участі *Ханка В.М.* — Полтава: Археологія, 2002. — 16+2 с.: іл.

Рудинський М.Я. Про заснування в Полтаві педагогічного факультету (1918) / Підг. до друку, ком. *Супруненка О.Б.* — Полтава, 1995. — 40 с.: портр.

Скибінський А.О. Харківське єпархіальне церковно-археологічне товариство та Святогорський Свято-Успенський чоловічий монастир: два виміри музеєзнавства Слобожанщини на початку ХХ ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — №1 (11). — 3 архівів: наукова спадщина. — С.148-149.

Скирда В.В. Археологічні дослідження геологів Харківського університету // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — №1 (11). — 3 архівів: наукова спадщина. — С.150-153.

Скирда В.В. Музей витончених мистецтв та старожитностей при Харківському університеті // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Музеї. Колекції. — С.7-9.

Скирда В.В., Чернігова Н.В. Архівні матеріали професора С.А.Семенова-Зусера // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — 3 історії археології та музейництва. — С.170-171.

Соколова Л.М. Фонди Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — Пам'ятоохоронництво, музеї, колекції. — С.70-71.

Статут Лубенського музею Катерини Миколаївни Скаржинської / Публ. *Коротенка В.В., Супруненка О.Б.* // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Епістолярія. — С.161-166.

Супруненко О. Рік роботи Центру охорони та досліджень пам'яток археології // З джерел народної скарбниці: Щорічник — 1994. / 3б. ст. — Редкол.: *Бондаревський П.К.* та ін. — Полтава: Археологія, 1995. — Археологія. — С.77-81.

Супруненко О.Б. Археологічні дослідження та зібрання Лубенського музею К.М.Скаржинської: Автореф. дис.... канд. іст. наук. — Київ: Археологія, 1997. — 24 с.

Супруненко О.Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський му-

зей К.М.Скаржинської): Монографія. — Київ-Полтава: Археологія, 2000 [2001]. — 392, 2 с.: іл.

Супруненко О.Б. Біля витоків української вищої школи // Щербаківський Вадим. Український університет у Полтаві: Спогади — Полтава, 1994. — Препринт, вип.2. — С.4-5.

Супруненко О.Б. Доля колекцій музею К.М.Скаржинської // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Музеї. Колекції. — С.9-18.

Супруненко О.Б. Полтавському “Археологічному літопису...” — п'ять років // Археологічний літопис Лівобережної України: Показчик змісту наукового журналу за 1997-2001рр.: Бібліограф. показчик / Укл. *Гейко А.В. Мироненко К.М. Рейда Р.М.* — Полтава: Археологія, 2001. — 16 с.

Троцька В.І. Збірка археологічної кераміки з фондів Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Музеї. Колекції. — С.52-55.

Халимон О.В. Екзотичні природничі експонати з колекції східних старожитностей музею К.М.Скаржинської // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — №1. — С.25-27.

Ханко В.М. Меценати і колекціонери на Миргородщині // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Меценатство. — С.56-61.

Чередник Л.І. Друковані матеріали Державного архіву Полтавської області про благодійницьку діяльність К.М.Скаржинської // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.15-16.

Шемет П.Г. Музеї Полтавщини: сторінки історії та сьогодення (Привітання учасникам наукових читань від Полтавської обласної державної адміністрації) // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — С.3-6.

Щербаківський Вадим. Український університет у Полтаві: Спогади / Від. ред., упорядник *Супруненко О.Б.* — Авт. прим. та комент. *Коротенко В.В., Супруненко О.Б.* — Полтава, 1994. — Препринт, вип.2. — 40 с.: портр.

Юренко О. Українське національно-культурне життя на Полтавщині під денікінською окупацією у 1919 р. // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.133-140.

1.2. Охорона пам'яток археології.

Белгород-Днестровская средневековая крепость (XIII - XV вв.): Буклет. — Белгород-Днестровский: Археологія, 1997. — 6 с.: ил.

Белько О.В. Пам'ятки археології Полтавщини: проблеми вивчення і збереження // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — №2. — С.3-4.

Більське городище — найбільша охоронювана археологічна територія Лівобережної України [Рішення Полтавської обласної ради про організацію охоронюваної археологічної території] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — №2. — С.3.

Більське городище скіфського часу VII-III до н.е.: Буклет / Авт. *Кулатова І.М., Супруненко О.Б.* — Полтава: Археологія, 1996. — 8 с.: іл.

Гаврилюк Н.О. Охорона археологічних пам'яток в Україні: деякі підсумки і перспективи // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — №2 (10). — Охорона пам'яток. — С.14-15.

Годзенко В.Д. Відновлення роботи над "Зводом пам'яток історії та культури" — невідкладне завдання // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.3-4

Заїка Г. Пам'ятка потребує захисту // З джерел народної скарбниці: Щорічник — 1994. — Полтава: Археологія, 1995. — Археологія. — С.129-132.

Кулатова І.М. Про підготовку археологічної частини "Зводу пам'яток історії та культури" (Роботи Центру археології) // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.5-6.

Кулатова І.М., Мироненко К.М. Про визначення історичного ареалу міста Кременчука // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Охорона пам'яток. — С.12-13.

Лобурець В.Є. Основні етапи історико-краєзнавчих досліджень на Полтавщині у ХХ ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — №2 (6). — Краєзнавство: сторінки історії. — С.73-75.

Лугова Л.М. До питання підготовки археологічної частини "Зводу пам'яток історії та культури" Полтавської області (Роботи Полтавського краєзнавчого музею) // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.7-8.

Мироненко К.М., Максименко Г.М., Супруненко О.Б. Міжрегіональний семінар у Комсомольську (м.Комсомольськ Полтавської обл., 13-15 серпня 2006 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.2-3 обкл.

Михальчишин І.Р. Про складання паспортів на пам'ятки археології // АЛЛУ — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Археологічне пам'яткоохоронництво. — С.119-120.

Моця Б.О. Проблеми охорони та використання археологічних об'єктів культурної спадщини в Україні // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Охорона пам'яток. — С.5-11.

Наукова концепція археологічного заповідника "Більське городище скіфського часу" (проект) / Укл. *Супруненко О.Б.* // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.383-390.

Наукова концепція археологічного заповідника "Більське городище скіфського часу": Наукова концепція, довідкові матеріали, проекти / Упорядник, науковий редактор *Супруненко О.Б.* — Полтава: Археологія, 1996. — 60 с.: іл.

Нестуля О.О. Пам'яткоохоронний рух на Полтавщині 1917-1941 років // Наукові та технологічні засади шкільного курсу "Історія Полтавщини". — Полтава: Оріяна, 2003. — С.80-88.

Нестуля О.О. Документи про пам'яткоохоронну діяльність В.М.Шербаківського у 1917 р. // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — Епістолярія. — С.184-188.

Нестуля С. Археологічний комітет Всеукраїнської академії наук: етапи становлення / Відп. редактор *Толочко П.П.* — Полтава: Археологія, 1997. — 88 с.

Нестуля С. Становлення Всеукраїнського Археологічного комітету ВУАН (середина 1920-х років) / Відп. ред. *Толочко П.П.* — Полтава: Археологія, 1997. — 99 с.

Нестуля С.І. Організаційна діяльність ВУАКу: Спроба скликання Всеукраїнського археологічного з'їзду в Одесі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — З історії археології. — С.100-102.

Опублікований Державний реєстр Національного надбаня по лісостепових областях Лівобережної України // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.8-11.

Охоронювана археологічна територія „Більське городище”: Буклет / Укл. *Белько О.В., Кулатова І.М., Супруненко О.Б., Золотницький Б.І.* — Полтава: Археологія, 2001. — 8 с., карти.

Пам'ятки археології. Дослідження. Збереження. Довідкові матеріали: Буклет / Авт. *Кулатова І. Супруненко О.* — Полтава: Археологія, 1996. — 8 с.: іл.

Перелік найважливіших об'єктів археологічної охоронюваної території "Більське городище" [Додаток № 1 до рішення Полтавської обласної ради від 15 лютого 2001 року] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.4-7.

Перелік пам'яток археології території та найближчих околиць Більського городища / Укл. *Шрамко Б.А.* // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Хроніка. — С.195-197.

Постанова Кабінету міністрів України від 13 березня 2002р. № 318 [Про затвердження По-

рядку визначення меж та режимів використання історичних ареалів населених місць] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — 3 офіційних джерел. — С.1-2.

Приймак В.В., Юдін М.М. Археологічні пам'ятки та музейні колекції доби українського козацтва Сумської області (до проблеми вивчення та використання) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С. 67-68.

[Про отримання дозволів на проведення археологічних розвідок, розкопок та інших видів земляних робіт] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — №1 (11). — 3 офіційних джерел. — С.4 обкл.

Пустовіт Т.П. Український клуб у Полтаві (1913-1918): відкриття та напрямки діяльності // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Краєзнавство. — С.114-120.

Рекомендації 7-го науково-практичного семінару “Охорона та дослідження пам'яток археології” / Підг. Кулатовою І.М., Луговою Л.М., Супруненко О.Б. // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.68-69.

Супруненко О.Б. До укладання реєстру пам'яток археології території міста Полтави // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.9-11.

Супруненко О.Б., Скорий С.А., Приймак В.В. Конференція, присвячена 100-річчю від початку археологічних досліджень на Більському городищі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2

(20). — Ювілеї. — С.3-5; 2-3 с. обкл.

Титова О.М. Деякі проблеми збереження нерухомих пам'яток археології // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Археологічне пам'яткоохоронництво. — С.118.

Титова О.М. Проблеми охорони культурної спадщини України // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.16-17.

Чирикова М.Ю. З історії охорони пам'яток археології на Полтавщині в 20-х роках ХХ ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Археологічне пам'яткоохоронництво. — С.121-124.

Шемет П.Г. Автографи століть на землі Полтавській // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С. 7-8.

Шемет П.Г. Проблеми охорони пам'яток археології Полтавщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Охорона пам'яток. — С.12-13.

Шрамко І.Б., Филатов О.В. Некоторые предложения по созданию Бельского заповедника // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.391-395.

Юдін М.М. Проблеми вивчення, охорони і перспективи використання археологічної спадщини давньоруського часу на території Сумської області // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — Археологічне пам'яткоохоронництво — С.83.

Розділ II. Персоналії.

Амбросимова С.В. “... для з'ясування української культури” (лист Л.В. Падалки до Д.І. Яворницького) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.28-30.

Амбросимова С.В., Василенко Н.Е. В.Щербаківський в епістолярній спадщині Д.Яворницького // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — Епістолярія. — С.143.

Белько О.В., Супруненко О.Б. До питання про увічнення пам'яті Самійла Величка // КСП. — Полтава, 1994. — Вип. 2. — С.7-13.

Берест Ю.М. Фонд М.Я. Рудинського в Охтирському краєзнавчому музеї // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.21-22.

Бирюков В.П. В.М.Щербаковський и его лекции по археологии на курсах украиноведения в городе Хорол Полтавской губ. (Июль, 1917 г.) // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.14-36. — Передрук: *Бирюков В.П.* В.М. Щербаковсь-

кий и его лекции по археологии на курсах украиноведения в городе Хорол Полтавской губ. (Июль, 1917 г.). — м.Хорол: друк. Хайкіна, 1917.

Боровський Я.Є. Пам'яті Сергія Висоцького // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.132-133.

Бочарова С.І. Роль М.Я.Рудинського у формуванні і становленні Полтавського художнього музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.19-21.

Буйнов Ю.В., Супруненко О.Б. Борис Андрійович Шрамко — археолог, педагог, громадянин // Борис Андрійович Шрамко: Біобібліографічний покажчик — Полтава, 1995. — С.5-10.

Ванцак Б.С., Супруненко О.Б. Подвижники українського музейництва (Григорій Кир'яков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стеллецький). — Полтава: Археологія, 1995. — 136с.

Виногородов В.Б. Переписка с Б.Н.Граковым в начале пути // Проблемы скифо-сарматской ар-

сільського клубу, на підвищенні плато. Абсолютна висота цього підвищення — понад 76,0 м. Складається з трьох насипів, розміщених компактно на сільському кладовищі і прилеглому з півдня городі (рис.1:13). Курган № 1 — найвищий у групі, задернований, на насипу відзначені могили поч. ХХ ст. (рис.7). Інші два — розташовані на південь і південний схід від насипу № 1, один — задернований, інший — розорюється. Висота курганів — 0,3-3,3 м, їх діаметри — 15-30 м (рис.1:13) (таблиця 4).

Вірогідно, у складі групи, дещо на північний схід, у межах сучасних орних угідь, знаходився й майдан, рештки якого вже давно знищені вибиранням ґрунту. Принаймні, він згадується у матеріалах анкетування Центрального статистичного комітету 1873 р. як Костиріна Могила, споруда кільцеподібної форми, із заглибиною у центрі, що має «окружність» 51 саж. (Макаренко, 1917, с.23).

Група курганів потрапляє до проектного землевідводу ділянки Галещинського родовища. Вона має стати об'єктом стаціонарних археологічних досліджень. Проте, враховуючи наявність кладовища, варто розглянути можливість дослідження лише дрібних насипів курганів, а великий залишити недоторканим, до перенесення сільського кладовища.

14. Група курганів III розташована на схід від села, за 1,1 км від сільського клубу, на розораному підвищенні плато. Абсолютна висота цього підвищення — близько 76,0 м. Складається з двох насипів, розміщених компактно ланцюжком у меридіональному напрямку (рис.1:14). Обидва кургани розорюються, мають висоту 0,3-0,4 м при діаметрі 16-20 м.

Група курганів потрапляє до меж проектного землевідводу ділянки Галещинського родовища. Вона має бути досліджена.

15. Курганоподібний насип 1. Поодинокий, подібний до розораного кургану, оплилий насип, знаходиться на підвищенні плато лівого берега річки, поряд із заораним степовим блюдцем, має абсолютну висоту 75,1 м. Розташований за 1,1 км

на схід від сільської школи (рис.1:15). Він немовби продовжує вісь розташування курганів групи III, знаходячись від них на південь за 0,3 км.

Висота насипу — 0,4 м, діаметр — 12x18 м. Насип овальної форми, з оплилими обрисами. Розорюється.

Потрапляє до меж ділянки Галещинського родовища і має бути перевірений археологічними методами щодо встановлення факту причетності останнього до групи археологічних поховальних старожитностей.

Горбані, с., Новогалещинська сел. р., Козельщинський р-н (вододіл рр. Крива Руда і Рудька — лівий берег рр. Псел — Дніпро).

16. Група курганів II знаходиться на панівному підвищенні вододілу, висотою 78,0-78,5 м, розташованому між сс. Горбані і Заруддя, ближче до першого (рис.1:16), переважно на території, адміністративно належній Бондарівській сільській раді. Кургани розміщені трьома сусідніми компактними скупченнями, на відстані 50-80 м між мікрогрупами, на підвищеннях вододілу, за 0,6-0,8 км на північний захід від центру Горбанів та в 0,8 км на схід від середньої школи с.Заруддя (рис.1:16).

Складається з 14-ти, здебільшого розораних, насипів, висотою 0,3-1,1 м і діаметром 15-36 м. Курган № 1 — найвищий у групі, лише по центру, в широтному напрямку, задернований та з півдня вкритий насадженнями лісосмуги. Він має абсолютну позначку висоти в 79,6 м. Всі інші насипи розорюються.

У 1950-х рр. більшість з курганів мали висоту 0,7-1,0 м, а то й більше, круті схили, переважно округлі обриси. На початку 1960-х рр., у зв'язку зі зменшенням площі орних земель Кременчуцького району, внаслідок заповнення Кременчуцького водосховища, насипи курганів вирівнювалися малопотужними бульдозерами задля забезпечення доступу на них сільськогосподарської техніки. Таким чином, досить значні за розміра-

Таблиця 4. Заруддя, с., Кременчуцький район. Група курганів II

№ п/п	Висота, м	Діаметр, м	Стан
1	3,30	30	Добре збережений задернований, круглий у плані і напівкулястий у перетині крутий курган, оточений могилами кладовища. На поверхні помітні рештки горбків могил поч. ХХ ст. Поли поросли кушами й оточені могилами кладовища (рис.7).
2	0,40	17	Задернований, у південно-східній частині кладовища.
3	0,30	15	Розораний. Помітна пляма розтягнутого викиду.

хеології Северного Причорномор'я (К 100-леттю Бориса Николаевича Гракова): III Граковские чтения / ТДК — Запорожье: изд. ЗГУ, ЦОДПА, 1999. — С.5-7.

Вітаємо з нагородами [Прину Федорівну Ковальову, Євгена Вікторовича Ширая] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.2.

Гаврилюк Н.О. Борис Андрійович Шрамко [до 80-річчя від дня народження] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.V.

Гаврилюк Н.А., Котова О.И. Два письма Б.Н.Гракова из архива Каменско-Днепровского государственного историко-археологического музея // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (К 100-летию Бориса Николаевича Гракова): III Граковские чтения / ТДК. — Запорожье: изд. ЗГУ, ЦОДПА, 1999. — С.4-5.

Гейко А.В. Надія Оксентіївна Гаврилюк [до 50-річчя від дня народження] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С. VI.

Глизь І.П., Супруненко О.Б. Михайло Рудинський — археолог, пам'яткоохоронець, музейник і педагог // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.7-11.

Граб В.І. Видатний громадівець (післяслово до публікації статті П.О.Репетіна “Л.В.Падалка” (1859-1927) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.9.

Граб В.І. У лещатах ДПУ: Нариси про безпідставно репресованих діячів науки та культури. — Полтава: Археологія, 1999. — 216 с.: іл.

Граков Б.Н. и Запорожье // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (К 100-летию Бориса Николаевича Гракова): III Граковские чтения / ТДК. — Запорожье: изд. ЗГУ, ЦОДПА, 1999. — С.3.

Доля історика [Н.Ю.Мірзи-Авакянц] (післямова до публікації) / Супруненко О. // КСП. — Полтава, 1994. — Вип.2. — С.79-81.

Дяченко Т.М., Кислицина Л.В. Б.С.Ванцак — хранитель пам'яті тисячолітнього міста // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — 3 архівів: наукова спадщина. — С.154-155.

З епістолярної спадщини Вадима Щербаківського [два листи вченого до Д.М.Щербаківського та Ф.К.Вовка, 1915-1916 рр.] / Публ. Кононенко Ж.О., Супруненка О.Б. // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Епістолярія. — С.167-176.

Зуєв В.Ф. Полтавщина в “Путешественных записках” 1781 року / Упоряд. та наук. ред. Супруненко О.Б. — Підг. до друку та ком. Кигим С.Л., Коваленко О.В., Супруненка О.Б. — Полтава: Археологія, 1999. — 48 с.

З Указу Президента України [Про відзначення державними нагородами України] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — 3 офіційних джерел. — С.3.

З Указу Президента України [Про присудження Державної премії України в галузі науки і техніки 2002 року] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — 3 офіційних джерел. — С.2.

Кішик В.В. Кочубеї з Диканьки — колекціонери, нумізмати, археологи // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Краєзнавство. — С.138-142.

Клочко В.З. Рідні пенати Григорія Сковороди // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.58-61.

Коваленко В.П., Супруненко О.Б., Тітков О.В. Олександр Петрович Моці —50! // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.3 обкл.

Ковальова Ірина Федорівна [до 70-річчя від дня народження] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С. V-VI.

Коротенко В.І. Генеалогічні матеріали у фонді К.М.Скаржинської (Державний архів Полтавської області) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.11-12.

Коротенко В.В. Документи та матеріали Державного архіву Полтавської області про навчання Л.В.Падалки в духовному училищі та духовній семінарії // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.20.

Коротенко В.В. Родові та родинні зв'язки Михайла Олександровича Олеховського — першого завідуючого Полтавським музеєм // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Персоналії. — С.85-89.

Костенко І.П. В.Г.Ляскоронський [до 65-річчя від дня смерті українського історика та археолога] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.17-19.

Кулатова І.М. Любов Миколаївна Лугова [до 50-річчя від дня народження] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С. VI.

Кулатова І.М., Максименко Г.М. Відкриття меморіальної дошки Михайлу Рудинському у Полтаві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Хроніка. — С.175-177.

Куріло О. Готфрид Оссовські — визначний археолог та музейний діяч // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Персоналії. — С. 75-77.

Курінний Петро. Вадим Щербаківський: (з нагоди 70 років життя). — Вид.2-ге, доп. / Підг.

до друку Супруненко О.Б. — Полтава, 1995. — Препринт, вип.10. — 24 с.: портр.

Листи Вадима Щербаківського до Федора Вовка / Публ. Кононенко Ж.О., Супруненко О.Б. // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — Епістолярія — С.167-177.

Лист М.О.Макаренка [до Б.Е. Петрі] / Публ. та ком. Граба В.І. // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Епістолярія. — С.112-117.

Лобурець В.Є. Л.В.Падалка як історик Полтавщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.10.

Лобурець В.Є., Нестуля О.О., Пустовіт Т.П., Супруненко О.Б. Ванцак Борис Сидорович (1929-1999): Некролог // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, — 2001. — № 1 (9). — С.116.

Лобурець В.Є., Супруненко О.Б. Григорій Пимонович Заїка (14.11.1935 — 28.06.1997): Некролог // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Хроніка. — С.120.

Мірчук І. Проф. д-р. В.Щербаківський (1876-1957) // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.9-13. — *Передрук*. Проф. І.Мірчук. Проф., д-р В.Щербаківський (1876-1957): [Некролог] // Визвольний шлях. — Лондон, 1957. — № 3. — Березень. — С.328-330.

Мокляк В.О. Л.В.Падалка як історик українського козацтва // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — №1-2. — С.11-12.

Моця О.П. Вадим Щербаківський — дослідник лівобережних некрополів епохи Київської Русі // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч. 4. — С.60-70.

Невідомий лист Д.І.Яворницького [до Івана Антоновича Зарецького] / Публ., ком. та передмова Супруненко О.Б. // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1993. — Ч.1. — Епістолярія — С.107-111.

Нестуля О.О. До характеристики громадського руху кінця ХІХ — початку ХХ ст. на Полтавщині (автобіографія Я.К.Імшенецького) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997 — № 1-2. — С.39-44.

Нестуля О.О. Меморіальна дошка археологу і мистецтвознавцю М.О.Макаренку // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Хроніка. — С.173.

Нестуля О.О. Суворий документалізм // *Граб В.І.* У лещатах ДПУ: Нарис про безпідставно репресованих діячів науки та культури. — Полтава: Археологія, 1999. — С.209-214.

Нестуля О.О., Нестуля С.І. М.Я.Рудинський у пам'яткоохоронному русі Полтавщини 1917 — початку 20-х років ХХ ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.15-18.

Нестуля С.І. М.Ф.Біляшівський і В.М.Щербаківський // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — Епістолярія. — С. 149-153.

Нестуля С.І. Невідома автобіографія О.Г.Сластьона // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Персоналії. — С.89-91.

Нестуля С.І. Співпраця корифеїв музейництва М.Біляшівського та К.Мощенка по влаштуванню музею Полтавського губернського земства // АЛЛУ — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.49-51.

Павличко Я. Внесок Вадима Щербаківського в розбудову колекції Національного музею у Львові // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.105-115.

Пам'яті Володимира Ключинцева // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (3-4). — С.133.

Пам'яті Г.О.Сидоренко 1918-1984. // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.3-5.

Передмова до перевидання // Рудинський Михайло. Музей мистецтва: Коротенький провідник. — Вид. 2-е, доп. — Полтава: Археологія, 2002. — С.1-2: іл.

Плешивенко А.Г. Александр Всеволодович Бодянский (1916-1992) // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — С.102-104.

Приймак В.М. Матеріли про Д.Т.Березовця у фондах Сумського краєзнавчого музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.64-66.

Приймак В.В. Олегу Сухобокову — 60! // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Наші ювіляри — С.172.

Пустовіт Т.П. Близькі по службі і духовно (Г.Г.Ротмістров) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.33-38.

Пустовіт Т.П. Вшанування пам'яті Ф.І.Камінського // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Хроніка. — С.121-123.

Репетін П.О. Л.В.Падалка (1859-1927) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.7-8.

Ротач П.П. Археолог, осяяний світлом поезії (до 40-річчя від дня смерті М.Я.Рудинського) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — З історії археології. — С.112-114.

Ротач П.П. “З особливою любов'ю до народу України...” (післямова до публікації статті В.П.Бірюкова) // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч. 4. — С.37-43.

Ротач П.П. Лев Падалка біля “великої української справи”: До історії збору пожертв на пам'ятник Т.Г.Шевченкові в Києві 1906-1914 рр. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.21-27.

Ротач П.П. «Мене цікавить не лише археологія...»: Краєзнавчі захоплення М.Я.Рудинського // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.12-14. — Додаток. — Лист до З.Ф. Форової. — С.13-14.

Соколова Л.М., Філоненко Л.К. Надія Іванівна Пасько (30.09.1927-27.06.1997): Некролог // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Хроніка. — С.120.

Степанович С.П., Супруненко О.Б. Останній польовий сезон Микити Стана // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Історіографія. — С.21-25.

С[упруненко] О. Перший дослідник давньоруського Сніпорада [О.Афанасьєв-Чужбинський] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1/2. — Повідомлення про знахідки. — С.124.

Супруненко Олександр. Нові документи про С.К.Кульжинського // Титульний етнос: здобутки, втрати: / Зб. ст. (За матеріалами науково-практичної конференції. 21-22 вересня 2000 р.). — Полтава-Опішне: Дивосвіт, 2002. — С.12-17.

Супруненко Олександр. Сергій Кульжинський — дослідник писанкарства, етнограф і музейник [1867-1943] // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.150-161.

Супруненко О.Б. Археолог, пам'яткоохоронець, музейник, громадянин [Михайло Якович Рудинський] // Михайло Якович Рудинський (1887-1958): Біобібліографічний покажчик. — Київ-Полтава: Археологія, 2001. — С.3-6.

Супруненко О.Б. Антикварій із Мар'янівки [Володимир Васильович Золотницький] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Інформації. Повідомлення. — С.167-168.

Супруненко О.Б. З листування з Володимиром Вернадським // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч. 4. — Епістолярія. — С.178-183.

Супруненко О.Б. Іван Муравйов-Апостол: Біля витоків античної археології [1770-12.03.1851] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Історіографія. — С.11-18.

Супруненко О.Б. Михайло Рудинський: сторінки біографії // Про заснування в Полтаві педагогічного факультету (1918). — Полтава, 1995. — Препринт, вип. 5. — С.4-12.

Супруненко О.Б. Музейник та археолог Микита Стан: доля і війна // АЛЛУ. — Полтава: Ар-

хеологія, 2003. — № 2 (14). — До 60-річчя визволення України від фашистських загарбників. — С.14-22.

Супруненко О.Б. Наукові дослідження і підприємництво в діяльності І.А.Зарецького (1857-1936) // Науковий вісник ПУСКУ. — Полтава, 2003. — № 6. — Серія «Гуманітарні науки», вип.2. — С.57-61; *продовження*: 2003. — № 10. — Серія «Гуманітарні науки», вип.3. — С.58-61.

Супруненко О.Б. Олександр Терещенко: призабуте ім'я полтавського археолога // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Історіографія. — С. 11-20.

Супруненко О.Б. Олександр Терещенко. — Полтава: Археологія, Полтавський літератор, 1997. — 10 с.: іл.

Супруненко О.Б. Перший дослідник Більського городища О.Ф.Шафонський // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.19-24.

Супруненко О.Б. Про автора [Бучневич Василь Остапович (1860-1928)] // Бучневич В. Село Жуки, Полтавського повіту. — Вид. 2-е. репринтне. — Полтава: Археологія, 1996. — С.16.

[**Супруненко О.Б.**] Уродженець і літописець Поорілля: Післяслово [про Г.П.Заїку] // Українська лінія. — Київ-Полтава: Археологія, 2001. — С.83-84.

Супруненко О.Б., Удовиченко О.І. Невідомий фотознімок Вадима Щербаківського // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.32.

Тітков О.В. Наукові читання «Пам'яті В.Є.Бучневича» // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — Ч.1-2. — Хроніка. — С.173-174.

Усачук А.М., Горбов В.М., Звагельський В.Б. Невідомий альбом малюнків Миколи Макаренка // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч. 3. — Епістолярія. — С.199-214.

Щавелев С.П. На пути изучения древностей Украины: Сотрудничество Д.Я.Самоковасова и Н.Е.Макаренко // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч. 3. — Епістолярія. — С.191-198.

Щепотьєв В. Л.В. Падалка: Некролог // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Додаток. — С.107.

Яненко З.П. Епістолярна складова архівного фонду Катерини Скаржинської // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.8-10.

Розділ III. Загальні праці.

III. 1. Монографії, збірники наукових праць, журнали, підручники, окремі видання.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — 128 с.: іл.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — 186, VI с.: іл.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — 88 с.: іл.

Археологічний літопис Лівобережної України: М-ли та повідомл. IV регіонального науково-практичного семінару „Охорона та дослідження пам'яток археології Полтавщини”: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — 78 с.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — 138 с.: іл.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — 122, II с.: іл.

Археологічний літопис Лівобережної України: Ст. та повідомл. на V регіональному науково-практичному семінарі „Охорона та дослідження пам'яток археології Полтавщини”: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — 180 с.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — 184 с.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — 234 с.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — 132 с.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — 146 с. + 1 вкл.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — 174 с.

Археологічний літопис Лівобережної України: 100-річчю від початку археологічних досліджень Більського городища присвячується: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — 128 с. + 2 вкл.

Археологічний літопис Лівобережної України: 100-річчю від початку археологічних досліджень

Більського городища присвячується: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — 126 с.

Археологічний літопис Лівобережної України: Науковий журнал. — Полтава: Археологія, 2007. — № 1-2 (21-22). — 136 с.

Білоусько О.А., Супруненко О.Б. Давня історія Полтавщини (XX тисячоліття до н.е. - V ст. н.е.): Підручник для 6 класу загальноосвітньої школи. — Полтава: "Оріяна", 2004. - 168 с., іл., карти.

Білоусько О.А., Супруненко О.Б., Мироненко К.М. Середньовічна історія Полтавщини (V - I половина XVI століття): Підручник для 7 класу загальноосвітньої школи. — Полтава: "Оріяна", 2004. — 200 с., іл., карти.

Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи: Зб. наук. праць / Відп. редактор Супруненко О.Б. — Полтава: Археологія, 1996. — 408 с.: іл.

Вадимов В.М. Город и река (планировочные аспекты). — Полтава: Археологія, 2000. — 214 с.

Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія: Міжвідомчий науково-технічний зб. / Від. ред. Губарь В.М. — Полтава: вид. ПІЕП, 2005. — Вип. 2. — 104 с.

Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія: Міжвідомчий науково-технічний зб. / Від. редактор Губарь В.М. — Полтава: вид. ПІЕП, 2006. — Вип.3. — 130 с.

Історична точка опори: Календар - 2003/ Ідея, авт. тексту та анаточій Супруненко О.Б. - Полтава: Сімон, Археологія, 2002. - 24, 3с., кольор. фото.

Козацькі старожитності Полтавщини: Зб. наук. праць / Редкол.: Бондаревський П.К. (відп. ред.) та ін. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — 136 с.: іл.

Козацькі старожитності Полтавщини: Зб. наук. праць / Редколегія: Бондаревський П.К. (відп. ред.) та ін. — Полтава, 1994. — Вип.2. — 168 с.: іл.

Курінний Петро. Історія археологічного знання про Україну. — Вид. 2-ге, репринтне. — Передмова Супруненка О. — Полтава: Археологія, 1994. — Препринт, вип. 1-й. — 140 + VI с.

Ляскоронський В.Г. Городища, кургани і довгі (зміві) вали за течією рр. Псла та Ворскли. — Вид. 2-ге, репр., доп. / Упорядник Супруненко О.Б. — Полтава: Археологія, 1995. — Препринт. Вип. 9. — 56 с.: іл.

Музеї. Меценати. Колекції: Зб. наук. праць / Відп. ред. Супруненко О.Б. — Полтава: Археологія, 2000. — 108 с.: іл.

Охорона та дослідження пам'яток археології: Матеріали 7-го науково-практичного семінару: Зб. наук. ст. / Редкол.: *Гаврилюк Н.О., Годзенко В.Д., Супруненко О.Б.* та ін. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — 72 с.

Полтавський археологічний збірник: Зб. наук. праць / За ред. *Супруненка О.Б.* — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — 136 с.: іл.

Полтавський археологічний збірник: Зб. наук. праць / За ред. *Супруненка О.Б.* — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — 220 с.: іл.

Полтавський археологічний збірник: Зб. наук. праць / За ред. *Супруненка О.Б.* — Полтава, 1995. — Ч.3. — 248 с.: іл.

Полтавський археологічний збірник. Пам'яті В.М.Щербаківського (1876-1957): Зб. наук. праць / Редкол.: *Бондаревський П., Кулатова І., Моця О., Супруненко О.* (відп. ред.), *Ханко В.* — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — 208 с.: іл.

Полтавський археологічний збірник — 1999 (до 1100-ліття м.Полтави за результатами археологічних досліджень): Зб. наук. праць / Відп. ред. *Супруненко О.Б.* — Полтава: Археологія, 1999. — 384 с.: іл.

Полтавщина: сторінки історії. — Проспект виставки / Укл. *Мокляк В.О., Супрун Т.Ю., Супруненко О.Б.* — Полтава: Археологія, 1999. — 8 с.: іл.

Проблеми скифо-сарматської археології Северного Причорномор'я (К 100-літтю Бориса Николаевича Гракова): III Граковские чтения / Редкол.: *Толочко П.П.* (отв. ред.) и др. — Запорожье: изд. ЗГУ, ЦОДПА, 1999. — 292 с.

Старожитності Кременчука: Археологічні пам'ятки території та округи міста / *Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Кракало І.В., Тітков О.В.* — Наук. та відп. ред. *Супруненко О.Б.* — Полтава-Кременчук: Археологія, 2004. — 160, IV с.: іл.

Старожитності Хоролу / *Гавриленко І.М., Кожевнікова О.М., Менчинський Д.А., Степанович С.П., Супруненко О.Б.* — Відп. ред. *Супруненко О.Б.* — Полтава, 1994. — Препринт, вип.4. — 56 с.: 30 іл.

Супруненко О.Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України (Лубенський музей К.М.Скаржинської): Монографія. — Київ-Полтава: Археологія, 2000[2001]. — 392 с.

Супруненко О.Б. Кургани між сс.Дуканичі та Солонці на Нижньому Пслі: Наукове видання. — Київ-Полтава, 2006. — 128 с.: іл., 1 с. вкл. — Серія «Старожитності оклиць Комсомольська» — Частина IV.

Супруненко О.Б. На землі Полтавській: Пам'ятки археології Полтави та околиць / Відп. ред. То-

лочко П.П. — Полтава: Археологія, 1998. — 160 с.: іл.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Артем'єв А.А., Маєвська С.В. Старожитності околиць Комсомольська. — Київ-Полтава: Археологія, 2005. — Частина I. — 140 с.: іл. + 1 вкл.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Нові археологічні дослідження на Кременчуччині: Монографія. — Київ-Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», ВЦ «Археологія», 2006. — 146 с.: іл.

Тощев Г.Н. Могильник Мамай-Гора: Буклет. — Полтава: Археологія, 1999. — 6 с.: іл.

Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства: Матеріали. / Відп. ред., упорядн. *Войналович В.А.* — Полтава, 1994. — 283 с.: іл.

Християнські старожитності Лівобережної України: Зб. наук. праць / Відп. ред. *Супруненко О.Б.* — Полтава: Археологія, 1999. — 184 с.: 26 іл.

III. 2. Статті, публікації.

Бондаревський Петро. Передмова // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — С.5-6.

Бучневич В.Є. Полтавські підземелля / Підд. до друку та комент. *Коваленко О.В., Супруненко О.Б.* — Додаток *Мокляк В.О.* — Полтава: Археологія, 1999. — 16 с.: іл.

Від редактора // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2. — С.2.

Від редактора // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч. 2. — С.7-8.

Від редактора // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч. 3. — С.5-8.

Від редколегії [Загальна характеристика, головні етапи досліджень, деякі підсумки вивчення, пам'ятки округи, природи Більського городища] // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.9-16.

Від редколегії // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип. 1. — С.3-4.

Від редколегії // КСП. — Полтава, 1994. — Вип. 2. — С.3-4.

Від редколегії // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч. 4. — С.5-6.

Верещака В.М. До археологічної карти Оржицького району // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.28-29.

Гавриш П.Я. Деякі дані з історичної топоніміки та народні перекази про Більське городище

- // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1/2. — Історія. Краєзнавство — С.74-78.
- Граб В.І.** Археологічна поезія // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.227-228.
- Заїка Г.П.** До походження топоніму “Ряське” // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Історія. Краєзнавство. — С.82-84.
- Зі щоденникових записів М.А.Стана (1941 р.) / Публ., передм., ком. Степановича С.П. та Супруненка О.Б. // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Історіографія. — С.26-34.**
- Ейсмонг В.Б.** До походження назви Крюкова // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — Історична топоніміка — С.144-145.
- Кулатова І.М.** Археологічні пам’ятки території та найближчої округи Більського городища (за розвідками 1994 р.) // Більське городище в контексті вивчення пам’яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.121-137.
- Кулатова І.М.** Розвідки в Полтавському районі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2. — Розвідки. — С.84-86.
- Кулатова І.М.** Статистичне зведення про кургани Полтавщини Л.В. Падалки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.110-119.
- Кулатова І.М., Супруненко О.Б.** До археологічної карти верхньої течії р.Полузир’я [правобережної притоки р.Ворскла, розташованих в околицях м.Полтави] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.54-64.
- Луговий Р.С., Ткаченко О.М.** Археологічні знахідки з Кременчуччини у збірці Полтавського краєзнавчого музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія: статті та публікації. — С.72-80.
- Рудинський М.Я.** Результати екскурсії в Кременчучський та Кобеляцькій повіті 20. IX. — 29.X. 1922 р.: (доповідь Полтавському науковому товариству) / Підг. до друку та ком. Мокляк В.О., Нестуля О.О. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — З архівної спадщини. — С.23-29.
- Сапегін С.В.** Різномасштабне поселення у с.Ковалівка на Коломаку // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С. 11-12.
- Степанович С.П.** Археологічні розвідки на території Великого Більського городища та його округи [про початок археологічного картографування пам’яток у 1994 р.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч. 3. — С. 87-92.
- [Супруненко О.Б.] Від редактора [редакційна програма журналу] АЛЛУ. — Полтава, 1997. — Ч.1-2. — С.2.
- [Супруненко О.Б.] Світильник [Фаюм. Єгипет. V-VII ст. Коптський період] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.133.
- Супруненко О.Б.** Археологічні пам’ятки на території Полтави // Полтава: Історичний нарис. — Полтава: Полт. літератор, 1999. — С.9-16.
- Супруненко О.Б.** Археологічні розвідки В.Глякоронського в Посуллі // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Історіографія. — С.221-247.
- Супруненко О.Б.** Археологічні студії Тараса Шевченка на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — З історії археології. — С.90-95.
- Супруненко О.Б.** До укладання реєстру пам’яток археології території міста Полтави // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.9-11.
- Супруненко О.Б.** Пам’ятки археології Полтавщини в матеріалах Докучаєвської експедиції 1888-1890 рр. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-8). — З історії археології. — С.107-111.
- Супруненко О.Б.** Передмова // Осовський О.Б. Велика Багачка: Короткий історико-географічний нарис — Велика Багачка: Археологія, 1996. — С.3-6.
- Супруненко О.Б., Кулатова І.М.,** за участю Маєвської С.В. Кургани поблизу Волошиного у пониззі Псла (група III поблизу с.Волошине) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — Монографія в АЛЛУ. — С.47-136.
- Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Мироненко К.М.** Старожитності околиць Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — Монографія в АЛЛУ. — С. 5-46.
- Супруненко О.Б., Мироненко К.М.** Полтавщина за первісної доби // Полтавщина. Історичний нарис. — Полтава: Дивосвіт, 2005. — С.1-37.
- Супруненко О.Б., Пуголовок Ю.О.** Археологічні розвідки у Полтаві та Полтавському районі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — Підготовка «Зводу пам’яток історії та культури» — С. 132-147.
- Телегин Д.Я.** Памятники Поорелья в работах экспедиции “Днепр-Донбасс” (1970-1971 гг.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2. — С.19-26.
- Ткаченко О.М.** Археологічні розвідки на території Котелевського району // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.25-27.
- Тітков О.** Далекосхідна зброї у зібранні Полтавського краєзнавчого музею // Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства: Матеріали. — Полтава, 1994. — С.24-26.

Тітков О.В. Деякі зауваження щодо опису зброярських артефактів // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.63-65.

Тітков О.В. До питання про типолого-класифікаційні засади вивчення предметів озброєння // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.71-73.

Тітков О.В. Східний світ у колекціях Полтавського краєзнавчого музею // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Музеї. Колекції. — С.22-28.

Тітков О.В., Кондратенко Т.К. Клинок подібний до листка верби // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.148-154.

Тітков А.В., Шабан В.О. Термин “легковооруженный”: к вопросу о видах войск // Наукові та технологічні засади шкільного курсу “Історія Полтавщини”. — Полтава: Оріяна, 2003. — С.125-130.

Тимошук А.І. Деякі нововиявлені пам'ятки археології Полтавщини // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.12-13.

Толочко П.П. Передмова // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.5-6.

Тощев Г.Н. К периодизации истории археологических исследований Запорожского края // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — 3 історії археології. — С.64.

Ханко В.М. Лев Падалка та його розвідки на теми етномузики й архітектури // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.13-19.

Черньшов Виктор. Христианские древности глазами христианина // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.130-132.

Шафонский А.Ф. О знаменитых урочищах по историческим происшествиям [Первое научное описание Бельского городища] / Підг. до друку та ком. *Супруненко О.Б.* // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.24-28.

Шемет П.Г. Полтавщина — земля слов'янська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.І-ІV.

Шерстюк В.В. Археологічні розвідки в околицях Кременчука // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія: статті та публікації. — С. 62-71.

Щербань А.Л. Нові пам'ятки археології в околицях Диканьки // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.78-83.

Щербань А.Л. Пам'ятки археології в околицях Диканьки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Розвідки. — С.87-89.

III. 3. Теорія і методика археологічних досліджень.

Бровко Н.Д. Науково-дослідницька робота учнівської молоді Полтавщини // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.66-67.

Вовкодав С.М., Юрченко О.В. Застосування MICROSOFT EXCEL в розрахунках вартості охоронних досліджень // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — 3 досвіду організації охоронних досліджень. — С.219-221.

Головко І.В. Методологічні засади ознайомлення зі старожитностями черняхівської культури в ході викладання шкільного курсу “Історія Полтавщини” // Наукові та технологічні засади шкільного курсу “Історія Полтавщини”. — Полтава: Оріяна, 2003. — С.32-38.

Колода В.В. Вузівський підручник з краєзнавства та викладання в ньому далекої минувшини краю // Наукові та технологічні засади шкільного курсу “Історія Полтавщини”. — Полтава: Оріяна, 2003. — С.52-55.

Наукові та технологічні засади шкільного курсу “Історія Полтавщини”: Зб. наук. праць / Відп. ред. *Білоусько О.А.* — Полтава: Оріяна, 2003. — 140 с.: іл.

Наукова концепція археологічного заповідника “Більське городище скіфського часу”: Наукова концепція, довідкові матеріали, проекти / Упорядн., наук. ред. *Супруненко О.Б.* — Полтава: Археологія, 1996. — 60 с.: іл.

Про головні концептуальні напрямки діяльності Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації / Укл. *Супруненко О.Б.* // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор. 1993. — Ч. 1. — Хроніка. — С. 124-127.

Свістун Г.Є. Місце археології в шкільному курсі історії рідного краю // Наукові та технологічні засади шкільного курсу “Історія Полтавщини”. — Полтава: Оріяна, 2003. — С. 96-100.

Супруненко О.Б. Археологія в контексті підготовки шкільного курсу “Історія Полтавщини” //

Наукові та технологічні засади шкільного курсу «Історія Полтавщини». — Полтава: Оріяна, 2003. — С.100-109.

Титова О.М., Кепін Л.В. Дефініція поняття «Археопарк» // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Музеєфікація пам'яток археології. — С. 5-13.

III. 4. Антропологія і природничі науки.

Артемьев А.В. Антропологические материалы в собрании Е.Н.Скаржинской // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.34-38.

Артемьев А.В. Антропологические материалы из курганов Сурмачевского могильника (определения патологии костной ткани и зубо-челюстной системы) // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Персоналії. — С.100-101.

Артем'єв А.В. Антропологічні матеріали з розкопок курганів групи III поблизу Волошиного // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — Ч. 1-2 (15-16). — Антропологія. — С.136-138.

Артемьев А.В. К истории заболевания женщины-сарматки из кургана у с.Ливенское в Порелье // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія та природничі дисципліни. — С.128.

Артем'єв А.В. Морфометричні аспекти зубо-щелепної системи давніх мешканців літописної Лтави (за матеріалами поховання XI ст.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.69-72.

Артемьев А.В. Морфометрические показатели позднесредневекового населения Полтавы (по археологическим материалам раскопок кладбища XVII — начала XIX вв. у Свято-Успенского собора) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Антропологія. — С.150-153.

Артемьев А.В. О фактах заболеваний зубо-челюстной системы в среде позднероменского населения Днепровского Левобережья // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 5 (7-8). — Антропологія. — С.101-104.

Артем'єв А.В. Одонто-антропологічне дослідження остеологічних матеріалів з поховань кочівників золотоординського часу поблизу с.Волошиного // Супруненко О.Б., за участю Маєвської С.В., Артем'єва А.В., Горбенка С.В. Кургани з похованнями золотоординського часу поблизу Волошиного у пониззі Псла. — Київ-Полтава, 2006. — Серія «Старожитності околиць Комсомольська». — Частина III. — С.98-112.

Артем'єв А.В., Зайцев А.В. Мікроскопічна структура зубів як джерело антропологічної інформації // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — Антропологія. — С.90-95.

Артем'єв А.В., Коваленко О.В. Матеріали з некрополю на околиці форштадту полкової Полтави (за аналізом стоматологічних захворювань населення козацької доби) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.54-55.

Артем'єв А.В., Колода В.В. Некрополь с.Мохнач та фізичний стан населення Слобожанщини у XVII-XIX ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Археологія козацької доби. — С.168-177.

Артемьев А.В., Гавриш П.Я., Яланский А.В. Опыт идентификации и диагностики поврежденного по фоссильным и субфоссильным костям черепа (о находке с Кньшовского городища) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Антропологія. — С.81-84.

Байрак О.М. Флора та рослинність ботанічного заказника «Скоробір» // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.399-401.

Гавриленко І.М., Кондратенко Т.К., Чубар А.А. Плейстоценова мегафауна Лісостепового Лівобережжя Дніпра (деякі підсумки вивчення) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Археологія та природничі дисципліни — С.121-130.

Гавриленко О.А. Использование методов палеоландшафтного исследования при определении климатических условий Лесостепи скифского времени // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.306-311.

Гейко А.В., Артем'єв А.В. Нове поховання представника катакомбної культурно-історичної спільноти з Поворскля (з вивченням твердих тканин зубів) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.7-9.

Гейко А.В., Литвиненко Т.М. До питання про визначення температури випалювання посуду роменської культури // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.47-48.

Горбаненко С.А. Матеріали к карте культурных растений волынцевско-роменского периода // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.38-41.

Горбенко С.О. Краниометричне дослідження та графічна реконструкція за черепом жінки з поховання скіфського часу Більського курганного

некрополю "Б" // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Антропологія. — С.33, 214-218, 3 с. обл.

Граб В.І. Погрібник [с.Богданівці Новосанжарського р-ну Полтавської обл.] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.55-56.

Журавльов О.П. Археозоологічні матеріали з поселення скифського часу в урочищі Холодівщина поблизу Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія та природничі дисципліни. — С.119-123.

Журавльов О.П. Остеологічні матеріали з Глинського городища на Ворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.44-46.

Зайцев А.В., Артем'єв А.В. До питання про еволюційне значення дентину // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — Антропологія та природничі науки — С.2-4.

Зайцев А.В., Артем'єв А.В. Об эволюционной системе терморегуляции позвоночных // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — Антропологія та природничі науки. — С.156-162.

Зайцев А.В., Артем'єв А.В. Одонтологические органы в истории позвоночных: Научное издание. — Киев-Полтава: Дивосвіт, ВЦ "Археологія", 2006. — 110 с.: ил.

Каськова Л.Ф., Артем'єв А.В. Исторические аспекты развития антропологии как науки // Науків та технологічні засади шкільного курсу "Історія Полтавщини". — Полтава: Оріяна, 2003. — С.43-51.

Кигим С.Л. Заповідна природа Більського городища та його найближчих околиць // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С. 396-398.

Кигим С.Л. З історії Полтавського краєзнавчого музею: завідуючі музеєм, завідуючі природничим відділом музею — вчені-природознавці (1891-1943) [біографо-бібліографічні відомості] // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Персоналії. — С. 77-84.

Кондратенко Т.К. Знахідки плейстоценової фауни на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Повідомлення про знахідки. — С. 122.

Кондратенко Т.К. Кістяк мамонта у Полтавському краєзнавчому музеї // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Інформації. Повідомлення. — С. 166.

Литвинова Л.В. Населення Півдня України доби середньовіччя (палеодемографічний ас-

пект) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1/2 (17-18). — Антропологія. — С.108-116.

Литвинова Л.В. Население скифской культуры IV-III вв. до н.э. (по материалам могильника Мамай-Гора) // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.160-163.

Музиченко Н.В. Знахідки плейстоценової фауни в палеонтологічній колекції Кременчуцького краєзнавчого музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Археологія та природничі дисципліни — С.131-133.

Музиченко Н.В. Знахідка черепа гієни поблизу с.Максимівка Кременчуцького району // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Повідомлення. — С. 71.

Пашкевич Г.О., Гейко А.В. Палеоботанічні дослідження та деякі питання виготовлення кераміки скифського часу з Дніпровського Лісостепового Лівобережжя // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.38-40.

Пашкевич Г.О., Горбаненко С.А. Відбитки зернівок культурних рослин на кераміці Опішнянського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Археологія і природничі дисципліни — С.161-163.

Пашкевич Г.О., Горбаненко С.А. Палеоботанічний спектр городищ поблизу с.Волинцеве // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія та природничі дисципліни. — С.124-127.

Пашкевич Г.О., Горбаненко С.А. Палеоетноботанічний спектр пізньороманського часу літописної Лтави (за відбитками на кераміці) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Археологія та природничі дисципліни. — С.134-139.

Почерняєв К.Ф., Каспаров О.К., Лядський І.К. Визначення придатності викопних кісток, знайдених на території України, для аналізу ДНК // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — С.124-127.

Рудич Т.О. Населення черняхівської культури Лівобережної України за матеріалами антропології // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.205-213.

Секерская Е.П. Археозоологические материалы из поселений эпохи поздней бронзы Черешневое и Башташ // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (К 100-летию Бориса Николаевича Гракова). III Граковские чтения / ТДК. — Запорожье: изд. ЗГУ, ЦОДПА, 1999. — С.237-239.

Шах-Майстренко М.І. Медицина і здоров'я в античних міфах: Навч. посібник. — Одеса-Полтава: Археологія, 2000. — 128 с.: іл.

III. 5. Конференції, семінари, офіційні та наукові заходи.

Артем'єв А.В. Вчені Великобританії на Більському городищі та в Полтаві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.178.

Белько О.О., Філоненко Л.К. Документи про відзначення ювілеїв міста Полтави // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Джерела. — С.311-318.

Вітряк Т.В., Мошинець Л.М. Презентація першого числа "Археологічного літопису..." // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Хроніка. — С.174.

Звагельський В.Б. Наукова конференція у Білопіллі // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч. 3. — Хроніка. — С.231-232.

Китим С.Л. Пам'яті вчених, музеєзнавців [18 травня 1999 р. відбулося засідання "круглого столу", присвячене 110-річчю від дня народження В.Ф.Ніколаєва і М.І.Гавриленка] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Хроніка. — С.131.

Коваленко О.М. "Археологічні зустрічі" в Полтаві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Хроніка. — С.174.

Ковальова І.Ф., Артем'єв А.В. Наукова конференція "Етнічна історія та культура населення степу і лісостепу Євразії (від кам'яного віку до раннього середньовіччя)" (Дніпропетровськ, 1999) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Хроніка. — С.119.

Колибенко О.В. V Всеукраїнська наукова конференція "Переяславська земля та її місце в розвитку української нації, державності й культури" (Переяслав-Хмельницький, 17-18 жовтня 2001р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Хроніка. — С.175.

Кулатова І.М. Конференція, присвячена 150-річчю від дня народження К.М. Скаржинської // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.5.

Кулатова І.М., Максименко Г.М. Відкриття меморіальної дошки Михайлу Рудинському у Полтаві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Хроніка. — С.175-177.

Лугова Л.М. Про відкриття виставки "К.М.Скаржинська та її колекція" [присвячена 150-річчю від дня народження] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1-2 (11). — Хроніка. — С.47.

Максименко Г.М., Супруненко О.Б. Другі регіональні наукові читання «Пам'яті Рудинського» (м.Полтава, 5-6 грудня 2002 р.) // АЛЛУ. —

Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Хроніка. — С. 29-31.

Мироненко К.М. Археологічна виставка, присвячена 1100-літтю Полтави за даними археологічних досліджень // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Хроніка. — С.355-357.

Мироненко К.М. Наукові читання, присвячені 600-річчю битви на Ворсклі 1399 року (с.Глинське Зіньківського району Полтавської області 25-27 серпня 1999 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Хроніка. — С.95.

Мироненко К.М., Максименко Г.М., Супруненко О.Б. Міжрегіональний семінар у Комсомольську (м.Комсомольськ Полтавської обл., 13-15 серпня 2005 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.2-3 обкл.

Мошинець Л.М. "Християнські старожитності Лівобережної України": Регіональна наукова конференція (Полтава, 5-6 січня 2000 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Хроніка. — С.83.

Онопрієнко І.М. Полтаві — 1100 років: Привітання від Полтавської обласної державної адміністрації учасникам наукової конференції "Літописна Лтава і порубіжжя Русі IX-XIV ст." // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.5-6.

Онопрієнко І.М. Християнські старожитності і культура Полтавщини // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.3-6.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — С.3-4.

Постанова Кабінету Міністрів України "Про нагородження міста Полтави Почесною грамотою Кабінету Міністрів України" від 7 вересня 1999 р. № 1646 // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.2.

Пуголюков Ю.О., Удовиченко О.І. Одеський молодіжний конгрес з археології та етнології // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Хроніка. — С.178.

Пустовіт Т.П. Вшанування пам'яті Ф.І.Камінського // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Хроніка. — С.121-123.

Пустовіт Т.П. Ювілейні читання на посвяту 90-річчю Полтавської вченої архівної комісії // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Хроніка. — С.198-200.

5-й регіональний науково-практичний семінар "Охорона та дослідження пам'яток археології" (м.Комсомольськ, 28-31 травня 2001 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2. — Охорона пам'яток. — С.17-18.

Розпорядження Президента України "Про відзначення 1100-річчя міста Полтави" // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.2 обкл.

Розпорядження Президента України "Про відзначення 1100-річчя міста Полтави" // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.3

[Супруненко О.Б.] Від редактора: [Про IV науково-практичний семінар "Охорона та дослідження пам'яток археології Полтавщини"] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.2 обкл.

[Супруненко О.Б.] Про 5 науково-практичний семінар "Охорона та дослідження пам'яток археології Полтавщини" (м.Комсомольськ 28-31 травня 2001р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.2 обкл., фото.

Супруненко О.Б., Скорий С.А., Приймак В.В. Конференція, присвячена 100-річчю від початку археологічних досліджень на Більському городищі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — Ювілеї — С.3-5, 2-3 с. обкл.

Тітков О.В., Філоненко Л.К. Наукова конференція "Літописна Лтава і Порубіжжя Південного Сходу Русі IX-XIV ст." // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — Хроніка. — С.2.

Тощев Г.М. Міжнародна Конференція "Проблеми скіфо-сарматської археології Причорномор'я" (Запоріжжя, 19-23 жовтня 1999 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Хроніка. — С.118-119.

Філоненко Л.К. Наукова регіональна конференція "Музеї. Меценати. Колекції", присвячена Міжнародному дню музеїв (Полтава, 18-19 травня 2000 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Хроніка. — С.119.

Ширай Є.В. Про затвердження герба Полтавської області // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — З офіційних джерел. — С.2.

III. 4. Бібліографічні описи, рецензії, відгуки.

Археологічні видання Полтавського краєзнавчого музею (1992): Бібліографія // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Бібліографія. — С.130-133.

Археологічний літопис Лівобережної України: Показчик змісту наукового журналу за 1997-2001 рр.:

Буклет / Укладачі Гейко А.В., Мироненко К.М., Рейда Р.М. — Полтава: Археологія, 2001. — 16 с.

Археологічна тематика у полтавських виданнях 1993 року [бібліографічні описи Полтавських видань 1912-1992 рр.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор. 1994. — Ч.2. — Бібліографія. — С.203-206.

Археологічна тематика у полтавських виданнях 1994 року / Укл. Пасько П.І. // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор. 1995. — Ч.3. — Бібліографія. — С.217-221.

А.Г. [Гейко А.В.]. Українське гончарство: Національний культурологічний щорічник. За 1994. — Кн.2. — Опішне, 1995. — 576 с.: іл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.108.

Бібліографія основних видань з проблематики вивчення пам'яток території та округи Більського городища скіфської доби / Укл. Пасько Н.І. // Наукова концепція археологічного заповідника "Більське городище скіфського часу": Наукова концепція, довідкові матеріали, проекти. — Полтава: Археологія, 1996. — 60 с.: іл.

Білоусько О.А., Супруненко О.Б. Нові видання [Заїка Г.П. Українська лінія] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.179.

Борис Андрійович Шрамко: Біобібліографічний показчик / Укл. Тітков О.В. — Полтава: Археологія. 1995. — 64 с.: іл.

Василь Іванович Граб: Бібліографічний показчик / Укл. Мироненко К.М., Супруненко О.Б., Удовиченко О.О. — Київ-Полтава: Археологія, 2003. — 16 с.

Видавничий центр "Археологія": Буклет. — Полтава: Археологія, 1999. — 6 с.

Видавничий центр "Археологія": Буклет. / Укл. Супруненко О.Б. Тітков О.В. — Полтава: Археологія, 1998. — 6 с.: іл.

Видання Центру охорони та досліджень пам'яток археології. 1993-1995: Бібліографічний показчик / Укл. Пасько Н.І. — Передмова Супруненка О.Б. — Полтава: Археологія, 1995. — 24 с.

Відомості про нові книги з проблем археології, історії, краєзнавства та пам'ятознавства Лівобережної України / Укл. О.К., О.С. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Нові видання. — С.175-176.

Видання Полтавського наукового товариства при ВУАН Товариства: Бібліографія. 1918-1928 / Укл. Супруненко О.Б., Мокляк В.О. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — Ч.1-2. — Бібліографія — С.161.

Гавриленко І.М. Супруненко О.Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України

(Лубенський музей К.М. Скаржинської). — К.-Полтава: Археологія, 2000 [2001]. — 392+2 с.: 270 іл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Рецензії. — С.222-223.

Гейко А.В. Бессонова С.С. Скорий С.А. Мотронинское городище скифской эпохи (по материалам раскопок 1988-1996гг.) — Киев-Краков: изд. ИА НАН У, ИА Ягеллонского ун-та, 2001. — 156 с.: 83 табл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.183.

До бібліографії В.Є.Бучневича / Укл. Мокляк В.О. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2. — Бібліографія. — С.159-160.

До бібліографії Л.В.Падалки / Укл. Пасько Н.І. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Бібліографія. — С.103-106.

До бібліографії праць В.Щербаківського [реєстр основних праць В.М.Щербаківського, виявлених на 1994 р.] / Укл. Супруненко О., Ханко В. // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.191-203.

До бібліографії праць О.К.Тахтая / Укл. С.О. [Супруненко О.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч. 3. — Бібліографія. — С.222-226.

Доздрова О.В. Видання Статистичного бюро Полтавського губернського земства як джерело краєзнавчих відомостей [за 1865-1917 рр.] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Краєзнавство. — С. 110-113.

Коваленко О.В. Археологія доби українського козацтва XVI-XVII ст. / *Телегін Д.Я.* (відп. ред.), *Виногородська Л.І., Винокур С.І., Козубовський Г.А., Левченко В.О., Пархоменко А.В., Сварник І.К., Свешніков І.К., Титова О.М. Чекановський Я.А., Чміль Л.В., Ярова Г.І.*: Навч. посібник. — К.: ІЗМИ, 1997. — 330 с.: іл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.164.

Коваленко О.М. Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. — Частина перша. — Полтава: Полтава, 1997. — 354 с. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.164.

О.К. [Коваленко О.М.] Нестуля О.О. Доля церковної старовини (1917-1941 рр.): В 2-х ч. — К., 1995. — Ч.1: 1917- сер. 20-х рр. — 278 с.: іл.; Ч.2: Кін. 20-х рр. — 1941 р. — (НАНУ. ПУ НАНУ. ПДПІ ПИТК) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.108.

О.К. [Коваленко О.М.] Нестуля Світлана. Археологічний комітет Всеукраїнської Академії Наук: Етапи становлення / Відп. редактор Толочко П.П. — Полтава: Археологія, 1997. — 88 с.: 2 іл. — (НАНУ. ІА НАНУ. ЦОДПА. ПИТК) //

АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.109.

О.К. [Коваленко О.М.] Нестуля Світлана. Становлення Всеукраїнського Археологічного комітету ВУАН (середина 1920-х років) / Відп. ред. Толочко П.П.: Монографія. — Полтава: Археологія, 1997. — 98 с. — (НАНУ. ІА. ЦОДПА. ПИТК) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.164.

К.М. [Мироненко К.М.] Приймак В.В. Давньоруське місто Вир. — Білопілля, 1997. — 60 с.: 20 іл. — (Білопіл. міськрада, ЦОДПА. Сум. тер. відд. МАНУ) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.109.

Кулатова І.М. Приймак В.В. Роменська культура в межиріччі Десни і Ворскли: дискусійні питання, нові матеріали. — Полтава-Суми, 1997. — 38 с.: 13 іл. — (ЦОДПА. УТОПІК. Сум. обл. орг., Сум. тер. відд. МАНУ) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.162.

Любичев М.В. Портнов А. Володимир Пархоменко: Дослідник ранньої історії Русі (Серія: Історики України). — Львів, 2003. — 78 с. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1/2 (17-18). — Рецензії, відгуки, дискусії. — С.168.

Любичев М.В. Приймак В.В. Територіальна структура межиріччя Середньої Десни та Середньої Ворскли VII – поч. IX ст. — Суми, 1994. — 76 с.: іл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.165.

Малікова Л.Р. Гавриленко І.М. Зимівниківська археологічна культура (до історії ранньомезолітичного населення Лівобережної України). — Полтава: АСМІ, 2000. — 128 с.: іл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (9). — С.169.

М.Л. [Малікова Л.Р.] Ермак О.П. Історія обласного державного підприємства „Полтава-водоканал”: До 100-річчя заснування Полтавського міського водопроводу 1900-2000. — Полтава: Дивосвіт, 2000. — 311 с.: іл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.183.

Малікова Л.Р. Курілко О.Ю. Нариси розвитку археології в музеях України: Історія, дослідники, меценати. — Київ: Стило, 2000. — 264 с.: іл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Нові видання. — С.4.

Малікова Л.Р. Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. — Частина друга. — Полтава, 2001. — 736 с. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.183.

Мироненко К.М. Нестуля Олексій, Нестуля Світлана. Українські культурні цінності в Росії. На шляху до діалогу. 1926-1930 рр. — Полтава: Ред.

вид. відділ Полтав.ун-ту споживчої кооперації України, 2002. — 333 с.: 16 кол. іл. — (Сер. “Повернення культурного надбання України: документи свідчать”; вип. 3) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Нові видання. — С.221.

Михайло Якович Рудинський (1887-1958): Біобібліографічний покажчик / Укл. *Шовкопляс І.Г., Супруненко О.Б., Удовиченко О.І.* — Київ-Полтава: Археологія, 2001. — 32 с.: 6 іл.

Мокляк В.О. До питання про склад особистої бібліотеки Л.В. Падалки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С. 31-32.

Мокляк В.О. Бібліографія праць В.Є. Бучневича // Бучневич В.Є. Полтавські підземелля. — Полтава: Археологія, 1999. — С.14-16.

М.С. Супруненко Олександр, Золотницький Борис, Кулатова Ірина. Кургани біля с.Карпусі під Полтавою. — Полтава: Археологія, 1996. — 88с.: іл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.108.

Нефёдкин А.К. Заметки на полях заметок, или критика критики // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — Рецензії, відгуки, дискусії. — С.163-168.

Нові видання з археології та історії України // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.86-87.

Нові видання з археології та історії України [ВЦ “Археологія” у Полтаві (1998-1999)] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.89.

Нові видання [відомості про нові книги з проблем археології, історії, краєзнавства та пам’яткоохоронництва Лівобережної України (за надходженнями до книгозбірні ЦОДПА)] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С. 126-127.

Нові праці з проблематики роменської культури у виданнях кінця 1990-х років (матеріали до бібліографії) / Укл. *Малікова Л.Р.* // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Бібліографія. — С.117-118.

Пам’ятка автору журналу “Археологічний літопис Лівобережної України”: Буклет / Укл. *Кулатова І., Тітков О., Супруненко О.* — Полтава: Археологія, 1998. — 6 с.: іл.

В.П. [Приймак В.В.], Гавритухин И.О. Обломский А.М., при участии Ахмедова И.Р., Мاستыковой А.В., Малашева В.Ю. Родинковой В.Е., Щегловой О.А. Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст. — Москва, 1996. — 293 с. ил. — (ИА РАН. Курский обл. гос. археол. музей) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.109.

Приймак В.В. Південноруське село (нові пам’ятки матеріальної культури) / За ред. *Моці О.П., Коваленка В.П., Петрашенко В.О.* — Навч.-метод. посіб. — К., 1997. — 174 с.: іл. — (МОУ. Ін-т змісту і методів навчання. ІА НАНУ.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С. 163.

Редакція АЛЛУ. Сумська старовина: Зб. наук. праць / Відп. ред. *Звагельський В.Б.* — Суми, 1996. — 48 с.: іл. Наук. журн. З історії культури України / Гол. ред. *Звагельський В.Б.* — Суми, 1997. — № 1(2). — 56 с.: іл. — (МОУ. СДУ) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.162.

Рейда Р.М. Любичев М.В. Черняховская культура Днепро-Донецкой лесостепи: История исследования и основные проблемы изучения. — Монография. — Харьков: Изд-во ХГАДТУ, 2000. — 264 с.: 51 ил. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.183.

Скорый Сергей Анатольевич: Библиографический указатель (К 55-летию со дня рождения) / Сост. *Артемьев А.В., Кулатова И.Н.* — Киев-Полтава: Археологія, 2004. — 20 с.: ил.

Супруненко О.Б. Видавнича діяльність Центру охорони та дослідження пам’яток археології // Видання Центру охорони та дослідження пам’яток археології 1993-1995: Бібліографічний покажчик. — Полтава: Археологія, 1995. — С.3-4.

О.С. [Супруненко О.Б.] До бібліографії праць С.К. Кульжинського // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — С.207-208.

Супруненко О.Б. Збірник матеріалів наукової студентської конференції історичного факультету, присвяченої 825-річчю м.Полтави (квітень 1998 р.) / Гол. ред. *Єрмак О.П.* — Полтава: ІВМЦ „Освіта”, 1998. — 36 с. — (ПДП) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.165.

О.С. [Супруненко О.Б.] Мезенцева Галина. Дослідники археології України: Енциклопедичний словник-довідник / Відп.ред. Коваленко В.П. — Чернігів: Сіверянська Думка, 1997. — 206 с.: іл. — (НАНУ. ІА. ЧДПІ ім. Т.Г.Шевченка) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.162.

[**Супруненко О.Б.**] Список опублікованих робіт [Заїки Г.П.] // Українська лінія. — Київ-Полтава: Археологія, 2001. — С.85-86.

Тимошук А.І. Видання Центру охорони та досліджень пам’яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації за 2004-2006 рр. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — Нові видання. — С.169.

Удовиченко О.І. Толочко П.П. Русские летописи и летописцы X-XIII вв. — СПб.: Алетейя, 2003. — 296 с. — (Сер. “Славянская библиотека”)

// АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Нові видання. — С.226.

Шабан В.А. Заметки на полях монографии Нефёдкина А.К. “Боевые колесницы и колесни-

чие древних греков”. — СПб.: Петербургское Востоковедение, 2001 // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Рецензії. — С.224-226.

Розділ IV. Кам'яний вік.

Гавриленко І.М. В'язівська мезолітична стоянка. — Полтава: Археологія, 2002. — 56 с.: іл. — Серія “Пам'ятки археології Полтавщини”. — Вип.2.

Гавриленко І.М. До локалізації палеолітичного місцезнаходження Скакалки [ур.Скакалка, розташоване поблизу смт.Градицьк Глобинського р-ну Полтавської обл.] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.78-81.

Гавриленко І.М. До питання про призначення кам'яних човників // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч. 2. — С.37-44.

Гавриленко І.М. Етнокультурний розвиток Лісостепового Лівобережжя Дніпра у палеоліті // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С. 35-42.

Гавриленко І.М. Житлові та господарські споруди мезолітичної стоянки В'язівок 4а // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.46-55.

Гавриленко І.М. Зимівниківська культура раннього мезоліту Лівобережної України: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. — Київ: Археологія, 1999. — 18 с.

Гавриленко І.М. Кістяні вироби зимівниківської мезолітичної культури (за матеріалами стоянки В'язівок 4а) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С. 12-18.

Гавриленко І.М. Неолітична стоянка Млинки — 1 в окрузі Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — С.100-114.

Гавриленко І.М. Ніж із затупленим обухом [з поселення В'язівок 4а, Лубенський р-н, розкопки 1994 р.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.166.

Гавриленко І.М. Про культурну належність деяких мезолітичних місцезнаходжень Середнього Подніпров'я // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.5-6.

Гавриленко І.М. Розкопки мезолітичного поселення В'язівок 4а у 1994р. [с.В'язівок Лубенського району Полтавської області] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.26-36.

Гавриленко І.М. Уламок “човника” [знайденого на Білій Горі, поблизу с.Макухівка Полтавського р-ну] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.166.

Гавриленко І.М., Лугова Л.М., Мельникова І.С. Матеріали Гінцівської палеолітичної стоянки у Полтавському краєзнавчому музеї (з історії формування колекції) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С. 51-64.

Гаскевич Д.Л. Дніпро-Донецьке поселення Дубове-1 на р.Хорол // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.6-7.

Коваль В.С., Мироненко К.М. Нуклеус з околиць Полтави // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.55.

Кракало І.В. Палеолітичне вістря з Кременчука // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Повідомлення про знахідки. — С.121.

Кухарчук Ю.В. Роменське рубило [м.Ромни, Муховець І, Роменський р-н Сумської обл.] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.5-7.

Мокляк В.О. Розвідки в Полтавській області 1994 року [про п'ятий польовий сезон Новосанжарського розвіздагону обласного музею] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.122-126.

Супруненко О.Б. Перша колекція з Гінцівської стоянки // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Епістолярія. — С.183-190.

Супруненко О.Б., Гавриленко І.М., Кулатова І.М., Лямкін В.В., Мироненко К.М. Мезолітична стоянка «Комсомольська» поблизу села Підлужжя на Кременчуччині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.43-45.

Телегин Д.Я. Пам'ятники Поорелья в работах экспедиции “Днепр-Донбасс” (1970-1971гг.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.19-26.

Ткаченко О.М. Скарб крем'яних виробів з с.Заворскло Полтавського району // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.90-91.

Шовкопляс І.Г. Перлина українських старожитностей (До 90-річчя археологічних розкопок Мізинської палеолітичної стоянки) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.7-11.

Яковлева Л.А., Джинджан Ф. Новые археологические исследования на позднепалеолитической стоянке Гонцы [работы 1993-1994 гг.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.21-25.

Розділ V. Доба міді-бронзи.

Бакуменко К.І. Нова колекція кам'яних сокир з фондів Харківського історичного музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1/2 (7-8). — Повідомлення. Інформації. — С.129-130.

Братченко С.Н., Клочко В.І., Солтис О.Б. Металеві сокири ямної культури Середньої Наддніпрянщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.8-14.

Буйнов Ю.В. Поселение и грунтовый могильник бондарихинской культуры у хут. Марки Полтавской области // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.3-9.

Васильченко О.В., Деткін А.В. Матеріали культури багатоваликової кераміки поселення Дубинка II на Черкащині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення. Інформації. — С.172-173.

Вальчак С.Б. Загадочные пластины поздне-бронзового века на Днепровском Левобережье // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.30-32.

Вальчак С.Б. Предметы эпохи поздней бронзы — раннего железа из коллекций Восточной Украины и их аналогии // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.19-22.

Вальчак С.Б., Шрамко И.Б. Псалий бронзового века с Западного Бельська [розкопки 1990 г. зольника №28] // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.146-151.

Гавриленко М.І., Супруненко О.Б. Археологічні розвідки в Хоролі // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.105-110.

Гавриленко І.М., Супруненко О.Б. До археологічної карти басейну Нижнього Псла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Розвідки. — С.85-92.

Гавриленко І.М., Ткаченко О.М. Розвідка у Середньому Поворсклі [1994 р.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.93-95.

Гейко А.В. Пам'ятки Полтавщини епохи фінальної бронзи: проблема вивчення // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С. 23-24.

Гейко А.В., Артєм'єв А.В. Нове поховання представника катакомбної культурно-історичної спільноти з Поворскля (з вивченням твердих тканин зубів) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.7-9.

Головко І.В. Нова пам'ятка ямного часу в басейні р.Удай // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.95.

Головко І.В. Поселення доби бронзового віку у Пирятинському районі // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.40.

Горбенко С.О. Жінка з поховання № 20 Олександрівського могильника (з досвіду пластичної реконструкції) // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.38-42.

Горбов В.Н., Кабанов Е.В., Усачук А.Н., Чубатенко І.А. Валик на кераміке позднего бронзового века: поиск назначения // Проблемы скифо-сарматской археологии Северного Причерноморья (К 100-летию Бориса Николаевича Гракова). III Граковские чтения / ТДК [далі — Проблемы скифо-сарматской археологии...]. — Запорожье: изд. ЗГУ, ЦОДПА, 1999. — С.71-78.

Горбов В.Н., Усачук А.Н. О системе крепления с псалиев с выделенной планкой колесничной запряжки бронзового века // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.78-85.

Дубинец О.В. К вопросу о синхронизации некоторых поселенческих комплектов срубной культуры Северного Донца и Приазовья // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.94-96.

Єремеев С.О. Розвідки поблизу с.Дмитрівка // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення, інформації. — С.84.

Заїка Г.П. Знахідка бронзового кельта в Решетилівському районі [с.Хоружі] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.81-82.

Изотова М.А. Особенности финала эпохи поздней бронзы степной и юга лесостепной зон Поволжья // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.115-116.

Ковалева И. Ф. Стратифицированные энеолитические курганы в Криворожском течении Ингульца // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.58-63.

Кожевнікова О.М. “Сейминського — турбинська” сокира з околиць Хорола // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Інформації. Повідомлення. — С.167.

Кракало І.В. Горщичок-гуттус [с.Шушвалівка Глобинського р-ну Полтавської обл., пізньо-

ямний час] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч. 2. — Наш каталог. — С.125.

Кракало І.В. Енеолітичні матеріали з Кременчука (25-річчю Кременчуцького краєзнавчого музею присвячується) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.82-84.

Кракало І.В. Катакомбне поховання з Кременчуччини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1/2. — Повідомлення про знахідки. — С.123.

Кракало І.В. Молот з рогу оленя // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Інформації. Повідомлення. — С.168.

Кракало І.В., Супруненко О.Б. Наверсія булави з правобережного Поорілля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Випадкові знахідки. Розвідки — С.98-99.

Кривицкий В.В. Антропоморфная металлопластика древнего Северного Кавказа эпохи поздней бронзы и раннего железа // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.140-142.

Кулатова І.М. Клиноподібна сокира з околиць Великих Будищ // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Повідомлення. Інформації. — С.129.

Кулатова І.М. Сокира [з околиць с.Лазірки Оржицького р-ну Полтавської обл., доба ранньої бронзи] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.166-167.

Кулатова І.М., Сидоренко О.В. Стела козацького часу з околиць Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — Повідомлення. — С.107.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Кургани поблизу с.Дмитрівка у межиріччі Ворскли та Орелі. — Полтава: Археологія, 1999. — 32 с.: іл.

Лисенко С.Д. Про одну групу поховань доби пізньої бронзи Середнього Подніпров'я // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.9-10.

Лугова Л.М. Кургани епохи бронзи поблизу селища Білики у Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.64-69.

Лугова Л.М. Кургани епохи ранньої бронзи поблизу Кременчука // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія: статті та публікації. — С.23-29.

Луговий Р.С. Нові пам'ятки в басейні р.Говтва // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С. 33-34.

Мимоход Р.А. Строительные жертвоприношения в жилищах со столбовой конструкцией на поселениях срубной культуры // Проблемы ски-

фо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.175-181.

Отрошенко В.В. До питання про фінал культур зрубної спільноти // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.191-194.

Охріменко А.І. Знахідка доби фінальної бронзи з Котелевщини // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С. 97-99.

Приймак В.В., Супруненко О.Б. Кельт [доби фінальної бронзи] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.168-169.

Приймак В.В., Супруненко О.Б., Тулік С.В. Ніж епохи бронзи з Посейм'я [с.Юр'єве Путивльського р-ну Сумської обл.] // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.278-279.

Пустовалов С.Ж. Сословно-кастовая система как модель для реконструкции древних обществ // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.215-218.

Рахно К.Ю. До інтерпретації петрогліфів «Гроту Біка» Кам'яної Могили (у контексті ідей М.Я.Рудинського) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.51-55.

Рижов С.М. Глиняні моделі саней Кукутень-Трипільської спільноти // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.56-57.

Роздобудько М.В. Про деякі типи вінець в посудинах культури багатоваликів кераміки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.85-89.

Ромашко В.А. Стационарные культовые комплексы ираноязычных племен позднего бронзового века Украины (по материалам срубной и срубно-белозерской культуры) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.7-11.

Сапегін С.В. Різночасове поселення у с.Ковалівка на Коломаку // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.11-12.

Сергеева М.С. К изучению линейно-геометрических изображений Каменной Могилы // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.46-50.

Сиволап М.П. Ритуальні малюнки вохрою з поховань ямної культури в середній Наддніпрянині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.27-29.

Сидоренко О. Зрубний ніж з околиць Пирятини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.101.

Сидоренко О.В. Нова знахідка із Засулля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — Повідомлення. Інформації. — С.75-76.

Сидоренко О.В. Пам'ятки археології в околицях лубенського Засулля // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.84-96.

Сидоренко А.В., Супруненко О.Б. Наконечник копья раннесрубного времени из Пирятина // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Інформації. Повідомлення. — С.48.

Соколова Л.М., Супруненко О.Б. Деякі археологічні знахідки з території Полтавщини (з нових надходжень до фондів ЦОДПА) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Випадкові знахідки. Розвідки. — С.90-94.

[Супруненко О.Б.] Поховання культури багатоваликів кераміки у Свинківці під Полтавою [с.Новоселівка Полтавського р-ну] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.45.

Супруненко А.Б. Александровский курган эпохи энеолита-бронзы в междуречье Сулы и Удая. — Полтава, 1994. — Препринт, вып. 3. — 32 с.

Супруненко А.Б. Курганы Нижнего Поворскля. — Москва-Полтава: Крыньця, 1994. — 104 с.

Супруненко О.Б. Горщик [зруйнований курган у с.Руновщина Зачепилівського р-ну Харківської обл., пізньоямний час] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.124.

Супруненко О.Б. Енеолітичне поховання у Лубенському Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.63.

Супруненко О.Б. З історії вивчення катакомбних старожитностей на Полтавщині // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.14-20.

[Супруненко О.Б.] Керамічний штамп катакомбного часу // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — С.2 обкл.

Супруненко О.Б. Кургани між сс. Дуканичі та Солонці на Нижньому Пслі: Наукове видання. — Київ-Полтава, 2006. — 128 с., 1 с. вкл. — Серія «Старожитності околиць Комсомольська». — Частина IV.

Супруненко О.Б. Мотика [ур.Лиса Гора, м.Лубни Полтавської обл., доба енеоліту-ранньої бронзи] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.124.

Супруненко О.Б. Підвіска [с.Пронозівка Глобинського р-ну на Полтавщині, XI-IX ст. до н. е.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.170-171.

Супруненко О.Б. Про перший курганний некрополь культури багатоваликів кераміки в Україні // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С. 70-75.

Супруненко О.Б. Сокира [сmt.Оржиця на Полтавщині, доба ранньої бронзи] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.167.

Супруненко О.Б. Уламок ліпного горщика [с.Мгар Лубенського р-ну Полтавської обл., доба ранньої бронзи] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.125.

Супруненко О.Б. Шпилька [гора Пивиха поблизу сmt.Градизьк Глобинського р-ну на Полтавщині, кін. II-поч. I тис. до н. е.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.169-170.

Супруненко О.Б. Шпильки [ур. Гардашівка біля сmt.Градизьк Глобинського р-ну на Полтавщині, фінальна доба бронзового віку] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.170.

Супруненко О.Б., за участю Маєвської С.В., Артем'єва А.В., Горбенка С.В. Кургани з похованнями золотоординського часу поблизу Волошиного у пониззі Псла. — Київ-Полтава, 2006. — 140 с.: іл. — Серія «Старожитності околиць Комсомольська». — Частина III.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Нові археологічні дослідження на Кременчуччині. — Київ-Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», ВЦ «Археологія», 2006. — 146 с.: іл.

Супруненко О.Б., Ткаченко О.М. Ніж [сmt.Градизьк Глобинського р-ну на Полтавщині, XIV-XII ст. до н. е.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.168.

Телегин Д.Я. Пам'ятники Поорелья в работах экспедиции «Днепр-Донбасс» (1970-1971 гг.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.19-26.

Тимощук А.І. Деякі нововиявлені пам'ятки археології Полтавщини // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.12-13.

Титаренко К.И. К вопросу о существовании письменности у населения срубной культуры Степного Поднепровья // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Дискусії. — С.110-115.

Ткаченко О.М. Археологічні розвідки на території Котелевського району // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.25-27.

Ткаченко О.М. Кам'яний свердлений молоток з с.Гайове Кобеляцького району // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — С.129.

Ткаченко О.М. Кам'яний товчач з околиць с.Маячка у Новосанжарському районі Полтавської обл. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.90.

Ткаченко О.М. Ніж [ур. 1-й Узвіз в смт. Градизьк Глобинського р-ну на Полтавщині, пізньобронзова доба] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.168.

Усачук А.И. Трассологическое изучение и особенности изготовления костяного предмета с Западного Бельского городища // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.151-152.

Філоненко Л.К. Знахідка навершя булави доби ранньої бронзи [з околиць смт. Диканька Полтавської обл.] // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.277-278.

Філоненко Л.К. Крем'яні вироби з Лубен // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Повідомлення про знахідки. — С. 121.

Філоненко Л.К. Наконечник списа доби пізньої бронзи з Милорадового у Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.64.

Філоненко Л.К. Сокира доби енеоліту-бронзи // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Інформації. Повідомлення. — С.166-167.

Хохоровски Я. Городища эпохи поздней бронзы восточной части Карпатской котловины: показатель развития или кризиса общественно-культурных структур? // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.211-221.

Шерстюк В.В. Роль зрубних племен у формуванні археологічних культур доби фінальної бронзи — раннього залізного віку // Дизайн, архі-

тектура, образотворче мистецтво, археологія. — Полтава: вид-во ПІЕП, 2005. — Вип.2. — С.90-93.

Шилов Ю.А. Арийские святилища и курганы из устья Псла // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.37-41.

Шевченко Н.П. Міграційний рух на Лівобережжі передскіфської доби // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.374-375.

Щербань А.Л. Архаїчні кружала з поселення Дмитренкова Балка // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Інформації. Повідомлення. — С.139.

Щербань А.Л. Нові пам'ятки археології в околицях Диканьки // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.78-83.

Щербань А.Л. Пам'ятки археології в околицях Диканьки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2. — Розвідки. — С.87-89.

Шерстюк В.В. Зрубні старожитності у “Зводі пам'яток історії та культури” Полтавської області // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.21-22.

Шерстюк В.В. Кераміка зрубного часу із поселення в ур.Рубіжне поблизу Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.10-13.

Шерстюк В.В. Пам'ятки доби пізньої бронзи на території та в околицях Більського археологічного комплексу // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — Повідомлення. — С.96-99.

Шерстюк В.В., Лямкін В.В. Кілька знахідок доби бронзи з околиць Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — с.2 обкл.

Щетенко А.Я. Литейные формы эпохи поздней бронзы с поселения Теккем-депе (Южный Туркменистан) // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.271-278.

Розділ VI. Ранній залізний вік.

Агульников С.М. Впускные погребения белозерского времени в курганах Пруто-Днестровского междуречья // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.7-10.

Агульников С.М., Бубулич В.Г. Сарматский курган I в. н. э. у с. Казаклия // Там же. — С.10-15.

Андрієнко В.П. Булавки с поселения у с. Пожарная Балка // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.353-358.

Андреев В.М. До питання про скіфських сліпих рабів Геродота // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.16-19.

Андрух С.И. Металлические украшения в убранстве рядовых скифов (по материалам могильника Мамай Гора) // Там же. — С.19-26.

Апальков А.Н. Находки скифского времени в Курском Посеймье // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Інформації. — С.83-85.

Бандуровский А.В., Черненко Е.В. Ахеменидские вещи из Люботинского могильника // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С. 27-30.

Бандрівський М.С. Про час появи найраніших зразків скіфського стилю на заході України // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.345-352.

Белозор В.П., Мурзін В.Ю., Ролле Р. Раскопки зольника на Бельском городище // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.30-35.

Белько О.О. Розміри та кількісна характеристика оборонних споруд Західного укріплення Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Додаток. — С.ІІ-ІІІ.

Берест Ю.М. Друге городище біля с. Зарічне на Ворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.41.

Берест Ю.М., Кулатова І.М., Осадчий Є., Приймак В.В., Супруненко О.Б. Розкопки кургану скіфського часу на Заріченському археологічному комплексі у Середньому Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.68-71.

Бессонова С.С., Скорый С.А. Мотронинское городище и курганный могильник: Итоги и перспективы исследования // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.35-38.

Бейдин Г.В., Лизунов А.Г. Новые находки античных монет на Бельском городище // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення. — С.173-174.

Білозор В.П., Гейко А.В. Нові дослідження на Свиридівському городищі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (9). — С.74-77.

Більське городище — перлина старожитностей Полтавщини: Буклет / Авт. Супруненко О.Б. — Полтава: Археологія, 2007. — 6 с. кол., скл. в 1 арк.

Бобровская О.В. О некоторых сарматских элементах в черняховском уборе // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.38-40.

Бойко Ю.Н. Погребение скифского времени с деревянной стелой в кургане 16 Купьевахского могильника на Ворскле // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.41-45.

Бойко Ю.Н. Приднепровская Лесостепь и кочевники скифского времени: факторный дистанционно-динамический вариант модели // Біль-

ське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.268-279.

Болтрик Ю.В. Переправы Нижнего Днепра в скифское время // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.45-47.

Бруяко И.В. Молюски семейства CYPREA и памятники раннескифской эпохи в Восточной Европе // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.47-54.

Бруяко И.В. Финал горизонта “штампованной” керамики раннего железного века в Украинской Лесостепи // Там же. — С.280-285.

Буйских С.Б. Некоторые проблемы изучения строительного искусства скифов // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.54-57.

Былкова В.П. К вопросу о населении Нижнего Подненья в III-II вв. до н.э. // Там же. — С.57-59.

Былкова В.П. Топография, планировка и строительные комплексы поселений IV в. до н. э. в Нижнем Подненья // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.259-264.

Варвянская Т.В., Супруненко О.Б. “Розрита могила”. — Полтава: Археологія, 1996. — 48 с.: іл. — Серія “Пам'ятки археології Полтавщини”. — Вип.1.

Виноградов Ю.Г. Разгром сарматами Великой Скифии: следы орды ведут в Тавриду // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.59-62.

Власов В.П. О появлении некоторых форм лепной керамики на позднескифских городищах Крыма в III в. н. э. // Там же. — С.62-67.

Ворошилов А.Н. Бронзовое и биметаллическое клинковое оружие скифского типа Восточной Европы и Кавказа // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — С.34-45.

Гавриленко І.М., Супруненко О.Б. До археологічної карти басейну Нижнього Псла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.85-92.

Гавриленко І.М., Ткаченко О.М. Розвідка у Середньому Поворсклі [1994 р.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.93-95.

Гаврилюк Н.А. Экономический аспект отношений кочевого и оседлого населения Северного Причерноморья в VI - сер. V вв. до н. э. // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.286-292.

Гавриш П.Я. Бронзова антична монета з Книшівського городища // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Нумізматика. — С.155-157.

Гавриш П.Я. Деталі кінської зброї в матеріалах розкопок Книшівського городища // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Колекції музеїв. — С.148-152.

Гавриш П.Я. До питання про утворення Великого Більського городища // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.67-69.

Гавриш П.Я. Дослідження в Книшівському городищі // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.250-258.

Гавриш П.Я. Колонізація праслов'янами середнього межиріччя Псла і Ворскли у ранньому залізному віці // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.76-80.

Гавриш П.Я. Нові археологічні знахідки в Західній фортеці Більського городища // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.100-105.

Гавриш П.Я. Основні підсумки дослідження попелища № 7 у Більському городищі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — С.11-20.

Гавриш П.Я. Племена скіфського часу в Лісостепу Дніпровського Лівобережжя (за матеріалами Приписілля): Монографія. — Полтава: Археологія, 2002. — 232 с.

Гавриш П.Я. Продовження розкопок зольника №7 в Західній фортеці Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.72-73.

Гавриш П.Я. Розкопки зольника №7 на Західній фортеці Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.20-21.

Гавриш П.Я. Розкопки курганів скіфського часу біля с.Броварки на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2. — С.29-37.

Гавриш П.Я. Розкопки на Більському Західному городищі // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.72-78.

Гейко А.В. Археологічна діяльність С.О.Мазаракі в контексті вивчення поховальних пам'яток Посулля // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Персоналії. — С.91-100.

Гейко А.В. Археологічні розкопки на селищі скіфського часу біля села Глинське у Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.24-26.

Гейко А.В. Бронзова сережка з селища Шевченки-5 у Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.113.

Гейко А.В. Глинське городище скіфського часу в Посуллі // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.242-249.

Гейко А.В. До питання виділення так званих «селищних кушів» на пам'ятках скіфського часу Нижнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.109-113.

Гейко А.В. До питання про випалювання посуду населенням Дніпровського лісостепового Лівобережжя в скіфську епоху // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.69-71.

Гейко А.В. Дослідження Глинського городища // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.96-99.

Гейко А.В. З історії вивчення поселень скіфського часу на Полтавщині // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Історіографія. — С.252-274.

Гейко А.В. Знахідка культової ложечки скіфського часу // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.279-280.

Гейко А.В. Набір тарного посуду скіфської доби з Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.3-4 обкл.

Гейко А.В. Орнаментований горщик з Глинського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Повідомлення. Інформації. — С.126.

Гейко А.В. Охоронні розкопки курганів скіфського часу поблизу с.Малий Тростянець // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.90-95.

Гейко А.В. Розвідки у Нижньому Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Розвідки. — С.79-80.

Гейко А.В. Свиридівське городище // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.56-58.

Гейко А.В. Черпак з кургану №1 поблизу с.Карпусі під Полтавою // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — Інформації. Повідомлення. — С.84.

Гейко А.В., Гейко А.В. Підвіски з черепашок морських моллюсків із Нижнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — №1 (5). — Інформації. Повідомлення. — С. 85.

Гейко А.В., Щербань А.Л. Знахідки бронзових «коліщат» з Поворскля // АЛЛУ. — Полтава:

Археологія, 2002. — № 1 (11). — Інформації. Повідомлення. — С.153.

Головко І.В. Липна посудинка з Повстина // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Повідомлення. — С. 61.

Головко І.В. Невідомий сарматський поховальний комплекс на Удаї // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — Повідомлення. — С.102-103.

Горбаненко С.А. Зернотерка з округи Більського городища скіфського часу // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (9). — С. 78-80.

Гуляев В.И. Погребальные памятники скифского времени на Среднем Дону и курганы Полтавщины // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.312-317.

Гречко Д.С. Поселення скіфського часу поблизу с.Шлях на Харківщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.96-98.

Дараган М.Н. К вопросу о функционально-семиотической интерпритации раннескифских зольников Днепровской Лесостепи // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.359-362.

Демиденко С.В., Фирсов К.Б. Об одном из видов бронзовых кельтов Евразии // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С. 85-90.

Демьянчук С.Г., Туровський Е.Я. Греко-варварские отношения в Северном Причерноморье III в. до н. э. и их влияние на монетное дело эллинических государств региона // Там же. — С.91-94.

До таїн прадавнього міста: Більське городище — перлина старожитностей Полтавщини: Буклет / Авт. *Супруненко О.Б.* — Полтава: Археологія, 2005. — 6 с. кол., скл. в 1 арк.

Дударев С.Л. К вопросу о взаимовлиянии духовной культуры и идеологии ранних кочевников “предскифского” времени и населения Кавказа // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.96-98.

Евдокимов Г.Л. Некоторые итоги изучения материалов Брилевского могильника // Там же. — С.99-103.

Жаров Г.В., Терпиловський Р.В. Дослідження пам'яток скіфського та римського часу у верхньому Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — С.89-99.

Задников С.А. Античные амфоры начала VI в. до н.э. из раскопок зольника № 28 Западного укрепления Бельского городища // АЛЛУ. — Пол-

тава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.91-95.

Золотарев М.И. Иудейская диаспора в Северном Причерноморье в первые века н. э. // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.103-107.

Золотницький Б.І. Первісний вигляд курганів Більського курганного некрополя “Б” (варіант реконструкції) // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.172-178.

Иевлев М.М. К проблеме о месторасположении Гилеи // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.28-29.

Иевлев М.М. Связи Среднего Поднепровья с Нижнем Побужьем в VII-V вв. до н. э. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.15-18.

Иванчик А.И. Конская узда из урартской гробницы в Алтынтепе (Восточная Турция) и проблемы хронологии раннескифской культуры // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.111-114.

Каряка О.В. Торгівельні шляхи в Нижньому Подніпров'ї в IV ст. до н. е. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.29-33.

Кожевнікова О.М. Нові археологічні пам'ятки у Хорольському районі на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.81-83.

Конторович А.Р. Зооморфные превращения в зверином стиле степной Скифии как изобразительный феномен // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.116-120.

Кашуба М.Т., Хахеу В.П., Левицкий О.Г. Та самая Гетика или ... четвертая? // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.120-127.

Кішик В.В. Залишки поселення скіфського часу біля мікрорайону Половки [м.Полтава] // ПА3-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.121-122.

Коваленко С.А. О времени существования чайкинских усадеб (по материалах керамической эпиграфики) // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.132-133.

Коваленко Ю.О. Археологічний комплекс скіфського часу в урочищі Барвінкова Гора на Глухівщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення. Інформації. — С.175.

Ковалева И.Ф. Скифские погребения Правобережного Предстепья // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.128-131.

Коваленко О.В., Луговий Р.С. Курган V ст. до н.е. поблизу селища Опішне Полтавської області // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.52-63.

Кожевникова О.М. „Хлібець” // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч. 3. — Наш каталог. — С.171.

Колтухов С.Г. Основное погребение кургана Беш-Оба IV/2 // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.139-140.

Кракало І.В., Кулатова І.М. Знахідки деталей кінської вузди з лівого берега Дніпра на Полтавщині // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.380.

Кракало І.В., Кулатова І.М. Кинджал з Кременчуччини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — Інформації. Повідомлення. — С.168-174.

Кракало І.В., Кулатова І.М. Люстерко [с.Шушвалівка, Глобинського р-ну на Полтавщині, пізньоскіфський час] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.173-174.

Кривицкий В.В. Антропоморфная металлопластика древнего Северного Кавказа эпохи поздней бронзы и раннего железа // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.140-142.

Кубьшев А.И., Куприй С.А., Ковальов Н.В. Скифский курган у с.Каиры // Там же. — С.142-144.

Кузнецова Т.М. Старые и новые термины в скифологии // Там же. — С.146-148.

Кузнецов С.В. Щиты на золотом гребне из кургана «Солоха» // Там же. — С.144-146.

Кулатова И.Н., Скорый С.А., Супруненко А.Б. Раннескифское погребение на юге Приднепровской Левобережной террасовой лесостепи (к вопросу о переднеазиатских инновациях в восточно-европейском зверином стиле) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — С.46-60.

Кулатова И.Н., Супруненко А.Б. Памятники времени проникновения сармат в Днепровское Лесостепное Левобережье // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.134-161.

Кулатова И.Н., Супруненко А.Б. Первый Мгарский курган // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.318-338.

Кулатова И.Н., Супруненко А.Б. Раннесарматские памятники Ворсклинско-Сульського междуречья // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.148-154.

Кулатова І.М. Група курганів біля мікрорайону Левада в Полтаві [вул. Південна] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Інформації. — С.88-89.

Кулатова І.М. „Котушка” [ур. Десяте поле поблизу ур.Таранів Яр, с.Мачухи Полтавського р-ну] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.123.

Кулатова І.М. Археологічні пам'ятки території та найближчої округи Більського городища (за розвідками 1994 р.) // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.121-137.

Кулатова І.М. Біметалевий кинджал з Градизька [Глобинський р-н, Полтавська обл., ранньоскіфський час] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Публікації. Повідомлення. — С.109-112.

Кулатова І.М. Бойова сокира-ключець [с.Натальїне Красноградського р-ну Харківської обл., скіфський час] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.127-128.

Кулатова І.М. Кинджал // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.175-176.

Кулатова І.М. Кинджал // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.174-175.

Кулатова І.М. Курган жаботинського часу на Інститутській горі у Полтаві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.39-41.

Кулатова І.М. Кургани скіфського часу в ур. Лапівщина у Поворсклі (за дослідженнями І.А.Зарецького 1888 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.26-28.

Кулатова І.М. Люстерко [сmt.Градизьк Глобинського р-ну Полтавської обл., I – поч. II ст. н.е., Китай, епоха Хань] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.165.

Кулатова І.М. Мінусинська колекція К.Болсуновського у Полтаві // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Музеї. Колекції. — С.45-48.

Кулатова І.М. Налобник [Верхньодніпровський повіт на Катеринославщині] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.128.

Кулатова І.М. Пам'ятки пізньоскіфської і сарматської доби та їх висвітлення у курсі „Історія Полтавщини” // Наукові та технологічні засади шкільного курсу „Історія Полтавщини” — Полтава: Оріяна, 2003. — С.59-73.

Кулатова І.М. Поховання із дзеркалом в околицях Більська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.2 обкл.

Кулатова І.М. Про деякі старожитності пізньоскіфської доби у межиріччі Ворскли і Сули // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.114-117.

Кулатова І.М. Розвідки в Опішному // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип. 1. — С.80-84.

Кулатова І.М. Сарматська епоха на теренах Полтавщини // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія. — Вип.2. — Полтава: вид. ПІЕП, 2005. — С.81-90.

Кулатова І.М. Тесло-сокира із Західного укріплення Більського городища // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.280-281.

Кулатова І.М. Уламок меча [с.Пилипчине Переяславського пов. Полтавської губ., скіфський час] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.126-127.

Кулатова І.М. Фібула [ур.Біла Гора під Полтавою, середньосарматський час] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.128-129.

Кулатова І.М. Хрестовидна бляха скіфської доби з Єнківцець у Посуллі // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Колекції музеїв. — С.139-147.

Кулатова І.М., Луговий Р.С. Архаїчне дзеркало з Більського городища скіфської доби // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002. — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.83.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Два поховання курганного некрополя скіфського часу в ур. Перещепине в околицях Більська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.40-46.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Знахідки на території Східного укріплення Більського городища // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.57-65.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Курган скіфського часу в урочищі Марченки поблизу Більська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.99-105.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Курган скіфського часу у с.Хитці в Лубенському Посуллі (за розкопками А.Лютетського та С.Кульжинського 1896 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.59-63.

Кулатова І.М. Супруненко О.Б. Кургани скіфського часу в околицях Полтави (за розкопками О.С.Федоровського) [про досліджений 1925 р. курган поблизу с.Гора під Полтавою]. // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.20-24.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Кургани скіфського часу на Переяславщині (за розкопками В. Щербаківського 1913 р.) // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — Епістолярія — С.154-166.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Кургани скіфського часу Перещепинського некрополя у Більську (за розкопками 2002 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія: статті та публікації. — С.30-61.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Нові матеріали з досліджень Більських курганних некрополів // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — 2, 3 с. обкл.

Кушнір Л.Л., Кушнір Л.М. Про географічне положення Більського городища // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.106-120.

Крыжицкий С.Д., Тимченко Н.П., Гаврилук Н.А. Информационное обеспечение археологических памятников раннего железного века // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.299-305.

Литвиненко Р.А. К проблеме истоков черноголовского погребального обряда // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.155-160.

Ломакин О.О., Ломакина С.М. Нові пам'ятки археології в околицях м.Полтави // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.43-52.

Ломакин А.А. Сообщение очевидца об исследованиях курганов округа Бельского городища в 1943 г. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — Ч.1. — Інформації. Повідомлення. — С.165.

Лугова Л.М. Поховання скіфського воїна у пониззі Ворскли [с.Орлик Кобеляцького р-ну] // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.123-133.

Лугова Л.М. Сарматські поховання з Ярохівки в окрузі Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.64-67.

Луговий Р.С. Нові пам'ятки в басейні р. Говтва // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.33-34.

Луговий Р.С., Верещака В.М. Неукріплені поселення скіфського часу Середнього та Нижнього Посулля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.68-72.

Маєвська С.В. Текстиль та неткані матеріали з Перещепинського курганного некрополя // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.47-51.

Малеев Ю.Н. Причины возникновения гальштатских городищ в Поднестровье // Проблемы

скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.163-166.

Махортых С.В. О предскифских шлемовидных бляхах // Там же. — С.166-171.

Махортых С.В. О северокавказских бронзах X-VIII вв. до н. е. с Левобережной Украины // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.23-25.

Махортых С., Ролле Р. Некоторые итоги исследований Бельского городища и его окружи украинско-немецкой экспедиции // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2006. — № 1 (19). — С.3-10.

Мелюкова А.И. Звериный стиль в Карпатском регионе // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.173-174.

Мельникова І.С. Матеріали з Більського городища та його окружи у зібранні Полтавського краєзнавчого музею // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.30-32.

Медведев А.П. К оценке численности скифоидного населения лесостепного Подонья // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.171-173.

Медведев А.П. О новом аспекте проблемы будинов и меланхлепов (в свете последних публикаций могильников скифского времени на Северском Донце) // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2006. — № 1 (19). — С.21-33.

Метц С.А. Ложечка раннескифского часу з Абазівки // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 1997. — № 1-2. — Повідомлення про знахідки. — С.123.

Мокляк В.О. Скифські пам'ятки на території Новосанжарського району Полтавської області // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археология, 1996. — С.370-373.

Мурзін В.Ю., Ролле Р., Скорий С.А. Дослідження курганів на території Більського городища // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.79-86.

Мурзін В.Ю., Ролле Р. Скифські міста у лісостепу (до постановки питання) // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археология, 1996. — С.181-182.

Мурзін В.Ю., Ролле Р. Спільні дослідження археологів України та Німеччини у Більську [1994] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.50-56.

Мурзін В., Ролле Р., Супруненко О. Більське городище. — Київ-Гамбург-Полтава: Археология, 1999. — 104 с. — Серія „Пам'ятки археології Полтавщини”. — Вип.3.

Мурзін В.Ю., Фялко Е.Е. Девичьи дружны у савроматов и скифов // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.181-182.

Ольговський С.Я. До інтерпретації ливарних форм у похованнях скіфської доби // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.26-30.

Остапенко М.А., Денисенко А.А. Экспериментальное изучение предметов скифского вооружения // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.187-188.

Ольховский В.С. О поясных крючках эпохи раннего железа // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.182-187.

Осадчий Є.М., Коротя О.В. Укріплення раннього залізного віку поблизу с.Куземин // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2003. — № 2 (14). — Дискусія. — С.115-118.

Осадчий Є.М., Коротя О.В., Берест Ю.М. Маловідомі городища скіфського часу Північної округи Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2006. — № 1 (19). — Підготовка «Зводу пам'яток історії та культури». — С.115-121.

Остапенко М.А., Кобалія Д.Р. Скифські керамічні знаряддя з Совутинського городища // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.188-191.

Островерхов А.С. Раннеантичная стеклянная глиптика как историческое явление в памятниках Восточной Европы (VI — II вв. до н.э.) // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.14-38.

Островерхов А.С. Торговля стеклянными бурами на юге Восточной Европы в скифо-античное время // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археология, 1996. — С.363-369.

Охріменко А.І. Деякі знахідки на території Східного укріплення Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 1999. — № 2 (6). — С.21-23.

Охріменко А.І., Приймак В.В., Приймак В.М. Археологічні пам'ятки північної периферії Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археология, 2006. — № 1 (19). — Підготовка «Зводу пам'яток історії та культури». — С.122-125.

Павленко В.И. Царь Атей в свидетельстве Страбона // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.194-196.

Панковский В.Б. Функционально-типологический анализ костяного инвентаря поселения Ильичевка // Там же. — С.196-201.

Петрунь В.Ф. Гипс, ангидрит или алебастр в скифо-сарматских и синхронных комплексах Северного Причерноморья // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.201-203.

Погода Ю.В. Знахідки скіфського часу з околиць Нових Санжар [с.Клюсівка] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — Повідомлення. Інформації. — С.77.

Подгайный М.Н. К вопросу о языке и этносе лесостепного населения Геродотовой Скифии // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.293-298.

Полідович Ю.Б. Дві образотворчі традиції в мистецтві Дніпровського Лівобережного лісостепу скіфського часу // Там само. — С.339-344.

Попандопуло З.Х. Верхнехортицкий могильник белозерского времени // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.209-211.

Плешивенсько А.С. Датировка Капуловских памятников скифского времени по амфорным клеймам // Там же. — С.204-206.

Приймак В.В. Городище у с.Боромля // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.48-50.

Приймак В.В. Окремі аспекти історії північного сходу Дніпровського Лівобережжя I тис. до н. е. - поч. II тис. н. е. // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.164-171.

Пряхин А.Д., Разуваев Ю.Д. К оценке Семи-лукского городища скифского времени // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.213-215.

Пуздровский А.Е. Кермен-Кыр — “царская крепость” Крымской Скифии // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.235-241.

Пузикова А.И. Городища скифского времени Среднего Подонья и Курського Посеймья // Там само. — С.199-210.

Рассадин С.Е. Еще раз к вопросу об “отложившихся скифах” // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.218-221.

Редина Е.Ф. К вопросу о фрако-скифских культурных взаимоотношениях (скифское однолезвийное оружие) // Там же. — С.222-227.

Розобудько М.В., Тетеря Д.А. До питання про так зване Каратульське городище [скіфський

час] // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.233-234.

Русяева А.С., Супруненко А.Б. Исторические личности эллино-скифской эпохи (культурно-политические контакты и взаимовлияния): Монография. — Киев-Комсомольск: Археологія, 2003. — 320 с.: ил.

Самар В.А. Раннескифское погребение со скульптурой с Нижнего Днепра // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.228-233.

Самойлова Т.Л. Гераклеийский импорт в Нижнем Поднестровье в IV-III вв. до н. э. // Там же. — С.233-237.

Салегін С.В. Фібула сарматської доби з Ковалівки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Інформації. Повідомлення. — С.168-169.

Светличная Е.В. О связях населения Бельского городища и Днепровского Левобережья с лужицко-высоцкими племенами // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.153-161.

Сидоренко О.В. Пам'ятки археології в околицях лубенського Засулля // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.84-96.

Скорый С.А. Дата Большого Ръжановского кургана (по археологическим данным) // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.240-241.

Скорый С.А. Киммерийцы в украинской лесостепи. — Киев-Полтава: Археологія, [1996] 1999. — 136, VIII с.: ил.

Скорый С.А., Бессонова С.С. Жилищно-хозяйственный комплекс Мотронинского городища (раскоп VI, комплекс №3) // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.222-232.

Смирнова Г.И. О Гальштатских традициях в культуре лесостепной зоны Северного Понта (VII-VI вв. до н. э.) // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.241-244.

Смирнова Г.И. Предварительные данные о Немировском городище (по первым результатам обработки полевой документации и коллекции находок) // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.183-198.

Соколова Л.М., Супруненко О.Б. Деякі археологічні знахідки з території Полтавщини (з нових надходжень до фондів ЦОДПА) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.90-94.

Солтис О.Б., Білан Ю.О. Дослідження кургану ранньоскіфського часу на Київщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.26-27.

Старожитності Хоролу / Гавриленко І.М., Кожевнікова О.М., Менчинський Д.А., Степанович С.П., Супруненко О.Б. — Відп. ред. Супруненко О.Б. — Полтава, 1994. — Препринт, вип.4. — 56 с.

Стахів М.П., Гейко А.В. Кинджал з фондів історико-краєзнавчого музею м.Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення. Інформації. — С.89.

Степанович С.П. Археологічні розвідки на території Великого Більського городища та його округ [про початок археологічного картографування пам'яток у 1994 р.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч. 3. — С. 87-92.

Степанович С.П. Кілік [с.Рахівка Гадяцького р-ну Полтавська обл.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.171-172.

Степанович С.П. Фрагмент канфара [с. Рахівка Гадяцького р-ну на Полтавщині] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.172-173.

Супруненко О. Зооморфна статуетка з Малої Перешепини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Повідомлення. Інформації. — С.130.

Супруненко О.Б. Поховання Більського курганного некрополю "Б" (за розкопками 1995 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — 3 архівів. — С.114-122.

Супруненко О.Б. Про "Південний" вал на території Великого укріплення Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.72-77.

Супруненко О.Б. Розкопки Більського курганного некрополю "Б" // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.88-120.

Супруненко О.Б. Сарматське поховання у Полтавському Пооріллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1/2 (3-4). — С.41-43.

Супруненко О.Б., Гейко А.В., Кулатова І.М. Городище скіфського часу в с.Стасі у Середньому Поворсклі (попереднє повідомлення) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.14-18.

Супруненко О.Б., за участю Маєвської С.В., Артем'єва А.В., Горбенка С.О. Кургани з похованнями золотоординського часу поблизу Волошиного у пониззі Псла. — Київ-Полтава, 2006. — 140 с.: іл. — Серія «Старожитності околиць Комсомольська». — Частина III.

Супруненко О.Б., Золотницький Б.І., Кулатова І.М. Кургани біля с.Карпусі під Полтавою. — Полтава: Археологія, 1996. — 88 с.: іл.

Сырбу В., Быркэ В. Даки и сарматы в Восточно-Карпатском регионе (I в. до н. э. — I в. н. э.) // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.245-249.

Ткаченко О.М. Археологічні розвідки на території Котелевського району // ОДПА. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.25-27.

Тітков О.В. Про довгі мечі у сарматів (у зв'язку зі знахідкою меча у смт. Білики) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Розвідки, знахідки: публікації. — С.67-69.

Тощев Г.Н., Андрух С.И. Мамай Гора (1988-1998гг.): итоги и перспективы исследований // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.249-252.

Троцька В.І. Археологічні дослідження в околицях Опішного // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.194-195.

Троцька В.І., Гейко А.В. Меч скіфського часу із с.Карабазівки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.81.

Удовиченко О.І. Нова стела скіфського часу з багатою іконографією // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.81-83.

Уженцев В.Б. Позднескифская фортификация Калос Лимена (I в.до н. э. — I в. н. э.) // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.252-254.

Фиалко Е.Е. Костяные гребни из скифских памятников // Там же. — С.254-259.

Фиалко Е.Е. Об одном типе золотых украшений скифского времени (к вопросу об эволюции и происхождении) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — С.61-73.

Фирсов К.Б. Материалы Бельского городища и его округи в собраниях и экспозициях Государственного исторического музея // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.55-59.

Фокеев М.М. Проблема оседания сарматов Днестровско-Прутского междуречья // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.259-262.

Храпунов И.Н. О позднесарматской археологической культуре в Крыму // Там же. — С.262-268.

Хохоровски Я., Скорый С. Оборонительная система Мотронинского городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — С.74-88.

Шалобудов В.Н., Тесленко Д.Л. Экзагия из урочища Нова // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.268-269.

Шевченко Н.П. Взаємовідносини степу і лісостепу на початку жаботинського етапу перед-скифського періоду // Там же. — С.269-271.

Шерстюк В.В. Меч з округи Стасівського городища на Ворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1/2 (17-18). — Повідомлення. — С.9.

Шилов Ю.А. Истоки и сущность Скифии // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.376-379.

Шматко М.М., Мінаєва Н.І. Розробка маршрутів наукового туризму по Геродотовій Скії у Середньому Подніпров'ї // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.68-69.

Шрамко Б.А. Добыча железа в Гелоне // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.84-90.

Шрамко Б.А. Комплекс глиняных скульптур Бельского городища // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.67-87.

Шрамко Б.А. Майдан Розрытая Могила // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.19-25.

Шрамко Б.А. Новые раскопки на Восточном укреплении Бельского городища [о результатах исследований 1990-1994 гг.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.42-49.

Шрамко Б.А. О достоверности сведений Геродота о Гелонах // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.71-79.

Шрамко Б.А. Особый тип печек скифской эпохи // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.65-67.

Шрамко Б.А. Раскопки В.А.Городцова на Бельском городище в 1906 г. (по материалам коллекции ГИМ) // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.29-54.

Шрамко Б.А. Уникальное изделие ремесленников Скифии // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.13.

Шрамко И.Б. Исследование округи Люботинского городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.102-108.

Шрамко И.Б. Краткие итоги исследований на Западном укреплении Бельского городища в 1994 году // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С. 66-71.

Шрамко И.Б. Техника конструирования черпаков скифского времени // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.19-20.

Шрамко І.Б., Задніков С.А. Культіві споруди VI ст. до н.е. Західного Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.12-28.

Щербань А.Л. Календарна символіка на пряслиці ранньоскифського часу // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.3 обкл.

Щербань А.Л. Ліпний горщик скифського часу з околиць Диканьки // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.282-283.

Щербань А.Л. Пам'ятки археології в околицях Диканьки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Розвідки. — С.87-89.

Щербань А.Л., Мельникова І.С. Кружала з розкопок Михайла Рудинського біля Таранового Яру // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.96-101.

Щербань А.В., Рахно К.Ю. Глиняні черпаки початку доби раннього заліза з пам'яток поблизу Диканьки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.29-39.

Юрочкин В.Ю. Этнополитическая ситуация в позднеантичной Таврике в сочинении Константина Багрянородного и археологические реалии // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.279-282.

Яценко И.В. Набор вещей позднего предскифского периода в киммерийском комплексе В.А.Городцова // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.60-66.

Яценко С.А. О некоторых антропоморфных сюжетах номадов Европы V-IV вв. до н. э. // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.282-285.

Розділ VII. Античні та старожитності ранньо- і пізньоримського часу.

Бейдин Г.В., Григорьянц М.Н. Находки Боспорских монет на памятниках черняховской культуры Харьковской области // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Нумізмати́ка. — С.190-193.

Бейдин Г.В., Лизунов А.Г. Новые находки античных монет на Бельском городище // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С. 173-174.

Захожай Г.О. Збірка античних світильників у Полтаві [каталог керамічних світильників антич-

ної доби з колекції Полтавського краєзнавчого музею] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Колекції музеїв. — С.89-106.

Захожай Г. Збірка античних світильників у Полтаві // Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства: Матеріали. — Полтава, 1994. — С.26-31.

Зубарь В.М. Боспорское царство и варвары в конце IV-первой половине III вв. до н. э. // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.107-111.

Кракало І.В. Античні старожитності з Градизька // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.85-86.

К. Обол (?) // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч. 1. — Інформації. — С.99.

Кракало І.В. Портретна намистина з Шушвалівки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — С.143.

Максименко Г.М., Супруненко О.Б. Боспорська монета із Західного укріплення Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.23-24.

Островерхов А.С. Торговля стеклянними бу-

сами на юге Восточной Европы в скифо-античное время // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.363-369.

Полидович Ю.Б. Античные сосуды в контексте раннескифского погребального обряда // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.206-209.

Самойлова Т.Л. Гераклеийский импорт в Нижнем Поднестровье в IV-III вв. до н. э. // Там же. — С. 233-237.

Сон Н.А. Тира — античный центр Нижнего Поднестровья: Буклет. — Белгород-Днестровский: Археологія, 1997. — 6 с.: ил.

Супруненко А.Б. Боспорский статер в собрании Полтавского краеведческого музея // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч. 1. — Інформації. — С.90-91.

Супруненко О.Б. Античний перстень з Більська (попереднє повідомлення) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.2 обкл.

С[упруненко О.Б.] Обол [смт. Градизьк, 1982 г.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Інформації. — С.97.

Розділ VIII. Давні слов'яни.

Алексєєнко М.О., Сидоренко О.В. Трємісіс Варди Філіпіка з Лубен // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — Нумізматика. — С.89.

Бабичев М.В. Нові пам'ятки пеньківської культури у верхній течії Сіверського Дінця // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.113-116.

Бабичев М.В. Поселення другої і третьої чверті I тис. н. е. на Харківщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.17-18.

Бакуменко К.І., Бейдін Г.В., Григорянц М.М., Дідик В.В. Нові зразки скляних виробів пізньоримської доби з верхніх водозборів Сіверського Дінця та Ворскли // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.81-84.

Башкатов Ю.Ю. До питання про пізньозарубинецьке житло // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.33-35.

Белашов В.І. Ранньослов'янські племена в Глухові і його окрузі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення. Інформації. — С.112.

Бейдін Г.В., Григор'янц М.Н. Новые находки предметов круга выемчатых эмалей в бассейне Северского Донца // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.128-129.

Бобровская О.В. О некоторых сарматских элементах в черняховском уборе // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.38-40.

Бовкун І.В. Римський денарій з Решетилівського району // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Нумізматика. — С.150-151.

Володарець-Урбанович Я.В. Пеньківські старожитності на Полтавщині (до укладання зводу пам'яток) // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Видво «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.41-45.

Гавриленко І.М., Супруненко О.Б. До археологічної карти басейну Нижнього Псла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Розвідки. — С.85-92.

Гавритухін І.О. Нові пальчасті фібули з околиць Градизька на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.29-31.

Гейко А.В. Колінчаста фібула зі Снопового у Нижньому Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Розвідки, знахідки: публікації. — С.80.

Гейко А.В. Розвідки у Нижньому Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Розвідки. — С.79-80.

Гейко А.В. Фібула черняхівської культури з Нижнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.170.

Гейко А.В. Черняхівське горно під Полтавою // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.76-82.

Гейко А.В., Ткаченко О.М. Знахідка Боспорського статера на селищі Сердюки-1 у Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — Повідомлення. — С.100-102.

Гейко А.В., Шалобудов В.М. Знахідка римського сестерція у Нижньому Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Нумізматика. — С.193.

Головко І.В. Методологічні засади ознайомлення зі старожитностями черняхівської культури в ході викладання шкільного курсу “Історія Полтавщини” // Наукові та технологічні засади шкільного курсу “Історія Полтавщини”. — Полтава: Оріяна, 2003. — С.32-38.

Головко І.В. Римська монета на території Пирятинського району на Полтавщині // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.35-40.

Горюнов Є.О., Казанський М.М. До археологічної карти сточища р.Полузир'я // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С. 76-78.

Дідик В.В. Лунниці з виїмчастими емаллями з пізньозарубинецьких пам'яток вододілу Дніпра і Дону // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.77-79.

Дідик В.В., Любичев М.В. Прикраси з виїмчастими емаллями у басейні Сіверського Дінця: нові знахідки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.50-52.

Жаров Г.В., Терпиловський Р.В. Дослідження пам'яток скіфського та римського часу у Верхньому Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 1 (19). — С.89-99.

Золотницький Б.І. Амфора “інкерманського” типу [з Поворскля] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.176.

Казанський М.М., Середа Д.В. Поселення пеньковської культури Полузор'є на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.19-25.

Карвайко Д.В. Бассейн середньої Десни на рубежі ер (Юхново-Почеп) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.73-78.

Кожевникова О.М. Нові археологічні пам'ятки у Хорольському районі на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Розвідки. — С.81-83.

Кожокару В.М. К вопросу об обращении римских монет в Нижнедунайском регионе // Там же. — С.134-139.

Кракало І.В. Гребінь [с.Жовнін Черкаської обл., черняхівська культура] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.129-130.

Кракало І.В. Культовий посуд черняхівської культури у зібранні Кременчуцького краєзнавчого музею // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — Музеї. Колекції. — С.48-52.

Кракало І.В. Миска [с.Жовніне Черкаської обл., черняхівська культура] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.177-178.

Кракало І.В. Миска [с.Жовніне Черкаської обл., черняхівська культура] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.177.

Кракало І.В. Поховання черняхівської культури в Кременчуці // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.111-117.

Кракало І.В. Черняхівське поховання з мечем поблизу с.Максимівка під Кременчуком // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.126-127.

Кракало І.В., Левченко Д.І. Глек [с.Жовнін Черкаської обл., черняхівська культура] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.130.

Кракало І.В., Левченко Д.І. Кубок [с. Жовнін Черкаської обл., черняхівська культура] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.130.

Кракало І.В., Левченко Д.І. Миска [с.Білецьківка Кременчуцького р-ну Полтавської обл., черняхівська культура] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.129.

Кракало І.В., Левченко Д.І. Миски [с. Шушвалівка Глобинського р-ну Полтавської обл., черняхівська культура] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.131-132.

Криганов Андрій. Релігія північно-західної околиці Хозарії // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.65-69.

Кулатова І.М. Матеріали I тис. н.е. з території Західного укріплення Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення. Інформації. — С.121.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Кургани поблизу с. Дмитрівка у межиріччі Ворскли та Орелі. — Полтава: Археологія, 1999. — 32 с.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б., Терпиловський Р.В. Пізньоскіфські та пізньозарубинецькі старожитності на Полтавщині. — Київ-Полтава: Археологія, 2005. — 100 с., іл., карти.

Кухарская Е.Н., Битковский О.В. К вопросу об одном типе погребений зарубинецкого времени // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Публікації. Повідомлення. — С.113-120.

Куштан Д.П., Сиволап М.П., Терпиловський Р.В. Пізньозарубинецьке поселення на Черкащині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.34-36.

Левада М.Е. Мечи римского времени восточноевропейского Барбарикума // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.53-58.

Левченко Д.І. Знахідки VI-VII ст. з околиць Градизька в зібранні Полтавського краєзнавчого музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.26-28.

Левченко Д.И. Некоторые находки VI-VII вв. с территории Полтавщины // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.163-169.

Левченко Д.І. Миска [с.Кліщенці Глобинського р-ну Полтавської обл.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.129.

Левченко Д.И. Об обной находке круга древностей с выемчастыми эмалями // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.162-163.

Левченко Д.І. Про вплив кліматичних змін на формування та поширення пеньківської культури // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.30-36.

Левченко Д.І. Ранньосередньовічні поховання в урочищі "Топило" // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.120-121.

Левченко Д.І., Кракало І.В. Миска [с.Кліщенці Глобинського р-ну на Полтавщині, черняхівська культура] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.178.

Левченко Д., Приймак В., Супруненко О. Малоперещепинський скарб (до 85-річчя унікальної знахідки): Буклет. — Полтава: Археологія, 1997. — 8 с.: іл.

Левченко Д.І., Супруненко О.Б. Поселення першої половини I тис. н. е. в ур.Сад у Більську // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Повідомлення. Інформації. — С.126-127.

Любичев М.В. Знахідка римської республіканської монети на Харківщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.89.

Любичев М.В. О постройках на селище черняховской культуры Войтенки (по материалам раскопок 2004-2005 гг.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.79-89.

Любичев М.В. Появление черняховской культуры Восточной Европы в связи с событиями на Дунае 20 - 30-х гг. IV в.: К поставке проблемы // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.42-49.

Лугова Л.М., Левченко Д.І. Знахідки I тис. н. е. з поселення біля с.Прилипка на Пслі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.33-34.

Мокляк В.О. Поховання черняхівської культури в с.Воронинці Оржицького району // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Відкриття, випадкові знахідки. — С.92-93.

Моця К.О. Археологічні межі візантійської Таврики // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.82-88.

Обломский А.М. О способе организации гончарного производства на территории Восточноевропейской лесостепи в V - VIII вв. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — С.87-94.

Обломский А.М., Приймак В.В., Терпиловський Р.В. Исследования раннеславянского кургана у с.Бездрик // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.36-37.

Обломский А.М., Терпиловський Р.В. Славянское поселение и кочевнический могильник V-VIII вв. на Ворскле // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.5-16.

Приймак В.В. Два поселення другої чверті — середини I тис. н.е. на трасі нафтопроводу Мічуринськ-Кременчук // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — С.81-86.

Приймак В.В. Елементи просторових систем I тис. до н. е. з території Дніпровського Лівобережжя в світлі діахронного аналізу // Проблеми скифо-сарматської археології... — Запорозьжє, 1999. — С.211-213.

Приймак В.В. Ідеї Є.О.Горюнова у світлі вивчення систем розселення Дніпровського Лівобережжя I тис. н. е. (до 60-річчя від дня народження Є.О.Горюнова) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.32-37.

Приймак В.В. Окремі аспекти історії північного сходу Дніпровського Лівобережжя I тис. до н. е. - поч. II тис. н. е. // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.164-171.

- Приймак В.В.** Триручний глечик з околиць с. Мачухи // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.320.
- Приймак В.В.** Черняхівська фібула з Градизька // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Повідомлення про знахідки. — С.124.
- Приймак В.В., Супруненко О.Б.** Малоперешепинський “скарб”. — Київ-Полтава: АСМІ-Археологія, 2005. — 24 с.: іл.
- Приходнюк О.М., Петраускас О.В.** Археологічні дослідження в поріччі Тясмину в 1990-1993 рр. // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.170-187.
- Приходнюк О.М.** Невпізнані оздоби в колекції В.В. Хвойки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Повідомлення. Інформації. — С.127-129.
- Приходнюк О.М.** Пастирський скарб 1992 року // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2(3-4). — Відкриття, випадкові знахідки. — С.94-99.
- Приходнюк О.М.** Про заснування Києва в Дастані Шамбі Башту // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — Джерела. — С.303-305.
- Рейда Р.М.** Дворучний мініатюрний глек черняхівської культури з Пархомівки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (9). — Інформації. Повідомлення. — С.12.
- Рейда Р.М.** До вивчення пам'яток черняхівської культури Нижнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.118-125.
- Рейда Р.М.** Черняхівська культура на території Полтавської області // Наукові та технологічні засади шкільного курсу «Історія Полтавщини». — Полтава: Оріяна, 2003. — С.88-96.
- Рейда Р.М.** Черняхівські старожитності в окрузі Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.106-109.
- Рейда Р.М., Лямкин В.В., Єремеев С.О.** Випадкові знахідки черняхівської культури на території Полтавської області // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.173-174.
- Редина Е.Ф.** Серьга глоссоского типа из Градизька // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Маловідомі знахідки. — С.1, 3 обкл.
- Сапегін С.В.** Денарій Фаустіни Старшої з с. Ковалівка Полтавського району // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — Інформації. Повідомлення. — С.84.
- Сапегін С.В.** Кілька пам'яток в околицях с. Ковалівка на р. Коломак // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.124.
- Сапегін С.В.** Римський денарій з пониззя р. Коломак // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.162.
- Сапегін С.В.** Ще одна фібула з Ковалівки під Полтавою // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.81.
- Сапегін С.В., Шульга С.В.** Черняхівська миска з околиць с. Святилівка // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Повідомлення. Інформації. — С.114.
- Свистун Г.Є.** Конструктивні особливості салтівської оборонної лінії Мохначанського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.117-119.
- Сидоренко О.В.** Жорно з поселення черняхівської культури в Засуллі [с.Засулля Лубенського р-ну Полтавської обл.] // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.284-285.
- Сидоренко О.В., Супруненко О.Б.** Нові знахідки на поселенні в ур. Ляшівка під Лубнами // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення. Інформації. — С.98.
- Соколова Л.М., Супруненко О.Б.** Деякі археологічні знахідки з території Полтавщини (з нових надходжень до фондів ЦОДПА) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.90-94.
- Степанович С.П.** Розвідки в басейні Середнього Псла // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.100-104.
- Супруненко О.Б.** Намистина з Ливенського [с.Ливенське Новосанжарського р-ну Полтавської обл.] // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.283-284.
- Супруненко О.Б., Терпиловський Р.В.** Пізньозарубинецьке поселення на території Більського городища // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.70-76.
- Супруненко О.Б., Шалобудов В.М.** Римські денарії з Новосанжарщини [з поселень черняхівської культури у Нижньому Поворсклі] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Нумізматика. — С.158-160.
- Сухобоков О.В.** Деякі питання етнокультурної історії Лівобережної України останньої третини I- поч. II тис. н. е. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.59-65.
- Телегин Д.Я.** Пам'ятники Поорелья в работах экспедиции “Днепр-Донбасс” (1970-1971гг.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.19-26.
- Терпиловський Р.В.** Про культурно-історичну ситуацію першої половини і середини I тис. н. е. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.44-49.
- Терпиловський Р.В., Левченко Д.І.** Слов'янське поселення середини I тис. н.е. поблизу с. Сен-

ча в Середньому Посуллі // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — С.45-68.

Терпиловський Р.В., Пашкевич Г.О., Горбаненко С.А. Землеробство мешканців ранньослов'янських поселень Роїще та Олександрівка 1 // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.50-60.

Тимошук А.І. Обстеження різночасового поселення у с.Залізничне Полтавського району // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — Повідомлення. — С.104-105.

Троцька В.І. Нові археологічні надходження до фондів Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.295-297.

Удовиченко О.І. Мініатюрна мисочка пізньозарубинецького часу з околиць с.Ступки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.76.

Удовиченко О.І. Фібули черняхівської культури з Градицька // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.110-112.

Шалобудов В.Н. Римские монеты из Градицька // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Інформації. — С.92-94.

Шалобудов В.Н., Супруненко А.Б. Клад римських денариев из с.Трухановка // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Нумізматика. — С. 137-149.

Шерстюк В.В. Знахідки з черняхівського селища Петренки I у басейні Псла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.60.

Шитиков Р.А. Находка римской монеты около Курска // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформація і повідомлення. — С.50.

Щербань А.Л. Знахідки старожитностей I тис. н. е. на поселенні поблизу Диканьки // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Розвідки, знахідки: публікації. — С.82-83.

Щербань А.Л. Нові пам'ятки археології в околицях Диканьки // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.78-83.

Розділ IX. Слов'яни та їх сусіди в період становлення державності.

Аксьонов В.С. Археологічні дослідження пам'яток салтівської культури у 80-90-х роках ХХ ст. у Харківському історичному музеї // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.87-88.

Аксьонов В.С. Нові випадкові знахідки комплексів воїнів-вершників салтівського часу на Харківщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.61-71.

Аксьонов В.С. Сидяче поховання з аланського катакомбного могильника біля с.Верхній Салтів // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія: статті та публікації. — С.95-102.

Березовец Д.Т. Русы в Поднепоровье (доклад на XIV конференції Інститута археології АН УРСР) // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — Наукова спадщина. — С.321-350.

Берест Ю.М. Друге городище біля с.Зарічне на Ворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.41.

Берест Ю.М. Історія вивчення пам'яток роменсько-давньоруського часу середньої течії р.Ворскла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С. 104-106.

Берест Ю.М., Осадчий Є.М. Археологічні пам'яток околиць міст Охтирка і Суми // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Розвідки. — С. 157-160.

Берест Ю.М., Осадчий Є.М. Нові дані про дослідження Шпилівського та Заріченського

археологічних комплексів // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (7-8). — С.101-106.

Гейко А.В. Свиридівське городище // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.56-58.

Горбаненко С.О. Коса-горбуша з-під хут.Путивльський Новгород-Сіверського району // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.90.

Звагельський В.Б. До історії дослідження городища Ведмежого // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.126-132.

З історії археологічних досліджень у Полтаві // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.25-26.

Золотницька Т.М., Супруненко О.Б. Глинський курганний некрополь // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.188-211.

Калашник Є.С. Салтівські старожитності Полтавщини у “Зводі пам'яток історії та культури” // ОДПА. — Полтава, 2006. — С.45-47.

Коваленко О.В. Про орнаментацию посуду роменської культури з Полтави // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.77-80.

Коваленко Ю.О. Волокитинське городище VIII-XIII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Повідомлення. Інформації. — С.115.

Колода В.В. Житло із жертвником на Мохначанському городищі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.42-46.

Колода Владимир. Некоторые итоги археологических исследований Мохначанского городища // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.40-45.

Колода В.В. Слов'яно-хазарські відносини крізь призму нових археологічних даних з басейну Сіверського Дінця // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.72-81.

Колода В.В., Колода Т.О. Старожитності с.Мохнач та його округи // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.42-45.

Колода В.В., Маєвська С.В. Домашннє виробництво текстильних і нетканих матеріалів та елементів одягу з них у ранньосередньовічного населення Подоння (за матеріалами верхньосалтівських катакомб, розкопаних у 1996 році) // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія. — Полтава: вид. ПЕП, 2006. — Вип.3. — С.121-126.

Криганов Андрій. Релігія північно-західної околиці Хозарії // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.65-69.

Кулатова І.М. Нові розкопки у Полтаві. Соборний майдан. Іванова гора [Попереднє повідомлення] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.2 обкл.

Кулатова І.М. Розвідки в Опішному // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип. 1. — С.80-84.

Кулатова І., Приймак В., Супруненко О. Розкопки у Полтаві. Першотравневий проспект — посад літописної Лтави: Буклет. — Полтава: Археологія, 1998. — 6 с.: іл.

Левченко Д.І., Мироненко К.М., Супруненко О.Б. Про один роменсько-давньоруський комплекс з посаду літописної Лтави (за розкопками 1997 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.46-56.

Лугова Л.М. Нові поховання пізніх кочівників із Середньодніпровського Лівобережжя // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.71-75.

Лугова Л.М., Мельникова І.С. Матеріали роменської культури у збірці Полтавського краєзнавчого музею (короткий огляд колекції). // АЛЛУ — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.49-51.

Маєвська С.В. Зразки тканини та нетканих матеріалів з поховання Верхньосалтівського могильника IV // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Інформації. Повідомлення. — С.98.

Мельникова І.С. Салтівське поховання в околицях Кременчука // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.116.

Мельникова І.С. Матеріали з Більського городища та його округи у зібранні Полтавського краєзнавчого музею // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.30-32.

Мироненко К.М. Пізньороменське житло з посаду літописної Лтави (за матеріалами розкопок 1999 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.47-49.

Мироненко К.М. Ранньокружальна кераміка роменської культури з посаду літописної Лтави (за розкопками 1997-1998 рр.) // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.49-55.

Мироненко К.М., Супруненко О. Б. Давньоруський комплекс з посаду літописної Лтави (за розкопками 1997р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.143-156.

Осадчий Е.Н. Взаимодействие элементов погребального обряда Днепровского Левобережья X - XIII ст. методом корреляции на картографической основе // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.37-40.

Полтаві — 1100 років: Буклет / Авт. Толочко П., Моця О. — Полтава, Археологія, 1998. — 6 с.: іл.

Приймак В.В. Городище у с.Боромля // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.48-50.

Приймак В.В. Деякі аспекти історії Дніпровського Лівобережжя X-XI ст. у світлі досліджень літописної Лтави // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.28-43.

Приймак В.В. Елементи просторових систем I тис. до н. е. з території Дніпровського Лівобережжя в світлі діахронного аналізу // Проблемы скифо-сарматской археологии... — Запорожье, 1999. — С.211-213.

Приймак В.В. Ідеї Є.О.Горюнова у світлі вивчення систем розселення Дніпровського Лівобережжя I тис. н.е. (до 60-річчя від дня народження Є.О.Горюнова) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.32-37.

Приймак В.В. Окремі аспекти історії північного сходу Дніпровського Лівобережжя I тис. до н. е. - поч. II тис. н. е. // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.164-171.

Приймак В.В. Регіональні особливості роменської культури // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.11-19.

Приймак В.В. Розвідки у межиріччі Сули і Удаю // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.118-121.

Приймак В.В. Товкач [з околиць с.Солдатське Великописарівського р-ну Сумської обл., VIII-IX ст.] //

ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.125-126.

Приймак В.В., Коротя О.В., Осадчий Є.М. Дослідження на городищі Курган-Азак у 2005-2006 рр. // ОДПА: 36. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фір-ма «Техсервіс», 2006. — С.55-59.

Приймак В.В., Приймак В.М., Д.Т.Березовець і проблема Русів та Русі // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — Наукова спадщина. — С.351-354.

Пуголовк Ю.О. Пізньороменське житло літописної Лтави (варіант реконструкції) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.91-93.

Пуголовк Ю.О. Деталі поясного набору доби середньовіччя у збірці Кременчуцького краєзнавчого музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — С. 103-104.

Пуголовк Ю.О. Садиба літописних сіверян (за матеріалами розкопок у Полтаві). — Полтава: Вид-во АСМІ, ВЦ «Археологія» ЦОДПА, 2005. — 48 с.

Пуголовк Ю.О. Угорські прикраси вузди з околиць с.Шушвалівка на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — Повідомлення. — С.106-107.

Свистун Г.Е., Чендев Ю.Г. Восточный участок обороны Мохначанского городища и его природное окружение в древности // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.130-135.

Сидоренко Г.О. Розкопки у м.Полтава на Червоній площі // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.26-28.

Супруненко О.Б. Археологічні розвідки В.ГЛяскоронського в Посуллі // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — Історіографія. — С.221-247.

Супруненко О.Б. Кілька знахідок волзько-болгарського походження з Полтавщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — Повідомлення. Інформації. — С.76-77.

Супруненко О.Б. Літописна Лтава (до 1100-річчя міста Полтави — за даними археологічних досліджень) // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.9-27.

Супруненко О.Б. Печенізьке поховання під Полтавою // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.46-47.

Супруненко О.Б., Кулатова І.М., Приймак В.В. Пізньороменські комплекси з посаду літописної Лтави (за розкопками 1997-1998 рр.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.52-76.

Сухобоков О.В. Деякі питання етнокультурної історії Лівобережної України останньої третини I - поч. II тис. н. е. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1/2 (3-4). — С.59-65.

Сухобоков О.В., Горбаненко С.А. Комплекс землеробських знарядь з городища Битиця-I // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.36-41.

Сухобоков О.В., Юренко С.П. Опошнянское городище (по материалах археологических исследований 1975 г.). — Полтава, 1995. — 72 с.: ил.

Сухобоков О.В., Юренко С.П. Слов'яно-давньоруські пам'ятки в околицях Більського археологічного комплексу скіфської доби // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи. — Полтава: Археологія, 1996. — С.138-145.

Терпиловський Р.В., Пашкевич Г.О., Горбаненко С.А. Землеробство мешканців ранньослов'янських поселень Роїше та Олександрівка 1 // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.50-60.

Тітков О.В., Сидоренко О.В. Про розвідки в Лубенському Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Розвідки. — С.93-101.

Толочко П.П. Про 1100-літній вік Полтави // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С. 5-6.

Троцька В.І. Колекція матеріалів роменської культури із фондів ДМЗУГ // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Повідомлення. Інформації. — С.115-116.

Усачук А.М., Горбов В.М., Звагельський В.Б. Невідомий альбом малюнків Миколи Макаренка // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Епістолярія. — С.199-214.

Розділ Х. Давня Русь.

Белько О.О. Символіка у гребінкарстві (про гребінець-оберіг з Посулля) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Шедеври музейних та приватних збірок. — С.156-158.

Беляева С.А. Особенности формирования и развития комплексного сельского хозяйства в Лесостепном Днепровском Левобережье // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.39-41.

Белашов В.І. Глухівські кургани // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.114.

Белашов В.І. Нові матеріали з літописного Глухова // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.44-45.

Берест Ю.М. Друге городище біля с.Зарічне на Ворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.41.

Берест Ю.М., Осадчий Є.М. Нові дані про дослідження Шпилівського та Зарічненського археологічних комплексів // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Розвідки. — С.101-106.

Бузян Г.М., Роздобудько М.В., Тетеря Д.А., Товкайло М.Т. Матеріали X ст. з території посаду Переяславля-Руського // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.57-60.

Гавриленко М.І., Супруненко О.Б. Археологічні розвідки в Хоролі [м.Хорол Полтавська обл.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.105-110.

Гавриленко І.М., Супруненко О.Б. До археологічної карти басейну Нижнього Псла // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.85-92.

Гавриленко І.М., Ткаченко О.М. Розвідка у Середньому Поворсклі [1994] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.93-95.

Гейко А.В. Свиридівське городище // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.56-58.

Гончар Володимир. Трапезна XII ст. Печерського монастиря в Києві // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.10-21.

Горбенко С.О. Ярослав Осмомисл — реконструкція антропологічна та історична: Автореф. дис. ... канд. мед. наук. — Харків: Археологія, 1996. — 29 с.

Граб В.І. Кам'яна баба за описом археолога В.Грінченка (до 100-річчя з дня народження В.І.Грінченка) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Краєзнавство. — С.109.

Григор'єв О.В., Кулатова І.М. Нові матеріали археологічних досліджень давньоруської Лтави (за розкопками 1990 р.) // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.44-48.

Головко І.В. Давньоруські пам'ятки середньої течії р.Удай X-XIII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1/2 (17-18). — С.117-127.

Иевлев Михаил, Минаева Наталия. Из истории исследования городища у с.Буки на р.Оставица // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.25-29.

Івакін Г.Ю. Чи був Михайлівський храм X ст. в Києві? // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.43-44.

Золотницька Т.М., Супруненко О.Б. Глинський курганний некрополь // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.188-211.

Коваленко В.П. Нові дослідження Шестовицького археологічного комплексу // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.33-43.

Коваленко О.В. Знахідки з Соборного майдану в Полтаві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.50-52.

Коваленко О.В., Кулатова І.М., Мироненко К.М., Супруненко О.Б. Нове городище давньоруської доби у Середньому Поворсклі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.41-43.

Коваленко Ю.О. Волокитинське городище VIII-XIII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Повідомлення. Інформації. — С.115.

Кожевникова О.М. Давньоруський світильник з Хоролу // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С. 72.

Козюра І.В. Літописний град Лубен і степове порубіжжя Русі X - XIII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.31-32.

Колибенко Олександр. До питання про атрибуцію княжих поховань Михайлівського собору у Переяславі // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.34-40.

Колибенко О. В. До питання про локалізацію Ратиборового двору у Переяславі-Руському // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.64-66.

Кракало І.В. Давньоруські знахідки з Манжелії // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.297-300.

Кракало І.В. Нові знахідки з Манжелії // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.45-46.

Кракало І.В. Скроневі кільця [з давньоруського могильника поблизу с. Жовнин на Черкащині, X - XII ст.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.178-179.

Кракало Ірина. Святі Борис і Гліб на давньоруському енкаліпії з Градизька // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.46-50.

Кулатова І.М. Деякі результати археологічних досліджень в історичному центрі Полтави // Третя Полтавська наукова конференція з історичного краєзнавства: М-ли. — Полтава, 1994. — С.11-14.

Кулатова І.М. Нові розкопки у Полтаві. Соборний майдан. Іванова гора [Попереднє повідомлення] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.2 обкл.

Кулатова Ірина. Давньоруські некрополі поблизу с.Клепачі на Лубенщині // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.21-25.

Кулатова І.М., Мироненко К.М., Приймак В.В., Супруненко О.Б. Житлово-господарські комп-

лекси Х-ХІV ст. з розкопок посаду літописної Лтави 1998 р. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.47-68.

Кулатова І., Приймак В., Супруненко О. Розкопки у Полтаві. Першотравневий проспект — посад літописної Лтави: Буклет. — Полтава: Археологія, 1998. — 6 с.: іл.

Кулатова І.М., Супруненко О.Б. Про косе вістря з Многи // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.286-291.

Левченко Д.І. Навершя булави [сmt. Градизьк Глобинського р-ну Полтавської обл., ХІІ — ХІІІ ст.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.133-134.

Левченко Д.І., Мироненко К.М., Супруненко О.Б. Про один роменсько-давньоруський комплекс з посаду літописної Лтави (за розкопками 1997 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.46-56.

Лугова Л.М., Мироненко К.М. Поселення ХІІІ-ХІV ст. поблизу Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.122-124.

Маєвська С.В., Удовиченко О.І. Половецька стела з с.Єривка поблизу Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — С.3 обкл.

Мироненко К.М. Давньоруські поселення Нижнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-8). — С.66-70.

Мироненко К.М. До питання вивчення давньоруських пам'яток у межиріччі рр.Псла та Ворскли // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія. — Полтава: вид. ПІЕП, 2005. — Вип.2. — С.94-100.

М.К. Керамічний горн на Глинському городищі? // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Повідомлення про знахідки. — С.121.

Мироненко К.М. Некрополь конфедератів Русі під Лубнами (за матеріалами розкопок Ф.І.Камінського 1883 р.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.99-103.

Мироненко К.М., Сидоренко О.В. Сокира з Середнього Посулля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Інформації. Повідомлення — С.130.

Мироненко Костянтин. Елементи християнської символіки на давньоруському посуді (за матеріалами археологічних досліджень посаду літописної Лтави 1997-1998 рр.) // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.30-33.

Моця О.П. Вадим Щербаківський — дослідник лівобережних некрополів епохи Київської Русі //

ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.60-70.

Моця О.П. Протистояння Русі Полю (за матеріалами межиріччя Сули і Сіверського Дінця) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.7-10.

Осадчий Е.Н. Взаимодействие элементов погребального обряда Днепровского Левобережья Х-ХІІІ ст. методом корреляции на картографической основе // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.37-40.

Осадчий Є.М., Покас П.М., Приймак В.В. Дружинні старожитності Зеленогайського курганного некрополя // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.94-98.

Приймак В.В. Городища на р.Мнозі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.64-67.

Приймак В.В. Городище у с.Боромля // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.48-50.

Приймак В.В. Городище біля с.Ємадикіне у Посеймі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.89-90.

Приймак В.В. До питання про появу терміну „боляри” на Русі в світлі археологічних даних // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1994. — Ч.4. — С.80-85.

Приймак В.В. Розвідки у межиріччі Сули і Удаю // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.118-121.

Приймак В.В. Формування елементів територіальної структури Дніпровського Лівобережжя Х - ХІІІ ст. (за матеріалами пам'яток батьківщини Г.С. Сковороди) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 - 1/2003 (12-13). — С.136-142.

Приймак В.В., Супруненко О.Б. Полтаві 825/1100 років // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1/2 (3-4). — С.2 обкл.

Про час заснування Полтави: Буклет-довідка. — Полтава: Археологія, 1998. — 4 с.

Рейда Р.М., Сидоренко О.В. Вістря стріли з Хитців у Середньому Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.182.

Сапегін С.В., Гейко А.В. Гончарне горно з Черкащини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Повідомлення. Інформації. — С.95.

Сапухіна Л.П., Приймак В.В. Хрести-енколпioni з Середнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1/2. — Повідомлення про знахідки. — С.124-125.

Сидоренко Г.О. Розкопки у м.Полтаві на Червоній площі // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.26-28.

Сидоренко О.В. Нова знахідка давньоруського енкалпіону в Нижньому Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Відкриття, випадкові знахідки. — С.102-103.

Сидоренко О.В. Прясло, ніж [с.В'язівка, Лубенського р-ну, Полтавської обл.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.133.

Сидоренко О.В., Шалабудов В.М. Візантійський аспр з Лисої Гори у Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1/2 (3-4). — Нумізматики. — С.125-126.

Старожитності Хоролу / Гавриленко І.М., Кожевнікова О.М., Менчинський Д.А., Степанович С.П., Супруненко О.Б. — Відп. ред. Супруненко О.Б. — Полтава, 1994. — Препринт, вип.4. — 56 с.

С[упруненко] О. Одна із перших колекцій із Княжої Гори // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.169-170.

Супруненко О.Б. Археологічні реалії давньоруського віку Кременчука // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія. — Полтава: вид. ПІЕП, 2006. — Вип. 3. — С.104-110.

Супруненко О.Б. Археологічні розвідки В.ГЛяскоронського в Посуллі // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.221-247.

Супруненко О.Б. Літописна Лтава (до 1100-річчя міста Полтави — за даними археологічних досліджень) // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.9-27.

Супруненко О.Б. Лунниця [м.Полтава, вул.Панаса Мирного, XII - XIII ст.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.179-180.

Супруненко О.Б. Про давньоруські центри Нижнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.20-30.

Супруненко О.Б. Про змійові вали в пониззі Удаю // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.70-71.

Супруненко О.Б. Стулка близькосхідного енкалпіону з околиць Градизька // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.100-101.

Супруненко О.Б. Фігурка лева [с.Дейкалівка Зінківського повіту Полтавської губ., XII - XIII ст.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Наш каталог. — С.134.

Супруненко О.Б. Хрестик тільний [с.Ліпляве Золотоніського повіту Полтавської губ., XII-XIII ст.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Наш каталог. — С.180.

Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Нові археологічні дослідження на Кременчуччині. — Київ-

Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», ВЦ «Археологія», 2006. — 146 с.: іл.

Сухобоков Олег, Юренко Світлана. Предмети християнського культу з розкопок роменсько-давньоруських пам'яток поблизу с.Кам'яне Сумської області // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.51-56.

Сухобоков О.В., Юренко С.П. Слов'яно-давньоруські пам'ятки в околицях Більського археологічного комплексу скіфської доби // Більське городище в контексті вивчення пам'яток раннього залізного віку Європи: Збірник наукових праць. — Полтава: Археологія, 1996. — С.138-145.

Тарасенко С.П. До питання вивчення масової забудови Київського Подолу. Двоповерхова будівля першої половини XII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.61-63.

Тимошук В.М. Деякі питання типології київської кухонної кераміки X - XIII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.67-71.

Тітков О.В. Давньоруське вістря на спис з Нижнього Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.68-69.

Тітков О.В. До питання про існування на Русі спеціалізованих зброярських майстерень // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.56-67.

Тітков О.В., Сидоренко О.В. Про розвідки в Лубенському Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Розвідки. — С.93-101.

Тітков Олександр, Тіткова Світлана. Меч, „символ віри” та зброярська культура // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.57-65.

Ткаченко О.М. Курган „Кам'яна баба” з околиць с.Бугаївка [Полтавського р-ну Полтавської обл.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Інформації. — С.86-87.

Ткаченко О.М. Лемеші від плуга в зібранні Полтавського краєзнавчого музею // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.212-215.

Толочко П.П. Про 1100-літній вік Полтави // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С.5-6.

Толочко П.П. Про походження й побутування терміну „Україна” // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.3-4.

Толочко П.П. Русь і монголо-татарське нашествя // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.31-38.

Удовиченко О.І. Половецька монументальна пластика та її висвітлення у шкільному курсі „Історія Полтавщини” // Наукові та технологічні засади шкільного курсу „Історія Полтавщини”. — Полтава: Оріяна, 2003. — С.131-135.

Удовиченко О.І. Скульптури з Приазов'я // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Інформації. Повідомлення. — С.93.

Чурилова Л.М. Нові знахідки середньовічних кам'яних стел на території Дніпропетровської області // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.154-155.

Юдін Микола. Проблеми охорони і використання нерухомої культурної спадщини Сумщини періоду Давньої Русі в світлі 2000-ліття Християнства // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.7-10.

Юдін М.М. Проблеми вивчення, охорони і перспективи використання археологічної спадщини давньоруського часу на території Сумської області // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.83.

Ясновська Л.В. Давньоруські стражитності Чернігівщини у дослідженнях П.М.Добровольського // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.166-169.

Ясновська Людмила. Свідчення про давньоруські старожитності Північного Лівобережжя у студіях другої половини XVII - XVIII ст. // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.69-74.

Розділ XI. Пізньосередньовічні пам'ятки та археологія козацької доби.

Бабенко Л.Л. Про правове становище української жінки в суспільстві за „Актовими книгами Полтавського городового уряду XVI века” // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.107-110.

Батурін В.М., Мокляк В.О. До атрибуції гербової плити, знайденої в м.Полтаві // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Нові надходження музеїв. — С.75-77.

Белгород-Днестровская средневековая крепость (XIII-XV вв.): Буклет. / *Попандопуло З.Х., Тихомолова И.Р.* — Белгород-Днестровский: Археологія, 1997. — 6 с.: ил.

Белько О.О. Гутні вироби з Полтави // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.293-295.

Белько О.О. Мовчазні ієрогліфи або пайцза з Полтави // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — Інформації. Повідомлення. — С.84-85.

Бучневич В.О. Полтавские подземелья // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Джерела. — С.151-154.

Бучневич В.Є. Полтавські підземелля / Підг. до друку та комент. *Коваленко О.В. Супруненко О.Б.* — Додаток *Мокляк В.О.* — Полтава: Археологія, 1999. — 16 с.: ил.

Бучневич В.О. Село Жуки, Полтавського повіту. — Вид. 2-ге, реприн. / Підг. до друку *Супруненко О.Б.* — Полтава: Археологія, 1996. — 16 с.

Варвянська Т.В., Супруненко О.Б. “Розрита могила”. — Полтава: Археологія, 1996. — 48 с.

Варвянська Т.В., Супруненко О.Б. Переяславські старожитності у Полтавському єпархіальному давньосховищі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.115-117.

логія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.115-117.

Вечерський В.В. Містобудівний розвиток Полтави за доби Гетьманщини // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип. 1. — С.26-44.

Виноградская Л.И. Новгород-Сиверский в XIII - XV вв. (по историко-археологическим данным) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — До 600-річчя битви на Ворсклі 1399 р. — С.180-182.

Виноградська Л.І. Середньовічні кахлі з Білгорода-Дністровського // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.52-53.

Вільховий Юрій, Год Борис. Вплив християнства на народні світоглядні уявлення українців // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.173-178.

Власюк І.М. Заселення пониззя р.Сухий Кобелячок у часи пізнього середньовіччя // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Археологія козацької доби. — С.143-144.

Гладиш К. Справа № 100 (з книг „Актив городского уряду” Полтави XVIII ст.) // КСП. — Полтава, 1994. — Вип.2. — С.157-162.

Горбенко С.О. Реконструкція за черепом зовнішнього вигляду зооординця XIII ст. з поховання поблизу с.Шушвалівка Глобинського району Полтавської області // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — С.69-86.

Горбенко С.О. Фредерік Гербург — ришар XVI ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — Ч.1. — Антропологія. — С.162-165.

Губарь В.М., Іщенко Ж.І. Про відновлення садиби В.І.Вернадського на Бутові Горі // ПАЗ. —

Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.132-136.

Гуля В.І. Керамічне виробництво XVII — XVIII ст.: штрихи до технології // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 2 (10). — С.168-169.

Гуля В. Суботівське кахлярство XVII - XVIII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Археологія козацької доби. — С.137-140.

Ельников М.В. Поховальна обрядовість на ґрунтових некрополях Нижнього Подніпров'я часів Золотої Орди // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.89-102.

Ельников М.В. О предметах с христианской символикой в погребениях могильника Мамай-Сурка // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.49-50.

Ельников М.В. Средневековый могильник Мамай-Сурка в Нижнем Поднепровье // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.42-53.

Жуков Ю.С. [Жаров Ю.С.]. Середньовічна зброя у зібранні Комсомольського музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — С.101.

Заїка Г. Злегенд про Орільські скарби // КСП. — Полтава, 1994. — Вип.2. — С.143-145.

Заїка Г. Петрик — „політичний авантюрист” чи „гарячий малоросійський патріот”? // КСП. — Полтава, 1994. — Вип.2. — С.83-108.

Заїка Г.П. Обстеження Української лінії // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С.127-131.

Заїка Г.П. Українська лінія / Відп. ред., авт. післяслова Супруненко О.Б. — Київ-Полтава: Археологія, 2001. — 88 с.: іл.

Заїка І.В. Нові матеріали доби пізнього середньовіччя з Харківщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Археологія козацької доби. — С.128-129.

Звіринська-Гелитович М. Давні церковні тканини, придбані В.Щербаківським для Національного музею у Львові // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.116-125

Золотницька Т.М. Знахідка монети Менглі-Гірея на Скороборі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.126.

Золотницька Т.М. Знахідки XVII - XVIII ст. з Соборного майдану в Полтаві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.95-97.

Золотницький Б. Дзвіниця Миколаївської

церкви у м.Полтава // КСП. — Полтава, 1994. — Вип.2. — С.111-122.

Зуев В. Путешественные записки Василия Зуева от С-Петербурга до Херсона в 1781 и 1782 году / Підг. до друку і коментарі Супруненко О.Б. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.154-158.

Зуев В.Ф. Полтавщина в “Путешественных записках” 1781 року / Упорядн. та наук. ред. Супруненко О.Б. — Підг. до друку та ком. Кигим С.Л., Коваленко О.В., Супруненко О.Б. — Полтава: Археологія, 1999. — 48 с.: іл. — Серія “Джерела з історії Полтавщини” — Вип.2.

Иванов В.А. Убранство костюма кочевников Золотой Орды // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.119-120.

Івакін Г.Ю. Київ та битва на Ворсклі 1399 р. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — До 600-річчя битви на Ворсклі 1399 року. — С.121-123.

Кавчин Максим. Архітектурний ансамбль козацьких церков середини XVIII ст. в с.Китайгород на Пооріллі // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.111-115.

Касимова І.А. Полтавська учена архівна комісія і збереження пам'яток церковної архітектури // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.121-132.

Кішик В.В. Де вбили гетьмана Брюховецького? // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.48-57.

Кішик В.В. Диканька // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — Історія. Краєзнавство. — С.85-88.

Кішик В. Печери Диканського лісу // КСП. — Полтава, 1994. — Вип.2. — С.125-131.

Коваленко О.В. Кахлі XVII-XVIII ст. з Полтавського передмістя // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Додаток. — С. III-VI.

Коваленко О.В. Кахля з Полтави // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Наш каталог. — С.291-293.

Коваленко О.В. Предмети дрібної керамічної пластики із зібрання музею Катерини Скаржинської // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.13-15.

Коваленко О.В. Сліди косторізного виробництва на Полтавському форштаді XVII - XVIII ст. // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — С.73-77.

Коваленко О.В. Цвинтар XVII - XVIII ст. на Соборному майдані у Полтаві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Археологія козацької доби. — С.145-149.

Коваленко О.В., Мироненко К.М., Супруненко О.Б. Про залишки фортифікації Полтавського форштадту // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 1 (5). — С.73-75.

Коваленко Оксана. Хрестик-тільник з господарського комплексу на форштадті полкової Полтави // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.97-103.

Коваль В.С. Слово о бутылке (штрихи к историческому исследованию) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Захоплення та колекціонування. — С.170-173.

Ковальова І.Ф. Свідчення міжнародної торгівлі козацької доби з Присамар'я // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Нумізматики. — С.187-190.

Крупа Т.М. Дослідження шовкової парчі золотоординської доби з кургану 8, поховання 1 поблизу с.Волошине на Нижньому Пслі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1/2 (17-18). — С.103-107.

Кукса Н.В. Наукові досліді Г.Я.Стелецького по „з'ясуванню історичної тайни Богдана” в Суботові (20-ті рр. XX ст.) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.156-159.

Кукса Н. Церква Святого Пророка Іллі в Суботові: до питання дослідження і реставрації // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Археологія козацької доби. — С.134-136.

Кулатова І.Н. Золотоординское украшение из Зенькова // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — До 600-річчя битви на Ворсклі 1399 року. — С.115.

Кулатова І.М. Нові розкопки у Полтаві. Соборний майдан. Іванова гора [Попереднє повідомлення] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — С.2 обкл.

Кулатова І.М. Розвідки в Опішному // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип. 1. — С.80-84.

Кулатова І.М. Старожитності козацької доби на Полтавщині // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.6-16.

Кулатова І.М., Максименко Г.М. Про підготовку науково-дослідницького проекту, присвяченого Полтавській битві 1709 року // Дизайн, ар-

хітектура, образотворче мистецтво, археологія. — Полтава: вид. ПІЕП, 2006. — Вип.3. — С.110-113.

Кулатова І.М., Сидоренко О.В. Стела козацького часу з околиць Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — Повідомлення. — С.107.

Кулатова І., Супруненко О., Суховська І. Кована скриня з Диканьки // КСП. — Полтава, 1994. — Вип. 2. — С. 147-155.

Лахижа Микола. Вивчення та зберігання старожитностей на Полтавщині у XVII - XIX ст. // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.126-130.

Маєвська С.В. Залишки тканини з поховання на Мохначанському городищі (розкоп VI, мог. № 3) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Археологія козацької доби. — Додаток до статті: Артем'єв А.В., Колода В.В. Некрополь с.Мохнач та фізичний стан населення Слобожанщини у XVII-XIX ст. — С.177.

Маєвська С.В. Костюм заможної міщанки з Полтави XVII ст. (попереднє повідомлення) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С. 2 обкл.

Марченко О.В. Нові дослідження Жаботинського Онуфріївського монастиря // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.130-133.

Мірза-Авакянц Н. З побуту української старшини кінця XVII віку // КСП. — Полтава, 1994. — Вип.2. — С.33-76.

Мироненко К.М., Шилов Ю.О. Золотоординські поховання на Кременчуччині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Археологія: статті та публікації. — С.105-109.

Мокляк В.О. Джерела з історії Полтавщини XVII - XVIII століть // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.17-25.

Мокляк В.О. Документальні свідчення XVI — XVII ст. про події на річці Ворсклі 1399 року // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1/2 (7-8). — С.123-125.

Мокляк В.О. Кераміка XVII-XVIII ст. з м.Полтави // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Нові надходження музеїв. — С.67-74.

Мокляк В.О. Л.В.Падалка як історик українського козацтва // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1/2. — С.11-12.

Мокляк В.О. Розвідки в Полтавській області 1994 року [про п'ятий польовий сезон Новосанжарського розвідвагону обласного музею] //

ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — С. 122-126.

Мокляк В.О. Літописні джерела з історії козацтва на Полтавщині XVII - XVIII століть // Наукові та технологічні засади шкільного курсу „Історія Полтавщини”. — Полтава: Оріяна, 2003. — С.73-80.

Мокляк В.О. Маловідоме джерело з історії Полтавщини кінця XVIII ст. // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1999. — Джерела. — С.306-310.

Мокляк В.О. Українські, козацькі старожитності в зібранні Полтавського краєзнавчого музею // Музеї. Меценати. Колекції. — Київ-Полтава: Археологія, 2000. — С.28-32.

Мыц В.Л. Битва на Синей воде 1363 г. в историографии средневекового Крыма // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — До 600-річчя битви на Ворсклі 1399 року. — С.107-112.

Нестуля Олексій. Доля церковних іконостасів — пам'яток культури за умов антирелігійної істерії доби „Великого перелому” (кінець 1920-х — початок 1930-х років) // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.162-165.

Осадчий Є.М. Козацьке містечко Крига // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.60-62.

Осадчий Є.М. Сліди пограбування XVII ст. в кургані Зеленогайського некрополя // ПАЗ-1999. — Полтава: Археологія, 1999. — С. 216-218.

Осовський Ю.В. Велика Багачка: Короткий історико-географічний нарис. — Велика Багачка: Археологія, 1996. — 136 с.

Павленко Б.М., Рейда Р.М. Список козацької доби з с. Мала Перещепина // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Інформації. Повідомлення. — С.80.

Посухов В.І. Битва 1399 р.: Підказує народна пам'ять // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — До 600-річчя битви на Ворсклі 1399 р. — С.178-179.

Посухов В.І. До питання про заселення Полтавщини XIV - XVI ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С. 79-81.

Приймак В.В. Територія і склад Путивльського повіту кінця XVI ст. // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія. — Полтава: вид. ПІЕП, 2006. — Вип.3. — С.113-117.

Приймак В.В., Коротя О.В., Осадчий Є.М. Дослідження на городищі Курган-Азак у 2005-

2006 рр // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.55-59.

Приймак В.В., Юдін М.М. Археологічні пам'ятки та музейні колекції доби українського козацтва Сумської області (до проблеми вивчення та використання) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — Пам'яткоохоронництво, музеї, колекції. — С.67-68.

Проваторов Сергей, Рыбас Тимур, Свистунов Александр. Икона Пресвятой Богородицы из Николаевской церкви местечка Великие Будищца // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.120-126.

Пуголовок Ю.О. Некрополь доби пізнього українського середньовіччя в околицях Келеберди на Полтавщині // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2004. — № 1-2 (15-16). — Археологія козацької доби — С.139-142.

Пуцко В.Г. Розп'яття з портретом Леонтія Свічки: європейська спадщина в українському малярстві кінця XVII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.129-135.

Рахно К.Ю. Картини типу „Козак Мамай” у зібранні старожитностей К.М.Скаржинської // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.18-20.

Рейда Р.М. Знахідки з Дніпра // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.133.

Рейда Р.М. Келепи у зібраннях музеїв Полтавщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.44-46.

Рудницький Юрій. Релігійна ситуація в Україні — Вишневечені за часів князя Ієремії // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.74-82.

Сапегін С.В. Вивчення майданів у творчій спадщині Лубенського музею. К.М.Скаржинської // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.17-18.

Сапегін С.В. Кілька пам'яток в околицях с.Ковалівка на р.Коломак // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.124.

Сапегін С.В. Майдани узбережжя р.Коломак і творча спадщина М.Я. Рудинського // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Археологія козацької доби. — С.164-167.

Сапегін С.В. Пам'ятки селітрового виробництва Полтавщини у “Зводі пам'яток історії та культури” // ОДПА: Зб. наук. ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», 2006. — С.51-54.

[Своєрідна нумізматична пам'ятка] // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Нумізматика. — С.126.

Селівачов М.Р. Дерев'яні церкви Київщини // ПАЗ. — Полтава: Археологія, 1995. — Ч.4. — С.86-102.

Сергеєва М.С., Горбаненко С.А. Шкіряне взуття XVIII ст. з розкопу по вул. Ігоревській 13/5 у Києві // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — С.128-131.

Серяков Сергій. Деякі питання історії єзуїтського шкільництва на Лівобережній Україні // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.83-86.

Сиволап Михайло, Сиволап Лариса, Марченко Олександр. Культурні підземні споруди на території Черкащини // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.91-96.

Сидоренко О.В. Кулелійка з-під Лубен // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2 (14). — Повідомлення. — С.129.

Сидоренко О.В. Скарб монет XVII ст. з Лубенщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — Нумізматика. — С.125.

Сидоренко О.В., Коваленко О.В. Деякі риси матеріальної культури навкололубенських слобод XVII-XVIII ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.84-89.

Сидоренко О.В., Супруненко О.Б. Знахідка золотоординського дзеркала під Лубнами // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1/2 (17-18). — Повідомлення. — С.155.

Сидоренко О.В., Супруненко А.О. Невідомий план поховання Богдана Хмельницького // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.179.

Сидоренко О.В., Супруненко О.Б. Нові знахідки на поселенні в ур.Лящівка під Лубнами // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — С.98.

Скрипка Олена. Православні храми Диканьки // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.115-119.

Соколова Л.М., Супруненко О.Б. Деякі археологічні знахідки з території Полтавщини (з нових надходжень до фондів ЦОДПА) // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1997. — № 1-2. — С.90-94.

Стахів М.П. Колодязь XVII - XVIII ст. з Горішніх Плавнів поблизу Комсомольська // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Археологія козацької доби. — С.141-142.

Супруненко О. Пам'ятки археології Полтавщини у джерелах XVI - XVII ст. // КСП. — Полтава, 1994. — Вип. 2. — С. 133-141.

Супруненко О.Б. Два скарби монет середини XVII ст. з Поворскля // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Інформації. — С.95-97.

Супруненко О.Б. Диканський скарб 1953 року // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1994. — Ч.2. — Нумізматика. — С.152-158.

С[упруненко О.Б.]. Дукач з мідною монетою Юлії Мамеї // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — С.37.

Супруненко О.Б. Закладна дошка Покровської церкви Петра Калнишевського // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.73-79.

Супруненко О.Б. Кургани між сс. Дуканичі та Солонці на Нижньому Пслі. — Київ-Полтава, 2006. — 128 с.: іл., 1 вкл. — Серія «Старожитності оклиць Комсомольська» — Частина IV.

Супруненко О.Б. Іграшки XVIII ст. з Полтави // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.62-65.

Супруненко О.Б., за участю Маєвської С.В., Артем'єва А.В., Горбенка С.В. Кургани з похованнями золотоординського часу поблизу Волошиного у пониззі Псла. — Київ-Полтава, 2006. — 140 с.: іл. — Серія «Старожитності оклиць Комсомольська» — Частина III.

Супруненко О.Б., Маєвська С.В. Костюм дівчинки-кочівниці XIV ст. // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія. — Полтава: вид. ПІЕП, 2005. — Вип.2. — С.72-80.

Супруненко О.Б., Артем'єв А.В., Маєвська С.В. Унікальний комплекс золотординського часу поблизу Волошиного. — Київ - Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», ВЦ «Археологія», 2005. — 82 с.; іл. — Серія «Старожитності околиць Комсомольська». — Частина II.

Супруненко О.Б., Приймак В.В., Мироненко К.М. Старожитності золотоординського часу Дніпровського лісостепового Лівобережжя. — Київ-Полтава: Археологія, 2004. — 82 с.: іл., карти.

Супруненко О.Б., Пуголовок Ю.О. Археологічні розвідки у Полтаві та Полтавському районі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2005. — № 1-2 (17-18). — Підготовка «Зводу пам'яток історії та культури» — С.132-147.

Суховська І.В. Аптечний посуд XIX — початку XX ст. з Полтави // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч. 1. — С.100-104.

Суховська І.В. Художні кахлі з Полтави XVIII ст. // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип. 1. — С.66-72.

Телегін Д.Я. Солониця: в пошуках табору Наливайка // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип. 1. — С.45-47.

Тимченко В.М. Турецький мандрівник Евлія Челебі про фортеці Полтавщини середини XVII ст. — Полтава: Вид-во «Фірма «Техсервіс», ВЦ «Археологія», 2005. — 16 с.

Типаков В.А. Политико-правовые отношения между Ордой и колонией Генуи в Крыму во второй половине XVI в. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — До 600-річчя битви на Ворсклі 1399 року. — С. 112-115.

Тітков О.В. Про знахідку меча XVI ст. у Диканці // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Інформації. Повідомлення. — С.167.

Тітков О.В. Східний обладунок у колекції Полтавського краєзнавчого музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Шедеври музейних та приватних збірок. — С.159-160.

Тітков О.В., Кондратенко Т.К. Дві іспанські шпаги кінця XVI — першої чверті XVII ст. у зібранні Полтавського краєзнавчого музею // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2006. — № 2 (20). — С.108-113.

Тітков О.В., Сидоренко О.В. Про розвідки в Лубенському Посуллі // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 1 (9). — Розвідки. — С.93-101.

Троцька В.І. Закладний камінь церкви Всіх Святих в Опішному // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — Інформації. Повідомлення. — С.46.

Троцька В.І. Пізньосередньовічні люльки з Полтавщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Повідомлення, інформації. — С.130-131.

Троцька В.І. Розкопки гончарного горна в Опішні // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1999. — № 2 (6). — С.61-62.

Філоненко Л.К. Клад рублевиков второй четверти XVIII в. из окрестностей Градижска [сmt. Градизьк Глобинського р-ну Полтавської обл.] // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1993. — Ч.1. — Інформації. — С.98-99.

Філоненко Л.К. Невеликий скарб монет середини XVII ст. з Нових Санжар // ПАЗ. — Полтава: Полтавський літератор, 1995. — Ч.3. — Нумізматики. — С.161-162.

Філоненко Л.К. Перший полтавський пам'ятник // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — Краєзнавство. — С.111-113.

Формозов О.О. Про «Историю малороссийских казаков» М.В. Гоголя // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.85-92.

Ханко В.М. Гончарювання на теренах історичної Полтавщини // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.136-137.

Ханко В. Сластіонова інтерпретація козацької теми // КСП. — Полтава: Криниця, 1993. — Вип.1. — С.93-120.

Ханко В. Містобудування на Полтавщині в XVII і XVIII століттях // КСП. — Полтава, 1994. — Вип. 2. — С.15-31.

Ханко О.В. Гутне скло XVII — XVIII століть з Полтави // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2001. — № 2 (10). — Археологія козацької доби. — С.125-127.

Ханко О.В. Дрібна керамічна пластика XVII - XIX ст. із Диканьки та інших гончарних центрів Поворскля // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С.170-171.

Ханко О.В. Пізньосередньовічне горно з Полтави // ПАЗ — Полтава: Археологія, 1999. — С.68-72.

Ханко О.В. Полтавський гончарський осередок у контексті новітніх археологічних досліджень // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2000. — № 1-2 (7-8). — С.54-66.

Ханко О.В., Коваленко О.В. Керамічна плитка Симона Горілея // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 1998. — № 1-2 (3-4). — С. 171-172.

Ханко Остап. Куришки Полтавщини // Християнські старожитності Лівобережної України. — Полтава: Археологія, 1999. — С.132-140.

Шалабудов В.Н. Особенности денежного обращения XVII - XVIII вв. в Нижнем Присамарье // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2003. — № 2/2002 — 1/2003 (12-13). — Нумізматики. — С.183-186.

Шевченко Л.С. Історичні передумови розвитку палацо-паркового будівництва на Полтавщині у XVII-XIX ст. // АЛЛУ. — Полтава: Археологія, 2002. — № 1 (11). — С.39-41.

Шерстюк В.В., Шерстюк І.В. Козацькі кладовища на курганах Полтавщини // Дизайн, архітектура, образотворче мистецтво, археологія. — Полтава: вид-во ПІЕП, 2006. — Вип.3. — С.117-121.

Укладачі **Мироненко К.М., Мироненко М.І.**

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

АВУ	— Археологічні відкриття в Україні, Київ	НА ІА НАНУ	— Национальной академии наук Украины, Киев
АС ГЭ	— Археологический сборник Государственного Эрмитажа, Ленинград, Санкт-Петербург	НА ПКМ	— Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею, Полтава
АДУ	— Археологічні дослідження на Україні, Київ	НА ЦОДПА	— Науковий архів Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, Полтава
АИП	— Археологические исследования на Полтавщине, Полтава	ОАК	— Отчёты Археологической комиссии, Санкт-Петербург
АЛЛУ	— Археологічний літопис Лівобережної України, Полтава	ОДПА	— Охорона та дослідження пам'яток археології, Полтава
АП УРСР	— Археологічні пам'ятки УРСР, Київ	ПАЗ	— Полтавський археологічний збірник, Полтава
ВГУ	— Воронежский государственный университет, Воронеж	ПДМ	— Полтавський державний музей ім. В.Г.Короленка, Полтава
ВУАК	— Всеукраїнський археологічний комітет, Київ	ПДПІ	— Полтавський державний педагогічний інститут ім. В.Г.Короленка, Полтава
ГУ	— Государственный университет	ПДПУ	— Полтавський державний педагогічний університет ім. В.Г.Короленка, Полтава
ГЭ	— Государственный Эрмитаж, Санкт-Петербург	ПЕП	— Полтавський інститут економіки і права, Полтава
ДГУ	— Днепропетровский государственный университет, Днепропетровск	ПКМ	— Полтавський краєзнавчий музей, Полтава
ДП НДЦ «ОАСУ»	— Державне підприємство Науково-дослідний центр «Охорона археологічна служба України» Інституту археології Національної Академії наук України, Київ	ПУАК	— Полтавская Учёная архивная комиссия, Полтава
ИА АН УССР	— Институт археологии Академии Наук Украинской ССР, Киев	ПУСКУ	— Полтавський університет споживчої кооперації України, Полтава
ИА РАН	— Институт археологии Российской Академии наук, Москва	РА	— Российская археология, Москва
ИАК	— Известия Императорской Археологической комиссии, Санкт-Петербург, Петроград	РАН	— Российская Академия Наук, Москва
ИГАИМК	— Известия Государственной академии истории материальной культуры, Ленинград	СА	— Советская археология, Москва
ІА НАНУ	— Інститут археології НАН України, Київ	САИ	— Свод археологических источников, Москва
ІКЗ	— Историко-культурный заповідник	СОИКМ	— Самарский областной историко-краеведческий музей, Самара
ІГОМА	— Курский государственный областной музей археологии, Курск	ТД	— Тезисы докладов
КМ	— Краєзнавчий музей	ТДК	— Тези доповідей конференції
КНЦ АН СССР	— Казанский научный центр Академии наук СССР, Казань	ТДП	— Тези доповідей і повідомлень
КСИА	— Краткие сообщения Института археологии РАН, Москва	ТДС	— Тезисы докладов и сообщений
КСИА АН УССР	— Краткие сообщения Института археологии АН УССР, Киев	УВУ	— Український Вільний Університет, Мюнхен
КСП	— Козацькі старожитності Полтавщини, Полтава	УТОПІК	— Українське Товариство охорони пам'яток історії та культури, Київ
МАИЭТ	— Материалы по археологии, истории и этнографии Таврии, Симферополь	ХГУ	— Харьковский государственный университет, Харьков
МГУ	— Московский государственный университет им. М.В.Ломоносова, Москва	ХНУ	— Харьковский Национальный университет, Харьков
МИА	— Материалы и исследования по археологии СССР, Москва-Ленинград	ЦОДПА	— Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, Полтава
НА ІА НАНУ	— Научный архив Института археологии	ЧДПУ	— Чернігівський державний педагогічний університет ім. Т.Г.Шевченка, Чернігів

Summary

Sherstjuk V.

Exploration of Hlynske Settlement by the Middle Flow of Vorskla

In course of saving investigations on the settlement Hlynske 4, dated back to different times, in Zenkov District of the Poltava Region, in the Vorskla middle flow, in 2005-2006, which were undertaken for excavations of the site objects, destroyed with quarry; there were discovered quite interesting finds and complexes. Between them, yet little known in this region, antiquities of people of Sakhnovsky time and Early-Slavonic period (late Penkivsky and early Volyntsevsky horizons). In number of the explored: living buildings materials, pottery; the bicultural characters of

a part of the discovered objects witness their transitive position. So, clay ovens play role of an indicator of the Volyntsevka epoch, as well as the convex-sided moulded and pastoral crockery. Meanwhile, use of stones in making pipes of the same ovens, pots in form of jar, these are the attributes of the Penkovska culture, its late phase of development. It resulted that the Early-Slavonic horizon of the settlement may be dated back to the Sakhnovsky time; it is a transitive link between the Penkovska to the Volyntsevka cultures of the early Middle Ages.

It is also interesting that the digs witnessed fact of existence of the late Romny culture settlement X-XI cent. on the left bank of Vorskla, which is composition part of the known Hlynsk site complex.

Summary

Oblomsky A. **Population Structure of Forest-Steppe Area by the Dnieper in VII cent.**

The article is devoted to problem of existence of a state structure in south part of forest-steppe area adjacent to Dnieper in VII cent. B.C., with mixed Slavic and Turk people, with its own nobility and elements of infrastructure (artisans' centres), which accepted already characters of an early state establishment. This establishment did not yet exercised a direct influence on the northern part of Dnieper and Donets forest-steppe, the zone of Klochynsk sites.

Wars in the late VII cent. on territory of Middle flow of Dnieper and along the Dnieper's left bank resulted the ruination of upper part as Klochynsk as well as Penkivska nomadic societies. The fates of southern and northern people were pretty alike: they lost cultural and ethnical specific and dissolved themselves in milieu of migrants. Probably, in wars of VII cent., Southern and Northern establishments of Slavs formed a coalition.

Suprunenko O., Sherstiuk V. **Exploration of Territory of the Haleshensk Ferruginous Quartz Deposits in Kremenchuk and Kozelschyna Districts of the Poltava Region**

In 2007, by Poltava archaeological expedition of the State Enterprise SIC "Protective Archaeological Service of Ukraine" of the Institute of Archaeology NASU and the Centre of Protection and Studies of the Archaeological Sites of the Culture Department of the Poltava State Administration it was made archaeological investigations in order to explore and to make archaeological expertise of the territory of the Haleshensk ferruginous quartz deposits, in administrative borders of Bondari Village Council in Kremenchuk District, and also of the Novohaleshensk and Vasylyvsk Village Councils of the Kozelschyna District in the Poltava Region.

The researches included the investigations that sized a space of 954,5 hectares of the explored deposits, and also their northern, eastern and partly south-eastern areas, in space 1-4 km from the borders of the projected land taking (about 1200 hectares). This territory, taken today with buildings, agricultural lands, forest lines, saline soils, marshes, etc., is situated on edge of Kremenchuk and Kozelschyna Districts of the Poltava Region.

In course of the investigations, there was discovered a significant group of archaeological sites in number 20 complexes and separate objects, in its number: 7 settlements of Bronze and the final of Iron Age, 6 groups of barrows, 7 separate barrows (entire number of barrows 38), 1 place. During the investigation, it is explored in whole 34 archaeological sites of different times.

The results of the archaeological expertise will be taken into considera-

tion in projecting and the future exploits of the deposits, in order to step-by-step exploration of all the discovered archaeological sites, in course of future 7-10 years.

Prymak V., Prymak V., Osadchy E., Ochrimenko A., Sydorenko O., Fediiun O.

A Campsite of Saltpetre Makers on the Territory of the Belsk Archaeological Site

The publication put into scientific circulation materials concerning the just investigated late Middle Ages objects, dated back to late XVII - early XVIII cent., and interpreted as ovens of the saltpetre makers camp in environs of Belsk in the Kotelva District of the Poltava Region, on the territory of the big fortification of the Belsk archaeological site, dated back to the Scythian time.

Kulatova I., Lamkin V. **Early Tchernolissk Settlement in the Psel Low Flow**

In autumn 2006, expedition of the Poltava Regional Centre of Archaeology, exploring a group of barrows I near to village Voloshyno of the Dmytriv Village Council of Komsomolsk of Poltava Region, in plot of construction of the Eristov ferruginous quartz quarry of JST "Poltava Mine Enterprise", discovered settlement with materials of Belogradobsk and early Tchernoleske time of the late Bronze and the early Iron Age. So, near little barrow #21, which is situated on the top of sand hill of the second over-watering terrace of the Psel left bank, there were discovered remains of a household building, oval form in plan, 5 sq.m., near to barrow #11, a plot with 20 household pits; on mounds #19 and #21 — separate household pits. According to finds: clay pottery, fragments of bones of animals, etc., there was defined space of the settlement (more than 2 hectares), stretched along toward the Emtsy marsh — parching Staritsa. It was situated on the edge of plateau, 6-8 m under the adjacent watering.

The publication deals with the pottery materials, discovered during the exploring the remains of the household building; there are some thoughts concerning the dating of the settlement up to the XI-X, and probably IX cent. B.C.

Prymak V. **To Discussion about the Pit Burials after the Cremation Rite of the Novotroytsky Settlement**

The publication is devoted to a disputable question concerning the interpretation of the pit burials after the rite of cremation and with the burned wood trimming, explored by I.I.Lapushkin, on the Novotroytsky settlement. According with size of the pits and the mode of calcined bones and remains of a funeral fire, they have been attributed as belonging to the Finnish-Hungarian group. The data of the burials are interpreted as belonging to allies of Hungarian-Magyars, who dest-

ructed Novotroytsky settlement. There is being noted presence of strap-guards on the settlement, which was typical for Hungarians. The given datum does not permit to agree with critique of A.V.Komarov and O.B.Sukhobokov against the author's position, which was stated in publication 10 years ago.

Tymoschuk A. **Bronze Age Settlement in Myrhorod in Poltava Region**

It is published descriptions and materials of the Bronze Age Settlements in Myrhorod in the Poltava Region, discovered in Summer 2007. The site is dated back to II millennium B.C., from its first third up to its end, it contains most expressive materials of the Multi-roller culture and the late Bronze Age.

Kalashnyk E. **Fortress of Bilytsi XVII-XVIII cent.**

It is published the results of an investigation on the territory of the known late Middle Ages site by the Vorskla low flow — in village Bilyky in the Kobeliaky District of Poltava Region. The size of the fortifications is defined more precisely. The profile of the south-eastern line was opened, there was found traces of fire and household pits. More than a third of the side is destructed with household activities in XX cent.

Suprunenko A., Mayevska S. **Old-Hungarian Burial in a Barrow by the Low Flow of Psel**

In spring 2007, Poltava archaeological expedition SE SIC "Protective Archaeological Service of Ukraine" of Institute of Archaeology of NASU and the Centre of Protection and Studies of the Archaeological Sites of the Culture Department of the Poltava State Administration made a save excavations of barrow on a plot, reserved for building of metallurgic enterprise "Vorskla steal", in Komsomolsk of Poltava Region.

In the barrow have been discovered more than twenty burials of different epochs, from early Neolith up to the Middle Ages. In south-eastern flap of the barrow, there has been discovered a necropolis that included three burials of children of half-nomadic people, which could be attributed to circle of Magyars medieval antiquities of the period "looking for fatherland".

One of the most significant is a burial of 8-9 years' girl of a wealthy family. Among the inventory: fragments of funeral mask, tabs of a golden foil, golden temple rings, waistband plates and chape, decorated with silver, made of bronze and silver; bracelet and a ring; a knife of iron in a skin scabbard, decorated with silver plates; fragments of silver decoration of shoes, etc.

The burial contained an arrow with iron point, close to 34th type according to A.F.Medvedev, that makes possible to date the complex back to IX cent.

**АРХЕОЛОГІЧНИЙ
ЛІТОПИС ЛІВОБЕРЕЖНОЇ
УКРАЇНИ**

Науковий журнал

Засновники та видавці:

**Центр охорони та досліджень
пам'яток археології
управління культури
Полтавської
облдержадміністрації**

**Інститут археології
НАН України**

Регістраційне свідоцтво
ПЛ № 212
від 29 січня 1997 р.

Виходить раз на півріччя.

Друкується за постановою
редакційної колегії журналу.

Відповідальність
за точність цитування,
наведення прізвищ,
імен та по-батькові, дат,
посилань на джерела
і літературу
**несуть автори статей та
публікацій.**

У разі
передруку посилання на
"Археологічний літопис
Лівобережної України"
обов'язкове.

Оригінал-макет підготовлений
ВІЦ "Археологія" ЦОДПА

Здано до набору 12.05.2007 р.
Підписано
до друку 28.08.2007 р.
Формат 60x84/8.

Папір офсетний.
Друк офсетний.

Ум.-друк. арк. 28,5+1,0.
Обл.-вид. арк. 26,5+1,0.

Тираж 320 прим.
(1-й з-д — 200 прим.)
Вид. № 116.

Зам. № 1/2007.

Віддруковано:

Вид-во "Фірма"Техсервіс"
м.Полтава, вул.Мищенська, 2,
тел./факс (053-2) 56-36-71

НАШІ АВТОРИ

Артем'єв Андрій — асистент Української медичної стоматологічної академії, ст. науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Володарець-Урбанович Ярослав — лаборант Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Калашник Євген — лаборант Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Кулатова Ірина — зав. відділом Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Лямкін Віталій — співробітник Комсомольського історико-краєзнавчого музею
Маєвська Світлана — викладач Полтавського політехнічного коледжу Національного політехнічного університету "Харківський політехнічний інститут"

Мирошенко Константин — зав. відділом Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Обломський Андрій — доктор історичних наук, старший науковий співробітник, зав. сектором Інституту археології Російської академії наук.

Осадчий Євген — ст. науковий редактор робочої групи "Зводу пам'яток історії та культури" при управлінні культури і туризму Сумської облдержадміністрації

Охріменко Анатолій — ст. науковий співро-

бітник ІКЗ "Більськ"

Приймак Віктор — директор історико-культурного заповідника "Більськ"

Приймак Валентина — начальник групи охорони культурної спадщини при управлінні культури і туризму Сумської облдержадміністрації

Пуголовко Юрій — старший науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, магістр археології

Сидоренко Олександр — молодший науковий співробітник ДП НДЦ "Охоронна археологічна служба України", лаборант ІКЗ "Більськ"

Супруненко Олександр — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, директор Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, заслужений працівник культури України

Тимошук Андрій — мол. науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Титова Олена — кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, заслужений працівник культури України, директор Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК

Федон Олег — мол. науковий співробітник ІКЗ "Більськ"

Шерстюк В'ячеслав — ст. науковий співробітник Центру охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації

Вітаємо з ювілеєм

Олександрю Супруненку - 50 !

Співробітники Відділу раннього залізного віку Інституту археології НАН України палко і щиро вітають Вас з першим Вашим 50-річчям!

Підійшовши до цього життєвого рубежу, Вам є чим гордитися. Природні здібності, велика працелюбність дозволили Вам досягти вагомих результатів у різноманітних областях історичних наук — археології, стародавній історії, етнографії, історіографії. Ваш внесок у вивчення минулого рідної Полтавщини — одного з найбільш яскравих та багатих в історичному відношенні регіонів України — вельми значний.

Організаторські здібності, вміння працювати з людьми дозволили Вам створити Центр охорони та досліджень пам'яток археології управління культури Полтавської облдержадміністрації, що з часом перетворився в один з найбільш відомих серйозних дослідницьких колективів, котрий так багато робить для збереження, вивчення і популяризації археологічної спадщини України. Гріхом було б не згадати і Вашу роль видавця, постійно радуєчого нас не тільки номерами "Археологічного літопису Лівобережної України", а й публікацією різноманітної літератури з археології та давньої історії.

Нам, спеціалістам в археології раннього залізного віку, особливо приємно відзначити Ваш суттєвий внесок у вивчення старожитностей скіфської доби на території Українського лісостепу. Доброго Вам здоров'я, Олександрє Борисовичу, щастя, археологічної вдачі, нових книг!

*Скорий С., Бессонова С., Білозор В., Болтрик Ю., Буйських А., Дараган М.,
Махортих С., Полін С., Симошенко О., Фіалко О. та ін.*

Публікуючи постановчі та проблемні матеріали, редакція, окрім спеціально обумовлених випадків, подає авторську точку зору.

На обкладинці: Прикраси поясного набору з малярського поховання у кургані поблизу с.Дмитрівка під Комсомальськом (2007 р., розкопки Супруненка О.Б.).

Фото *Титова О.В.*, 2007.

Рисунки, креслення:

Авторські та Коваленко Г.В., Менчинської Т.В.

Коректура: Супруненко О.Б.

Переклад англійською мовою: Чернишов В.В.

**Супруненко О.Б., Шерстюк В.В. Обстеження території
Галещинського родовища залізистих кварцитів у Кременчуцькому
і Козельщинському районах на Полтавщині**

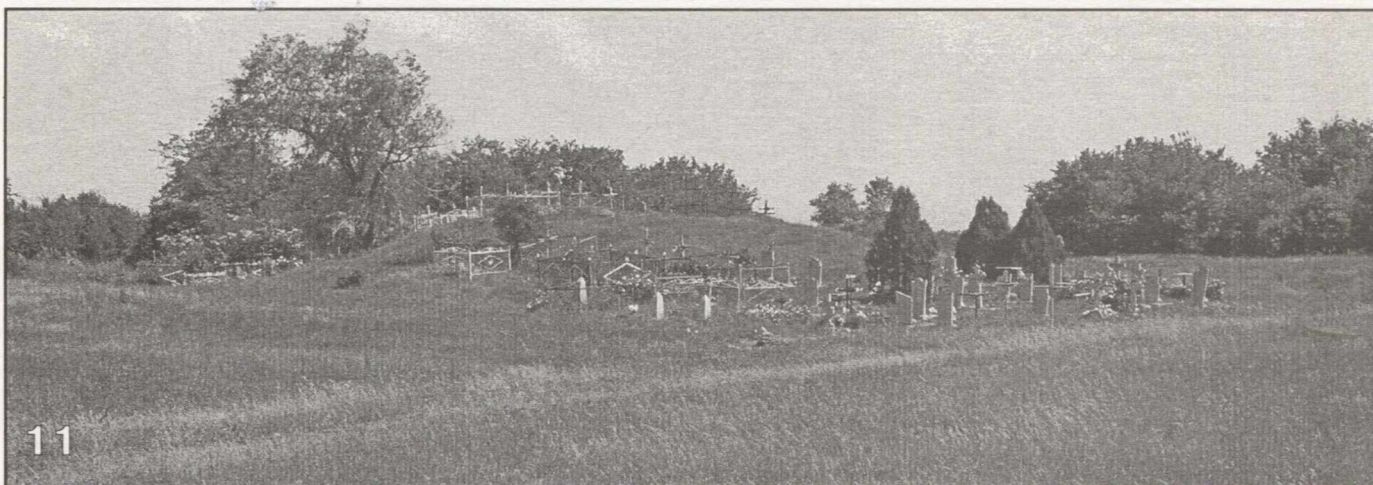
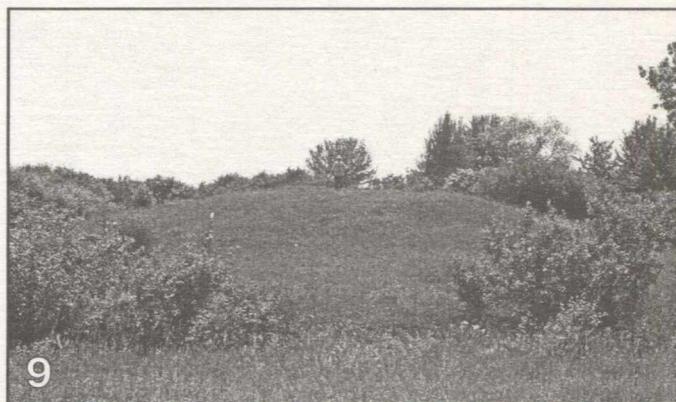

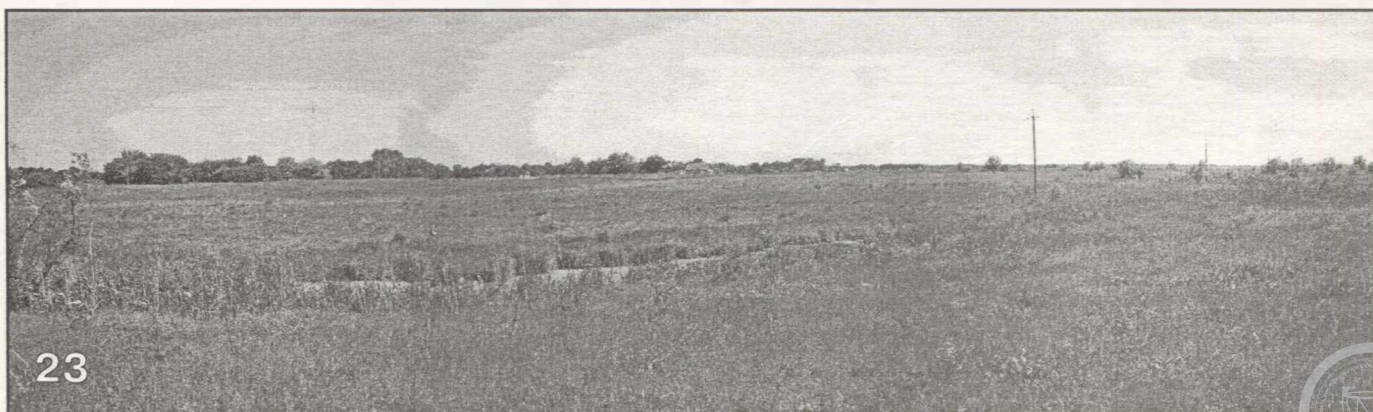
Рис.7. **Заруддя**. Група курганів II. Курган № 1 посеред кладовища. З північного сходу.

Рис.9. **Ревівка**. Група курганів I. Курган № 1 — Басурманська могила. З півночі.

Рис.11. **Василенки, с.** Група курганів I. Курган № 1, з південного заходу.
На передньому плані, перед кладовищем, місцезнаходження Василенки III.

Рис.22. **Зоряне, с.** Група курганів II. Курган № 1, з південного заходу.

Рис.23. **Василенки, с.** Поселення черняхівської культури I. Вигляд із заходу .

Місцезнаходження пам'яток археології
Галещинського родовища,
за GPS-зйомкою на космічному фотознімку

012 011
009

013 014

001 002
003 004 015 016

024
022 023
020
021 019

018
017

026

